STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03542

YUDISHE GESHIKHTE

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע

ניי בעארבייט

נאך פראפעסאר **גרעץ**

און אנדערע קוועלען

מיט א פארעדע פון הלל צייטלין.

ערשטער באנד:

פון דער אורעלטער צייט ביז'ן גלות בבל.

דריטע פערבעסערטע אויפלאגע.

פערלאג / ב. שימין / ווארשא.

פערקויף: געז. „צענטראל" ווארשא.

Copyright S. Sreberk
NEW-YORK U. S. A.
1 9 2 4.

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA. NOWOLIPKI 6.

אינהאלט:

הלל צייטלין: ווי דארף מען פערשטעהן די יודישע געשיכטע? — I—XIX

י. ל.: צו אונזערע לעזער — — — XXI

די אוראלטע צייט.

ערשטעס קאפיטעל: פון מצרים קיין כנען — — 3

צווייטעס קאפיטעל: די צייט פון די שופטים — — 10

דריטעס קאפיטעל: שמאול הנביא — — — 16

פיערטעס קאפיטעל: דער מלך שאול — — — 20

פינפטעס קאפיטעל: דוד המלך — — — 26

זעקסטעס קאפיטעל: שלמה המלך — — — 36

זיעבעטעס קאפיטעל: די שפאלטונג — — — 47

אכטעס קאפיטעל: די מלוכה פון אפרים — — 54

נייענטעס קאפיטעל: די לעצטע מלכים פון אפרים און די מפלה פון שומרון — — 82

צעהנטעס קאפיטעל: די מלוכה אין יהודה — — 110

עלפטעס קאפיטעל: פון יואש ביז אחז — — 137

צוועלפטעס קאפיטעל: פון יחזקיהו ביז יאשיהו — — 163

דרייצעהנטעס קאפיטעל: די לעצטע מלכים פון יהודה און דער חורבן פון ירושלים — — 192

ווי דארף מען פערשטעהן די יודישע געשיכטע?

I.

דאס יודישע פאלק איז אין גלות; די יודישע תורה איז אויך אין גלות. איבעראל יודישען פאלק הערשט די פיזישע מאכט פון די פעלקער; איבער דער יודישער תורה הערשט די גייסטיגע מאכט פון די פעלקער. דאס יודישע פאלק איז שוין צום גלות געוואהנט; אין א משך פון טויזענדער יאהרען ווערט מען צו אלץ געוואהנט. די יודישע תורה איז אבער נאך צו דעם ניט געוואהנט: איהר גלות האט זיך ערשט אנגעהויבען. איהר וועהטאג איז פריש, איהר געשריי איז שטארק. ווער עס האט אויערען, יענער הערט עס!

אמאל פלעגט מען יודישע ספרים ברענען. די תורה האט אבער פון דעם גאר נישט געליטען. די פארמעטען פלעגען פערברענט ווערען, די אותיות פלעגען אבער אין לופטען פליהען...

היינט ברענט מען קיין יודישע ספרים ניט. מען וויל אבער די תורה זעלבסט אויסראמען דורך כלומר׳שט קריטיק און כלומר׳שט וויסענשאפט...

בעשאפען האבען אונזערע פיינד א בעזונדער צווייג פון וויסענשאפט, וועלכען זיי רופען אן „ביבעל־קריטיק“. בעשאפען האבען עס אונזערע פיינד; און אונזערע בעסטע פריינד האבען זיי צוגעהאלפען. די ווער־

טער „קריטיק“ און „וויסענשאפט“ האבען אלעמען די אויגען פערבלענדעט. געקומען איז עס דערצו, אז פיעל פון די בעסטע יודישע געלעהרטע האבען אנגענומען אלע וויטסטע און קרומסטע השערות פון די ביבעל־קריטיקער פאר תורת משה...

און די תורה שטעהט אין א ווינקעלע און קלאגט: וועה, וועה צו אזא „ליכט“, וועלכע לייכט ניט, נאר עס פערברענט און פערוויכערט דאס הייליגסטע און דאס שענסטע אינים מענשענס לעבען.

וועה, וועה צו מיינע קינדער, וועלכע געהען אויך נאך דעם פאלשען ליכט פון זייערע בלוטיגע שונאים. זיי לויפען דורשטיג צו צום קוואל פון זייער „וויסענשאפט“ און זיי בעמערקען ניט, אז דער קוואל איז דורך קנאה און שנאה פערשמוציגט און פערגיפטעט...

„מיר האבען איין אמת'ע תורה, — זאגט קראכמאל, — און זי האט אלזא קיין מורא ניט פאר קיין קריטיק, פון וואנען די קריטיק זאל ניט קומען“.

יא, מיר האבען איין אמת'ע תורה און זי האט קיין מורא ניט פאר קיין אמת'ע קריטיק. ווען די קריטיק איז אבער אין גרונד פאלש און זי ווערט געשטיצט דורך פערשיעדענסטע אייראפעאישע געלעהרטע און מענטשען נאר אויס טיעפער, אפענער אדער בעהאלטענער, שנאה צום יודישען פאלק, — וואס קען דא העלפען דאס, וואס מיר האבען איין „אמת'ע תורה“?

די ביבעל־קריטיק איז פון איהר געבורטס־טאג אן טענדענציעז. די שנאה צום יודישען פאלק האט זי אויף דער וועלט געבראכט, די שנאה צום יודישען פאלק האט זי גרויס געמאכט, די שנאה צום יודישען פאלק שפייזט זי ביז היינטיגען טאג.

פיעל געלעהרטע תמימים פערשטעהען עס אבער ניט און זיי בויגען דעם קאפ פאר דער ביבעל־קריטיק, ווי פאר איין עקזאקטע וויסענשאפט. ניט פערשטעהענדיג איהר אורשפרונג, איהר ענטוויקלונג און איהרע טענדענצען, מיינען זיי, אז די ביבעל־קריטיקער האבען פאר זיך נאר די ריינע וואהרהייט.

און קומען זיי צו דער יודישער געשיכטע, רעכנען זיי זיך אויף שריט און טריט מיט די ווילדסטע פאראדאקסען פון יעדען אנטיסעמיטישען ביבעל־קריטיקער און די יודישע געשיכטע ווערט, ניט בעמערקטערהייד, א גרויסער בעשולדיגונגס־אקט געגען דעם יודישען פאלק.

און קאמיש קומט עס אויס, ווען פאר אזא מלאכה נעהמען זיך עכט־יודישע נאציאנאליסטען און זאגאר נאציאנאליסטען־שאוויניסטען. מען איז דאך עפעס מענשען פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט, וויכטיגע זאל מען

אבלייקענען א ווארט פון וועלהויזען און פון דעליטש? נו, מוז מען טריט ביי טריט געהן נאך די לעצטע. קומט דאך אבער אויס, אז דאס יודישע פאלק איז קליין און געמיין, שלעכט און פערדארבען, אונפעהיג און טאלאנטלאז. וואס-זשע טהוען אונזערע היסטאריקער „נאציאנאליסטען"? — פערדעקען זיי אונזער שאנד מיט מליצות און מיט פערשידענע פשט'לעך.

וואס קאנען אבער העלפען מליצות און פשט'לעך דארטען, וואו די ביבעל-קריטיק, אין וועלכער זיי גלויבען באמונה שלמה, ווייזט אויף, אז דאס יודישע פאלק האט קיינמאל גאר נישט געשאפען, אז אויב אין דער יודישער קולטור איז יא עטוואס פאזיטיווער פארהאן, איז עס נאך פון לייטען גענומען און שלעכט גענומען און אז דאס יודענטהום איז ניט קיין ארגאניש-געוויקס, ניט קיין פאלקס-שעפּפונג, נאר עפּעס א שווינדעל פון א באנדע „כהנים" און נאכהער „סופרים" און „פרושים"?...

די יודישע היסטאריקער-נאציאנאליסטען פערהיטען זיך דערמיט, וואס זיי ערקלערען אין די הקדמות צו זייערע ספרים, דאס זיי געהען ניט בלינד נאך וועלהויזען און אנדערע. זיי טהוען טאקי אזוי. אין פיעל פרטים געהען זיי זיך פונאנדער מיט די קריסטליכע ביבעל-קריטיקער. וואס העלפט אבער דאס פונאנדערגעהן זיך אין פרטים, ווען מען שטימט איין אין עיקר, אין כלל, אין די הויפּט-יסודות?

אדרבה! עס שאדט גאר ניט צו געהן נאך די עקסטע ביבעל-קריטיקער אין פיעל פערשידענסטע פרטים, דארטען וואו זיי שטיצען זיך אויף פאקטען. אויסמיידען דארף מען אבער גראדע זייערע הויפּט-הגהות, וועלכע זענען באמת נאר בויך-סברות, מאדערנע קאפּ-דרעהענישען און בלבולים אויף דעם אונגעליעבטען פאלק.

אונזערע היסטאריקער-נאציאנאליסטען טהוען אבער גראדע פערקעהרט. די היפּאטעזען און פאראדאקסען פון די ביבעל-קריטיקער נעהמען זיי צו פאר ריינע וואהרהייטען און זייער חובת יודישקייט זענען זיי יוצא דערמיט, וואס זיי ווייזען אן דעם טעות פון דעם אדער יענעם קריטיקער אין דעם אדער יענעם פרט.

און נאכהער צוגיסט מען זיך ערשט אין לאנגע מאמרים וועגען די אייגענארטיגקייט און גרויסקייט פונ'ם יודישען פאלק, וועגען „יודישען גייסט", וועגען „יודישען מוסר", וועגען דער „יודישער נשמה", נישט פערשטעהענדיג און נישט פיהלענדיג, אז נאך דער תורה פון וועלהויזען און דעליטש און אפילו רענאן (האטש ער האט ליעב אמאל וועגען יודען זיסינקע רעדעלעך רעדען) שטעהט דאס יודישע פאלק נידריגער פון אלע אנדערע פעלקער און האט גאר נישט, נישט קיין גייסט, ניט קיין מוסר, ניט קיין נשמה...

דען אויב דער מעמד הר סיני איז קיינמאל נישט געוועזן; אויב אפט
דער „מעמד הנבחר" איז נאר א שפעטערע דיכטונג פון איינינע כהנים
(ווי עס זאגען פיעל ביבעל־קריטיקער); אויב די תורה איז געשריעבען
געווארען אין די שפעטסטע צייטען (ווי עס זאגען אלע ביבעל־קריטי־
קער); אויב די תורה איז אפילו ניט קיין פאלקס־דיכטונג און פאלקס־
שעפפונג, נאר פאנטאזיע און ווילקיר פון פערשידענסטע פאנאטיקער־
פאליטיקער (ווי מען קען פערשטעהן פון רענאן, ווען זיינע מליצות זאלען
אונז נישט נארען, און פון פיעל אנדערע); אויב די „נבואה" (אין אידה
העכסטען און ריינסטען זין) איז א שארפער פראטעסט געגען די בע־
גרענצטקייט און ענגקייט פון די תורה־געזעצען, (ווי עס קומט וויעדער
אויס לויט רענאן און אנדערע); אויב די בעסטע נביאים זענען ביי יו־
דען נאר אויסנאהמס־מענשען געוועזן און אויסער זיי, איז דאס גאנצע יו־
דישע פאלק בעשטאנען פון לויטער זינדיגע און שווינדלער (ווי עס קומט
וויעדער אויס פון די זעלבע); אויב די נביאים גופא זענען אויך געוועזן
גענוג בעגרענצט, דען אין אלגעמיין איז דער סעמיטישער גייסט זעהר
בעגרענצט און פאנאטיש און ער קען קיינמאל ניט ארויס פון דעם צווי־
בער־קרייז „ד' הוא האלהים" (ווי רענאן זאגט בפירוש); אויב אלע יו־
דישע ימים־טובים און דער גאנצער יודישער קולטוס איז פון די כנענים
גענומען (זעה טשעמבערלען און אנדערע); אויב די שענסטע ספורים
פון מעשה־בראשית זענען פון די אכדים גענומען און שלעכט אי־
בערגעגעבען געווארען (זעה דארט); אויב אלע משפטים און שבת זענען
פון בבל גענומען (זעה דעליטש); אויב דער גאנצער תנ"ך איז דורכאויס
פערגרייזט בעוואוסטזיניג אדער אונבעוואוסטזיניג; אויב די בני־ישראל האָ־
בען זיך באמת קיינמאל ניט דערהויבען צום ריינעם מאנאטעאיזם, דען
דער גאט פון די בני ישראל יהוה איז נאר איין ארטיגער גאט (לויט
איינע) אדער א גאט פון פערשידענסטע סעמיטישע שבטים (לויט אנ־
דערע), א גאט ווי אלע געטער, א גאט, וואס האט נאר מיט זיין
שטאם צו טהון און ווען מען האט אנגעהויבען צו רעדען וועגען זיין
„איינהייט", מיינט מען נאר זיין שליטה איבער אלע פעלקער, וואס עס
סימבאליזירט אייגענטליך די שליטה פון די בני־ישראל אויף אלע אנדערע
פעלקער (ווי פיעל היסטאריקער מיינען); אויב די יודישע תורה, וועלכע
האט דעם יודישען פאלק אויף א פאלשען, קרומען וועג געפיהרט, איז
נאך מעהר שעדליך געווארען, ווען זי גופא איז פערדרעהט און פער־
קרימט געווארען דורך אלערליי פרושים און רבנים; אויב דאס יודישע
פאלק, א שטאם פון דער בעגרענצטער סעמיטישער ראסע, איז א פאלק
אהן ליעבע צו קונסט, צו שענהייט, צו פלאסטישע פארמען, אהן נייגונג

צו מעטאפיזיק און מיסטיציזם, א פאלק, וואס איז דורכאויס ערדיש, פראקטיש, ווייס נאר אייגען-נוטץ און געלד, א פאלק, וואס איז נאך דערצו פערפיהרט דורך זיין תורה, וועלכע לערנט איהם, אז ער איז העכער פון אלע פעלקער און ער מעג טהון מיט זיי וואס ער וויל (ווי עס זאגען אלע אנטיסעמיטען און די היסטאריקער און קריטיקער גיבען זיי א תוקף); אויב דעם יודען איז אָרגאַניש פרעמד די גאנצע אייראפעאישע קולטור (ווי עס מיינען וואלטער, הערדער, געטהע און אנדערע); אויב דאס בעסטע און דאס שענסטע, וואס דאס קריסטענטהום פערמאגט אין זיך, איז ניט פון יודענטהום גענומען, נאר אדרבה, געגען דעם יודענטהום האט עס זיך געבילדעט (ווי עס זאגען טאלסטאי און טשעמבערלען); אויב דאס יודישע פאלק האט אלזא אין זיין טויזענדיעהריגען היסטאריע גאר נישט געשאפען און גאר נישט געגעבען דער מענשהייט; אויב אט די און נאך אזעלכע הויפט-יסודות פון דער ביבעל-קריטיק און תלמוד-קריטיק זענען ריכטיג — וואס פאר א טעם האבען דאן אלע רייד וועגען א יודישען „גייסט“, „מוסר“ און „נשמה“?

איך ווייס, אז אונזערע היסטאריקער-נאציאנאליסטען אנערקענען ניט פיעל פון אט די הויפט-יסודות, וואס די ביבעל- און תלמוד-קריטיק שטעלט ארויס. זיי זענען אבער דאן ניט קאנסעקווענט. זאגט מען אלף, מוז מען אויך בית זאגען. קוים אנערקענען זיי דעם עצם מעטאד פון די ביבעל-קריטיקער, מוזען זיי אנערקענען די אלע רעזולטאטען פון אט דעם מעטאד...

אין די לעצטע יאהרען איז ארויס א מערקווירדיגעס בוך פון טשעמבערלען איבער יודען (א טהייל פון זיין גרויסען בוך איבער'ן נייַנצעהנטען יאהרהונדערט). דאס בוך איז פול גיפט און גאל. ער איז פול געדאנקען-בליצען און יעדער געדאנק איז א גיפט-פייל אין יודישען לאגער געווארפען. ניט נאר די אנטיסעמיטען האבען עס אונטערגעהאפט ווי א טייערען אוצר, נאר זעהר פיעל ניט אנטיסעמיטען, געלעהרטע, ערנסטע, גוטע און פרייע מענשען. מיט דעם בוך מוז מען זיך רעכענען. מבטל זיין איהם אונטערן האנד, איז להלוטין אונמעגליך. ער מאכט אויף יעדען פארטייאלאזען מענשען זעהר א גוטען איינדרוק.

דארף איך דען נאך זאגען, אז אט דאס בוך האט אונז יודען זעהר פיעל שאדען געבראכט? — גענוג, אז איך וועל דערמאהנען, אז „אונזער“ מענשיקאוו ביי זיין יעדען ארויסטריט געגען יודען, נעהמט ער ארויס א טראפען גיפט פון טשעמבערלען'ס בוך, פערמישט עס מיט פיעל וואסער און געמיינהייט און דאס פערגיפטעט טאג-טעגליך די רוסישע געזעלשאפט.

און אונזער אונגליק ליעגט, ווי איך האב שוין געזאגט, אין דעם וואס טשעמבערלען׳ס בוך איז אינגאנצען כמעט ווי אבעיקטיוו געשריעבען, אינגאנצען „וויסענשאפטליך“, דורכאויס לאגיש, ערנסט און עהרליך.

איך בין ניט דער אײנציגער יוד, וואס טשעמבערלען׳ס בוך מאכט אויף איהם אזא אײנדריק. וועגען טשעמבערלען׳ס עהרליכקײט און ערנסט דערמאהנט אויך זײן געגנער, דער יודיש־דײטשער געלעהרטער פראנץ אפּפּענהײמער אין זײן

? זשע איז עס געקומען? ווי אזוי איז עס געשעהן? ווי אזוי האט עס טשעמבערלען געקענט געוויסענהאפט, פאלקאם עהרליך און ערנסט אזוי פערקרימען און פערדרעהען די יודישע געשיכטע, מאכען פון וויים — שווארץ, פון דאס בעסטע און דאס שענסטע, וואס יודען פערמאגען און וואס יודען האבען דער וועלט געגעבען — אש און רויך? — ער האט אײן קלײניגקײט גע–ן. ער האט אויפגעקליבען אלע פאראדאקסען, היפּאטעזען און געוויסהײטען פון דער ביבעל־קריטיק, אלערלײ מײנונגען פון רענאן, וועלהויזען, האמעל, שערער, דעליטש, און האט פון זײ די קאנזעקווענצען געצויגען. זײנע קאנזעקווענצען זענען דורכאויס לאגיש; אנערקענט מען דעם מעטאד פון די ביבעל־קריטיקער, בעטראכט מען די יודישע געשיכטע לויט זייער מײנונג, מוז מען לאגיש קומען צו דעם, וואס טשעמבערלען איז געקומען.

די מײנונגען, וועלכע ווערען ארויסגעזאגט אין טשעמבערלען׳ס בוך, קענט איהר אנטרעפען אײגענטליך אויך אין די ווערק פון פיעל יודישע געלעהרטע. א טײל פון זײ קענט איהר אנטרעפען זאגאר בײ אזא פײערדיגען, גרויסען יודען, ווי פראפ׳ גרעץ און כמעט בײ די אלע נײסטע יודישע ביבעל־פארשער און היסטאריע־פארשער, בײ בערנפעלד, ד״ר נײמארק, קלויזנער וכדומה. גישט מעהר, וואס טשעמבערלען נעהמט אן אט די אלע „וואהרהײטען“ מיט א רוהיגען געוויסען און פיהרט פון זײ רוהיג ארויס אלע אנטיסעמיטישע געדאנקען, און די יודישע היסטאריקערדענקער ווערען דורך דעם געפײניגט, געקוועלט, פערצווײפעלט, זײ ווײסען ניט, וואס צו טהון דערמיט. עס איז זײ שלעכט אזוי און שלעכט אזוי, „אוי להם מיוצרם ואוי להם מיצרם“. זײ האבען מורא צו זינדיגען געגען דער „וויסענשאפט“ און זײ האבען מורא צו זינדיגען געגען דעם יודישען פאלק. דעריבער דרעהען זײ זיך שטענדיג אין ענגען קרײז פון ספקות, פשט׳לעך, פראזען, און לײדען דערבײ גרויסע יסורי־הנפש.

עס איז שוין אבער די צײט געקומען, ווען מיר, יודען, זאלען אפען פאר אלעמען ארויסזאגען: מיר אנערקענען ניט די גאנצע ביבעל־קריטיק! מיר אנערקענען ניט איהר מעטאד! מיר בעטראכטען אונזער געשיכטע

גאר פון אנאנדערע שטאנד-פונקט, פון אונזער יודישען שטאנד-פונקט.

מיר אנערקענען ניט אייער ביבעל-קריטיק, מיר אנערקענען ניט אויך אייער תלמוד-קריטיק, וועלכע איז אויך לויט'ן שניט פון אייער ביבעל-קריטיק געשניטען...

דער ערשטער און דער בעסטער פון אייערע ביבעל-קריטיקער, איז אונזער ברוך שפינאזא (אין זיין „טעאלאגיש-פאליטישען טראקטאט"). זיין בוך איז אבער מיט שטארקע שנאה צום יודענטהום געשריבען. אונזערע רבנים האבען איהם רודף געווען און ער האט עס קיינמאל ניט געקאנט פערגעסען. איך, קריסטען, הנפה'ט ער, אויף אונז זיכט ער אבער בלבולים.

מיר האבען אונזער ביבעל-קריטיק און תלמוד-קריטיק, וועלכע איז אויסגעארבייט דורך די גרעסטע מפרשים און דענקער אונזערע: ר' סעדיה גאון, רמב"ם, רשב"ם, אבן עזרא, רלב"ג, רמב"ן, ר' חסדא קרשקש, ר' יוסף אלבא און וועלכע איז פערטיעפט געווארען, פילאזאפיש און וויסענשאפטליך דורכגעלייטערט געווארען דורך מענדעלסאהן, קראכמאל, צונץ, בערנאאים, הירש, שטיינהיים וכדומה און אויך דורך גייגער, יה"ש, גרעטץ, וויס וכדומה, אויף וויפיעל זיי זענען זיך געטריי, אויף וויפיעל זיי פאלגען זייער היסטארישען געפיהל און גיבען זיך ניט אונטער דעם איינפלוס פון אייער טענדענציעזע (קריסטליכער ביבעל- און תלמוד-קריטיק.

ביז איצט האבען מיר אויף אונזער געשיכטע געקוקט מיט אייערע אויגען; עס איז שוין אבער צייט, אז מיר זאלען אונזער געשיכטע בעטראכטען לויט אונזערע בעגריפען...

איהר זאגט, אז אייער מעטאד איז ריין וויסענשאפטליך. מיר קענען אייך אבער אויפווייזען, אז אייער מעטאדע האט אייך אייער שנאה דיקטירט און ניט אייער וויסענשאפט!

II.

איך געפין דעם עצם מעטאד פון דער קריסטליכער ביבעל-קריטיק, און ממילא אויך די היסטאריע-אויפפאסונג, וועלכע איז אויף איהר געבויט, פאר טענדענציעז און פאלש איבער פאלגענדע טעמים:

1) די קריסטליכע ביבעל- און תלמוד-קריטיק געהט ארויס פון דעם

שטאַנדפּונקט, אַז קיין אויסנאַהם אין היסטאָריע גיבט עס ניט. דאָס יודישע פאָלק מוז אין גאָר נישט אָבגעטיילט זיין פון אַלע אַנדערע פעלקער. די ענטוויקלונג פון אַלע געשעהענישען מוז געהן בהדרגה, אָהן פּלוצלינגע ערשיינונגען, אָהן איבעררּאַשונגען, אָהן אויסערגעוועהנליכע געשעהענישען. די יודישע היסטאָריע, לויט ווי די יודישע מסורה גיעט זי איבער, איז אָבער פול מיט אַזעלכע פּלוצלינגע ערשיינונגען און אויסערגעוועהנליכע מעשים. און היוצא מזה? היוצא מזה איז, אַז מיט דער יודישער מסורה דאַרף מען זיך גאַנץ וועניג רעכענען. די צווייפעלהאַפטסטע קוועלע פון אַנדערע היסטאָרישע דאָקומענטען איז לאַין ערך ריכטיגער פון דער יודישער מסורה, און בכלל קען מען זיך ערלויבען דיכטען די יודישע היסטאָריע, גאַנץ ווילקירליך אַלערליי היפּאָטעזען אַרויסזאָגען.

דאָס איז אָבער ניט אמת. די היסטאָריע ווייס יאָ פון אויסנאַהמען. אָט מוזען דאָך אַלע אַנערקענען, אַז דאָס איצטיגע לעבען פונ'ם יודישען פאָלק איז אַ ריינע אויסנאַהם אין דער היסטאָריע. וואו האָט עס דען עקזיסטירט אַ פאָלק אָהן אַ לאַנד אין אַ משך פון טויזענדער יאָהרען?

קען אָבער דאָס יודישע פאָלק איצט עקזיסטירען אַלס אַ געוויסע אויסנאַהם, פאַרוואָס האָט זיין היסטאָריע פון אָנפאַנג אָן ניט געקענט בילדען זיך אַנדערש, ווי די היסטאָריע פון אַנדערע פעלקער האָט זיך געבילדעט?

און בכלל גיבט עס אין היסטאָריע אויסנאַהמען. אָט איז דאָס גאַנצע גריכישע פאָלק באמת איין אויסנאַהם פון דער היסטאָריע געוועזען. אין דער צייט פון אַלוועלטליכען באַרבאַריזם, האָט דאָס גריכישע פאָלק די גרעסטע און די העכסטע קונסט-פאָרמען געשאַפען און די טיעפסטע פילאָזאָפישע סיסטעמען אַרויסגעגעבען.

אויב די גריכען האָבען געבילדעט מיט טויזענדער יאָהרען פאַר קריסטוס די העכסטע קונסט, פאַרוואָס האָבען יודען מיט טויזענדער יאָהרען פאַר קריסטוס ניט געקענט האָבען די ריינסטע בעגריפען וועגען גאָטהייט? פאַרוואָס מוז מען דוקא זאָגען (ווי די ביבעל-קריטיק וויל), אַז דער מאָנאָטעאיזם האָט זיך ביי יודען ערשט אין די שפּעטסטע צייטען ענטוויקעלט און אין איין אונקלאָרער פאָרם אָדער זאָגאָר לגמרי נישט?

2) אין ערשטען פאַל בענוצט די קריסטליכע ביבעל-קריטיק פאַלש דעם געוויסען כלל פון יעדער וויסענשאַפט: „די נאַטור ווייסט ניט פון קיין שפּרונג", נישט פערשטעהענדיג, אַז נאַטור איז עטוואָס אַנדערש און היסטאָריע איז עטוואָס אַנדערש, דען די היסטאָריע שאַפען מענשען

און דער גײַסט פֿון מענשען געהט נ‍ִיט אַלע מאָל בּהדרגה.

דעם מענשענס גײַסט האָט זײַן נאָרמאַל, רוהיג לעבּען, זײַן נאָר־מאַלע, רוהיגע ענטוויקלונג, ער האָט אָבּער אויך זײַן שטורם, זײַן בּליץ, זײַן דונער, זײַן חורבּן און זײַן שאַפֿונגס־מאָמענט...

און וועגען דער נאַטור זעלבּסט דאַרף מען אויך נ‍ִיט בּוכשטעבּליך פֿערשטעהן דעם אויבּענדערמאָהנטען זאַץ. ד‍ִי נאַטור ווײסט נ‍ִישט פֿון קײן שפּרונג אין דעם ז‍ִין, וואָס קײן זאַך קומט נ‍ִיט ווי פֿון דער הע־לער הויט, אַלץ בּ‍ִילדעט ז‍ִיך אינוועניג, אַלץ ענטוויקעלט ז‍ִיך לויט גע־וויסע ט‍ִיעפֿע סבּות, בּ‍ִיסלעכווײַז. דער אויסבּרוך קומט אָבּער פֿ‍ִיעל מאָל אַרויס מ‍ִיט אַמאָל. מ‍ִיט אַמאָל, אונערוואַרטעט, קומט ערד־צ‍ִיטערנ‍ִיש, מ‍ִיט אַמאָל קומען אַלע געאָלאָג‍ִישע איבּערקעהרענ‍ִישען. מ‍ִיט אַמאָל קען אַלזאָ אויך קומען דער אויסבּרוך פֿונ'ם מענשענס גײַסט. דער מענש קען אַמאָל אין איין מאָמענט ערקענען מעהר ווי אין ז‍ִי־בּעצ‍ִיג יאָהר. אַ פֿאָלק קען אויך אַלזאָ אין אַ אויסערגעוועהנל‍ִיכען מאָ־מענט איבּערלעבּען מעהר ווי אין טויזענדער יאָהרען.

ד‍ִי בּ‍ִיבּעל־קר‍ִיט‍ִיק ז‍ִינד‍ִיגט אָבּער אויך מ‍ִיט אַ צווי‍ִיטען כּלל פֿון דער אַלגעמ‍ִיינער וו‍ִיסענשאַפֿט. אין יעדער וו‍ִיסענשאַפֿט ווערט בּענוצט דאָס פֿערגלײַכונגס־ס‍ִיסטעם. בּענוצען ד‍ִי בּ‍ִיבּעל־קר‍ִיט‍ִיקער אין ז‍ִייער „וו‍ִיסענ־שאַפֿט" אויך אָט דאָס ס‍ִיסטעם. ז‍ִיי בּענוצען עס אָבּער שלעכט. ז‍ִיי גע־פֿ‍ִינען, אַז בּײַ אַנדערע אַלטע פֿעלקער זענען געווען פֿ‍ִיעל מצוות און מנהגים עהנל‍ִיך צו ד‍ִי, וואָס בּײַ ד‍ִי בּני־ישׂראל. של‍ִיסען ז‍ִיי דערפֿון, אַז יודען האָבּען ז‍ִייערע מצוות פֿון אַנדערע גענומען. פֿון וואַנען איז עס אָבּער געדרונגען? פֿאַרוואָס מוז דוקא יעדעם פֿאָלק הדקא פֿון דעם צווי‍ִיטען נעהמען? פֿאַרוואָס זאָלען פֿערש‍ִידענע פֿעלקער, לויט ד‍ִי איי‍ִבּ‍ִיגע געזעצען פֿון דעם מענשענס גײַסט, נ‍ִיט קומען צו איינע און ד‍ִי זעלבּע בּעשלוסען גאַנץ זעלבּסטשטענד‍ִיג?

בּנוגע צו אַנדערע פֿעלקער און אַנדערע רעל‍ִיגיאָנען האָבּען איי‍ִנ‍ִיגע גרויסע רעל‍ִיגיאָנס־ה‍ִיסטאָר‍ִיקער שוין לאַנג אַרויסגעזאָגט אַ מ‍ִיינונג, אַז עהנל‍ִיכע רעל‍ִיג‍ִיעזע ערשײַנונגען זענען גאָר נ‍ִיט קײן בּעווײַז אויף נאָכ־אַהמונג, דען בּײַ יעדען פֿאָלק קענען ז‍ִיי ז‍ִיך בּ‍ִילדען איי‍ִגענאַרט‍ִיג, פֿון דעם איי‍ִגענעם גײַסט געשעפֿט, אינגאַנצען אונהאַבּהענג‍ִיג פֿון דעם, וואָס בּײַ דעם צווי‍ִיטען פֿאָלק האָט ז‍ִיך דאָס עהנל‍ִיכע געבּ‍ִילדעט (זעה מענז‍ִיס, ד‍ִי ערשטע פּרקים פֿון זײַן רעל‍ִיגיאָנס־געש‍ִיכטע). פֿאַר וואָס־זשע איז אָבּער, ווען מען זעהט, אַז געוו‍ִיסע יוד‍ִישע מצוות און מנהגים האָ־בּען בּײַ אַנדערע אויך אַ געוו‍ִיסען אָרט געהאַט, מוז מען דוקא זאָגען, אַז [illegible]ען האָבּען עס בּײַ אָט ד‍ִי אַנדערע גענומען? פֿאַר־וואָס מוזען יו־

דען דוקא נאָכאַהמען? פאַר־וואָס האָבען יודען ניט געקענט די זעלבע זאַכען שאַפען אָריגינעל, אַזוי ווי די אַנדערע פעלקער האָבען עס געשאַפען?

3) פיעל זאַכען נעהמען טאַקי די פעלקער איינע ביי די צווייטע. עס קען געבען, אַז יודען האָבען גענומען אייניגע זאַכען ביי אַנדערע פעלקער. פאַר־וואָס־זשע האָט אָבער אויך ניט געקענט זיין פערקעהרט?

די ביבעל־קריטיקער געפינען, אַז די ספּורים פון מעשי־בראשית זענען אויך דאָ ביי די בבליים, ביי אַנדערע. פון וואַנען איז אָבער די ראיה, אַז יודען האָבען עס פון די בבליים גענומען? טאָמער פערקעהרט? עס קען זעהר געבען, אַז די בבליים האָבען עס פון יודען גענומען...

וויפיעל די ביבעל־קריטיקער זאָלען ניט פּלפּל'ען, קענען זיי דאָך בשום אופן ניט בעשטימען גענוי, ניט די צייט, ווען אַט די ספּורים האָבען זיך געבילדעט ביי די בבליים און ניט די צייט, ווען זיי האָבען זיך ביי יודען געבילדעט. דען אויב מיר זאָלען אפילו זאָגען, אַז מיר ווייסען יאָ, ווען די יודישע ספּורים פון מעשי־בראשית זענען געשריבען (דאָס הייסט: ווען מען זאָל אָננעהמען די ווילקירליכע היפּאָטעזען פון רענאַן און אַנדערע פאַר וויסענשאַפט), קען מען דאָך אָבער בשום אופן ניט וויסען, ווען אַט די ספּורים זענען דערצעהלט געוואָרען. פיעל ספּורים ווערען פונ'ם פאָלק דערצעהלט, ווערען איבערגעגעבען פון עלטערן צו קינדער, און ווערען געשריבען אין הונדערטער יאָהרען אַרום. דאָס גלייכען קען אויך קיינער ניט וויסען, ווען די בבליים האָבען אַט די זעלבע ספּורים דערצעהלט. וואָסער מלאך האָט אַלזאָ דערצעהלט דעם ביבעל־קריטיקער, אַז דוקא די יודען האָבען פון די בבליים די ספּורים גע־נומען, און ניט פערקעהרט?

דאָס גלייכען איז גאַנץ ווילקירליך די הנחה פון דעליטש, אַז יודען האָבען זייערע משפּטים ביי די בבליים גענומען. אויב אַז יאָ „גענו־מען" — פאַר וואָס ניט פערקעהרט?...

דאָס גלייכען זענען אינגאַנצען ווילקירליך די אַלע טויזענדער חקירות וועגען דער השפּעה פון דער פּערסישער רעליגיע אויף דער יודי־שער, האָטש אויף די טהעמען האָבען פיעל יודישע געלעהרטע געשריבען (בעזונדערס די „בעלי התלוש" און דר. ש. רובין). אמת, אַז די יודישע דינים פון טומאה וטהרה זענען ענליך אין פיעל פּרטים צו די זעלבע דינים פונ'ם מזדאַאיזם. דאָס איז, ערשטענס, קיין בעווייז ניט (ווי מיר האָבען פריהער דערמאָהנט), ווייל ביי צוויי בעזונדערע פעלקער קענען זיין איינע און די זעלבע דינים גאַנץ אומאָבהענגיג איינס פון דאָס אַנדערע, און צווייטענס פערשטעה איך בשום אופן נישט, פאַר־וואָס האָט דער

יודאַאיזם יאָ געקענט נעהמען פונ'ם מזראַאיזם און דער מזראַאיזם פונ'ם יודאַאיזם ניט? ווען יודען זענען אין בעריהרונג געקומען מיט די פּערסיאַנער, האָבען די פּערסיאַנער אַזוי גוט געקענט איבערנעהמען די יודישע דינים, ווי די יודען די פּערסישע דינים...

און נאָך מעהר: דער שכל איז מחיב פערקעהרט. דאָס יודישע פאָלק איז שטענדיג געווען אָבגעזונדערט (בעזונדערס אין די שפּעטערע צייטען, ווען זיי זענען געקומען אין בעריהרונג מיט די פּערסיאַנער). דאָס יודישע פאָלק האָט אויף זיך שטענדיג געקוקט, ווי אויף איין „עם הנבחר“. ווי אַזוי-זשע האָט זיך דער „עם הנבחר“ געקענט ערלויבען צו לערנען דינים פון „געטצענדינער“?

4) דער תנ"ך איז קודם כל אַ געטליך ווערק. צוטרעטען צום תנ"ך מוז מען אַלזאָ מיט'ן טיעפסטען רעליגיעזען געפיהל. די ביבעל-קריטיקער טרעטען אָבער פיעל מאָל צו צום תנ"ך, ווי צו דער געמיינסטע באָבע-מעשה...

גלויבט מען אפילו ניט אין די געטליכקייט פונ'ם תנ"ך, מוז מען דאָך אַלענפאַלס מודה זיין, אַז דער תנ"ך איז אַ גרויסע קונסט-ווערק. אורטיילען וועגען אַ גרויסע קונסט-ווערק דאַרפען נאָר קינסטלער, דיכטער, שעפּפער, אויב ניט דיכטער בפועל, איז לכל-הפּחות דיכטער בכח, איך מיין: מענשען, וועלכע האָבען פּאָעטישע נייגונגען, זין פאַר שענהייט, פאַר גרויסקייט, פאַר עדעלקייט. פאַר ביבעל-קריטיק האָבען זיך אָבער גענומען (אויסער רענאַן, וועלכער איז יאָ פּאָעט געווען, אָבער זעהר טענדענציעז) מענשען אָהן דעם קלענסטען זין פאַר אַ פּאָעטיש ווערק, קאַלטע פּראָזאַאיקער, טרוקענע פילאָלאָגען.

ווען מען טרעט צו צו אַנאַליזירען אַ פּאָעטיש ווערק, מוז מען קודם כל בעגרייפען די אידעע פונ'ם ווערק, דאָס גאַנצע בילד, אויב דאָס איז אַ פּלאַסטיש ווערק, און האָבען איין אינערליכע פערהעלטניס און קרובה'שאַפט מיט דעם ווערק — אויב דאָס ווערק איז ליריש, סוביעקטיוו, האַרציג. די יודישע נבואה, אויף וויפיעל זי איז פּלאַסטיש, פאָדערט זי פונ'ם פאָרשער קינסטלער-טאַלאַנט; אויף וויפיעל זי איז אָבער ליריש און אויסערגעוועהנליך איניג און האַרציג, פאָדערט זי פונ'ם פאָרשער אויך אַ בעזונדער זין פאַר די „פערפלוכטע פראַגען“, פאַר דעם גרעסטען סוד פון לעבען, פאַר'ן וועלט-שמערץ, פאַר דאָס אייביגע ליידען פונ'ם יודישען פאָלק און זיין בעזונדער אָרט אויף דער וועלט, זאַכען, פון וועלכע פיעל ביבעל-קריטיקער האָבען קיין אַהנונג נישט.

5) דער תנ"ך איז אַ טויזענד-יעהריגער ספר. עס קען אַלזאָ זיין, אַז אין איינינע ערטער זענען ניט גאָר ריכטיגע נוסחאות פאַרהאַן,

מען טאָר עס אָבער ניט מגזם זײַן, דען דאָס יודישע פאָלק האָט שטענדיג דעם תנ״ך געהיט, ווי דאָס אויג פון קאָפּ. די יודישע מסורה האָט שטענדיג אַלע אותיות פון תנ״ך געצעהלט. בײַ אַזאַ צושטאַנד איז בשום אופן קיין אָרט ניטאָ אין תנ״ך פאַר פיעל גרײַזען. —

אין די אויגען פון די ביבעל־קריטיקער איז אָבער דער תנ״ך פול מיט גרײַזען פון אָנפאַנג ביז'ן סוף. וואו זיי שטעהען און געהען, וואו זיי קעהרען זיך און ווענדען זיך, חלומ'ט זיך זיי גרײַזען.

און זיי נעהמען זיך פאַר'ן פערריכטען אַט די „גרײַזען". נאָר ועה, ועה, וואָס זיי האָבען פון דעם הייליגען, שענעם תנ״ך געמאַכט. אַלץ, וואָס ס'איז פריהער געווען גאַנץ, פּאָעטיש, פול לעבען און גײַסט, איז געוואָרען נאָך זייער הגהה פּראָזאַאיש טרוקען, צוריסען אויף שטיקלעך, אָהן פּאָעזיע, אָהן נשמה, אָהן לײַב, אָהן לעבען. ווער עס וויל זיך איבערצײַגען אין דעם, זאָל אויסקלויבען וואָס פאַר אַ קאַפּיטעל פון תנ״ך ער וויל. זאָל ער נאַכהער איבערשרײַבען דאָס גאַנצע קאַפּיטעל, לויט ווי די ביבעל־קריטיקער פערריכטען, וועט ער גלײַך דערפיהלען, אַז פון אַ לעבעדיגען אָרגאַניזם איז אַ סקעלעט געבליבען. בשעת מען לייענט יעדער תקון באַזונדער, באַמערקט מען עס ניט. באַמערקען קען מען עס אָבער, ווען מען נעהמט דאָס גאַנצע. פון דער העכסטער פּאָעזיע ווערט דורך די תקונים געמיינע, געשמאַקלאָזע, נאַרישע פּראָזאַ.

6) די ביבעל־ און תלמוד־קריטיק מיינט שטענדיג צו פסלינען דאָס יודישע פאָלק און צו ערנידערען זײַן גײַסט, ווען זי דענקט, דאָס איהר איז געלונגען אויפצווײַזען, דאָס יודען האָבען די אָדער יענע זאַך פון אַנדערע גענומען. באַזונדערס פּרעהט עס די ביבעל־קריטיקער, ווען זיי נעהמען זיך פאַר די הויפּט־יסודות פון יודישקײַט, אמונת האחדות, שבת, מילה וכדומה. לאָמיר זיי אַ ווײַלע נאָכגעבען. לאָמיר אַ ווײַלע אָננעהמען, אַז אַט די אַלע זאַכען זענען טאַקי בײַ אונז פון אַנדערע גענומען. וואָס זשע פאָלגט דערפון? פאָלגט דען דערפון, אַז דאָס יודישע פאָלק האָט אין זיך קיין אָריגינאַליטעט ניט? — קיין איין האָר נישט!

דאָס יודישע פאָלק קען בלײַבען אין גאַנצען אָריגינעל מיט זײַן שבת, למשל, ווען ער זאָל עס אפילו האָבען פון אַנדערע גענומען. דאָס יודישע פאָלק האָט אויף דעם שבת ארויפגעלעגט דעם זיעגעל פון זײַן גײַסט. וואָס האָט ער געקענט נעהמען פון אַנדערע? — אַ טאָג אויף אָבצורוהען פון אַרבייט. דער יודישער שבת איז אָבער גאָר עטוואָס אַנדערש. דער יוד האָט אין דעם שבת אַרײַנגעטהון די אידעע פון גאָט און וועלט („יום השביעי שבת וינפש"), זײַן גרויסע היסטאָרישע פערגאַנגענהײַט („זכר ליציאת מצרים"), שענסטע און העכסטע הומאַניטעט („למען ינוח

שורך והמורך ועבדך ואמתך"). אין זיין ווייטערע ענטוויקלונג ווערט דער שבת שוין גאר א בת-זוג פון גאט ברוך-הוא („אמר הקדוש ברוך-הוא: אני בן-זוגך") און די בעסטע מתנה, וואס גאט האט אין זיינע אוצרות („מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה"). אין נאך ווייטערע ענטוויקלונג ווערט שוין שבת — א מלכה, איין אייביגע כלה, א סימבאל פון מלכות און פון שכינה. אין דער גאנצער גלות-צייט — א גן-עדן טאג, א צופלוכטס-ארט, א וואונדער-טאג, א טאג ווען דער פערשאלטענער פרינץ, וואס איז א גאנצע וואך אין הונט פערוואנדעלט, ווערט ווידער בן-מלך.

און דאס, וואס איז אמת בנוגע צו שבת (ווי עס האט אזוי שען בעמערקט בעל-מחשבות), איז אמת אויך בנוגע צו פיעל, זעהר פיעל יודישע זאכען. ווען זיי זאלען זיין אפילו פון אנדערע גענומען, האט דער יודישער גייסט זיי פון ס'ניי בעשאפען, דער יוד האט אין זיי זיין נשמה אריינגעטהון און זיי זענען אייביג געווארען. דער יוד האט געוועהנליכע מנהגים גענומען און האט פון זיי אייביגע קונסט-ווערק געשאפען. אין קונסט-ווערק איז ניט דאס טעמא וויכטיג, נאר די פארם און דער גייסט. שעקספיר האט די טהעמען פון זיינע ווערק דורכאויס פון אנדערע גענומען. ער האט אבער אין זיי זיין גייסט אריינגעטהון און זיין פארם, און זיי זענען דורך דעם אייביג געווארען...

7) די ביבעל-קריטיקער זענען זיך נוהג, דאס ווען די יודישע מסורה קומט ביי זיי אויס צווייפעלהאפט, טראכטען זיי אויס אייגענע השערות און גרינדען אויף דעם זייערע היסטארישע אנשויאונגען. לאמיר אננעהמען, אז די יודישע מסורה איז יא צווייפעלהאפט אין געוויסע שטעלען. די יודישע מסורה איז דאך אבער א פאלקס-מסורה. אויב געוויסע מסורות גיבען ניט איבער ריכטיג די פאקטען, ווי זיי זענען געטהון געווארען, גיבען זיי דאך אבער איבער דעם גייסט פון דעם פאלק, וואס דערצעהלט עס. אין דער היסטאריע זענען די טרוקענע אבגעריסענע פאקטען ניט אזוי וויכטיג, ווי זייער בעלויכטונג. דער פאקט אן און פאר זיך זאגט גארניש. לערנען הויבט ער אונז אן ערשט דאן, ווען מען פערשטעהט איהם. קוים שרייבען מיר די געשיכטע פון א פאלק, איז אונז די מיינונג פונ'ם פאלק וועגען דעם פאקט אזוי וויכטיג, ווי דער פאקט זעלבסט, ווייל אט די מיינונג האראקטעריזירט דאס פאלק און בעלויכט אונז זיין לעבען.

פערשטעהט זיך, אז ווען געוויסע היסטארישע דאקומענטען זענען געגען דער פאלקס-מסורה, מוז מען זיך מיט אט די דאקומענטען רעכענען. פון איין זייט — מסורה, פון דער צווייטער זייט — דאקומענטען,

דא מוז מען שוין פיעל נאכדענקען. ווי אזוי זשע קען מען אבער קומען געגען א פאלקס-מסורה מיט היפאטעזען? ווי קען איין איינצעל-נער פרעמדער מענש (מעג ער זיין ווי גרויס ער זאל ניט זיין) מעהר פערשטעהן געוויסע געשעהענישען אלס א גאנצעס פאלק, וואס האט עס זעלבסט איבערגעלעבט?

III.

יעדע יודישע געשיכטע וועלכע וויל געטריי בלייבען דעם יודישען פאלקס-גייסט, מוז אויך געטריי בלייבען, לויט מיין מיינונג, אויך דער יודישער פאלקס-מסורה. בלייבענדיג טריי דעם גייסט פון דער יודישער מסורה מוזען מיר זיך פונאנדערגעהן מיט די געשיכטען, וועלכע זענען באזירט אויף אלערליי היפאטעזען פון די ביבעל-און תלמוד-קריטיקער אין פאלגענדע הויפט-פונקטען:

1) די ספורים וועגען אברהם יצחק ויעקב זענען אין די אויגען פון פיעל היסטאריקער נאר הגדות. מיר זעהען אין דעם אבער אויסער דיכטונג אויך היסטאריע. מען קען האבען א וואסער מיינונג מען וויל וועגען דער פארם פון די ספורים. פאר אונז איז וויכטיג דער עיקר פון זיי, דער היסטארישער אינהאלט פון זיי. מיר נעהמען אן דעם פאקט, דאס בשעת די בני-ישראל האבען אין מצרים איינגעוואנדערט, האבען זיי שוין געהאט א גייסטיגע ירושה פון זייערע עלטערן, וועלכע האבען אין מדבריות אומגעוואנדערט, אין מעסאפאטאמיען געוואהנט און אין פאלעסטינא אומגע-וואנדערט און די גאטהייט ערקענט.

2) אמאליגע ביבעל-קריטיקער פלעגען ליעב האבען צו בעשטעטיגען, אז אויב אין תורת משה איז יא עטוואס גוטעס פארהאן, איז עס נאר פון עגיפטען גענומען. משה איז א כהן מצרי געוועזן, וועלכען עס האט זיך פערגלוסט צו געוועלטיגען איבער די בני ישראל (זעה שילער „די זענדונג מאזעס" און פיעל אנדערע). נאכהער האבען די ביבעל-קריטיקער אינגאנצען אנגעהויבען צו פערשווייגען די פאקטען פון גלות-מצרים און יציאת מצרים רעכענענדיג זיי פאר הגדות. אין די לעצטע צייטען איז שוין אונמעגליך געווארען צו פערשווייגען אט די פאקטען, ווייל די עגיפטאלאגיע בעשטעטיגט זיי. וואס זשע טהוט מען? — געהט מען פערביי אט די פאקטען. מען בעטראכט אט דעם מצרים-פעריאד פאר א פוסטען בלאט אין דער יודישער געשיכטע.

אדער מען טהוט אזוי: מען בעטראכט דעם מצרים-פעריאד אלס א טהייל פונ'ם כנען-פעריאד. מען זאגט אזוי: די מלכים פון מצרים האבען דאן געהערשט איבער פאלעסטינא און סוריא. נאכהער ווען פאלעסטינא און סוריא זענען פון זיי אבגענומען געווארען האבען זיי נאך אלץ געהערשט אין דרום יהודה, וועלכע האט דאן געהערט צו דער מדינה פון גושן.

און ניט אהן כונה מיידט מען אזוי אויס דעם מצרים-פעריאד. מען וויל אזוי ארום געוואהנען דעם מאדערנעם מענשען צום געדאנק, אז די בני-ישראל האבען זיך נאר אין *כנען* ענטוויקעלט און האבען זיך *וועזענטליך* מיט *גאר נישט* אבגעטיילט פון די ארומיגע פעלקער.

מיר אבער, וועלכע ווילען געטריי בלייבען דעם גייסט פון דער יודישער מסורה, מוזען מיר אנערקענען, אז ווי באלד די בני ישראל האבען אין מצרים געהאט די גייסטיגע ירושה פון זייערע *גאט-זוכענדע* עלטערן, אז די בני ישראל האבען אין מצרים *פיער הונדערט* יאהר געלעבט (נאכ'ן פראסטען פשט פון פסוק) און אלענפאלס זעהר א היבשע צייט, ווי באלד אז די בני ישראל זענען מיט דער עגיפטישער קולטור אין בעריהרונג געקומען און די עגיפטישע קולטור איז שוין דאן היבש ענטוויקעלט געווען, ווי באלד אז די בני ישראל האבען, פון דער צווייטער זייט, אין א בעזונדער לאנד געלעבט (אין גושן) און זיי האבען אלזא געהאט די מעגליכקייט זייער אינדיווידואליטעט צו אבהיטען און צו ענטוויקלען, — האט זיך *געמוזט* בילדען אין עגיפטען א געוויסע קולטור פון די בני-ישראל, געוויסע אייגענשאפטען, זיטען, פארשטעלונגען, מנהגים א. א. וו.

3) אמאליגע ביבעל-קריטיק פלעגט דעם גאנצען ספור פון מעמד הר סיני רעכענען פאר א הגדה. היינטיגע ביבעל-קריטיקער זאגען עס *ניט*. די שירה פון דבורה טראגט אויף זיך לכל הדעות דעם שטעמפעל פון טיעפער אלטקייט און אין איהר ווערט געזאגט: אז די בערג האבען געציטערט, ווען דער גאט פון ישראל איז פון *סיני* ערשיענען...

וואס זשע טהוען אבער די קריטיקער? — זאגען זיי אז מען ווייס אייגענטליך ניט, וואס דארטען, אין סיני, איז געשעהן און דעריבער איז ניטא להלוטין וואס צו רעכענען זיך דערמיט. די עשרת-הדברות מאכט מען פאר א פראדוקט פון די שפעטסטע צייטען. מען גיט נאך דערצו צו, אז פריהער זענען גאר אנדערע צעהן געבאט געווען (וועלכע האבען געטראגען איין ארטיגען, ענגען האראקטער) און ערשט אין די גאר שפעטערע צייטען זענען אויסגעארבייט געווארען די עשרת-הדברות אין דער פארם, וואס זיי זענען פאר אונז (וועלהויזען נאך *געטהע*).

דאס פיהרט דערצו, אז דאס יודישע פאלק האט קיינמאל קיין עטוואס אויסערגעוועהנליכעס ניט איבערגעלעבט. איך האב שוין אבער פריהער

בעוויזען. אז ניט אלע מאל מוז די היסטאריע געהן אין גראדע ליניען און דוקא לויט איין געוויסען מאסשטאב, לויט דעם וועג, וואס די געלעהרטע שרייבען איהר פאר...

די ביבעל-קריטיקער וועלען מודה, אז אין סיני איז עטוואס פארגעקומען. פאר וואס זשע זאלען מיר ניט אננעהמען אויך די גאנצע יודישע מסורה וועגען דעם מעמד הר סיני?

מען דארף ניט זיין קיין טעאלאג, אום צו אנערקענען דעם מעמד הר סיני פאר א פאקט. מען דארף גאר ניט זיין קיין טעאלאג, אום צו אנערקענען, אז אין געוויסע מאמענטען קען א פאלק אריין אין העכסטען, געטליכען עקסטאז און עס קען דאן בעגרייפען דאס, וואס איין אנדערע פאלק בעגרייפט ערשט נאך טויזענדיאהריגער גייסטיגער ארבייט.

אט לייקענט דאך קיינער ניט אב, למשל, דעם פאקט, אז ישעיה האט מיט טויזענד יאהר פאר קריסטוס, בעגרייפען די אידעע פונ'ם אייביגען אלוועלטליכען שלום — דאס, וואס די בעסטע עקזעמפלארען פון דער מענשהייט האבען ערשט אין נײַנצעהנטען יאהר-הונדערט נאך קריסטוס אנגעהויבען פארצושטעלען זיך. זעהט מען דאך, אז עס גיבען אזעלכע ערהאבענע מאמענטען, אזעלכע געדאנקען-בליצען וועלכע שפרינגען איבער דריי פיער טויזענד יאהר — פאר וואס זשע זאל אמאל א גאנץ פאלק אויך ניט איבערלעבען אזא ערהאבענעם מאמענט, און אומפאסען אין יענעם מאמענט די אייביגקייט?

4) פון דעם אלעמען פאלגט, אז בשעת די בני ישראל האבען כנען איינגענומען האבען זיי שוין געהאט זייער קולטור (וועלכע האט זיך אין עגיפטען געבילדעט), זייער היסטאריע (ערינערונגען פון די עלטערן), גרויסע ערפאהרונגען (אין לענדער און אין מדבר), גרויסע, אונגעוועהנליכע איבערלעבונגען (מעמד הר סיני א. ז. וו.). פערשטעהט זיך, אז אזא פאלק האט ניט געברויכט ביי די כנענים לערנען ווי אזוי די גאטהייט צו דינען...

מיר אנערקענען אויך, אז שענע עטליכע הונדערט יאהר זענען די בני-ישראל אין כנען עכטע געטצענדינער געוועזען; מיר בעטראכטען אבער ניט דעם צושטאנד אלס נארמאלען צושטאנד (ווי די ביבעל-קריטיקער און אייניגע היסטאריקער מיינען), נאר אלס א געוויסע רעאקציע. דער המון פון די בני ישראל האט מיט די כנענים געלעבט און האט זייערע מנהגים געלערנט. ציהען האט אויך דעם פאלק געצויגען צו עבודת-אלילים, דאס פאלק איז נאך יונג געוועזען, און עבודת-אלילים איז צוגעפאסט צו דעם יוגענד פון א פאלק. טיעפער, אין תוך-תוך פון דער פאלקס-נשמה, האבען אבער געלעבט די אלטע, אלטע מסורות און דער גרויסער, געטליכער מאמענט פון מעמד הר סיני. פון אט דער טיעפעניש זענען ארויסגעגאנגען

אַלערליי כהנים און אַלערליי נביאים, וועלכע האָבען דעם פאָלק געלערנט די דרכים פון יהוה. און אין געוויסע ליכטיגע מאָמענטען איז דאָס פאָלק נאָך זיי געגאַנגען.

5) ווי באַלד, אַז מיר אַנערקענען, דאָס די אידעע פון ריינע גאָטהייט, פון מענשען-ליעבע און מענשען-היילינקייט האָט פון אייביג אָן געלעבט אין די בני-ישראל, מוזען מיר זעהן אין דער תורה און אין דער נבואה ניט הערק פון יחידים (ווי אייניגע מיינען) אָדער זאָגאַר פאָלקס-פיינדליכע עלעמענטען (ווי אַנדערע מיינען), נאָר יצירות פון פאָלק. יעדער נביא איז דער שענסטער און בעסטער אויסדרוק פון דער פאָלקס-נשמה.

און אפילו בשעת דאָס גאַנצע פאָלק האָט געטצען געדיענט און דער נביא איז געגען זיי געשטאַנען, איז ער געוועזען פאָלק און ניט זיי, די פיעלע. דען ער, דער נביא, האָט געוואוסט דאָס, וואָס וועבט זיך אין דער טיעפעניש פון'ם לעבען, און זיי, די פיעלע, זענען געוועזען נאָר דעם מאָמענט אונטערגעוואָרפען.

6) די בני-ישראל, אַלס קינדער פון די, וואָס האָבען אין די אונענדליכע חיסטע מדבריות דעם סוד פון דער וועלט געזוכט, די בני-ישראל, וועלכע האָבען שוין אין דער צייט פון די נביאים אַ גרויסען עבר געהאַט, די בני-ישראל, וועלכע האָבען פיעל געטליכע מאָמענטען איבערגעלעבט און די נביאים זענען געוועזען בלוט פון זייער בלוט און פלייש פון זייער פלייש און אַ חלק פון זייער נשמה — האָבען בשום אופן ניט געקענט זיין מאָראַליש נידעריגער פון אַנדערע פעלקער.

און אויב די נביאים רופען אָן די בני ישראל „זרע מרעים", בנים משחיתים" א. ז. וו., איז עס, ווייל די נבואה (די נשמה פון די בני-ישראל גופא) האָט זעהר פיעל געפאָדערט. בשעת דער הימעל איז ריין, קלאָר, איז צו בעמערקען יעדעס וואָלקענדעל וואָס געהט פערביי. אויף אַ הערליך, זיידען בגד איז יעדער קלענסטער פלעק קענטיג...

די נבואה איז געקומען מיט הימלישע פאָדערונגען. פאַר'ן הימעל איז קיינער ניט ריין. צו די בני ישראל איז זי אָבער געקומען. פון די בני-ישראל האָט זי עס געקענט פאָדערן. מיט אַנדערע האָט זי כמעט קיין עסק ניט געהאַט...

די ביבעל-קריטיקער טהוען אַזוי: אַלע שטראָף-רייד און צאָרן-רייד געהמען זיי אָן פאר פאַקטען (דאָס עייסט: אַז אַלע בני-ישראל זענען געהמען זיי אָן פאַר פאַקטען (דאָס הייסט: אַז אַלע בני-ישראל זענען דער אייביגקייט, היילינקייט און אויסערוועהלטקייט פון די בני-ישראל, רופען זיי עס אָן „שאָוויניזם". אַלץ ווי זיי פאַסט. און נאָך האָבען זיי ליעב צו רעדען וועגען זייער אָביעקטיוויטעט"...

7) פערשידענסטע ביבעל-קריטיקער האבען זעהר ליעב אפט אנצווייזען אויף דעם טיעפען אבגרונד וואס ליעגט צווישען תורה און נבואה. ביי זיי קומט אויס, אז די נבואה קעמפפט שטענדיג מיט די געזעצען פון דער תורה, מיט אלע מצוות מעשיות וכדומה. אין דעם איז פאראן א געוויסער קערנדעל פון אמת. פאלש איז אבער די בעלויכטונג פון די ביבעל-קריטיקער.

באמת זענען תורה און נבואה צוויי צווייגען פון איין און דעם זעלבען בוים, צוויי בעזונדערע ערשיינונגען פון איין און דער זעלבער פאלקס-נשמה. וויים, וויים געהען זיך פונאנדער די צווייגען, יעדער צווייג האט זיין לופט, זיין תוים, זיין וועג, די יניקה זייגען אבער ביידע פון איין ארט. די תורה און נבואה האבען בעזונדערע דרכים און אמאל זאגאר בעזונדערע ציעלען, געבוירען האט זיי אבער ביידען איין און דער זעלבער גאטס-דורשט. שטאמען שטאמען זיי ביידע נאך פון יענע אוראלטע צייטען, ווען די ערשטע סעמיטען-וואנדערער האבען אנגעהויבען בעוואונדערן די וועלט און זיי האבען די ערשטע פראגע געשטעלט, פון יענע צייטען, ווען דער ערשטער נביא האט אין וויסטען מדבר דאס אייביגע דאזיין ערגריפען („אהיה אשר אהיה") און פון יענע צייטען, ווען דאס גאנצע פאלק האט אין דעם זעלבען וויסטען מדבר די שטימע פון אייביגקייט דערהערט („אנכי ד׳ אלהיך"). פון דארט שטאמען אי די תורה, אי די נבואה. נישט מעהר, וואס די נבואה האט פאר זיך נאר די געטליכקייט, די אייביגקייט, דעם אבסאלוטען אמת, דעם ריינסטען, הימעלשען אמת, די אבסאלוטע גערעכטיגקייט, אבסאלוטע ליעבע, און די תורה, שטרעבענדיג צו די זעלבע ציעלען, נעהמט זיך נארמירען דאס טאג-טעגליכע לעבען פונ׳ם מענשען: אזוי זאלסטו טהון, אזוי זאלסטו ניט טהון...

די נבואה האט צו טהון מיט׳ן ריינעם גייסט. די תורה — מיט מעשים. ווען די נבואה דערזעהט מעשים אהן גייסט, בעפאלט זי זאגאר די מעשים זעלבסט. דאס הייסט ניט, אז די נבואה שטרעבט צו עטוואס אנדערש ווי די תורה, נאר די נבואה, לויט איהר טבע, קען ניט אזוי רעכענען זיך מיט אלערליי מענשליכע שוואכהייטען, געוואהנהייטען, פארשטעלונגען און נייגונגען, ווי די תורה.

די תורה לאזט זיך שטענדיג אראב צום מענשען, צו דער ערד („לא בשמים היא"), זי רעדט שטענדיג מיט דער מענשען-שפראך („דברה תורה כלשון בני אדם"), זי רעכענט זיך שטענדיג מיט׳ן מענשענס זינדיגע, עלענדע און געמיינע נאטור („לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע"); די נבואה האט אבער שטענדיג איהר הימעל-שפראך, איהרע שטרענגסטע פאדערונגען, זי שילט און צארנט און וויל פון קיינע תרוצים

נישט ווִיסען. זי שטורמט, זי דונערט, זי קומט מִיט איהר פלאַם־פייער.

8) אויב די געהיימסטע קרעפטען פון דער פאָלקס־נשמה האָבען געבוירען אי די תורה, אי די נבואה, אויב די אידעען פון גאָטהייט, פון אייביגקייט און פון די שענסטע מענשליכקייט זענען מִיט'ן יודישען פאָלק אָרגאַנִיש צונויפגעוואָקסען, אויב די יודישע נשמה איז אַ קוואַל פון אייביגע שעפפונג, איז איהר לעבענס־קראַפט ניט אָבגעשוואַכט געוואָרען אפילו ווען „די נבואה האָט זיך שוין אָבגעטהון". אַנ׳אויסערליכע זאַך ווערט בטל; אַ אִינערליכע, אָרגאַנִישע זאַך, ווערט קיינמאָל ניט בטל. מיר מוזען אַלזאָ בעטראַכטען די ווייטערע שעפפונג פונ'ם פאָלק (משנה, תלמוד וכו' וכו') ניט ווי פיעל קריסטליכע (און אייניגע יודישע) תלמוד־קריטיקער בעטראַכטען זי אַלס „תורת הפרושים", וועלכע איז לויט'ן גייסט פרעמד דער נבואה, נאָר, אַדרבה, אַלס די ווייטסטע פאָרטזעצונג פונ'ם נבואה־געדאַנק, וועלכער האָט נאָר אַנ׳אַנדער פאָרם אָנגענומען, אֶמת, ניט אַלע מאָל צוגעפּאַסט צו אִינזער איצטיגען געשמאַק...

9) דאָס פאָלק, וועלכעס תורה און נבואה זענען מִיט איהם צוזאַמענגעוואָקסען, האָט אויף אַנדערע פעלקער געווירקט נאָר מִיט זיין בעסטען. דאָס, וואָס דאָס יודענטהום האָט דער וועלט געגעבען, איז ניט פון לופט גענומען און ניט עטוואָס צופעליגעס. אַלץ, וואָס דאָס יודישע פאָלק גִיעט דער וועלט, איז מאַרך פון זיינע ביינער, שטיקער חיות, פונקען פון זיין נשמה. אַלץ האָט געבוירען זיין סעמִיטִישע גאָט־דורשט, זיין אונבעגרייפליכע בענקשאַפט, זיין אייביגעס האָפען אויף גאולה...

דאָס, וואָס עס פערמאָגט אין זיין נשמה, האָט עס דער וועלט געגעבען. די וועלט צאָהלט איהם דערפאַר מִיט מעסערס, מִיט שטיינער, מִיט תליות. ער קען אָבער ניט ניט געבען דאָס, וואָס ער מוז געבען!..

הלל צייטלין.

צו אונזערע לעזער.

דער נאמען פון דעם דאזיגען ווערק בעפרייט פון צו ערקלערען זיין וויכטיגקייט און נויטיגקייט. די יודישע געשיכטע, וועלכע קאן זיך פיי־לייכט רעכענען פאר דער אינטערעסאנטסטער צווישען די געשיכטעס פון אנדערע פעלקער, איז נאך כמעט ביז איצט נישט אנגעשריבען אין דער פארם און אין דער שפראך, וועלכע זאל זיין פערשטענדליך פאר די ברייטע פאלקס־שיכטען. מיר וויסען פון צוויי פערענדיגטע יודישע היס־טאריעס אויף יודיש; איינע איז ארויסגעגעבען געווארען אין רוסלאנד; די צווייטע — אין אמעריקע. די רוסישע איז גענוג ברייט צונויפגעשטעלט; האט זי אבער, ליידער, נישט קיין ליטעראַרישע פארם און די היסטארישע פאקטען בעקומען נישט קיין וויסענשאפטליכע בעלייכטונג; די אמעריקא־נישע היסטאריע איז געמאכט אזוי אמעריקאניש, אזוי קורץ, אז זי שטעלט פאר נאר א רעגיסטער פון היסטארישע נעמען און כראנאלאגיע.

אין דער היסטארישער ארבייט, וואס מיר לעגען דא פאר דעם לעזער, האבען מיר זיך געמיהט אויסצומיידען, ווי ווייט מעגליך איז געווען, די איבענדערמאנטע חסרונות. אונזער כונה איז געווען צו געבען אונזערע ברייטסטע פאלקס־מאסען די גאנצע יודישע געשיכטע אין א לייכטע און שענער פארם, ביי דער מאדערנסטער היסטארישער אויפפאסונג. די ענטוויקלונג פון די פאקטען איז שטרענג וויסענשאפטליך בעלויכטען, אזוי אז דער לעזער קאן דורך די פאקטען גאנץ לייכט ארויסזעהן די נשמה זייערע. אונזער כונה איז געווען צו וועקען ביי די לעזענדע פאלקס־שיכטען זייער היסטארישען בעוואוסטזיין, העלפען זיי זיך צו שאפען א געוויסען בליק איבער דער פערגאנגענהייט פון אונזער פאלק, וועלכעס זאל זיי אויך קאנען דינען אלס אויסגאנגס־פונקט אין זייערע בעצי־

הונגען צו דער געגענוואַרט און צוקונפט. אויף וויפיעל אונזער גוטע ווילען האָט זיך אונז איינגעגעבען — זאָל דער לעזער עס בעשליעסען.

מיר מוזען דאָ נאָך אָנמערקען, אַז „די יודישע געשיכטע" איז בעאַרבייט הויפּטזעכליך לויט „די יודישע געשיכטע" פון בערימטען פּראָפעסאָר גרעטץ; אין אויסנאַהמע צופאַלען איז אָבער אויסגעקומען אָנשטאָט גרעטצ'ן זיך צו האַלטען ביי אַנדערע קוועלען, נייערע און היסענשאַפטליך מעהר בעגרינדעטע. ווייטער, דעם ביבעל-פעריאָד (פון אַברהם אָבינו ביז'ן הורבן בית ראשון) האָבען מיר געפונען פאַר מעגליך צו פערקירצען בנוגע צו די פאַקטען, וויל זיי זענען מעהר אָדער ווייניגער בעקאַנט דעם לעזער דורך אונזער תנ"ך. לויט אונזער מיינונג איז מעהר ציעל-מעסיג געווען צו געבען אַנ'אויספיהרליכען איבערבליק איבער דעם דאָזיגען פעריאָד און, בעשרייבענדיג די וויכטיגסטע מאָמענטען, אָנווייזען אויף זייער אינערליכען צוזאַמענהאַנג און זייער ווירקונג אויף דעם גורל פון דער ווייטערדיגער יודישער היסטאָריע.

די געשיכטע פון דעם ביבלישען פעריאָד שטעלט פאָר אַ פאָלשטענדיג אָריגינעלע אַרבייט. מיר מוזען צוגעבען, אַז דער שרייבער האָט דאָ ווי ווייט מעגליך וועניגער זיך גערעכענט מיט דער העקזעטיק (ביבעל-קריטיק), וואָס האָט נאָר אַלענפאַלס צו טהון מיט געוויסע איינצעלנע פאַקטען, און זיין אַרבייט האָט ער איבערהויפּט בעגרינדעט אויף דער פאָלקס-מסורה (פון תנ"ך ביז דער אַגדה), האַלטענדיג זיך ביי דער מיינונג, אַז נאָר אין דער מסורה געפינען מיר דעם אויסדרוק פון דעם ריינעם היסטאָרישען גייסט פון אונזער אוראַלטער געשיכטע.

י. ל.

ערשטער פעריאָד.

די אוראַלטע עפּאָכע.

ערשטעס קאפיטעל.

פון מצרים קיין כנען.

מיט א יאהר פיער טויזענד צוריק — דערצעהלט אונזער מסורה — אין דער צייט פון א גרויסען הונגער אין אזיען, זענען אונזערע אור-עלטערן, א משפחה סעמיטען פון א מאן זיבעציג, מיט אונזער אור-עלטער זיידען יעקב אין דער שפיץ, אנגעקומען פון לאנד כנען קיין מצרים (עגיפטען) און האבען זיך בעזעצט אין א בעזונדער געגענד, אין גושן, ואו זיי האבען זיך בעשעפטיגט מיט פיטערן שאף און רינדער. די דאזיגע משפחה, אנקומענדיג קיין מצרים, אין א פרעמד לאנד מיט אן אייגענארטיגער קולטור, מיט אייגענארטיגע מנהגים און לעבענסארטען, האט זי מיט זיך מיטגעבראכט אידרע אייגענע היימישע טראדיציעס, א גאנץ בעזונדער קולט, גאנץ פערשידענע בעגריפען וועגען גאט און געטליכעס, וועגען מענש און מענשליכעס, וועגען גוט און שלעכט, בעגריפען, וועלכע די דאזיגע משפחה האט בעקומען בירושה, לויט דער מסורה, פון איהר עלטער-זיידען אברהם. ביי די דאזיגע אייגענע טראדיציעס האט זיך די סעמיטישע משפחה פעסטגעהאלטען זאגאר זענענדיג אין א פרעמד לאנד, ביי גאנץ פרעמדע אומשטענדען. די הערשער פון עגיפטען האבען איהר אין דער הינזיכט קיינע שטערונגען ניט געשטעלט.

פערקעהרט, זיי האבען זי דארט גאנץ פריינדליך אויפגענומען, געגעבען איהר אלע מעגליכע צו יענער צייט מאטעריעלע און מאראלישע פרייהייטען. אין יענער צייט איז די הערשאפט איבער עגיפטען געוועזען אין די הענד פון די היקסען. דאס איז געוועזען א שבט פון פאסטוכער (לויט איינינע היסטאריקער — סעמיטען, בלוט-קרובים צו די אלטע העברעער), וועלכע זענען געקומען פון דער פרעמד, בעקעמפפט דאס לאנד, ארויסגעטריבען פון דארטען די פאראאנען (פרעה'ס) און פערכאפט די ממשלה. פערשטעהט זיך, אז אט די פון דער פרעמד אנגעקומענע הערשער האבען ניט בעזונדערס טייער געהאלטען די מנהגים פון דעם לאנד, די עגיפטישע פאלקס-רעליגיע און ד. ג.; דארום האט זיי גאנץ וועניג געארט, ווען צוזאמען מיט'ן גאט אזיריס און דער געטין איזידא, די געטער פון מצרים, האט זיך אין לאנד ביי א געוויסער גרופע מענשען ענטוויקעלט א אמונה אין דעם איינציגען גאט יהוה, דער העברעער-גאט. ווען צוזאמען מיט דער ריין עגיפטישער קולטור, האט זיך ענטוויקעלט אויך א פרעמדע, א ריין העברעער-קולטור און ווען צוזאמען מיט דער עגיפטישער שפראך, האט זיך ענטוויקעלט אויך א העברעאישע שפראך.

די קליינע העברעאישע משפחה האט זיך אין עגיפטען אונגעשטערטערהייד פונאנדערגעוואקסען. פון יעקב'ס צוועלף זיהן (ראובן, שמעון, לוי, יהודה, ישכר, זבולן, דן, נפתלי, גד, אשר, יוסף און בנימין) האבען זיך ענדליך אויסגעבילדעט צוועלף גרויסע שבטים, וואס יעדער פון זיי האט געפיהרט א בעזונדערן, זעלבסט-שטענדיגען לעבען, און דאך זענען זיי אלע געוועזען פעסט צונויפגעבונדען דורך אלגעמיינע פאמיליען-טראדיציעס, דורך אנאלגעמיינע רעליגיע און שפראך.

אט אזוי ענטשטעהט ענדליך אין א פרעמד לאנד, צווישען פרעמדע לעבענס-בעדינגונגען, דאס גרויסע העברעער-פאלק!

אין א געוויסער צייט ארום האט די אוראלטע פאראאנען-דינאסטיע, וועלכע האט געהערשט אין די שטעדט נוא און מוף פונ'ם אויבערשטען עגיפטען, פון דאס-ניי בעזיעגט די היקסען, ארויסגעטריבען זיי פון לאנד, פונ'ם אונטערשטען עגיפטען, און אומגעקעהרט זיך צו דער פריהערדיגער הערשאפט. דאן טרעט אריין די ריינע עגיפטישע קולטור אין איהרע אמאליגע רעכטע און שטויסט זיך אן אן א נייע, פרעמדע קולטור מיט א נייע פרעמדע וועלט אויפפאסונג, אן א נייע ארגאניזירטע קראפט, אן א ניי פאלק, וואס איז שוין טיעף איינגעווארצעלט אין רעכטען מיטען לאנד. די פאראאנען, וועלכע האבען זיך אומגעקעהרט צו דער מאכט און הא-

בען געוואלט, נאטירליך, זייער מאכט בעפעסטיגען, — און אין די העברעער האבען זיי געזעהן א פרעמד סעמיטיש פאלק, וואס סימפאטיזירט מיט די פריהערדיגע הערשער, די היקסען, און קען אלזא אין איין שענעם פריה-מארגען אויפגעהן פונ׳ם אונטערשטען עגיפטען אין דעם אויבערשטען עגיפטען צו מלחמה האלטען מיט זיי, מיט די נייע הערשער, — האבען זיי פערפיהרט א טוידט-קאמפף געגען דאס העברעער-פאלק. זיי גיעבען ארויס איין גזרה נאך דער צווייטער געגען דאס דאזיגע פאלק, פערפאלגען איהם, פערביטערן איהם דאס לעבען, פערוואנדלען איהם אין קנעכטשאפט. דעם פאלק ווערט אוממעגליך צו בלייבען אויף אנ׳ארט, זיי פיהלען זיך שוין אין עגיפטען צווישען א גאנץ פרעמדע ראסע, פרעמד און עלענד. זיי מוזען אלאנד זוכען. נאך איינינע הונדערט יאהר לעבט אויף ביי דעם געפלאגטען פאלק א בענקעניש צו יענער געגענד, פון וואנען עס האבען געשטאמט זייערע אורעלטערן, וואו, לויט זייערע טראדיציעס, האבען זיי ווירקליכע בירגער געקאנט זיין. אין יענעם לאנד האבען זיך זייערע ערשטע קולטורעלע גיטער אנגעפאנגען צו ענטוויקלען, פון דארטען האבען זיי זייער שפראך בעקומען, דארטען געפינען זיך די קברים פון זייערע עלטערן אברהם, יצחק ויעקב. נאר דאס לאנד איז פאר זיי פון יהוה אליין בעשטימט געווארען!

די געוואלדיגע גלות-יסורים און די אונגעהויערע בענקשאפט נאך דעם לאנד פון די עלטערן האבען, לויט ווי איין מסורה דערצעהלט, געבראכט דערצו, אז דער שטארקסטער און דער בעסטער טייל פונ׳ם פאלק (די בני אפרים) האבען געפרובט מיט די אייגענע קרעפטען בעפרייען זיך. די בני-אפרים זענען פון אייביג אן גרויסע קריעגס-לייט געווען, און פערלאזענדיג זיך אויף זייער גבורה, האבען זיי געפרובט אויפשטעהן געגען דעם שטארקען שונא. זיי האבען אבער א שטארקע מפלה געהאט. און דאס ליידען פונ׳ם פאלק, זיין עלענד און זיין טרויער זענען פיעל שטארקער געווארען ווי פריהער...

און דאס בענקענדע, ליידענדע פאלק האט זיין גואל געזוכט, וועלכער איז ענדליך ערשינען...

אין א יאהר פיער-הונדערט ארום, נאכדעם ווי די העברעער-משפחה איז אין מצרים אנגעקומען, וואנדערן זיי פון דארטען ארויס מיט דעם צוועק צוריקצוקעהרען זיך אין לאנד כנען. אין דער שפיץ פון דער וואנדערונג שטעהט דער געטליכער נביא, וואס צו איהם איז קיין גלייכען ניטא, דער וועלט-העלד און פאלקס-העלד, דער גואל פון ישראל און

דער לעהרער פון דער מענשהייט, — משה בן עמרם. די פאלקס־מסורה דערצעהלט, אז משה בן־עמרם איז דורך א נס קינדווייז אנגעקומען אין פאלאץ פון איינעם פון די פאראאנעם; דארטען האט ער זיך ערלערנט די אלע וויסענשאפטען, וועלכע עס איז מעגליך געווען צו ערלערנען אין יענער צייט, דארטען האט ער בעקומען א קעניגליכע ערציהונג. נאר ווען ער דערוויסט זיך ענדליך פון זיין העברעאישער אבשטאמונג און ווען ער בעקאנט זיך גרינדליך מיט דער שרעקליכער שקלאפען־לאגע פון זיינע ברידער. צופלאמט זיך אין זיין הארצען א אונגעהויערע ליעבע און רחמנות צו זיין אונבארמהערציג געפלאגטעם פאלק, ענג ווערט איהם אין פאראאנס פאלאץ, ער ענטלויפט צו זיינע ברידער קיין גושן, העלפט זיי צוברעכען דעם יאך פון קנעכטשאפט און בעפרייען זיך אלס א זעלבסטשטענדיגעם פאלק...

„צוריק קיין כנען, אין דאס לאנד פון אונזערע עלטערן" — דאס איז געווען דער לאזונג פון דעם בעפרייטען פאלק, נאכדעם ווי משה האט איהם פון מצרים אויסגעלייזט. נאר דער וועג איז געווען א שווערער, א דויערהאפטער.

פערציג יאהר פיהרט משה זיינע ברידער דורך א מדבר (די אראבישע וויסטע), וואו ער ערציהט זיי און פארבערייטעט זיי צו א זעלבסטשטענדיגען נ א צ י א נ א ל ע ן לעבען. דער ערשטער שריט אויף דער דאזיגער ריכטונג איז דער גרויסער וועלט־אקט פון מ ת ן ־ ת ו ר ה. אין דער וויסטע, ביים בארג סיני, נאך גרויסע פארבערייטונגען, וועלכע האבען דאס גאנצע פאלק פאר קדושים און טהורים געמאכט, האט משה אויף שטיינערנע טאוולען (לוחות־העדות) אויסגעקריצט די געטליכע עשרת־הדברות און עס איבערגעגעבען דעם פאלק. אין די עשרת־הדברות ווערט געטליך־קלאהר אויסגעדריקט דאס, וואס די אוראלטע העברעער האבען נאר נ ע ב ע ל ה א פ ט פארגעשטעלט זיך; עס ווערט אין זיי קלאהר אויסגעדריקט די אייגענארטיגע העברעאישע וועלט־אנשויאונג, די העברעאישע אמונה אין דעם איינציגען גאט יהוה, די עקרים פון דער העברעאישער מאראל. די עשרת־הדברות זענען אויך דער פונדאמענט, אויף וועלכען עס ווערט בעגרינדעט די נאציאנאלע אייניגקייט פון די צעהנדליגער, פון דעם אלגעמיינעם שקלאפען־יאך בעפרייטע, געזינדען און שבטים, אלס איין נאציאנאלעם גאנצעם, אלס א בעוואוסטזיניג פעראייניגטעם פאלק. —

אין דעם מדבר לערנט משה דעם פאלק זיך צוגעוואהנען צו א מלוכה־

אָרדנונג. ער ריכטעט איין אַ בית־דין, ער בעשטימט פאַר יעדען שבט נשיאים, שופטים, שוטרים, וועלכע דאַרפען אָבהיטען די אָרדנונג אין דער מחנה און דאָס פאָלק מוז זיי געהאָרכזאַם זיין. ער בויט אַ משכן, וועלכער דערמאַנט דעם פאָלק שטענדיג זיין הייליגען גאָט, וואָס האָט איהם פון אַלע פעלקער אויסערוועהלט פאַר „אַ ממלכת כהנים וגוי קדוש“. אויסער די עשרת־הדברות, דער יסוד פון דער פאָלקס־נשמה, — ווערט דעם פאָלק געגעבען אַ תורה פון פיעל געזעצען, וועלכע פאַסען אַרום כמעט אַלע זייטען פון פּריוואַטע לעבען און נאָרמירען די סאָציאַלע בעציהונגען, זאָגאַר דאָס פּריוואַטע לעבען פון יעדען מענשען, ווי אין ריין קערפּערליכען זין, אַזוי אויך אין גייסטליכען זין. דער גרונד פון די אַלע געזעצען זענען הויפּטזעכליך אַלגעמיינע מענשען־ליעבע, פאָלקס־גליק און גאָטספאָרכטיגקייט. פיעל פון זיי פיהרט משה איין ביי דער מחנה זייענדיג נאָך אין דעם מדבר; פיעל פון זיי זענען אָבער געווענדעט נאָר פאַר דער צוקונפט, ווען דאָס פאָלק וועט אָנפאַנגען פיהרען אַ שטענדיגעס בעזעצטעס לעבען אויף זיין אייגען לאַנד. צוזאַמען מיט דעם האָט משה אויך געלערנט דאָס פאָלק די סטראַטעגיק, פאָרבערייטעט איהם צו די פיעל שווערע מלחמות, וואָס איהם שטעהט פאַר, ביז עס וועט צו זיין ציעל קומען. אונערטרעגליך שווער איז געווען משה'ס אויפגאַבע אין דעם מדבר. דאָס פאָלק איז נאָך געווען דורכגעדרונגען מיט דער קנעכטשאַפט פון מצרים; עס האָט נישט געקאָנט רוהיג פערטראָגען די פערשידענע ליידען, וועלכע האָבען איהם אינים לאַנגען וועג געטראָפען, אין דעם נאָמען פון דעם הויכען ציעל פון דער צוקינפטיגער זעלבסטשטענדיגקייט און גרויסקייט. דורשט, הונגער און פערשידענע קראַנקהייטען, וואָס דאָס פאָלק האָט צום מאָל געליטען אין „דעם גרויסען, שרעקליכען מדבר“, פלעגען ביי איהם גאַניץ אָפט אַרויסרופען אַ בונט געגען זיין גואל, נאָר משה מיט זיין געוואַלדיגער קראַפט אַלס מענשען־ערלייזער און מענשען־בעהערשער און מיט זיין פייערדיגע ליעבע צו זיינע ברידער פלעגט אַלעס געדולדיג אַריבערטראָגען און שטענדיג כלעגט איהם געלינגען איינהאַלטען און בערוהיגען די אויפגערעגטע צעהנדליג־טויזענדיגע הונגעריגע און דאָרשטיגע מאַסע...

אין די פערציג יאָהר, וואָס משה פיהרט זיינע ברידער אין דעם מדבר, ווייזט ער זיך אַרויס ניט נאָר אַלס געטליכער נביא, געזעצגעבער, שופט און מנהיג, נאָר אויך אַלס דער גרעסטער קריעג'ס־העלד. פיעל פעלקער, ווי עמלק, מואב, מדין און אַנדערע, בעפאַלען די „בני ישראל“

אין וועג, נאר משה האלט מיט זיי אונענדליכע מלחמות, שיצט זיין פאלק פון זיינע פיינד און מאכט פאר איהם ריין דעם וועג צו דעם „געשווארענעם לאנד". ענדליך האט משה דערפיהרט זיין פאלק ביז'ן גרעניץ פון כנען, ביז'ן מזרח־ברעג פון טייך ירדן, וואו ער האלט פון דאס־נייע אב גרויסע נצחונות אין די מורא'דיגע מלחמות מיט די בעריהמטע מלכים עוג און סחון, וועמעס לענדער (בשן און ארץ־האמורי) ער נעהמט איין. — נאר דער גרעסטער פאלקס־העלד, פאלקס־אנפיהרער און פאלקס־לעהרער האט אבער נישט זוכה געוועזן צו זעהן מיט זיינע אויגען, ווי זיין געליעבט פאלק ערקעמפפט זיין אורא־לטעם פאטערלאנד.

לאזענדיג דעם פאלק א ריהרענדיגע צואה און בעשווערענדיג איהם זיך פעסט צו האלטען ביי זיין תורה, פון וועלכער עס איז אבהענגיג זיין גאנצע צוקונפט, שטארבט אב משה דער געטליכער מאן,ביים מזרח־ברעג פון טייך ירדן, אין טיעפען עלטער.

די אנפיהרונג איבער דאס פאלק ישראל גיט משה, פאר זיין טויטט, איבער זיין העלדישען געטליך־געלעהרטען תלמיד — יהושע בן־נון!

יהושע בן־נון פארזעצט די היילגע פאלקס־ארבייט, וואס זיין גרויסער לעהרער משה בן־עמרם האט אנגעפאנגען און דערפיהרט עס ביז'ן ענדע. ער פיהרט אריבער דאס פאלק ישראל איבער'ן ירדן, טרעט אריין אין לאנד כנען, פיהרט אונגעהויערע מלחמות מיט די פעלקער, וועלכע האבען בעזעסען דאס לאנד; איין און דרייסיג מלוכות האבען געוויזען א שרעקליכען ווידערשטאנד, נאר יהושע האט אלעמען מנצח געוועזן, א טייל איינגאנצען הרוב געמאכט, א טייל — געמאכט אונטערטעניג אונטער זיין מאכט, אבגענומען זייער ערד און בעזעצט דארט דאס פאלק ישראל. דאס גאנצע לאנד האט ער צוטיילט אויף עלף חלקים צווישען די עלף שבטים; דריטהאלבען שבטים, ראובן, גד און דער האלבער מנשה־שבט, האבען זייערע חלקים, לויט זייער אייגענעם פערלאנג, בעקומען ביי דעם מזרח־ברעג פון טייך ירדן, צו דער וויסטעניי צו, די איבעריגע האבען געטיילט צווישען זיך דאס לאנד כנען גופא; בלויז איין שבט, דער שבט לוי, האט, אויסער צעהנדליגע שטעדט צום וואהנען, קיין ערד נישט בעקומען; זיי, די בני לוי, האט נאך משה בעשטימט אלס כהנים, גייסטליכע און פאלקס־לעהרער; דאס פאלק האט זיי געדארפט אויסהאלטען, כדי זיי זאלען זיך קענען איינגאנצען איבערגעבען זייערע היילגע פפליכטען.

ווי משה רבנו, אזוי האט זיין תלמיד יהושע אויך אין זיין פערזאן

פעראייניגט א גואל, פיהרער, קריעגס-העלד און פאלקס-ערציהער. ער האט זיך געמיהט אין פאלק צו שטארקען זיין נאציאנאלען בעוואוסטזיין, ערהויבען זיינע מאראל-רעליגיעזע בעגריפען, צו פערפעסטיגען זיין גלויבען. ער האט ניט געדענקט צו שאפען א מלוכה-צענטר פאר'ן פאלק, חייל ער האט געהאפט, אז די גייסטליכע איינהייט, די אלגעמיינע געזעצען און גלויבען, וואס זענען נאך ביים פאלק פעסטגעשטעלט געווארען פון משה'ס צייטען, וועלען אפילו אהן א מלוכה-צענטר צוזאמענבינדען אלע שבטים אין איין גאנצעס, אין איין מעכטיגען נאציאנאלען ארגאניזם. מיט דעם צוועק בויט ער אין שילה א משכן און א מזבח פאר גאט, וועלכער דארף זיין דער איינציגער אין דעם גאנצען לאנד און וועלכער דארף צוזאמענקניפען צוזאמען אלע הערצער פון גאנצען פאלק*).

בעשווערענדיג דאס פאלק נישט צו פערלאזען די טראדיציעס פון דעם גרויסען געטליכען לעהרער משה, שטארבט אב אויך דער צווייטער אנפיהרער פון פאלק, אלט און מיעד פון דער אונגעהויערע פאלקס-ארבייט, אנטרויענדיג די זקנים, וועלכע זענען געוועזען זיינע שטענדיגע מיטהעלפער ביי זיין לעבען, אז זיי זאלען אויך נאך זיין טויט עהרליך דיענען דעם פאלק:

---

*) אין תנ"ך ווערט דערצעהלט, אז אין יענער צייט איז שיער ניט אויסגעבראכען א ברידערליכע מלחמה ביים פאלק נעגען די דריטהאלבען שבטים, וואס האבען זיך בעזעצט ביים מזרח-ברעג פון ירדן, דערפאר וואס די לעצטע האבען אין זייער חלק-לאנד א בעזונדער מזבח געבויט אינ'ם נאמען פון יהוה. דאס פאלק האט אין דעם געזעהן א געפאהר פאר דער אלגעמיינער נאציאנאלער גאנצקייט, און האט זיך נאר דאן בערוהיגט, ווען די בעשולדיגטע שבטים האבען ערקלערט, אז מיט דעם אויסגעבויטען מזבח האבען זיי נישט געוואלט זיך אבטיילען פון זייערע ברידער נאר, פערקעהרט, מאכען א צייכען פאר זייערע קינדס-קינדער, אז איבער'ם לאנד פון דער זייט ירדן, ווי אויך פון יענער זייט ירדן, געוועלטיגט אלץ דער זעלביגער איינציגער גאט פון ישראל...

צווייטעס קאפיטעל.

די צייט פון די „שופטים".

אויף אזא אופן האט דאס פאלק ישראל ערגרייכט זיין הויפט-ציעל: פון שקלאפען איז עס געווארען א פריי פאלק, פון וואנדערער-שבטים איז עס געווארען א פאלק, וואס פיהרט א שטענדיג בעזעצט לעבען. דאס פאלק גיעט זיך איבער צו פריעדליכער ערד-ארבייט אויף דעם ערָאבערטען לאנד. נאר באלד נאכ'ן טוידט פון יהושע בן-נון האט דאס פאלק דערפיהלט, אז עס פעהלט איהם אזא פערזאן, וועלכע זאל מיט איהר אויטאריטעט קאנען אנפיהרען מיט די אלע פערשיעדענסטע טיילען און שיכטען פון פאלק. גלייך נאך יהושע'ס טוידט האבען זיך גענומען אויפבונטעווען פערשיעדענע טיילען פון די איינגענומענע פעלקער; אנדערע געגענדען זענען בכלל געבליבען נישט אינגאנצען בעזיעגט אין יהושע'ס צייט און די שכנות'דיגע פעלקער האבען גענומען דריקען די קינדער ישראל, נאכדעם ווי זיי האבען שוין נישט געדארפט זיך שרעקען פאר דעם גרויסען העלד. די שכנות'דיגע פעלקער האבען אבער נישט נאר אין פאליטישען הינזיכט געווירקט אויף דאס יודישע לעבען, נאר אויך אין דעם מאראלען הינזיכט. די בני-ישראל, וועלכע האבען זייענדיג אין עגיפטען בשום אופן נישט אבגעטראטען פון זייערע נאציאנאלע טראדיציעס, ווייל זיי האבען געפיהלט, אז נאר זיי, די נאציאנאלע מסורות זייערע, בינדען זיי צונויף אלס פאלק, פלעגען איצט, זיצענדיג אין אייגען לאנד, זיך גאנץ לייכט אבזאגען פון זייערע אייגענע מסורות און מנהגים, מיינענדיג, אז דאס לאנד איז אלץ, אז זיצענדיג אין אייגען לאנד, איז שוין דער קיום פון פאלק ממילא זיכער. דערצו האט די נאטור געמאהנט איהרס. ביז איצט האט דאס יודישע פאלק נאך קיין קינדהייט ניט געהאט. אין מצרים האבען זיי זיך פעסט געהאלטען ביי זייער אלטען גאט פון אברהם, אין דער מדבר זענען זיי שטענדיג געוועזען אונטער דעם שטרענגען געטליכען אויג פון משה, און נאכהער — פון יהושע. איצט אבער, נאך יהושע'ס טוידט, זיצענדיג אין א פריי, ליכטיג לאנד, האט זיך אין זיי די פאלקס-קינדהייט ערוועקט. די געטצענדינעריי איז אזוי צוגעפאסט צו דער קינדהייטס-צייט פון א פאלק. עס דערזעהט די זון — פערגעטערט עס

זי. אַזוי הויבט עס אָן צו דינען צום בעל (דעם גאָט פון זון). עס דער-
זעהט פערשידענסטע נאַטור-קרעפטען, וועלכע דערוועקען אין איהם פון
איין זייט קינדער-שרעק, פון דער צווייטער זייט — קינדער-פרייד און קינ-
דער-התפעלות און עס פערגעטערט געוועהנליך אַט די אַלע קרעפטען.
אַט אַזוי ווערען ביי די בני ישראל פיעל געטער ווי ביי זייערע שכנים.

אויף אַזאַ אופן פערגעסט דאָס פאָלק זיין טראַדיציאָנאַלען גאָט יהוה
און נעהמט אָן פרעמדע קולטוס'ן און די זקנים, וואָס יהושע האָט זיי
איבערגעלאָזען אויף זיין אָרט, זענען גאַנץ הילפלאָז צו קעמפפען
געגען די שלעכטע מעשים פון פאָלק. יעדער שבט דיענט צו יענע געטצען,
וועלכע זענען געשעצט ביי יענע פעלקער, מיט וועלכע ער קומט
אין נאָהענטע בעציהונגען. דורך דעם פערליערט דאָס פאָלק ביסלעכווייז
דעם בעוואוסטזיין פון נאַציאָנאַלער איינינקייט, וועלכע האָט זיך דאַן גע-
קאָנט קאָנקרעט אויסדריקען בלויז אין דער אַלגעמיינער אֶמוּנָה, ווייל
אין דעם פּאָליטישען זין זענען די אַלע צוועלף שבטים געוועזען גאַנץ דע-
צענטראַליזירט, גאַנץ אָבגעזונדערט איינער פון דעם צווייטען. די יודיש-
פיינדליכע שכנים האָבען פון אַזאַ מצב נאָר אויסגעשפּיעלט. אָנשטאָט
צו קעמפפען געגען די פיינדליכע שכנים מיט די אַלע פעראייניגטע פאָלקס-
קרעפטען, האָט יעדער שבט געמוזט אַליין בעשיצען זיין ערד געגען די
שונאים, אַליין פיהרען דעם קאַמפף פאַר זיין זעלבסטשטענדיגקייט. נאַ-
טירליך, אַז איינצעלנע שבטים מיט זייערע בעגרענעצטע קרעפטען וואָלטען
נישט געקאָנט בייםשטעהן געגען אַזעלכע שטאַרקע פעלקער, ווי מדין, פלשתים,
עמלק און אַזוי ווייטער, וועלכע פלעגען אָהן אויפהער בעפאַלען דאָ דעם,
דאָ יענעם שבט, און ווער ווייסט, אויב פון די בני ישראל וואָלט דאַן אַ
שריד ופליט געבליבען, ווען פון צייט צו צייט זאָלען דאַן נישט אויפשטעהן
איינצעלנע פערזאָנען מיט גרויסען העלדענמוטה און מיט פייערליכע רע-
ליגיעז-נאַציאָנאַלע געפיהלען און זאָלען נישט וועקען אין פאָלק זיין בע-
וואוסטזיין און נישט רופען איהם צו דעם גאָט פון זיינע עלטערן, צו
איינינקייט, צו נאַציאָנאַלע ברודערשאַפט און קאַמפף מיט דעם אָדער יענעם
פיינד. אין תנ"ך ווערט דערצעהלט פון פיעל אַזעלכע העלדען, פון וועלכע
עס צייכענען זיך איבערהויפּט אויס: עתניאל בן-קנז (דער ערשטער שופט),
דבורה הנביאה, גדעון, יפתח, שמשון און פיעל אַנדערע. אין דער צייט
פון דער אויסערליכער געפאַהר צוליעב די פיינדליכע פעלקער, פלעגען
זיי פעראייניגען אַ געוויסען טייל פונ'ם יודישען פאָלק און אַרויסטרעטען
אין מלחמה מיט די שונאים, און אַדאַנק זייער גרויסער מסירות-נפש,

גלויבען, פעסטקייט, העלדישקייט און שטארקע ליעבע צום פאלק, פלעגען זיי דאס מערסטע אבהאלטען גלענצענדע נצחונות. ביים פאלק פלעגט עס אויפהויבען זיינע נאציאנאלע געפיהלען און דאן פלעגט עס פון דאס-ניי קעהרען זיך צו זיין אלטערטהום, צו זיינע נאציאנאלע טראדיציעס, פלעגט זיך אומקעהרען „צום גאט פון זיינע עלטערן“. יעדער העלד, וועמען דאס פאלק האט געהאט צו פערדאנקען אין זיין נאציאנעלע ערוואכונג, פלעגט זיין זעהר געאכטעט; דאס פאלק פלעגט איהם צייט זיין לעבען זיין זעהר געהארכזאם און ער פלעגט אנגערופען ווערען „שופט“ (ריכטער). דער פעריאָדע פון די „שופטים“ (ריכטער) האט געדויערט א משך פון דריי הונדערט יאהר.

די ווירקונג פון יעדען שופט בעזונדער איז נישט קיין דויערהאפטע, נישט קיין פעסטע. דאס מערסטע ענדיגט זי זיך מיט'ן אבשטארבען פונ'ם העלד. דאן צופאלט זיך דער פעראייניגטער טייל פונ'ם פאלק פון דאס-ניי און פאלט ווידער אונטער דער ווירקונג פון די ארומיגע פעלקער. עס ווערט ווידער פערגעסען דער גאט פון ישראל און זיין הייליגע תורה, יעדער שבט בעקומט זיין אבגאט מיט זיין קולטוס — און דער פערבאנד צווישען פאלק ווערט פון דאס-ניי פונאנדערגעריסען

דאן פאסירט צום לעצט פון דעם שופטים-פעריאָד אין דעם לעבען פון די בני ישראל א געשיכטע, וועלכע איז פאר זיך א גאנץ געוועהנליכער פארפאל און טראגט, דוכט זיך, נאר א פריוואטען כאראקטער און דאך האט זי געהאט א גרויסע מאראלישע בעדייטונג פאר'ן גאנצען פאלק. אין שטאדט גבעה, אינים טייל לאנד פון שבט בנימין, פאהרט דורך א יונגער מאן מיט זיין שענער קעפ'ס-פרוי און, אזוי ווי עס איז גראד נאכט געווארען, מוז ער דארט בלייבען נעכטיגען. א קאמפאניע „שאלקהאפטיגע מענשען“ דערוויסען זיך וועגען דער שענער קעפס-ווייב, קומען זיי און רויבען זי מיט געוואלד אוועק פון מאן, שענדען איהר, פייניגען איהר א גאנצע נאכט. צו מארגענס לאזען זיי די געפייניגטע פרוי אב צו איהר מאן, נאר זי שטארבט אויפ'ן שוועל פון גרויס יסורים און שאנד. — ביי וועלכען פאלק האט עס אזעלכעס נישט פאסירט? העכסטענס וואלט עס ביי זיי ארויסגערופען א נקמה-געפיהל ביי דער פאמיליע פון דעם אומגליקליכען פאר-פאלק. ביי די בני ישראל האט דער פאקט געוועקט דעם פאלקס-געוויסען, ער האט ארויסגערופען א שרעקליכע פאלקס-בעוועגונג. ער האט ארויסגערופען א געוואלדיגען פ א ל ק ס-צארן און א פאלקס-פעראייניגונג. די בעזונדערע, אבגעטיילטע שבטים האבען מיט אמאל דערפיהלט זייער

אָבשטאַמונג, זיי האָבען מיט אַמאָל דערפיהלט, אַז זיי זענען קינדער פון איין פאָלק און פון איין גאָט, וואָס האָט פיינד זינד און עולות. זיי האָבען, לויט ווי די פאָלקס-מסורה דערצעהלט, פונאַנדערגעשניטען דעם קערפּער פון דער געשענדעטער פרוי און פונאַנדערגעשיקט די חלקים פונ'ם קערפּער צו אַלע שבטים. און דאָס איז געטהון געוואָרען*), ניט נאָר אום צו ערוועקען נקמה-געפיהלען, נאָר אויך אַלס סימבאָל, אום צו בעווייזען, אַז אַלע שבטים דאַרפען זיין איינס, ווי איין גוף, און אַז יעדער שבט בעזונדער, ווען ער קומט ניט צו די איבעריגע שבטים צו הילף, איז ער ווי אַן אָבגעשניטענער אבר.

צעהנדליגע טויזענד פון אַלע שבטים האָבען זיך פעראייניגט, בעוואָפענט און אַרויס אויף מלחמה נישט נאָר אויף די איינציגע אויס-געלאַסענע הברה-לייט, נישט נאָר אויף דער שטאָדט גבעה, נאָר אויף דעם גאַנצען שבט בנימין! דאַן קוקט זיך דאָס פאָלק אַרום און זעהט ווי נידעריג ער איז גייסטליך געפאַלען, זוכט די אורזאַכע פון דער מאָראַלישער ערנידערונג און געפינט עס ענדליך: אין דער שלעכטער ווירקונג פון די אַרומיגע פעלקער! פון דאַן אָן בעמערקט זיך אַ מאָראַלישע איבערקעהרעניש ביים פאָלק: ער ווענדעט זיך צוריק צום גאָט פון זיינע עלטערן מיט דער טיעפסטער אמונה. דאָס געטצענדינעריי, אַלס אַן'אַלגעמיינע פאָלקס-ערשיי-נונג, פערשוואונדעט אויף אַ לאַנגע צייט, דאָס גאַנצע יודענטהום ווערט דורכגעדרונגען מיט אַ שטילען פרומען גייסט**).

די מאָראַלישע איבערקעהרעניש, וועלכע האָט אָנגעגריפען דעם יו-דישען פאָלק נאָך דער געשיכטע פון „פלגש בגבעה“, ברענגט מיט זיך אויך אַ געוויסע ענדערונג אינ'ם אינערליכען סאָציאַלען לעבען פון פאָלק. די אַלע שבטים ווערען צוזאַמענגעהעפט אַלס איין גאַנצעס דורך איין גאָט, דער משכן פון שילה, וואָס איז נאָך אויפגעשטעלט געוואָרען אין יהושע'ס צייטען, בעקומט אין יודישען לעבען די גרעסטע בעדייטונג אַלס אַן'אַלגעמיינער פאָלקס-צענטער. דער שופט און אָנפיהרער ביים פאָלק ווערט דער כהן (עלי הכהן) וועמעס אויטאָריטעט גרינדעט זיך נישט אויף זיינע העלדישע טהאַ-טען און פערדיענסטען פאַר'ן פאָלק, נאָר אויף זיין פרומקייט און גאָטס-

---

*) ווי דער גאון מלבי"ם האָט זעהר ריכטיג בעמערקט.

**) דער „סדר עולם“ וויל האָבען, אַז די מעשה פון „פלגש בגבעה“ האָט פּאַסירט אין אָנפאַנג פונ'ם שופטים-פעריאָד, אין דער צייט פון עתניאל בן קנז; מיר האָבען זיך דאָ געהאַלטען דעם סדר פון תנ"ך.

פארכטיגקייט. און ווען דער בייזעסטער יודישער שונא, די פלשתים, בעפאלט צו יענער צייט די יודען, געהען שוין אין קאמפף פער דער נאציאנאלער פרייהייט נישט בלויז געוויסע טיילען, נאר דאס גאנצע פאלק, פון אלע עקען פון לאנד, מיטנעהמענדיג מיט זיך „די זיכערסטע שיטצונג" זייערע — דעם געטליכען ארון, מיט די לוחות־העדות, וואס פלעגט שטענדיג זיך געפינען אין משכן פון שילה.

די מפלה, וואס יודען האבען אין עליים צייט געהאט אין שטרייט מיט די פלשתים און דאס, וואס דער הייליגער ארון מיט די לוחות זענען אריינגעפאלען אין געפענגעניש ביים שונא אין די הענד, און שילה מיט'ן משכן זענען הרוב געווארען, האט ביים פאלק גארנישט אבגעשוואכט זיין פרומקייט. אדרבא, ער האלט זיך נאך פעסטער אן גאט. „וינהו בני ישראל אחרי ד'" — די קינדער פון ישראל האבען זיך נעצויגען (אדער: געבענקט) נאך גאט — אזוי דערצעהלט אונז די מסורה פון יענער צייט. דאס בעווייזט, אז די יודישע גאטס־פארכטיגקייט ווערט אלץ מעהר אנאינערליכע, אנארגאנישע.

און דאן האט זיך אין דעם לאנד פון ישראל גענומען בעווייזען די וואונדערבארע נבואה־ערשיינונג, אט די ערשיינונג, וועלכע די מענשהייט קאן סאך ביז איצט ניט בעגריפען, — אלס א פאלקס־ערשיינונג. ביז איצט זענען נאר געווען נביאים יחידי סגולה, משה, זיין שוועסטער מרים, אלדד, מידד, וכדומה, איצט אבער האבען זיך אנגעהויבען בילדען גאנצע גרופעס פון נביאים, מענשען מיט איבערנאטירליכע נייגונגען און עמפפינדונגען, וועלכע אין זייער געטליכען עקסטאז פלעגען זיי אלץ פערגעסען אין דער וועלט און מאכען אויך אנדערע פערגעסען אלעס אין דער וועלט. אזוי, למשל, געדענקט דער יונגער מאן זוכען די עזלען פון זיין פאטער, וועלכע זענען פערלוירען געגאנגען, טרעפט ער א פראצעסיע נביאים, וועלכע געהען „מיט הארף און פויק און פלייט און פיידעל און זאגען נביאות", — „בעגליקט אויף איהם, אויף דעם יונגען מענשען, אויך דער גייסט פון גאט, פערגעסט ער אן זיין שליחות, הויבט אויך אן צו זאגען נביאות און ווערט גאר אנאנדערער מענש". אדער, אין די שפעטיגערע פעריאדען, שיקט דער מלך זיינע דינער נאכיאגען זיין פערזענליכען פיינד, בעהאלט זיך דער פיינד צווישען א חבורה נביאים; קומען אן דעם מלך'ס דינער צו די נביאים, ווערען זיי בעגייסטערט, פערגעסען זיי נאך וואס זיי זענען אהערצו געשיקט געווארען און הויבען אן נביאות צו זאגען; שיקט דער מלך נייע און נייע דינער, פאסירט

מיט זיי דאס זעלבע, וואס מיט די ערשטע; געדט שוין דער מלך אליין צו פאנגען זיין פיינד, פאסירט מיט איהם וואס מיט זיינע דינער, און ער פערגעסט נאך וואס ער איז אהער געקומען.

די נביאות אין ערשטען פאזיס איז געוועזן נישט בלויז א מיסטיש־פאעטישע בעוועגונג, נאר אויך א פראקטישע. אין זייער טיעפער אמונה און געטליכער איבערציינונג האבען די ערשטע נביאים נישט אנערקענט קיינע נאטור־געזעצען. דער אמת'ער נביא, דער אמת'ער הייליגער מאן, לויט דער מיינונג פון די ערשטע נביאים, ווערט פון גאט בעשאנקען מיט דער העכסטער שעפפערישער קראפט; זיין מאכט ווייסט קיינע בע־גרענצונגען נישט. זיין ווארט איז א געזעץ און ער קען די גרעסטע וואונדער שאפען: ער קאן לעבעדיג מאכען טוידטע; ער קאן טרוקען מאכען א טייך, ער קאן אנצינדען א שטיין און אז. וו. אט אזעלכע נביאים בעלי־מופת (וואונדער ווייזער) זענען געוועזן פיעל צו יענער צייט אין א משך פון איינינע הונדערט יאהר. אנגעהויבען האבען זיי זיך מיט שמואל הנביא און געענדיגט כמעט מיט אלישע'ן.

דריטעס קאפיטעל.

יאל הנביא.

שמואל הנביא איז איינער פון די ווייניגע היסטארישע פערזענליכקייטען, וועלכע מיט זייער גאַנצען אַרט לעבען, מיט זייער גאַנצער אונערמידליכער טהעטיגקייט רופען זיי אַרויס ביים פאָלק די גרעסטע פערוואונדערונג, און די פאָלקס־דיכטונג וועבט זייער לעבען מיט צויבערהאַפטע מעשיות.
הנה, שמואל'ס מוטער — ווי די מסורה דערצעהלט — איז געווען זעהר אַ גאָטספאָרכטיגע נאָר געפּלאָגטע פרוי, מיט אַ צובראָכענעם געמיט; לאַנג האָט זי קיין קינדער נישט געהאַט און איהר צרה*) פנינה, וועלכע האָט פיעל קינדער געבוירען, פלעגט איהר שטענדיג פיעל שמערצען אָנטהון.
חנה פלעגט איהרע ליידען טראָגען שטיל אין האַרצען, נאָר קומענדיג אין משכן אין שילה פלעגט זי ביטערע טרעהרען פאַר גאָט פערגיסען, ער זאָל איהר שטים פערנעהמען און צו איהר פיין זיך צוקוקען. איינמאָל האָט עלי הכהן בעמערקט, ווי זי וויינט, האָט ער זי אויסגעפרעגט, האָט זי איהם איהר ביטערע האַרץ דערצעהלט. דאַן האָט עלי זי געבענשט, אַז איהרע טרעהרען זאָלען פאַר גאָט קומען און איהרע תפלות זאָלען אָנגענומען ווערען. אין אַ יאָהר אַרום האָט חנה ווירקליך אַ זוהן געבוירען, וועלכען זי האָט געגעבען אַ נאָמען „שמואל", וואָס איז טייטש „דער אויס־געבעטענער פון גאָט". נאָר חנה האָט נישט געוואָלט איהר איינציגעס, „פון גאָט אויסגעבעטענעס קינד" אָבגעבען דעם וואָכענדיגען לעבען, זי האָט איהם גאָט געשאָנקען, נאָך פון געבאָרען־טאָג אָן פאַר אַ נזיר געמאַכט און אין שילה איהם געבראַכט, ער זאָל פאַר גאָט אין משכן בעדיענען.
אין דעם הייליגטום פון שילה האָט זיך שמואל אויפגעהאָדעוועט, פרום און גאָטספאָרכטיג איז זיין לעבען געווען, און נאָך אַ יונגעס קינד איז שמואל געווען, ווען גאָט האָט זיך צו איהם צום ערשטען מאָל ענטפּלעקט און איהם פאַר זיין נביא אויסדערוועהלט, און פאַר אַ פיהרער פונ'ם גאַנצען פאָלק ישראל בעשטימט.

---

*) אזוי ווערט אָנגערופען יעדע פון די איינינע פרויען, וואָס אַ מאַן פלעגט פּאַרציימענס האָבען פאַר אַמאָל.

שמואל'ס נאמען ווערט בעוואוסט ביי'ם גאנצען פאלק „פון דן ביז באר שבע“, ד"ה, פון איין עק לאנד ביז'ן צווייטען, ער ווערט דורכאויס געאכטעט און בעליעבט. ער ווערט דער אמת'ער יורש פון משה בן עמרם און יהושע בן נון. מיט זיין אויטאריטעט פעראייניגט ער אלע יודען אין לאנד; ער איז דער מלחמה־העלד און גייסטליכער לעהרער. ער פיהרט גרויסע מלחמות מיט דעם געפעהרליכסטען אידישען פיינד פון יענער צייט, מיט די פלשתים, צוקלאפט זייער חיל פערהאפט ביי זיי א שטיק לאנד, אזוי אז די פלשתים לאזען שוין א לענגערע צייט צורוה די בני ישראל. ער פאהרט ארום איבער'ן גאנצען לאנד און לערנט דאס פאלק, משפט זיי צווישען אנאנדער, ווארצעלט אוים נאך די איבער־געבליבענע נייגונגען צו געטצענדינעריי און אז. וו.

אין פאליטישען הינזיכט האט זיך שמואל אויך געהאלטען ביי דער זעלבער מיינונג, וואס יהושע. קיין פאליטישען צענטער האט ער נישט געשאפען; דאס גאנצע פאלק דארף פעראייניגען זיין איינציגער גאט. זיין אלגעמיינע תורה. שמואל איז זאגאר געווען א געגנער פון אנאלגעמיי־נעם קאנקרעטען גייסטליכען צענטער. אין זיין צייט האבען די פלשתים אומגעקעהרט דעם „געטליכען ארון“ קיין ארץ ישראל, נאר אזוי ווי שילה איז שוין לאנג חרוב געווען, האט דאס פאלק דעם ארון אוועקגעשטעלט אין „קרית־יערים“; דארט האבען זיך צוזאמענגעקליבען א גרופע כהנים, וועלכע האבען געזאלט דעם ארון היטען און אין משכן בעדינען. שמואל האט אבער דערויף ווייניג געאכטעט; ער האט אין איינינע ערטער מזבחות געבויט, וואס יהושע און די זקנים האבען אין זייער צייט אזוי שטרענג פערבאטען, און אומעטום קרבנות מקריב געווען. דערצו נאך האט ער קלענער געמאכט דעם אויטאריטעט פון כהנים בכלל. אין דער צייט, וואס שמואל האט פערבראכט אין שילה, האט ער זיך איבערצייגט, אז א טהייל פון די כהנים זארגען זיך גארנישט פאר דער פאלקס־ערציהונג, נאר סטארען זיך אליץ מעהר מתנות־כהונה צו בעקומען. שמואל האט פערשטאנען, אז דאס אונגליק שטעקט אין דעם, וואס די פאלקס־לעהרער זענען פריווי־לעגירטע, וואס דאס פאלקס־לעהרעריי געהט ביי אונז בירושה און ברייננט גרויסע רוחים. דאן האט ער בעשאפען, אלס געגענקראפט געגען די כהנים, א נייע אינסטיטוציאן — די „בני הנביאים“, וועלכע האבען געזאלט אויף זיך נעהמען די מיסיאן צו לערנען דאס פאלק און צו ערציהען איהם. איינער פון די בני הנביאים האט געקענט זיין יעדער וואס טראגט אין זיך גאטס־גייסט, פיהרט א הייליגעס לעבען און קעמפפט פאר'ן אמת.

באלד אנערקענט דאס פאלק דעם אונטערשיעד פון דעם פריוויליגירטען כהן ביז דעם ווירקליך בעגייסטערטען פאלקס-לעהרער; די „בני הנביאים" בעקומען אלס מעהר א בעדייטענדען אויטאריטעט אין לאנד און די כהנים ווערען אויף א היפשע צייט כמעט ווי פערגעסען.

די אלע שמואל הנביא'ס רעפארמען האבען געהאט זעהר א גרויסע בעדייטונג. פון איין זייט האט ער צובראכען דעם איינציגען קאנקרעטען צענטר, דעם גייסטיגען צענטר ביי'ם פאלק. פון צווייטען זייט אבער ווערט די יודישע אמונה אליין מעהר ריין פון די ערשטע געצענדינערישע בעגריפען. די מזבחות אין מצפה און רמה און גבעה און אז. וו. דערוויזען, אז גאט איז גארנישט צוגעבונדען צו איין ארט, אז מען קאן גאט דיענען אומעטום. ווייטער האט דאס, וואס יעדער האט געקאנט א-מעדום בריינגען א קרבן, בכלל געמאכט קלענער דעם גאנצען ענין פון קרבנות, אלס די העכסטע ארט פון גאטעס-דיענסט. און ענדליך ערלויבט זיך שוין שמואל ארויסצוזאגען די מיינונג: „צי פערלאנגט דען גאט די עולות און די זבחים, אזוי ווי ער פערלאנגט, אז מען זאל געהארזאם זיין צו זיין שטים? וואהרליך, געהארזאמקייט איז פיעל בעסער פאר א קרבן, דאס פערנעהמען גאט'ס שטים — פון די פעטסטע רינדער"...

דאס גאנצע לעבען, ביז'ן טיעפען עלטער, האט שמואל הנביא געלערנט דאס פאלק און געקעמפפט פאר זיין זעלבסטשטענדיגקייט. זיין הויפט שטרעבונג איז געווען צו מאכען פון פאלק ישראל א ממלכת כהנים וגוי קדוש, ד"ה א הייליג פאלק, וועלכעס זאל ווערען געפיהרט דורך די הייליגע לייט ווי די „בני הנביאים". די היסטארישע נויטווענדיגקייט האט אבער געפיהרט דערצו, אז דאס יודישע פאלק זאל שאפען א פעסטע צענטראליזירטע פאליטישע מאכט, ווען נישט וואלט עס קיין קיום נישט געקאנט האבען. די פלשתים, וועלכע האבען פריהער געבילדעט פיעל אבגעזונדערטע קליינע מלוכה'לעך, האבען זיך אין די לעצטע שמואל'ס יאהרען צווישען זיך כמעט איינגאנצען פעראייניגט, כדי צו קעמפפען מיט ישראל; די עמונים, די עמלקים האבען זיך אויך אליין מעהר פערפעסטיגט; דאס יודישע פאלק האט געמוזט זיך צוגרייטען צו א דויערהאפטען און שווערען קאמפף. זעלבסט-פערשטענדליך, אז אזא קאמפף קאן א פאלק פיהרען נאר מיט אנ'ארגאניזירטען חיל, וועלכער זאל זיין גוט בעוואפענט, גוט געלערנט, און זאל זיין שטענדיג גרייט צו מלחמה, אונטער אנ'אלגעמיין אנערקענטער אויטאריטעט. די אנערקענונג האט זיך אליין טיעפער איינגעווארצעלט ביי'ם פאלק און ענדליך האט זי זיך אויסגעדריקט אין א גאנץ דייטליכער פארם. —

ווען שמואל איז אלט געווארען און זיינע זיהן יואל און אביה, וועלכע זענען נישט געשטאנען אויף אזא הויכע מדרגה ווי זייער פאטער אין גרויס־קייט און ערליכקייט, האבען געזאלט ווערען שופטים, האט דאס פאלק זיך פערזאמעלט ארום שמואל הנביא און האבען פון איהם געפאדערט ער זאל אין לאנד בעשטעטיגען א שטענדיגען מלך. אזא פאדערונג איז פאר שמואלן געווען גאר אונערהאפט און איהם האט עס זעהר געקרענקט. ער האט געוואלט, אז זיין פאלק זאל זיין פריי נישט נאר אויסערליך, נאר אויך אינערליך. דאס פאלק ישראל דארף נישט זיין אונטערטעניג נית נאר א פרעמדען מלך, נאר זאגאר אנאייגענעם מלך; נאר דער יודישער גאט אליין בעדארף געוועלטיגען איבער יודען און זיין געוועלטיגקייט דארף ער זיך מיט קיינעם נישט טיילען! שמואל הנביא האט געוואלט ווירקען אויפ׳ן פאלק מיט דעם, וואס ער האט מיט שרעקליכע פארבען געשילדערט פאר זיינע אויגען די אונערבארמליכע אויפפיהרונג פון די דעספאטישע הערשער צו יענער צייט, ווי זיי דריקען דאס לאנד, ווי זיי רויבען, ווי זיי טוידטען אהן קיין שום פעראנטווארטליכקייט, ווי זיי פערשקלאפען דאס פאלק, נעהמען אב זיינע קינדער אלס דיענער און זיינע טעכטער אלס דיענסטען, לעגען ארויף גרויסע ציגזען, רויבען זיין אייגענטום און אז. וו. — עס האט אבער נישט געהאלפען די שטראף־רייד, זאגאר די קללות פון אלטען נביא, העלד און פאלקס־לעהרער. דאס פאלק איז געווען טיעף איבערצייגט אין דער נויטיגקייט פון א נייער מלוכה־ארדנונג אין לאנד און עס האט געטענה׳ט: „ניין, נאר א מלך מוזען מיר האבען. דאן וועלען מיר זיין גלייך מיט אלע פעלקער. אונזער מלך וועט אונזער שופט זיין, ער וועט זיך שטענדיג פאר אונז מיהען און אונזערע מלחמות וועט ער פיהרען!“...

ענדליך מוז זיך אונטערגעבען דער אלטער פאלקס־פיהרער, ער מוז ערפילען דעם אלגעמיינעם פערלאנג פון פאלק, דאס לאנד פון ישראל טרעט אריין אין א נייעם פאזיס פון — א מלוכה־ארדנונג. עס ווערט געשאפען אנאלגעמיינער פאליטישער צענטר אין לאנד, וועלכער בינדט צוזאמען אלע טיילען פונ׳ם פאלק און שאפט א שטארקע ארגאניזירטע מלוכה־קראפט, וואס איהר בעדייטונג וואקסט אלץ מעהר און מעהר אין דעם פאליטישען לעבען פון די פעלקער אין דער אלטער קליין־אזיען.

פיערטעס קאפיטעל.

ער מלך שאול.

דער ערשטער מלך, וואס איז אויסגעקליבען געווארען ביי די בני ישראל מיט דער מיטווירקונג פון שמואל הנביא, איז געווען שאול בן־קיש פון שבט בנימין, א געוועזענער ערד־ארבייטער. שמואל האט זיך, וואהר־שיינליך, דערום אבגעשטעלט אויף דעם זוהן פון קיש, ווייל פון איין זייט האט זיין נידעריגע אבשטאמונג „פון דער ארעמסטער משפחה פון דעם יונג־סטען שבט" איהם, דעם ערשטען מלך, געזאלט אבהאלטען פון דעם געוועהנליכען דעספאטישען שטאלץ; פון דער אנדערער זייט איז שאול געווען בעגאבט מיט די העכסטע מעלות: וואונדערליך שען, א אונגעוועהנ־ליכער העלד ווי אויך א אונגעוועהנליכער ענו, א דרייסטער און אן־אונענדליך גוטער מענש, א איינפאכער ערד־ארבייטער מיט גרויסע נייגונגען צו נבואה. אט אזא מלך האט ווירקליך געקאנט זיין איבערגעגעבען מיט׳ן גאנצען לעבען די אינטערעסען פונ׳ם פאלק, שעצען איהם און מדריך זיין, נישט זוכענדיג אין זיין הויכער מאכט קיין אייגענע נוצען; שמואל וואהרשיינליך האט אויך געהאפט, אז אזא מענש ווי שאול בן־קיש לויט זיינע אלע אויבענדערמאנטע אייגענשאפטען וועט זיין שטענדיג אב־הענגיג פון דעם נביא.

זאגאר נאכדעם שוין ווען שאול איז אויסגעקליבען געווארען אלס מלך האט ער נישט געוואלט אנטהון די קרוין אויף זיין קאפ, ער האט נישט געוואלט אויסבייטען דעם אקער אויף דער קרוין. נאך דער אויסוועהלונג האט שמואל געשיקט זוכען שאול׳ן און מען האט איהם געפונען „פער־בעהאלטען צווישען די געשיר", מען האט איהם פון דארט מיט געוואלד געבראכט און שמואל האט איהם פאר א מלך געזאלבט. נאכ׳ן זאלבען האט זיך דער מלך צוריקגעקעהרט אין זיין היים, צו זיין פעלד און צו זיין אקער, צו זיין פריהערדיגער איינפאכער לעבענס־ארט. א טייל פונ׳ם פאלק, וועלכע האבען זיך פארגעשטעלט דעם טיפוס פון די ארומיגע מלכים, האבען נישט געגלויבט אין שאול׳ס פעהיגקייטען צו געוועלטיגען איבער׳ן לאנד און האבען איהם זאגאר פערהאסט אין הארצען.

נאר באלד נאך זיין זאלבונג האט דער יונגער מלך געהאט ...

מעגליכקייט צו דערוויזען, אז טראץ דעם, וואס אין זיין אלטעגליכען לעבען איז ער שטענדיג געווען א רוהיגער מענש און א גרויסער עניו, האט ער דאך געקאנט אויפפלאקערען מיט דעם היילינגסטען פייער פון פאלקס־ליבע, ווען עס האט זיך געהאנדעלט וועגען די אינטערעסען פון זיין לאנד. די עמונים האבען זיך פערזאמעלט אויף מלחמה אויף דער יודישער גרענעץ־שטאדט יבש־גלעד און האבען איהר בעלאגערט. די איינוואהנער פון יבש־גלעד האבען זיך געמוזט אונטערגעבען דעם פיינד, נאר די ווילדע עמונים האבען נישט געוואלט אננעהמען די אונטערטעניגשאפט פון יבש־גלעד, כל זמן די איינוואהנער וועלען זיך נישט לאזען אויסשטעכען דאס רעכטע אויג אלס צייכען פון טרייער קנעכטשאפט: אויב נישט — האבען זיי גע־דראהט — וועט קיינער פון שטאדט קיין לעבעדיגער נישט בלייבען. די בעלאגערטע האבען געשיקט שלוחים צום יונגען מלך שאול אין הויפט־שטאדט ג ב ע ה און הילף געבעטען. דער מלך איז אויפגערעגט גע־ווארען הערענדיג די רייד פון די שלוחים, האט גענומען א רינד, איהם צו־שניטען אויף צוועלף שטיקער און צושיקט דורך די זעלביגע שלוחים צו אלע שבטים פון ישראל מיט די ווערטער: „ווער עס וועט נישט געהן נאך שאול'ן און שמואל'ן אין דער מלחמה, וועל איך אזוי טהון צו זיינע רינדער!" דאס פאלק האט פערנומען די שטים פון זיין מלך און אלע, ווי איין מאן, האבען זיי זיך פעראייניגט אונטער דער אנפיהרונג פון שאול'ן. א גרויסע, בעגייסטערטע מחנה האט שאול ארויסגעשטעלט געגען די עמונ'ער און מיט דעם גרעסטען העלדענמוטה האט ער געקעמפפט געגען דעם שונא, וועלכען ער האט ווירקליך א טוידט־קלאפ געגעבען.

מיט דעם גלענצענדען נצחון, וואס שאול האט אבגעהאלטען אויף דעם יודישען פיינד, האט ער זיך געשאפט די ליבע און די אכטונג פון גאנצען פאלק אהן אונטערשייד. דאס פאלק האט זיך צונויפגעזאמעלט אין שטאדט גלגל צו פייערען שאול'ס טריאומף און צו בעניייען זיין אויס־וואהלונג אלס מלך. דא האט שאול אויך געהאט די מעגליכקייט ביי זייך גרויסער דרייסטיגקייט ארויסצווייזען זיין טיעפסטע גוטהערציגקייט. דאס פייערענדע פאלק, פרעהענדיג זיך מיט זיין העלד און שיטצער, האט זיך געוואלט ביי דער געלעגענהייט נוקם זיין אן די, וואס האבען צו ערשט געהאט ארויסגעוויזען זעהר פעראכטונג און האס צום אויסערוועהלטען מלך. עס האט אבער דער יונגער מלך נים דערלאזען קיינע בלוטפערגיסונג און דארט, וואו ער האט געוויזען זיין העלדענמוטה אויסצוראטהען די שונאים פון זיין פאלק, האט ער אויך בעוויזען זיין העלדענמוטה צו שענקען

זיינע פערזענליכע שונאים. „עס זאל קיינער נישט געטוידט ווערען היינטיגען טאג — האט דער העלד אויסגעשריען צום פאלק — דען היינטיגען טאג האט גאט זיין ישועה געבראכט זיין פאלק ישראל״...

נאך דער מלחמה מיט די בני עמון האט זיך שוין שאול נישט אומגעקעהרט צו זיין פעלד. די אנערקענונג פון זיינע פליכטען צו זיין פאלק דרינגט אלץ מעהר אריין אין זיין הארצען; ער פערשטעהט, אז כדי דאס פאלק זאל א קיום האבען צווישען די ארומיגע פיינדליכע שכנים, מוז עס אויף א געוויסער צייט פון א פריעדליכעס ערד־ארבייטער־פאלק ווערען א קריעגס־פאלק; דער שווערד מוז אויף א צייט די סאכע פערבייטען. שאול נעהמט זיך צו ערשט ענערגיש צו פארמירען א שטענדיגען געוואפענטען חיל פאר׳ן פאלק. דאס איז געווען גאנץ שווער. דאס לאנד פון ישראל האט זיך דאן געפונען אין א שרעקליכע לאגע. די פערשידענע פעלקער ארום האבען עס געוואלט צוריסען אויף שטיקלעך. איבערהויפט האבען די פלשתים צו יענער צייט פון דאס־ניי גענומען דריקען דאס פאלק ישראל, געמאכט איהם אין א געוויסער מאס אבהענגיג פון זיי. דאס פאלק ישראל האט זיי, ווי אין פאר שמואל׳ס צייטען, געמוזט צאהלען צינזען און איז דורך דעם שטארק פערארימט געווארען. די פלשתים האבען דאן געהאט אין ארץ־ישראל אנאייגענעם נציב (פארשטעהער) און האבען שטרענג נאכגעשפירט, אז אין לאנד זאל זיך קיין שום געוועהר נישט געפינען; צוליעב דעם האט זיך דאן צווישען די בני ישראל זאגאר קיין אייגענער שמיעד נישט איינגעפונען, כדי זיי זאלען זיך קיין כלי־זיין ניט קאנען שאפען. נאר שאול און יהונתן זיין זוהן — דערצעהלט די מסורה — האבען צו שווערד און צו שפיז ביי זיך געהאט אין די צייט פון די ערשטע מלחמות. דאס איבריגע חיל האט זיינע פריעדליכע ארבייטס־געצייג פערוואנדעלט אין קריעגס־געוועהר. שאול האט זיך אבער פאר די אלע שוועריגקייטען נישט דערשראקען און איהם געלינגט ענדליך צונויפצושטעלען א שטענדיגע העלדישע ארמעע, אין שפיץ פון וועלכער זענען געשטאנען די בעריהמטע קריעגס־העלדען אבנר בן־נר און יהונתן בן שאול. דאן פערפיהרט שאול אונערמידליכע שוץ־מלחמות געגען די פיעלע שונאים, וואס פלעגען אונאויפהערליך בעפאלען דעם פאלק ישראל און האלט אב איבעראל גלענצענדע נצחונות. אנגעהויבען האט ער פון די פלשתים, פון דעם געפעהרליכסטען יודישען פיינד צו יענער צייט, מיט וועלכען דעם יודישען פאלק, איז אויסגעקומען צו שטרייטען דורות־לאנג, מיט קירצערע אדער לענגערע הפסקות. די ערשטע מלחמה האט זיך געענדיגט מיט א פאלשטענדיגער מפלה פאר די פלשתים און שאול האט

דאַן בעפרייט דאָס יודישע לאַנד אויף עביג פון דער הערשאַפט פון די פלשתים. דאָך האָבען די פלשתים אין אַ קורצער צייט אַרום זיך פון דאָס־ניי פערשטאַרקט און אָנגעהויבען ווידער גאַנץ אָפט צו בעפאַלען די יודישע גרענעצען, נאָר שטענדיג פלעגען זיי טרעפען אַ מורא'דיגען ווידער־שטאַנד דורך שאולים אַרמעע און זיי האָט זיך שוין מעהר נישט איינ־געגעבען צו מאַכען דאָס יודישע פאָלק אָבהענגיג פון זיי.

נאָכדעם ווי שאול האָט זיך אַרום געטהון אַביסעל מיט די פלשתים, האָט ער זיך גענומען נ'רעכענען מיט די איבעריגע פעלקער, וועלכע האָבען יאָהרען־לאַנג געדריקט דאָס פאָלק ישראל און גערויבט די גרענעצען פונ'ם לאַנד. „ער האָט אָהן אויפהער גלענצענדע מלחמות געהאַלטען מיט מואב און מיט עמון און מיט אדום און מיט צובה און מיט עמלק, און וואו ער האָט זיך געקעהרט האָט ער אומעטום בעגליקט". אויף אַזאַ אופן האָט שאול אויף אַ לאַנגע צייט בעפרייט זיין פאָלק פון דעם פאָליטישען דרוק פון די אַרומיגע פיינדליכע פעלקער.

שאול האָט אָבער נישט נאָר פאַר דעם מאַטעריעלען גליק פונ'ם לאַנד אַליין זיך געזאָרגט, ער האָט שטענדיג זיך געמיהט אויף אויפצוהויבען דאָס פאָלק אין מאָראַלען זין. ער האָט געקעמפפט געגען די פערשיעדענע ווירקונגען פון דער אַמאָליגער געצענדינעריי; ער האָט אויסגעראָהט פונ'ם לאַנד דאָס כשפמאַכעריי. ער האָט אויפגעקוקט אַז דאָס פאָלק זאָל פינקטליך די תורה אָבהיטען; די מסורה דערצעהלט, אַז זאָגאַר אויפ'ן שלאַכט־פעלד האָט ער אויפגעזעהן אַז דער חיל זאָלען קיין נישט־געקוילעטע פלייש נישט עסען און אַז. וו... די אַלע שאולים פערדינסטען צוזאַמען מיט זיינע אויסגעצייכענטע פערזענליכע אייגענשאַפטען, ווי זיין גוטהערציגקייט, מילד־קייט, עניוות און גייסטספּאָרכטיגקייט, האָבען איהם געמאַכט פאַר'ן פאָלקס־ליעבלינג. דאָס פאָלק האָט איהם געאַכטעט אויף דער העכסטער מדרגה, איהם אָנגערופען „משיח ד'" (דער געזאַלבטער פון גאָט), נאָר צוזאַמען מיט דער ליעבע פון פאָלק, וואַקסט אויך די פיינדשאַפט פון דעם אַלטען נביא צום יונגען קעניג דאָס גאַנצע מלוכה־סיסטעם איז געווען געגען זיינע בע־גריעפען, געגען זיין גייסט. צופיעל אַכט האָט שאול — לויט שמואל'ס מיינונג — געשאָנקען דער אַרמעע, ווען אין אמת'ן דאַרף דאָס פאָלק גע־דענקען, אַז זיין גליק איז אָבהענגיג נאָר פון דעם ווילען פון גאָט, וועלכער „וועט זיין פאָלק נישט פערלאָזען צוליעב זיין גרויסען נאָמען"... שמואל האָט געזעהן, אַז שטיצענדיג זיך אויף דעם חיל ווערט דער מלך אַלץ מעהר זעלבסטשטענדיג אין זיין טהעטיגקייט, וואָס ווייטער ווערט ער אַלץ ווייניגער

אבהענגיג פון דעם נביא. דעם געטליכען מאן, האט, פערשטעהט זיך, נישט זיין כבוד געארט, נאר זיין אידעאל: דאס אויסערוועהלטע פאלק, וואס גלויבט אין איין איינציגען היילוגען גאט און שטרעבט צו הייליגקייט, ריינקייט און מענשען־ליעבע, ווערט אויך א פאלק פון געוועהנליכע מענשען, אלע אנדערע פעלקער, און אנשטאט צו זיין א „ממלכת כהנים“, (א „מלוכה פון גאט׳ס בעדיענטע“) ווי עס האבען געהאפט די ערשטע פאלקס־לעהרער און פאלקס־אנפיהרער, ווערט דאס פאלק פערוואנדעלט אין א שטענדיגע בעוואפענטע ארמעע!

שמואל הנביא איז געווען טיעף איבערצייגט, אז שאול פיהרט דאס פאלק אויף א פאלשען וועג און ער האט נישט דורכגעלאזען קיין געלעגענהייט ארויסצוווייזען דעם יונגען מלך זיין שנאה צו איהם. פאר׳ן גאנצען פאלק פלעגט שמואל מביש זיין דעם גרויסען קריעג׳ס־העלד, און איין מאל, ווען שאול האט נישט פינקטליך ערפילט שמואל׳ס פערזאג (אין בעטרעף צו דער מלחמה מיט עמלק, וואס דער נביא האט אנגעזאגט פון דעם פיינד׳ס לאגער נישט איבערצולאזען קיין לעבעדיגעס, זאגאר קינדער און בהמות, און דער מלך האט רחמנות געהאט אויף די אונשולדיגע בהמות און עס געשענקט זיין היל, אויך אגג׳ן, דעם קעניג פון עמלק, דעם געפעהרליכען יודישען שונא, האט ער א לעבעדיגען אין קייטען געבראכט מיט זיך אין לאנד, כדי דעם אייגענעם טריאומף מיט איהם צו בעפוצען), — האט איהם שמואל אין די אויגען פון דעם גאנצען חיל ערקלערט, אין דעם נאמען פון גאט, אז „גאט וועט ארויסרייסען פון זיין האנד די מלוכה איבער׳ן יודישען פאלק און איבערגעבען עס אין בעסערע הענד!“

זעלבסטפערשטענדליך, אז אלע לעבענס־אינטערעסען פונ׳ם פאלק און אלע פאליטישע בעדינגונגען זענען געווען געגען שמואל הנביא׳ס אידעאל, דאך איז דער מלך שאול געפאלען אלס קרבן פון שמואל׳ס הייליגען אייפער. דער האס, וואס דער נביא האט דעם מלך ארויסגעוויזען פאר׳ן גאנצען חיל אין דעם נאמען פון גאט, האט זיין כבוד ביי׳ם פאלק זעהר ערנידעריגט. אויך די שלעכטע בשורה, אז די מלוכה וועט פון איהם אבגענומען ווערען, האט איהם שרעקליך דערשלאגען. דער העלד ווערט קראנק; עס פאלט אויף איהם ארויף א מרה שחורה און פערומערט איהם דאס לעבען... די פערצווייפלונג, וואס האט זיך פער׳גנב׳עט ביי שאול׳ן אין הארצען, הערט נישט אויף זאגאר נאך שמואל׳ס טוידט און מאכט איהם אבהענגיג: ער פערליערט זיין העלדענמוטה, און צוזאמען מיט דעם אויך זיין מילדיקייט און גוטהערציגקייט. שאול פערלאזט אלץ אויף לעגערע

צייטען דאס קריעגס־פעלד; דערפאר אבער הויבט זיך אן א גאנצע רייהע פון בלוטפערגיסונגען אין לאנד גופא. דעם מלך'ס אונרוהיגער גייסט הויבט אן מורא צו האבען פאר א פערשווערונג קעגען איהם; דאן זוכט ער אויסצוראטהען זיינע אינערליכע כלומר'שדיגע שונאים. מיט דעם צוועק הרג'עט ער אוים א גאנצע שטאדט מיט כהנים, (נוב עיר הכהנים), הרג'עט אוים די גבעונים, וועלכע זענען נאך פון יהושע'ס צייטען געווארען יודישע אונטערטאנער; זאגאר זיינע אייגענע קינדער פאנגט ער אן חושד זיין אין א פערשווערונג געגען איהם און פערפאלגט זיי. שאול פערליערט אלץ מעהר די ליעבע פון פאלק; ער פערליערט זיין צויבער־קראפט צו בעגייסטערען זיין היל. און ווען צו ענדע קלויבען זיך די פלשתים צוזאמען אויף די בערג גלבוע מלחמה צו האלטען געגען שאול'ן, טרעפען זיי אין יודישען לאגער א מוטלאזע ארמעע, מיט א גייסטיג קרענקליכען, פערצווייפלונגספולען אנפיהרער. דאן פערשפיעלט דאס יודישע פאלק דעם שלאכט, דער יודישער חיל טרעט אב צוריק; נאר שאול און זיין העלדישער זוהן יהונתן קלויבען בעסער אוים דעם טוידט איידער דעם שענדליכען ענטלויפען פון שלאכט־פעלד.

אזוי שטארבט דער ערשטער יודישער מלך שאול בן־קיש!

פינפטער קאפיטעל

דוד המלך.

(1055—1015 פאר כריסטוס-געבורט).

שאול איז געשטארבען, נאר דאס פאליטישע לעבען אין לאנד האט זיך נישט געקאנט אומקעהרען פון דעם וועג, אויף וועלכען דער פערשטארבענער מלך האט עס אוועקגעשטעלט. נאך שאולין האט געקעניגט איבער'ן לאנד זיין איבערגעבליבענער זוהן איש-בושת. איש-בושת איז אבער געוועזען נישט קיין פאסענדער יורש פון טראן: ער איז געוועזען א מענש מיט א שוואכען כאראקטער און פון זיין פאטער'ס העלדענמוטה האט ער גארנישט געירש'נט. דער אנפיהרער אין לאנד איז געוועזען זיין הויפט קריעגס-העד אבנר בן-נר, וועלכער האט די זעלבע שטעלע פערנומען פאר שאול'ס לעבען און האט זיך אין די פיעלע מלחמות, וואס שאול האט געפיהרט, זעהר אויסגעצייכענט. ער האט מיט זיין פרישען חיל געוויזען א שטארקען ווידערשטאנד די פלשתים, וועלכע האבען נאך שאול'ס טויט געוואלט, ווי אין די אמאליגע יאהרען, אונטערטעניג מאכען אונטער זיך דאס יודישע פאלק. נאר דאן האט זיך אינ'ם לאנד גופא אנגעפאנגען אנ'אינערליכער קאמפף. דער אונפעהיגער איש-בושת האט נישט געקאנט מיט זיין אויטאריטעט צוציהען צו זיך דאס גאנצע פאלק, ווי זיין פאטער שאול און אין דער הערשאפט איבער'ן לאנד קומט פאר א שפאלטונג. דער גאנצער שבט יהודה, וועלכער איז שטענדיג געוועזען איינער פון די עכט בעדייטענדסטע זאגט זיך אב פון איש-בושת'ן און וועהלט אויס איבער זיך פאר א מלך דעם יונגען דוד, דעם זוהן פון ישי פון שטאדט בית-לחם, אין טייל לאנד פון שבט יהודה.

דוד אלס פערזענליכקייט איז געוועזען פיעל עהנליך צו שאול'ן; ער בעזיצט אויך צוויי וואונדערליכע קאנטראסטען אויף אמאל: פון איין זייט די מילדיסטע גוטהערציגקייט, כמעט די אדעלסטע פרויען-צערטליכקייט, פון צווייטען זייט — העלדענמוטה, וואס גרייכט כמעט ביז אכזריות. די ביידע אייגענשאפטען האבען אין דוד זיך נאך גאר אלס קינד ארויסגעוויזען. ווי די מסורה דערצעהלט איז ער א פאסטוך געוועזען ביי זיין פאטער. צווישען

די כשערעדעס שאף, אין פעלד, אין דעם שוים פון דער נאטור פלעגט ער בעגייסטערטע ליעדער זינגען און אויפ'ן הארפע געטליכע מעלאדיען שפיעלען; נאר אז אויף די שאף פלעגען חיות רעות אנפאלען, וועלף אדער בערען אדער לייבען, פלעגט דער יונגער געטליכער משורר פייל און בויגען אין האנד נעהמען און גאנץ דרייסט אין מלחמה געהן. און ווען אז ער איז נאך א קליינער פאסטוכ'ל געוועזען, דערצעהלט די מסורה, האט איהם שמואל געזעהן און על פי הנבואה האט ער איהם אלס צוקינפטיגער מלך איבער יודען געזאלבט, אנשטאט שאול'ן, וועלכען דער אלטער נביא האט שוין פערפאלגט. אלענפאלס האט דער מסבב הסבות נאך קינדוויז גענומען דוד'ן צוגעוואהנען און איינצואיבען אין זיין גרויסער היסטארישער ראליע, וועלכע ער האט ענדליך געזאלט שפיעלען צווישען זיין פאלק. גאר יונג גלייך פון פעלד, „פון הינטער די טשערעדעס שאף" טרעט דוד אין שאול'ס הויז אריין. שאול'ן האט שוין דאן די מרה שחורה געפייניגט און זיינע דינער האבען איהם געראטען דעם יונגען געטליכען פאעט צו זיך אין הויז צונעהמען, כדי ער זאל מיט זיין וואונדערבארער הארפע פון קעניג דעם אונמוטה פערטרייבען. דוד האט אבער מיט'ן פיעדעל אליין זיך נישט געקאנט בעגנוגען: צוזאמען מיט דער פאעטישער בעגייסטערונג האט אין איהם אויך זיין גבורה געוואקסען, און זי האט אויך געפאדערט אויסגעאיבט צו ווערען צום נוטצען פון זיין געליעבטעם פאלק און גאט'ס געזאלבטען מלך.

די מסורה דערצעהלט, אז אין איינע פון די אונאויפהערליכע מלחמות מיט די פלשתים, וואס שאול האט געפיהרט, האט דוד נאך גאר יונגערהייט געהרג'עט דעם ריעז פון די פלשתים גלית'ן, וועלכער איז זעקס איילען די הויך געוועזען, איינגאנצען אין אייזען און אין קופער געפאנצירט און האט א שרעק אנגעווארפען אויף די מחנה פון ישראל. דער דאזיגער ערשטער גליקליכער העלדענטהאט האט דוד'ן געשאפען אונענדליכען רוהם: זיין נאמען איז געווארען בעקאנט דעם גאנצען פאלק; דאס גאנצע לאנד שטאלצירט מיט איהם. דוד טרעט אריין אין שאול'ס מחנה, נעהמט אנטייל אין פיעל מלחמות און צייכענט זיך אומעטום אויס מיט זיין גבורה. שאול בעשטימט איהם אין גיכען אלס מלחמה־אנפיהרער איבער'ן גאנצען היל, וועלכער ליעבט איהם אונענדליך. דוד פיהרט מלחמות מיט'ן איבערגעגעבענעם חיל, ער האלט כסדר אב גרויסע נצחונות, ער ווערט א פאלקס־העלד, דער סאמע בעליעבטער מאן צווישען פאלק, וועלכען דאס פאלק בעזינגט, וועלכען די פרויען בעגעגענען מיט לויב און מיט טענץ. צו הוהן

ווערט צוגעבונדען דאס גאנצע הויזגעזינד פון מלך שאול: מיכל, די יונגסטע קעניג-טאכטער, פערליעבט זיך אין קריעגס-העלד און געטליכען פאעט און ווערט דוד'ס פרוי.

נאר צוזאמען מיט'ן רוהם, וואקסט אויך פאר דוד'ן א גרויסע געפאהר. דער גייסטיג-קראנקער שאול קאן נישט גלייכגילטיג צוזעהן, ווי עס שטייגט די ליעבע פון פאלק צו דוד'ן. עס צופלאקערט זיך אין זיין קראנקען הארץ די קנאה; זיין קראנקע פאנטאזיע זאגט איהם פארויס, זאגאר גאנץ אונדייטליך, אז דוד וועט ענדליך פון זיין דינאסטיע ארויס-רייסען די מלוכה, און ער זוכט מיטלען צו מאכען אנ'ענדע פון דעם יונגען משורר און העלד. ער פרובט זאגאר ביי זיך אין הויז מיט זיין אייגען שפיז איהם צו דערשטעכען אין די מינוטען פון דער געטליכער בעגייס-טערונג, ווען דער משורר איז אינגאנצען בעטרונקען פון די הימעלרייכע קלאנגען, וועלכע רייסען זיך ארויס פון זיין הארפע. דאן מוז דוד ענטלויפען פון שאול'ס הויז, פון זיין פרוי, פערלאזען די מחנה און שטענדיג זיך בעהאלטען פון מלך'ס צאר'ן, וואס זוכט איהם אהן אויפהער. א געוויסע צייט בעהאלט זיך דוד ביי שמואל'ן אין רמה, ער גיט זיך איבער דער נבואה און פיהרט א־ריין גייסטליך לעבען צווישען די בני־הנביאים. ענדליך ווערט אבער זיין בעהעלטעניש ענדעקט און ער מוז פון דארטען ענטלויפען. דאן הויבט זיך אן פאר דוד'ן א גאנצער פעריאד פון וואנדערונג, פון בע-העלטעניס און ליידען. פיעל העלדען פון לאנד, וואס זיי האט געקרענקט דוד'ס נישט פערדיענטע צרות, זענען אנגעקומען צו איהם צוטיילען מיט איהם צוזאמען פיין און נויט. דאן האט דוד צונויפגעשטעלט א מחנה פון עטליכע הונדערט מאן אויסגעצייכענטע העלדען, מיט וועלכע ער האט ארומגעוואנדעלט איבער די גרענעץ-געגענדען פון לאנד ישראל, אנ-געפאלען אויף די גרענעץ-פעלק: אויף גשור, אויף גרזי, אויף עמלק און אז. וו. די דאזיגע אנפאלונגען האבען אויף די פעלקער ארויפגע-ווארפען אנ'אימה און זיי פלעגען האלטען זיך וואס וייטער פון די יודישע גרענעצען. ביי די אנפאלען פלעגט דוד פיעל רויב אבנעהמען ביי די פעל-קער; דעם רויב פלעגט ער א געוויסען חלק צוטיילען צווישען זיין מחנה און דאס איבעריגע פלעגט ער אוועקשיקען אינ'ם לאנד צו צוטיילען צווי-שען פאלק. ענדליך איז אבער זיין וואנדערען זאגאר איבער די גרענעץ-געגענדען אויך געווארען נישט אונגעפעהרליך, ווייל שאול'ס קנעכט האבען נאך איהם אומעטום געלויערט. דאן האט דוד געמוזט אינגאנצען פער-לאזען זיין הייליגעס לאנד, זיין הייסגעליעבטען פאלק, און ער האט זיך

מיט זיינע מענשען בעזעצט אין פלשתים. דאָרטען האָט ער געפיהרט זעהר אַ לוסטיגע אָבער אַ געפעהרליכע פּאָליטיק מיט'ן מלך אָכיש, פאַר וועלכען ער האָט זיך אַרויסגעוויזען אַלס היסער פריינד פון די פלשתים און אַ פיינד פון מלך שאול, וועלכער האָט איהם פערפאָלגט, און אין אמת'ן האָט ער באָרגעזעצט די פריהערדיגע אַרבייט זיינע: ער פלעגט ווי פריהער מאַכען אָפטע אָנפאַלען אויף די גרענעץ-פיינד פון ישראל!

דאָס גאַנצע לעבען פון שאול'ן האָט דוד אַזוי אונרחמנות'דיג געוואַנדעלט צווישען פרעמדע פעלקער, אין פרעמדע לענדער, צווישען שרעקליכע געפאַהרען. זיין איינציגע טרייסט פלעגט ער נאָר מאַנכעמאָל אין זיין האַרפע געפינען און אין דער אַנערקענונג פון די נוטצען, וואָס ער פלעגט גאַנץ אָפט ברענגען דורך זיינע ליידען דעם געליעבטען פאָלק ישראל. זיין אונענדליכער גרויסמוטה האָט זיך אַרויסגעוויזען, ווען צו דוד'ן אין צקלג, קיין פלשתים, האָט געגרייכט די טרויעריגע בשורה, אַז שאול און זיין זוהן יהונתן זענען אין מלחמה גע'הרג'עט געוואָרען. דוד פערגעסט די אַלע צרות, וואָס דער פערשטאָרבענער שאול האָט איהם פערשאַפען, און ער ברעכט אויס מיט אַ ריהרענדען יאָמער:

„הצבי ישראל! על במותיך חלל איך נפלו גבורים!..."

דאָס פאָלק האָט אָבער אויך נישט פערגעסען זיין גרויסמוטהיגען העלד, און נאָך שאול'ס טוידט, ווען דוד האָט זיך אומגעקעהרט פון דער פרעמד אין זיין געליעבטעס לאַנד, ווערט ער פריינדליך היים בעגעגענט און דער שבט יהודה זאַלבט איהם אויף זיין חלק ערד אַלס מלך. דוד האָט זיך אין חברון בעזעצט; ער האָט אַ גרויסע מחנה צוזאַמענגעשטעלט, איבער וועלכער ער האָט בעשטימט אַלס הויפטמאַן דעם בעריהמטען גבור יואב'ן, דעם זוהן פון צרויה, און אַלס געהילף זיין ברודער אבישי. דאַן האָט זיך אָנגעהויבען אַ זיעבען-יאָהריגער קאַמפף צווישען די מחנה פון איש-בושת און די מחנה פון דוד. ענדליך האָט אבנר, דער הויפטמאַן פון איש-בושת'ס מחנה אַליין אויך איינגעזעהן, אַז דוד איז אַ פּאַסענדערער מלך פאַר יודען איידער איש-בושת און ער מיט זיין גאַנצער מחנה געהען איבער צו דוד'ן. אבנר האָט דערצו אויך געניגט די יענע שבטים, וועלכע זענען צוערשט טריי געבליעבען צו שאול'ס זוהן. נאָר אַז אבנר איז געקומען קיין חברון אויסצודריקען דוד'ן זיין טריישאַפט, האָט דאָרטען יואב איהם אָהן דוד'ס וויסען ערמאָרדעט, ווייל ער האָט איהם חושד געווען אין פאַלשקייט. דאַן האָבען צוויי פעררעטער, רכב און בענה, געהרג'עט איש-בושת'ן און געבראַכט זיין קאָפּ צו דוד'ן, האָפענדיג אויף

א גרויסע לוין. דוד האט זיך אבער שרעקליך נוקם געווען אן די מערדער, „וואס האבען גע'הרג'עט אנ'ערליכען מאן אין זיין הויז, אויף זיין געלעגער"; דעם איינציגען קינד, וואס איז נאך פון שאולס פאמיליע איבערגעבליעבען, מפיבשת, האט דוד צו זיך אין הויז גענומען און איהם ווי א פאטער ערצויגען.

נאכ'ן טוידט פון איש-בושת פעראייניגען זיך אלע שבטים, קומען צו דוד'ן קיין חברון און זאלבען איהם פאר א מלך אויף דעם גאנצען לאנד. „מיר זענען דאך דיין ביין און בלוט — זאגט איהם דאס פאלק — אויך נעכטען, אויך אייערנעכטען, ווען שאול האט נאר איבער אונז געקעניגט, ביזטו דאך געווען דער פערזארגער פאר ישראל!"

נאכדעם ווי די אינערליכע קריעג אין לאנד איז איינגעשטילט געווארען האט דוד גענומען פערענדיגען די בעפעסטיגונג פון דעם יודישען לאנד פון אויסערען, וואס שאול האט נאך אין זיין צייט אנגעפאנגען. ער בענייט און פערגרעסערט זיין מחנה און די ערשטע זאך האט ער בעקעמפפט דאס שטארקע פאלק יבוסי, וועלכעס איז געזעסען אין מיטען לאנד פון ישראל אין דער בערגערדיגער געגענד פון ירושלים און די יודען האבען עס יאהרען לאנג נישט געקאנט איינגעהמען. דוד האט צוקלאפט דעם יבוסי, צוגענומען זיין לאנד און, די פון דער נאטור בעפעסטיגטע שטאדט ירושלים האט ער פאר זיין הויפטשטאדט געמאכט. נאכהער בעשליסט ער זיך צו מאכען אנ'ענדע מיט די פלשתים, פון וועלכע דאס יודישע לאנד האט הונדערטער יאהרען נאכאנאנדער געליטען. צום ערשטען מאל איז ער ארויסגעטראטען געגען זיי אין בעל-פרצים און האט צושלאגען זייערע מחנות. די פלשתים זענען זיך צולאפען, נאר אין א קורצער צייט ארום האבען זיי א נייע ארמעע צוזאמענגעשטעלט און מיט פערגרעסערטע קרעפטען זענען זיי פון דאס ניי בעפאלען דאס יודישע פאלק אין עמק רפאים. דא האבען זיי ווייטער דורך דוד'ן א פאלשטענדיגע מפלה געהאט. נאכהער האבען די פלשתים א דריטען מאל און א פירטען מאל מיט די יודען א מלחמה ערקלערט, נאר דאס איז שוין געווען דאס לעצטע מאל. דוד האט צושמעטערט די רייהען פון פיינד, איהם אונטערטעניג געמאכט אויף אייביג און צוגענומען א שטיק לאנד ביי די פלשתים.

מיט דעם האט דוד געענדיגט די שוץ-מלחמות, וועלכע דאס פאלק ישראל האט געמוזט פיהרען הונדערטער יאהרען געגען זיינע פיינד, די גרענעצען פון דעם יודישען לאנד זענען שוין געווען געזיכערט, דאס פאלק האט שוין נישט געדארפט מעהר מורא האבען פאר די ארומיגע

פעלקער, וואס דוד האט זיי שטענדיג געהאלטען אין שרעק. נאר דוד'ס העלדען־גייסט האט זיך נישט געקאנט בערוהיגען; דאן האט ער אנגע־פאנגען א גאנצע רייהע אויפטריט־מלחמות מיט די שטארקסטע פעלקער פון דער אלטער קליין־אזיען און מעסאפאטאמיען, ער האט אבגעהאלטען גלענצענדע נצחונות איבער מואב, ארם, חמת, אדום, עמון, צובה און אזוי ווייטער. די דאזיגע מלחמות האט דאס לאנד פון ישראל ברייטער געמאכט מיט פיעל איינגענומענע געגענדען, דאס פאלק ישראל רייכער געמאכט מיט פיעל אבגענומענע רויב, מיט גאלד, מיט זילבער און מיט קופער. די אלטע אזיען האט אויפגעציטערט פאר דער פרישער קראפט. די מעהר קולטורעלע פעלקער, ווי פעניקיא, צ. ב. ש, האבען געמיהט זיך אריינצוטרעטען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט'ן יודישען מלך, זיי האבען צו איהם זייערע שלוחים געשיקט און מתנות איהם געשאנקען.

אט אזוי האט דוד אוועקגעשטעלט די יודישע מלוכה אויף דער העכסטער שטופע, וועלכע איז דאן נאר מעגליך געווען. ער האט אבער נישט נאר פאר די אויסערליכע שטארקייט פון זיין פאלק געזארגט, נאר ער האט אויך פערפאלקאמט די אינערליכע אויפבויאונג פון דער יודישער מלוכה־ארדנונג. די אלגעמיינע צענטראליזאציע האט פאר דוד'ן בעקומען איהר פאלקאמסטען אויסדרוק. ירושלים איז געווארען דאס הארץ פון לאנד: דארטען איז געזעסען דער קעניג פון דעם גאנצען לאנד, די הויפט־ריכטער פון דעם גאנצען לאנד און די הויפט־כהנים פאר דעם גאנצען לאנד. כדי די צענטראליזאציע זאל זיין א פאלשטענדיגע האט דוד פון קרית־יערים גע־בראכט קיין ירושלים אויך דעם הייליגען ארון. דעם אויטאריטעט פון דעם דאזיגען הייליגטום, וואס איז שוין געווען געפאלען ביי'ם פאלק פון שמואל'ס צייטען, האט דוד געמיהט זיך אויפצוהויבען מיט דעם וואס ער האט די גאטעס־דיענסט אין דעם געצעלט פון דעם ארון בענייט. צו די קרבנות, וואס זייער ווערט איז ביי'ם פאלק ווי גרינגער געווארען, האט ער איינגע־פיהרט גרויסארטיגע געזאנגען און שפיעלען פון גאנצע כאר'ן און אר־קעסטרען. ירושלים איז אלזא געווארען נישט נאר דער פאליטישער און געזעלשאפטליכער צענטר פון לאנד, נאר אויך דער גייסטליכער.

דוד האט אויפגענומען בעזונדערע לייט, וואס יעדען פון זיי איז געווען אנגעטרויט א בעזונדערע זייט פונ'ם מלוכה־לעבען און פון די מלוכה־אינטערעסען. אויף אזא אופן איז פאר איהם אלערזייטיג פערפעסטיגט געווארען די מלוכה־ארגאניזאציאן אינ'ם לאנד.

די בני־הנביאים, וואס האבען פון שמואל'ן אן נישט אויפגעהערט צו

עקזיסטירען אין לאנד, האבען נישט מיט קיין פולער איינשטימיגקייט זיך פערהאלטען צו דער טהעטיגקייט פון דעם ענערגישען מלך. אזוי זעהען מיר, אז דוד האט געוואלט בויען א בית=המקדש פאר גאט אין ירושלים, כדי נאך מעהר צו פערשטארקען די גייסטליכע צענטראליזאציע אין ירושלים, האט איהם נתן הנביא געזאגט אין דעם נאמען פון גאט, אז זיין בנין וועט פאר גאט נישט בעוויליגט ווערען, „ווייל זיינע הענה האבען צופיעל בלוט פערגאסען"...

נאר אויב דוד האט זיך נישט זעהר פיעל גערעכענט מיט די אנזיכטען פון די נביאים אין זיינע פאליטישע אונטערנעהמונגען, האט ער דאך די נביאים זעהר געשעצט אלס די ריכטיגע טרעגער פון דעם געטליכען אמת און צווישען זיינע הויז=לייט און גרויסע שרים האבען זיי דעם אנגעזעהענסטען ארט פערנומען. אלס מענשען מיט דער גרעסטער מסירות=נפש פאר דער גערעכטיגקייט האבען זיי שטרענג נאכגעקוקט אלע טהאטען פונ'ם מלך, און פאר יעדער אונרעכט האבען זיי איהם די פייערדיגסטע שטראף=רייד געזאגט, נישט מורא=האבענדיג פאר קיין זאך. ביי זייער מיטהילף האט דוד געמיהט זיך אין לאנד איינצופלאנצען דעם ריינעם אמת און אונבעשטעכענדיגען יושר, נישט אבטרעטענדיג פון זיי אויף א האר און ער איז אלזא ביים פאלק דערפאר געבליבען אויף אייביג פעררעכענט אלס ערהאבענסטער ביישפיעל פון גערעכטיגקייט און ווארהייט.

דוד'ס לעבען איז געווען פון אנפאנג ביז'ן סוף געווידמעט דעם גליק פון זיין פאלק און זיין לאנד; איהם אליין פערזענליך האט דאס לעבען אבער גאר קיין גליק נישט געשאפען. פון דער יוגענד האט ער גענאסען דעם טעם פון פערפאלגונג, שאול'ס שפיז איז פיעל מאל איהם איבערען קאפ געפלויגען און נאר בנס איז ער נצול געווארען; בעהאלטענדיג זיך אין לאנד פון די פלשתים און פיהרענדיג דארטען א צווייזייטיגע פאליטיק מיט'ן מלך אכיש איז זיין לעבען יעדער רגע געשטאנען אין געפאהר, טאמער ווערט בעוואוסט זיין סוד. און זאגאר ווען ער האט צום טראן דערגרייכט האבען זיינע ליידען זיך נאך נישט געענדיגט. דוד האט געהאט פיעל ווייבער און פיעל קינדער און צווישען זיין גרויסען הויזגעזינד זענען שטענדיג קריעג און אינטריגעס פארגעקומען, וואס פלעגען איהם פערביטערען דאס לעבען. אמנון זיין זוהן פון איין פרוי האט זיך פערליעבט אין תמר'ן, זיין צווייטער פרוי'ס א טאכטער פון איהר ערשטען מאן; אמנון האט תמר'ן פערנארט צו זיך און איהר געשענדט; אבשלום, דוד'ס א צווייטער זוהן און תמר'ס א ברודער פון איין מוטער, האט זיך נוקם געווען

אַן אמנונ'ען: איינלאַדענדיג איהם צו זיך אויף א פאַמיליען-יום-טוב, האָט ער איהם דערהרג'עט; אמנון איז אָבער געוועזען דוד'ס בכור און ליעבלינג, האָט ער עם אבשלום'ן דעם ברודער-מאָרד נישט געקאָנט מוחל זיין און ער האָט איהם פון לאַנד פערטריבען. אין אַ יאָהר דריי אַרום ערשט האָט דער מלך זיין פערטריבענעם זוהן ערלויבט צוריק אין לאַנד זיך אומצוקעהרען. דאַן האָט אבשלום אַלס נקמה אויפגעהויבען אַ פערשווערונג געגען זיין אייגענעם פאָטער. מיט זיינע חנופה-רייד האָט ער זאָגאַר אויף זיין זייט צוגעצויגען צו זיך דאָס גאַנצע פאָלק און דוד'ס לעבען איז געשטאַנען אין געפאַהר. פערגעסען איז געוואָרען אַלעס וואָס דער דאָזיגער ריעזען-העלד האָט פאַר זיין לאַנד געטהון און אויף דער עלטער האָט דוד געמוזט אַנטלויפען פון זיין הויפט-שטאָדט, פון זיין קעניגליכען הויז, און מיט עטליכע הונדערט מאַן, וואָס זענען איהם טריי געבליבען, זיך בעהאַלטען אין די וועלדער. אבשלום האָט זיין פאָטער'ס קעפ'ס-פרויען געשענדעט און נאָכהער האָט ער איהם נאָכגעיאָגט. נאָר די איינציגע הונדערט מאַן, וועלכע זענען מיט דוד'ן געבליבען, האָבען מיט מסירות נפש מלחמה געהאַלטען מיט אבשלום'ס חיל אין דעם וואַלד, וואו צווישען זיי איז די צוזאַמענשטויסונג פאָרגעקומען, און איהם גובר געוועזען, אבשלום אַליין איז אויך דאַן דערשטאָכען געוואָרען דורך יואב'ן דוד'ס פעלד-הער, טראָטץ דוד'ס פערזאָג. דוד האָט מנצח געוועזען זיין פיינד, אָבער זיין נצחון האָט איהם אַ אייגען קינד געקאָסט, און ער האָט זיך מיט זיין נצחון נישט געקאָנט בעזונדערע פרעהען... דאָס פאָלק האָט זיך באַלד אַרומגעזעהן, וואָס פאַר אַ שרעקליכען פערברעך עס האָט בעגאַנגען געגען זיין, מיט לייב און לעבען איבערגעבענעם, מלך, און איז געקומען פאַר'ן קעניג פון דאָס ניי איהם אויסדריקען זיין טריישאַפט. נאָר אבשלום'ס פערשווערונג האָט אַ שלעכטען ביישפיעל געוויזען. באַלד האָט זיך אַ נייער מורד געפונען, שבע בן-בכרי, וואָס האָט אויך אויפגעהויבען זיין האַנד געגען מלך. אויך די פערשווערונג איז גיך איינגעשטילט געוואָרען; אין געפיהל-פולען האַרצען פון דעם מלך האָט דאָס אָבער איבערגעלאָזען זעהר ביטערע איינדריקען.

אין דוד'ס פריוואַטען לעבען איז נאָך עטוואָס טרויעריגעס פאָרגעקומען, וואָס אַזאַ הייליגע נשמה האָט נישט געקענט גלייכגילטיג פערטראָגען, האָטש ביי די פאַרצייטיגע דעספאָטישע הערשער איז עס געוועזען אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך. דוד'ן איז געפעלען געוואָרען בת-שבע, די פרוי פון אוריה החתי, וועלכער האָט געדיענט ביי איהם אין מחנה. ער האָט געהייסען איהר ברענגען צו איהם... ווען אָבער אַז די פרוי האָט איהם נאָכהער

געלאָזט וויסען, אז זי איז שוואנגער געוואָרען פון איהם, האָט ער קיין אנדער מיטעל נישט געפונען, ווי די זאך צו פערדעקען, נאר צונעהמען איהר פאר א פרוי צו זיך. דאן הייסט ער יואב'ן אין דער צייט פון א מלחמה אוועקשטעלען אוריה'ן, בת-שבע'ס מאן, אין סאמע געפעהרליכען אָרט אויף שלאכט-פעלד, וואו ער איז געה'רג'עט געוואָרען, און דוד נעהמט בת שבע'ן צו זיך פאר א פרוי... דאָס ערשטע קינד אָבער, וואָס זי האָט איהם געבוירען איז געשטאָרבען, אלס א שטראָף פאר זיין פערברעכען, ווי נתן הנביא האָט איהם מיט דרייסט געזאָגט. זיין גאנצען לעבען האָט דוד געדענקט זיין דאָזיגען פערברעך און אונענדליכע טרעהרען פאר גאָט פערגאָסען... אין דעם מלך דוד'ס צייט איז אין לאנד אויך פאָרגעקומען א מגפה; ביז זיבעציג טויזענד מאן זענען דאן אויסגעשטאָרבען; דוד האָט אויך די מגפה געשטעלט אויף דעם רעכענונג פאר זיינע זינד. (ער האָט דאָס יאָהר דאָס פאָלק געצעהלט, וואָס איז פערבאָטען דורך דער תורה!) און ער האָט דאן צו גאָט מתפלל געוועזן: „אמת איך האָב געזינדיגט און איך האָב פערברעכען בעגאנגען; וואָס האָט אָבער דאָס אונשולדיגע שאָף געטהון געגען דיר? שטראָף מיר און מיין הויז-געזינד!"...

די אונאויפהערליכע צרות, וואָס דוד איז ביים לעבען אויסגעשטאנען, פלעגען פון זיין האנד גאנץ אָפט די שווערד ארויסרייסען און ער פלעגט זיך פאר דער הארפע נעהמען. געטליכע שירים פלעגען זיך דאן פון זיין צובראָכענעם הארצען גיסען און פלעגען איהם ווי באלזאם די וואונדען פון זיין נשמה היילען, אין זיי פלעגט ער זיין טרייסט געפינען און פרישע קרעפטען צו נייע האָפנונגען שעפען... אין דוד'ס הארצען האָט אייביג געלעבט די ליבע צו דער נאטור, וואָס אין איהר שוים האָט ער זיך ערצויגען קינדווייז נאָך אלס פאסטוך. דוד האָט, ווי קיינער אין דער וועלט נישט, בעגריפט איהר אונענדליכקייט און מעכטיגקייט. אין דער אונענדליכקייט און מעכטיגקייט פון דער נאטור האָט דוד פערנומען די געטליכקייט, איהר גרויסקייט און הייליגקייט. צו דער דאָזיגער אונענדליכקייט און געטליכקייט פלעגט דוד אין זיינע שירים זיך דערהויבען — וואָס האָבען איהם דאן געקאָנט ארען זיינע מינוטווייליגע ליידען?... וואָס האָט איהם געקאָנט אויך שאפען זיין מינוטווייליגער רוהם, זיין קעניגליכע גרויסקייט אין פערגלייך מיט דער אייביגער מעכטיגקייט?...

אזוי פלעגט פאלען דער שטאָלץ און אזוי פלעגט שטומען דער ווערטאָג אין די בעגייסטערטע האלב-נעכט, ווען דוד פלעגט פון זיך זיין שווערד צו'ם דר'ערד וואַרפען און זיין הארפע נעהמען.

דוד'ס שווערד האָט פאַר זיין פאָלק ישראל אַ פעסטע קעניגרייך געשאַפען; דוד'ס האַרפע האָט פאַר דאָס פאָלק תהלים געשאַפען; דאָס פאָלק האָט זיי ביידע פערהייליגט!

פערציג יאָהר האָט דוד געקעניגט און ערצויגען זיין פאָלק. צו זיעבעציג יאָהר איז ער געשטאָרבען אין זיין הויפט-שטאָדט ירושלים, מיעד און צובראָכען פון דער גרויסער פאָלק-אַרבייט, פאַר וועלכער דער העלדישער מלך האָט זיין לעבען געאָפּפערט. דאָס פאָלק האָט שטענדיג מיט דעם נאָמען פון דעם גרויסען העלד און געטליכען משורר פערבונדען זיינע אייגענע ליכטיגסטע ערינערונגען פון דער וויטער פערגאַנגענהייט צוזאַמען מיט זיינע הערליכסטע האָפענונגען אין דער וויטער צוקונפט. אויף דער מצבה פון מלך דוד, וואָס דאָס יודישע פאָלק טראָגט אין האַרצען שוין טויזענדער יאָהרען, שטעהט אויסגעקריצט מיט אַן־אונשטערבליכע האַנד:

דוד מלך ישראל חי וקים!

זעקסטער קאפיטעל.

שלמה המלך.

(1015 ביז 977).

וויט און ברייט — פון טייך פרת ביז דעם גרענעץ פון מצרים — האט זיך פונאנדערגעווארפען די מלוכה פון ישראל פאר דוד'ס לעבען. נאך נייע נצחונות וואלטען שוין כמעט ווי גארנישט צוגעגעבען צום רוהם פון דעם געוועהר פונ'ם פאלק. ס'איז נאר געבליבען אויפ'ן פריעדליכען אופן גוט איינצוהיטען און פערפעסטיגען דאס, וואס דוד האט מיט זיינע פעלדצוגען ערהארבען. דעם שווערד האט געמוזט פערבייטען די קלוגע האנדלונג פון דעם הערשער. מען האט געדארפט געבען דאס אויסגעמאטערטע (פון די פיעל מלחמות) פאלק די מעגליכקייט זיך איבערצוגעבען, ווי אמאל, זיינע פריעדליכע בעשעפטיגונגען: ערד-ארבייט, האנדווערק און האנדעל. מען האט געדארפט פערשטעהן ווי אמבעסטען אויסצונוצען די גלענצענדע פאליטישע לאגע, אין וועלכע עס האט זיך איינגעפונען דאס לאנד פון ישראל, פאר דעם גליק פונ'ם פאלק, כדי עס זאל זיך קאנען ענטוויקלען אלערזייטיג — פאליטיש, עקאנאמיש און מאראליש. די דאזיגע שווערע אויפגאבע איז געפאלען אויף דוד המלך'ס טראנפאלגער, אויף זיין זוהן שלמה.

דוד האט געבוירען שלמה'ן פון בת-שבע, — די פרוי, וועלכע ער האט אוועקגערויבט פון אוריה החתי; נאך ביי'ם לעבען האט דוד געלאזט זאלבען שלמה'ן פאר א מלך איבער'ן גאנצען לאנד, האטש ער האט געהאט עלטערע זיהן פאר איהם. דערביי האט מיטגעווירקט נתן הנביא, וועלכער האט אין זיין צייט אזוי אונערבארימליך געשטראפט דוד'ן פאר זיין גרויסען פערברעכען, — ווי די נבואה וואלט געוואלט דערוויזען דורך שלמה'ס געזאלבט ווערען אלס מלך, אז דוד'ס זינד דורך בת-שבע'ן איז פערגעבען געווארען צוליעב זיין אונאויפהערליכער חרטה און אבגעוואשען געווארען דורך זיינע פיעל פערגאסענע טרעהרען; אין דער ווירקליכקייט האט דעם נביאים-אידעאל קיין געטרייערען טרעגער פאר זיך נישט געקאנט געפינען,

ווי שלמה. פון דער יוגענד נאך האט ער אַרויסגעוויזען דעם העכסטען פּאָעטישען גייסט און די גרעסטע ליעבשאַפט צו דער חכמה, געהאַסט די פיזישע קראַפט און העכער פאַר אַלעם אין מלוכה־לעבען האט ער געשעצט די גערעכטיגקייט. „די פרומקייט און די גערעכטיגקייט היטען דעם מלך"; „ס'איז בעסער חכמה פאַר גבורה, ס'איז בעסער חכמה פאַר קריעגס־געוועהר"; „נאָר ביי מיר, טיעפזיניגקייט, איז די גבורה, נאָר מיט מיין הילף קאָנען מלכים געוועלטיגען".— די אַנשויאונגען האט שלמה געלעגט אַלס פונדאַמענט אין זיין מלוכה־פּלאַן. די מסורה דערצעהלט, אַז אין אַנפאַנג, ווי שלמה איז אַ מלך געוואָרען, האט זיך איהם גאָט בעוויזען און איהם געפרעגט, וואָס וויל ער, אַז גאָט זאָל איהם שענקען אָנשטאָט גבורה, כבוד, רייכקייט און לאַנג לעבען, וואָס גאָט האָט איהם פאָרגעלעגט, האָט שלמה אויסגעקליבען — נאָר אַ האַרץ, וואָס זאָל פערשטעהן, ווי צו בעגעהן זיך מיט'ן פאָלק, און זאָל קאָנען ריכטיג אונטערשיידען צווישען גוט און שלעכט, כדי ערהליך דאָס פאָלק צו משפט'ן!— און גאָט האָט איהם געזאָגט: „איך טהו דיין פערלאַנג: איך שענק דיר אַ קלוגעס, גוטעס האַרץ, וואָס פאַר דיר איז אַזאַ נישט געווען און נאָך דיר וועט אַזאַ נישט זיין. און אויך וואָס דו האָסט אַליין נישט פערלאַנגט וועל איך דיר געבען: אויך רייכקייט און כבוד, וואָס אַזעלכע האָט נאָך קיין מלך אין דער וועלט נישט געהאַט"!—

גאָט'ס הבטחה איז טאַקי מקוים געוואָרען. שלמה האָט מיט זיין חכמה, ווי עס זאָגט דער תנ"ך, אַריבערגעשטיגען אַלע געלעהרנסטע פון די מזרח־לענדער און פון מצרים; דאָס פאָלק רופט איהם אָן „המלך החכם מכל האדם". די ספרים, וועלכע געפינען זיך ביי אונז און זענען אונטער־געשריבען מיט שלמה'ס נאָמען, ווייזען אַז דער דאָזיגער טיטעל, מיט וועלכען דאָס פאָלק האָט דעם מלך פון ירושלים געקרוינט, איז גאָרנישט איבער־טריבען.

גלויבענדיג דער מסורה, האָט שלמה נאָך אין דער יוגענד געשאַפען די וועלט־בערירהמטע פּאָעמאַ „שיר השירים", אין וועלכער דער געטליך־בעגאַבטער משורר בעזינגט, צוזאַמען מיט דער אונשולדיגער פאַסטוכישער און ערד־אַרבייטערישער לעבענסאַרט פון זיין פאָלק, די ריינע, נאַאיווע ליעבע, וועלכע ער ערהויבט דורך זיין צערטליכער מוזע ביז דער מדרגה פון אַ הייליגטהום. אין ספר „משלי" געפינען מיר די פּראַקטישע קלוגשאַפט, וועלכע פּאַסט אום דאָס אַלטעגליכע לעבען אין אַלע זיינע פאַזיסען, צו־זאַמען מיט די ערהויבענסטע צילען, וועלכע דריקען אוים דעם אויטאָר'ס

שטרעבונגען אלס הערשער, אלס שופט און פאלקס-אנפיהרער*). לויט דער מסורה געהערט שלמה'ן אויך דער ספר „קהלת"— וועלכער איז דער טיעפסטער אויסדרוק פון דעם אייביגען וועלט-שמערץ, די גרויזאמסטע טראגעדיע פון דעם מענשליכען גייסט, וואס זוכט אייביג דעם ציעל פון זיין וועזען און בלאנדזשעט אייביג, וואס צווייפעלט אין גלויבען און גלויבט פון פערצווייפלונג...

לויט די אלע אויסגערעכענטע ספרים, אויף וועלכע עס באזירט, קאן מען זאגען, די גאנצע אלמענשליכע מאראל און הארץ-פילאזאפיע, שטעלט זיך פאר דאס בילד פון שלמה'ן אלס ערהאבענסטער פאעט, אלס טיעפזיניגסטער דענקער, אלס דורכדרינגענדסטער הארץ-און מענשען-קענער און הויפטזעכליך — אלס איבערגעבענסטער דיענער פון וואהרהייט און גערעכטיגקייט. בעזיצענדיג אזעלכע אייגענשאפטען טרעט שלמה ארויף אויפ'ן טראן פון זיין פאטער דוד, זייענדיג אלט א יאהר צוואנציג און שאפט זיך באלד אן אייביגען אלוועלטליכען רוהם אלס גענאלער פאלקס-שופט, אדמיניסטראטאר און סטאטס-מאן.

שלמה'ס משפט איז אלעמען בעקאנט. כדי אין א קריעג צו דערגעהן גרינדליך, אויף וועלכען צד איז דער אמת, אנשטאט די געוועהנליכע אביעקטיווע געריכטס-בעווייזען, ווי עדות, שבועה און ד. ג., וועלכע ברענגען נישט שטענדיג די געווינשטע רעזולטאטען, פלעגט שלמה זיך בענוצען מיט אזעלכע סוביעקטיווע, נאר שארפזיניגע מיטלען, וועלכע טראגען איבערהויפט א ריין פסיכאלאגישען האראקטער און לאזען אין הארצען קיין צווייפעל נישט. פון די פיעל ביישפיעלען פון שלמה'ס חכמה אלס שופט, וועלכע דאס פאלק דערצעהלט, איז אלעמען בעוואוסט די געשיכטע מיט די צוויי פרויען, וועלכע זענען געקומען פאר איהם צום משפט. דורך דעם קלוגען פסק דין, וועלכער האט אונבעדינגט געמוזט ארויסרופען דעם ריכטיגען מוטערגעפיהל, איז ער אין דעם קריעג פון די צוויי פרויען איבער דער אנגעהעריגקייט פון א קינד דערגאנגען ווער עס איז די אמת'ע מוטער.

שלמה'ס חכמה אלס שופט האט אין יענער צייט ארויסגערופען די פערוואונדערונג פון אלע ארומיגע מלכים, וועלכע פלעגען צוליעב דעם קומען

---

*) מען שרייבט איהם צו אויך א ספר „חכמת שלמה" (אין די „כתובים אחרונים") נאר דער ספר איז געווים א פראדוקט פון די שפעטסטע צייטען, און זאגאר נישט קיין פראדוקט פון פאלקס-ווייזהייט, נאר פילאזאפישע געדאנקען פון א גריכיש-געלעהרטען יודען אין די לעצטע צייטען פונ'ם בית שני.

אַליין קיין ירושלים, כדי צו איבערצייגען זיך אין די וואַהרהייט פון די נפלאות, וואָס זיי האָבען זיך אָנגעהערט וועגען דעם מלך פון ישראל. אין תנ״ך ווערט דערצעהלט, ווי עס איז געקומען די קעניגען פון דעם וייטען לאַנד שבא צו שלמה׳ן אין הויז אָנצוקוקען דעם וואונדערליכען מלך און צו הערען זיין קלוגשאַפט. פאַר איהר אומקעהרען זיך צוריק אין איהר לאַנד האָט די קעניגען פון שבא געזאָגט צום מלך שלמה:

„ריכטיג איז דאָס, וואָס איך האָב געהערט אין מיין לאַנד וועגען דיינע מעשים און וועגען דיין חכמה; איך האָב עס נישט געוואָלט גלויבען ביז איך בין אַהער געקומען און איך האָב זיך מיט מיינע אויגען איבערצייגט, אַז מען האָט מיר זאָגאַר קיין העלפט נישט דערצעהלט פון דיין גרויסקייט. דו ביזט פיעל קליגער און גוטהערציגער, ווי איך האָב וועגען דיר געהערט. גליקליך זענען דיינע מענשען; גליקליך זענען דיינע קנעכט, וועלכע שטעהען פאַר דיר שטענדיג און הערען דיין חכמה. זאָל זיין געבענשט גאָט דיין בעשעפער, וועלכער, אויס ליבע צו זיין פאָלק ישראל, האָט ער דיך אַרויפגעזעצט אויפ׳ן טראָן פון ישראל און פאַר אַ מלך דיך אויסדערוועהלט צו שאַפען אין לאַנד משפט און גערעכטיגקייט!״.

זייענדיג פון נאַטור ווי אויך לויט זיינע אַנשויאונגען אַ פריעדליך געשטימטער מענש — „איש מנוחה״ — איז איהם אָהן בלוט־פערגיסונג*) בלויז פיהרענדיג אַ קלוגע פּאָליטיק, געלונגען כמעט זיין גאַנצען לעבען איינהאַלטען דעם אינערליכען און אויסערליכען שלום פון לאַנד. ער האָט אַריינגעטראָטען אין פריעדליכע זאָגאַר פריינדליכע בעציהונגען מיט די אַרומיגע מלוכות. מיט פיעל פון זיי האָט ער זיך גאָר מתחתן געווען. אַזוי האָט ער גענומען פאַר אַ פרוי די טאָכטער פון מלך עמון און נאַכהער אויך די טאָכטער פון מלך מצרים. דורכדעם האָט ער נאָך מעהר פערזיכערט די לאַגע פון דעם לאַנד און אויפגעהויבען זיין רוהם; דער וואָהלבעשטאַנד פון פאָלק דערגרייכט דאַן, די העכסטע מדרגה. אין תנ״ך ווערט געזאָגט, אַז „פאַר די גאַנצע צייט, וואָס שלמה האָט געהערשט אין לאַנד ישראל, האָט דאָס פאָלק געלעבט רוהיג, יעדער אונטער זיין ווייַנשטאָק און אונטער זיין פיי־

---

*) נאָר דער ערשטער שלמה׳ס אַרויפטריט אויפ׳ן טראָן איז בעשמוצט געוואָרען מיט בלוט: ער האָט גע׳הרג׳עט זיין ברודער אדוניה, וועלכער האָט, צוליעב זיין עלטערשאַפט, פּרעטענדירט אויף זיין פאָטער׳ס קרוין. צוזאַמען מיט אדוניה׳ן האָט שלמה אויך געטוידט דעם עלטסטען און העלדענמוטיגסטען דוד׳ס קריעגס־העלד יואָב׳ן, ווי אויך פיעל אַנדערע גרויסע לייט פון פאָלק, וועלכע האָבען אדוניה׳ס צד געהאַלטען,

געגנבֿוים". מען דאַרף אָבער נישט מיינען, אַז די גאַנצע בעשעפטיגונג אין לאַנד איז בעשטאַנען דורכאויס אין ערד=אַרבייט, ווי מען קאָן אין פלוג פערשטעהן דעם דאָזיגען פסוק. די ערד=אַרבייט איז, אמת, געווען דער יסוד פון דער פאָלקס=ווירטשאַפט; נאָר צוזאַמען מיט דעם האָט זיך פאַר שלמה'ס צייט שטאַרק ענטוויקעלט אין לאַנד פון ישראל דער אינערליכער און אויסערליכער האַנדעל. די נאָהענטסטע, צו ארץ ישראל, מלוכה, וועלכע האָט זיך אויסגעצייכענט מיט איהר מסחר און רייכקייט, איז געווען צור (פעניציאַ). צו דרום=זייט האָט זיך אַיינגעפונען די פרוכטבאַרע און קולטורעלע מצרים (עגיפטען); פון צפון זייט— ארם מיט איהר הויפטשטאָדט דמשק. מיט די אַלע מלוכות האָט שלמה געשלאָסען אַ האַנדעלס=אָבמאַך. די בני ישראל פלעגען אין יענע לענדער אַרויספיהרען זייערע ערד=פּראָדוקטען: קאָרן, וויין און אייל־בערטען, און אַנשטאָט דעם פלעגען זיי אַריינפיהרען: פימסען=האָלץ און בוקסען=בוימער— פון צור, פערדה און רייטוועגען — פון מצרים. די הויפט=בעדייטונג פון דעם לאַנד איז אָבער בעשטאַנען אין דעם, וואָס עס האָט געדיענט אַלס גרויסער קאַראַוואַנען=וועג אויף דורכצופיהרען סחורה צווישען מעסאָפּאָטאַמיע און מצרים, צווישען אַזיען און אַפריקע. דאָס לאַנד כנען איז געווען דורכאויס דורכגעשניטען מיט אַזעלכע דורכפאָהר=וועגען. לויט שלמה'ס פעראָרדנונג איז אויף די דאָזיגע וועגען אין פערשיעדענע פונקטען געווען אויסגעבויט בעקוועמע סטאַנציעס פאַר די קאַראַוואַנען און פערשיעדענע לאַגערען פאַר זייערע סחורות; ארץ ישראל איז אַלזאָ געוואָרען דער מיטעלפונקט פון דעם סחורה=וועכסעל צווישען אַזיען און אַפריקאַ, צוליעב וואָס דער לעבהאַפטסטער האַנדעל אין לאַנד האָט פראַכטפאָל אויפגעבליהט. ווי עס שיינט האָבען די קאַראַוואַנען אויך געמוזט פאַר דעם דורכפיהרען זייערע פערשיעדענע סחורות צאָהלען געוויסע אָבצאָהלונגען, וואָס האָט גרויסע הכנסות אַריינגעבראַכט אין דער מלוכה=קאַסע.

צוזאַמען מיט'ן יבשה=האַנדעל האָט זיך אויך ענטוויקעלט אין לאַנד פון ישראל דעם ים=האַנדעל, אַ דאַנק שלמה'ס אָבמאַך מיט דער מלוכה צור, וועלכע איז אין דער אַלטערטהום געווען בעריהמט מיט איהרע בעסטע ים=רייזענדער, וואָס האָבען נאָך אין יענער צייט דורכגעשוואומען דורך דעם געפעהרליכען גיבראַלטאַר און האָבען דערגרייכט ביז די ווייטסטע מקומות אין אַפריקע. די סוחרים פון די ביידע לענדער— ארץ ישראל און צור— פלעגען בויען צוזאַמען גרויסע שיפען, אויף וועלכע זיי פלעגען זיך לאָזען אין ים אַריין צו דעם גאָלד=לאַנד אופיר, קיין אינדיען (הודו), קיין תינא און

אַז. ח. יעדע ים-רייזע פלעגט געדויערען אַ משך פון דריי יאָהר. דאַן פלעגט דער פעראייניגטער פלאָט פון צור און ישראל זיך אומקעהרען, אָנגע-לאָדען מיט זילבער און מיט גאָלד און מיט קופער און אַנדערע טייערסטע מעטאַלען, מיט העלפאַנד-ביין, מיט די אויסגעצייכענטסטע גע‌היליץ, מיט שמעקענדיגע געווירצען און מיט די פערשידענסטע לוקסוס-אַרטיקלען.

זעהר גרויסע הכנסות האָבען אין לאַנד אַריינגעטראָגען אויך די פיעל מתנות, וואָס פערשידענע מלוכות פלעגען שיקען צום קלוגען מלך, וועל-כער האָט אין דעם פאָליטישען לעבען פון אוראַלטען מזרח די הויפט-ראָליע געשפיעלט, כדי זיין פריינדשאַפט צו געווינען. די מתנות פלעגען בעשטעהן „פון גאָלד און פון זילבער און פון קליידער און פון געוועהר און פון געווירצען און פון פערד און פון מויל-אייזלען — יאָהר-יעהרליך“...

די רייכקייט אין לאַנד פון ישראל האָט אין שלמה'ס צייטען אַלזאָ דערגרייכט די העכסטע שטופע. „פאַר שלמה'ס לעבען — דערצעהלט זיך אין תנ"ך — איז געלד געוועזען פאַר גאָרנישט גערעכענט“. „שלמה האָט געמאַכט אַזוי רייך דאָס פאָלק, אַז זילבער איז געוועזען אין ירושלים ווי שטיינער פיעל, און צעדערהאָלץ — ווי די דערנער אינ'ם טאָל“.

שלמה המלך האָט זיך אויך ווי זיינע פאָרגענגער שאול און דוד געזאָרגט פאַר דער פעראייניגונג פון אַלע שבטים אין לאַנד אַלס איין בירגערליכע געזעלשאַפט, און אין זיין צייט איז די אינערליכע צענטראַ-ליזאַציע פון דער מלוכה פערפאָלקאָמט געוואָרען. די פריהערדיגע עטנאָ-גראַפישע צוטיילונג פון פאָלק האָט שלמה פערביטען אויף די אַדמיניס-טראַטיווע צוטיילונג. ער האָט צוטיילט די גאַנצע מלוכה פון ישראל אויף צוועלף געגענדען, נישט רעכענענדיג זיך דערביי מיט דער צוזאַמענ-שטעלונג פון די שבטים אין יעדע געגענד. כדי צו קענען בעסער איינפיהרען די אַדמיניסטראַטיווע אָרדנונג אין דעם ברייטען לאַנד, האָט ער אין יעדען געגענד בעשטימט אַ בעזונדערען פערטרעטער (נציב) וועלכער האָט געהאַט צו לייטען מיט די פערשידענע אַדמיניסטראַטיווע אַנגעלעגענהייטען פון גע-גענד. איבער די אַלע צוועלף נציבים איז אויסגענומען געוועזען אַנ'אויבערהאַר, וועלכער פלעגט קאָנטראָלירען די נציבים און האַלטען זיי אָבהענגיג פון דער צענטראַלער מאַכט אין ירושלים.

שלמה האָט אויך אויסגעפיהרט דוד המלך'ס פלאַן וועגען אויסבויען אין ירושלים אַנ'אַלגעמיינעם הייליגטהום, וועלכער זאָל דיענען אַלס גייסטליכער צענטר פאַר'ן גאַנצען פאָלק אין גאַנצען לאַנד. אויפ'ן העכסטען פלאַץ אין ירושלים, וועלכע איז פאַר זיך פון די העכסטע ערטער אין דעם אוראַלטען

מזרח געדעכענט געווען, — אויפ'ן היילינגען בארג מוריה, וועלכער איז צונויפ־געבונדען מיט די שענסטע און היילינגסטע פאלקס־מסורות, האט שלמה אויפגעשטעלט דעם וועלט־בעריהמטען בית־המקדש. זיבען יאהר האט דאס בויען געדויערט, אונטער דער אויפזיכט פון די בעסטע בוי־מייסטער פון דער אלטער צור. צעהנדליגער טויזענד מאן פלעגען אין די ארומיגע ארץ־ישראל־בערג די שטיינער צום בנין האקען; צעהנדליגער טויזענד מאן פלעגען אין לבנון־וואלד צעדערן און בוקסען־בוימער פאר איהם זעגען. די קינסטלערישע ארכיטעקטור, די מייסטערהאפטע שניצונג, דאס גאלד און דאס זילבער און דאס העלפאנדביין, וואס האבען בעדעקט די ווענד פונ'ם היכל, דעם ארון פון די לוחות, די כרובים, דעם מזבח און ד. ג. האבען בעצויבערט יעדען זוהן פון ישראל. וואס פאר א ווערט האבען ווירקליך געקאנט האבען די פערשידענע איינפאכע מזבחות און במות, וואס האבען נאך פון שמואל'ס צייט זיך איינגעפונען אין פערשידענע ערטער אין לאנד, אין פערגלייך מיט דעם שמוק און גלאנץ פון דעם דאזיגען היכל?!

שלמה'ס בית־המקדש, וועלכער האט זיך קינה שם געווען אין אלע שכנות'דיגע לענדער, האט אלזא אינ'ם לעבען פון פאלק ישראל באלד זיך ערווארבען דעם געוואונשטען אויטאריטעט און בעדייטונג. שלמה האט מיט גרויס פאראד געפייערט די ערעפענונג פון „גאט'ס־הויז", דערביי האט ער אויך, לויט די פאלקס־מנהגים, פיעל קרבנות געבראכט; בעשטימט האט אבער דער קלוגער מלך פאר'ן בית־המקדש א פיעל העכערען ציעל, ווי קרבנות ברייננגען. דא האט ער זיך געהאלטען ביי די אנשויאונגען פון די נביאים, וועלכע האבען — מיט שמואל'ן אין דער שפיץ — זעניג געהאלטען פון דעם קרבנות־דיענסט. אין דער מוסטערהאפטער תפלה, מיט וועלכער שלמה האט דעם בית־המקדש בעגייט, האט ער דעם היילינגטהום בעשטימט פאר תפלה, פאר „עבודה שבלב". די הערליכקייט, די פייערליכקייט, די היילינקייט, וואס האט גערוהט אין דער „נעביל־דונקעלהייט" פון היכל, האבען געדארפט וועקען די בעסטע געפיהלען פון יעדען בעזוכער און ווענדען דאס הארץ זיינס צו'ם אמת'ן גאט... די האפנונגען, וואס שלמה האט ארויפגעלעגט אויפ'ן בית־המקדש, זענען געווען פיעל דרייסטער ווי זיין פאטער דוד'ס: ער האט נישט בלויז פאר'ן פאלק ישראל, נאר פאר דער גאנצער מענשהייט מיט דעם געשטרעבט א גייסטליכען צענטר אויפצובויען.

„און אויך צו דעם פרעמדען — בעט שלמה אין זיין תפלה — וועלכער איז נישט פון דיין פאלק ישראל, אז ער וועט קומען פון א וויטען לאנד, צוליעב דיין גרויסען נאמען און שטארקער מאכט און אויסגעשטרעקטער

וועט בעטען פון דיר דער פרעמדער, אין דעם דאָזיגען דויז—אָרעם — אַז ער וועט קומען און בעטען פאַר דיר, זאָלסט דו פונ'ם הימעל, פון דיין פערפעסטיגטען טראָן, זיין שטים צוהערען און דו זאָלסט טהון דאָס, וואָס עס וועט בעטען פון דיר דער פרעמדער; זאָלען אויך אַלע פעלקער פון דער וועלט דערקענען דיין נאָמען, מורא האָבען פאַר דיר, ווי דיין פאָלק ישראל, און וויסען, אַז דיין נאָמען איז בערופען אויף דעם דאָזיגען הויז, וואָס איך האָב געבויט!"...

די ערעפנונג פון בית־המקדש האָט אין לאַנד אַרויסגערופען אַ גרויסע בעגייסטערונג און אַ גרויסע פרייד. דאָס גאַנצע פאָלק פון ברעג צו ברעג האָט צוזאַמען מיט זיין בעליעבטען מלך געפייערט זיעבען טעג דעם „חנוכת־הבית". נאָר די נבואה, וועלכע איז פון אָנפאַנג אָן געגען יעדער קאָנקרעטער פאָרם, וואָס פערקערפערט איהר אונענדליכען אידעאַל, האָט זיך געשראָקען, אַז די פאָרם זאָל דעם אינהאַלט נישט אויפשלינגען, ווי עס פאַסירט גאַנץ אָפט; אַז דער היכל זאָל ביי'ם פאָלק נישט ווערען דער עיקר, און די הויכע ציעלען, וואָס שלמה האָט איהם צוליעב זיי געשטעלט, זאָלען נישט ווערען קיין טפל. באַלד נאָך דער ערעפנונג פון היכל האָט די נבואה מזהיר געווען שלמה'ן און דאָס פאָלק, אַז זיי זאָלען נישט האָפען צופיעל אויפ'ן בית־המקדש. דאָס הייליגע הויז אַליין וועט וויסט און לעדיג ווערען, און דאָס גאַנצע לאַנד וועט צורואינירט ווערען, אויב דאָס פאָלק וועט פערלאָזען דעם גאָט פון זייערע עלטערען און נישט היטען זיין געבאָט...

נייע געביטען אין דער פאָלקס־ווירטשאַפט האָט שלמה געעפענט; נייע געביטען האָט ער אויך ענטדעקט אין דער פאָלקס־שאַפונג. נאָך דעם בית־המקדש, האָט ער געבויט דעם „בית־המלך" (קעניגליכען פאַלאַץ), וועלכער איז געווען נישט וועניגער שען פון גאָט'ס הויז; צוזאַמען מיט דעם האָט ער אויפגעשטעלט דעם „געריכטס־זאַל", וואו עס האָט זיך געפונען דער בערימטער שלמה'ס טראָן (כסא־שלמה). דאָס פאָלק, וועלכען ס'איז געווען, ווי עס שיינט, ביז איצט אין גאַנצען פרעמד די פלאַסטישע קונסט, האָט זיך בעקאַנט מיט דער אַרכיטעקטור, מיט דער שניצונג און האָד זיך אַליין מעהר דורכגעדרונגען מיט די געפיהלען פון שענקייט. דער ביישפיעל פון מלך האָט באַלד אַרויסגערופען נאָכמאַכונגען, און די הויפּטשטאָדט ירושלים, איבערהויפט דער אַריסטאָקראַטישער קוואַרטאַל „ציון" האָט זיך גענומען בעדעקען מיט גאַנצע רייהען פון פראַכטפאָלע בנינים אין ריזיגע פאָרמען, לויט דעם מזרח'ישען געשמאַק, ביז זי בעקומט נישט עגדליך דעם טיטול „ציון מכלל יופי"...

אין דעם, וואָס דער קלוגער מלך האָט זיך געמיהט צו געבען זיין

לאנד אלץ ווייטער וואס מעהר אויסערליכען גלאנץ, האט ער געהאט נישט בלויז עסטעטישע, נאר אויך פאליטישע אויסזיכטען. וואס פרעכטיגער דאס לאנד האט אויסגעזעהן, האט עס אלץ מעהר געוויכט געהאט אין פארצייטיגען מזרח. מיט דעם ציעל האט דער מלך אויך געמוזט זיין „הויף" אלץ גרעסער און פראכטפאלער מאכען; לויט דעם מנהג פון די גרויסע מזרח׳ישע הערשער האט ער אויך ביי זיך א גרויס פרויען-הויז איינגעפיהרט; אין דעם פרויען-הויז האבען זיך איינגעפונען די טעכטער פון די שטארקסטע מזרח׳ישע מלכים און דאס האט פערשטארקט די פריעדליכע בעציהונגען פון די לעצטע צו׳ם פאלק ישראל. דעם פאלק האט אבער דער דאזיגער ריזענהאפטיגער שטאט פון קעניג זעהר טייער געקאסט. אויסצוהאלטען דעם גרויסען „הויף", דאס צאהלרייכע פרויען-הויז האט דאס פאלק געמוזט צאהלען א גרויסען מס (צינזען) סיי מיט געלד, סיי מיט פראדוקטען. דאס פאלק, וואס אין דער פערהעלטניסמעסיג קורצער צייט פון דעם מלכים-פעריאד איז עס נאך נישט געווארען צוגעוואהנט — בפרט ביי דעם איינפאכען ארט-לעבען פון די פאריגע מלכים — צו אזעלכע פפליכטען, האט אויך געמוזט אנ׳אנטייל נעהמען אויף פערשיעדענע אופנים אין דער בויאונג פון די פערשיעדענע פאלאצען און נייע שטעדט, וואס דער מלך האט אונטערגענומען. די צאהלונגען זענען צוליעב דעם נאך מעהר צו לאסט געווען פאר׳ן פאלק, ווייל צוזאמען מיט די נייע ארדנונגען אין לאנד איז דורכ׳ן מלך געבראכען געווארען די פאטריארכאלישע איינפאכע פויערליכע אויפפיהרונג; דער צווישען-פעלקערליכער האנדעל האט רייך געמאכט דאס לאנד, צוזאמען מיט דעם האט ער אבער אויך געשטעלט גרעסערע, קאסטבארערע, מעהר קולטורעלע פאדערונגען פון לעבען... אויף דעם גרונד פון די שווערע אבצאהלונגען פאר די מלוכה-בעדערפניסען האט ביסלעכווייז צווישען פאלק געוואקסען א אונצופריעדענע שטימונג געגען די נייע איינפיהרונגען פון מלך. דאך וואלט פילייכט די דאזיגע אונצופריעדענהייט נישט געבראכט צו קיינע קאנקרעטע רעזולטאטען, ווען די נביאים וואלטען אין נאמען פון גאט די דאזיגע שטימונג נישט אונטערגעשטיצט. די נביאים, וועלכע האבען געהאפט צו געפינען אין דער פערזאן פון דעם פאטישען, קלוגען, פריעדליכען און איבערהויפט גאט׳ספארכטיגען שלמה׳ן דעם איבערגעבענסטען טרעגער פון זייער ריינעם אידעאל און וועלכע האבען דערום מיטגעהאלפען ער זאל געזאלבט ווערען פאר א מלך אין ארץ ישראל, האבען ענדליך אין איהם אויך געמוזט אנ׳ענטוישונג ליידען, ווי אין זיינע פארגענגער. פיהרענדיג א פריעדענס-פאליטיק האט דער מלך געמוזט צייטענווייז פער-

ביגען פערשיעדענע טראַדיציעס, בעשליסען זיך אויף אַזעלכע שריט, וואָס זענען געגען דעם פאָלקס-גייסט, כדי צו דערהאַלטען דעם שלום מיט די שטאַרקע מלכים אַרום. אַלס אַזעלכע דאַרף מען רעכענען זיין הייראַטען מיט קעניגליכע טעכטער פון פרעמדע פעלקער און זיין געדולדיגע בע-ציהונגען צו פרעמדע קולטוסען (גאָטעסדינסט). זיינע אייגענע פון דער פרעמדגענומענע פרויען, וועמענס גלויבען און געוויסען ער האָט נישט געקאָנט ערלויבען זיך צו געוואַלדעווען, האָבען מיט זיין וויסען מזבחות פאַר זייערע היימישע געטער געשטעלט, וואָס האָט געקאָנט שעדליך ווירקען אויף דער יונגער פלאַנצונג, אויף דער אמונה אין איין אונענדליכען, עביגען, קערפּערלאָזען גאָט, — וואָס די נביאים האָבען אַזוי פייערליך געפּרעדיגט. די נביאים, אַלס טרעגער פון ריינעם אידעאַל, האָבען זיך נישט געוואָלט רעכענען מיט דער פּראַקטיק און מיט די הויכע מלוכה-ציעלען, וועלכע דער מלך האָט דורך זיינע קאָמפּראָמיסען געוואָלט עררייכען, און זיי האָבען איהם אין די לעצטע יאָהרען פון זיין הערשען אַרויסגעוויזען גאַנץ פיינדליכע געפיהלען. זיי האָבען זיך בעשלאָסען, ווי עס שיינט, צו קעמפּ-פען פאַר זייער אידעאַל נישט אָבשטעלענדיג זיך פאַר קיינע קרבנות.... דאַן האָבען זיי נאָך איין האָר נישט געשטעלט אין געפאַהר די גאַנצע מלוכה פון ישראל. אין די לעצטע יאָהרען פון שלמה'ס רעגירונג האָט ירבעם בן נבט, פון דעם שבט אפרים, איינער פון די צוועלף פערטרעטער (נציב) אין לאַנד, אויפגעהויבען אַ פערשווערונג (אַ מרידה) געגען דעם מלך. די פער-שווערונג איז געווען נאָך געפעהרליכער דערפאַר, וואָס דאַן האָט דאָס לאַנד ישראל נאָך בעד-אָהט אויך אַנ'אויסערליכע מלחמה מיט ארם. דאָך האָט דער נביא אחיה השלוני אינ'ם נאָמען פון גאָט געבענשט די טהאַט פון ירבעם און איהם פערשפּראָכען אַנ'ערפאָלג. אינ'ם שריט פון דעם נביא, וועלכער האָט פאָראויסגעזעהן, אַז אין בעסטען פאַל וועט פון שלמה'ן און זיין דינאַסטיע נאָר אָבפאַלען אַ געוויסער טייל פונ'ם פאָלק, און אַז דער שבט יהודה, פון וועלכען עס שטאַמט דוד'ס הויז, ווי אויך דער שבט לוי און דער שבט בנימין, צוליעב געוויסע טעריטאָריאַלע און אַנדערע אַנגעלעגענהייטען, וועלען זיך פעסטהאַלטען אָן זייער בעליעבטען מלך און די פערשווערונג וועט אַלזאָ ברייינגען נאָר צו אַ שפּאַלטונג אין לאַנד — בעדאַרף מען זעהן אַ פּראָטעסט נישט נאָר געגען שלמה'ן, נאָר געגען די מלוכה-צענטראַליזאַציע אין אַלגעמיין. עס איז מעגליך, אַז אַזוי ווי די נביאים האָבען געפאָדערט, אַז די אידעע פון גאָט זאָל זיין אַנ'אַבסטראַקטע און זי טאָר נישט פערקערפּערט ווערען אין קיין קאָנקרעטע פאָרם, אַזוי איז ביי זיי אויך אויסגעקומען

אז די אידעע פון „פאלק" דארף זיין אנ'אבסטראקטע. דער מלוכה-צענטער, וועלכער האט געוואלט אויסדריקען די נאציאנאלע איינינקייט פון אלע חלקים פון פאלק, האט אפשר דערפאר פון אנפאנג אן געטראפען א שטארקען געגנער אין דער פערזאן פון די נביאים...

דאך האט דער פערשווערונגס-פלאן פון אחיה השלוני זיך נישט איינגעגעבען ביי שלמה'ס לעבען. צו גרויס איז געוועזען דער אויטאריטעט פון דעם קלוגען מלך, אז א וועלכער נישט איז ירבעם בן נבט זאל קאנען אונטערגרעכען דעם צוטרוי פון פאלק און ארויסרופען אידם אויף א פאקטישען בונט. ירבעם בן נבט האט געמוזט ענטלויפען פון לאנד און זיך בעהאלטען אין מצרים, וואו עס האט דאן געוועלטיגט א נייער פרעה, וועלכער איז מיט שלמה'ן נישט געוועזען אין קיין פערבאנד און וועלכער האט געשיצט דעם פיינד פון מלך ירושלים; שלמה, וועלכער איז פירציג יאהר געזעסען אויפ'ן טראן אין ירושלים, האט ביז זיין לעצטען טאג געהערשט איבער'ן לאנד אין פריעדען און אין גליק; זיין טוידט האט פערדעקט מיט א היילינען שלייער נישט נאר זיין חכמה, נישט נאר זיין געניוס, נאר אויך זיינע פעהלערען, וועלכע ער האט אבער בעגאנגען — נאר אויס פיעל ליעבשאפט צו זיין פאלק און צו זיין לאנד.

די מסורה, מיחס זייענדיג צו אידם דעם „ספר קהלת", האט די פעהלערען אין שלמה'ס פערזענליכען און מלוכה-לעבען אויפגעהויבען זאגאר העכער פון דער מינוטוויילינער פאליטיק, אין שלמה'ס פרעהליכען ארט-לעבען פון איין זייט און זיינע גאטס-פארכטיגע מעשים פון צווייטען זייט, אין שלמה'ס פרויען-הויז ווי אין זיין בית-המקדש האט די מסורה געזעהן די עביגע שמערצען פון מענשליכען גייסט, וועלכער זוכט זיין ציעל און לעבען, זוכט זיין גליק אויף פערשיעדענע געביטען, אין תענוגים און מעשים טובים, און קאן עס נישט געפינען — ביז עס קומט אן פלוצלינג דער טוידט, און ער ווענדעט זיינע בליקען צום הימעל!...

אזוי האט דאס פאלק פון דאס טהאט-פאלעס און ווירקען-פאלעס לעבען פון זיין קלוגסטען מלך א עביגע אגדה געמאכט, אין וועלכער די מענשהייט זוכט שוין צייט טויזענדער יאהר די בעשיידונג פון איהר ביטערען, פינסטערען און קוואל-פאלען לעבען.

זיבעטער קאפיטעל

די שפאלטונג.

(928.)

מיט שלמה'ס טוידט פערגעהט די זון איבער'ן לאנד פון ישראל. דיזעס גליק פערשווינדעט. די רוהע — צערשטערט. די קריעגעריען, וועלכע האבען זיך אנגעהויבען נאך אין די לעצטע שלמה'ס יאהרען און נאר ער, שלמה, מיט זיין גרויסער חכמה און מיט זיין אויטאריטעט האט זיי איינגעשטילט, — ברעכען אויס נאך זיין טוידט מיט א מוראדיגען געוואלד.

גלייך נאכדעם ווי שלמה איז געשטארבען און זיין זוהן רחבעם האט געזאלט געזאלבט ווערען פאר א מלך איבער ישראל האט זיך ירבעם בן נבט אומגעקעהרט פון מצרים (וואו ער האט זיך בעהאלטען פון שלמה'ס צאר'ן, נאך דעם אונגעלונגענעם בונט, וואס ער האט אויפגעהויבען) און האט פון דאס ניי גענומען אויפרייצען די מאסען געגען דוד המלך'ס דינאסטיע. ער האט זיך געשטיצט, ווי צום ערשטען מאל, פון איין זייט אויף די מיטהילף פון זיין אייגענעם שבט אפרים און פון דער צווייטער זייט—אויף דעם מיטגעפיהל און די מאראלישע מיטווירקונג פון די ב נ י־ה נ ב י א י ם. אין לאנד האט זיך פון דאס ניי אויפגעהויבען די פראגע וועגען די גרויסע מסים (אבצאהלונגען), וועלכע זענען איבערהויפט געפאלען צו לאסט אויף די פאלקס־מאסען. דאס אונטערגעדריקטע פאלק האט זיך פערזאמעלט אין שכם —די בעדייטענדסטע שטאדט אין דעם טייל לאנד פון שבט אפרים,—ארויסגערופען אהין דעם טראהן־פאלגער, רחבעם, און געפאדערט פון איהם, אז פאר'ן געזאלבט ווערען אלס מלך זאל ער צוזאגען לייכטער צומאכען פאר'ן פאלק די פפליכטען פון דער מלוכה. „דיין פאטער— האבען זיי געזאגט— האט אונזער יאך שווער געמאכט; יעצט פערגרינגער אונז די הארבע ארבייט פון דיין פאטער און זיין שווערען יאך, וואס ער האט אויף אונז ארויפגעווארפען, דאן וועלען מיר דיך דינען". רחבעם איז אבער געווען פון איין זייט — אן „אונערפאהרענער און א כאראקטערלאזער מענש", און פון דער צווייטער זייט— א מענש וואס האט געהאט די בעגריפען פון דעספאטישע מזרח־מלכים, פאר וועלכע ס'איז פרעמד די שטים פון פאלק

און וועלכע שטיצען זיך שטענדיג אויף דער פיזישער קראַפט. רחבעם, אַ זוהן פון נעמה, דעם מלך עמונ'ס טאָכטער, האָט בעקומען בירושה דעם דעספּאָטישע נייגונגען און צו זיינע דעספּאָטישע נייגונגען האָט ער געקראָגען הסכמה פון זיינע יונגסטע אונערפאַהרענע יועצים. צוהערענדיג זייער עצה האָט ער אַזוי געענטפערט דעם פאָלק: „מיין קלענסטער פינגער איז גרעבער פאַר מיין פאָטערס לענדען; מיין פאָטער האָט אייך בעלעסטיגט מיט אַ שווערען יאָך, איך וועל אייער יאָך נאָך גרעסער מאַכען; מיין פאָטער האָט אייך געשטראָפט מיט ריטער, איך וועל אייך שטראָפען מיט שטעכעדיגע דערנער“... ביים פאָלק ישראל זענען נאָך אָבער צו פריש געווען די טראַדיציעס פון די פאָרגאַנגענע הערשער, אום אַזאַ ענטפער זאָל איהם קאָנען בערוהיגען. די בני ישראל האָבען זיך קיינמאָל נישט גערעכענט פאַר קנעכט פון זייערע מלכים; די מלכים ווייטער, האָבען אויף זיך נישט געקוקט ווי אויף טיראַנען מיט אויסשליסליכע פּריווילעגיעס צו פערשקלאַפען דאָס לאַנד, נאָר ווי אויף פאָלק'ס־דינער מיט בעזונדערע פליכטען צו זאָרגען זיך פאַר דעם גליק און וואוילשטאַנד אינ'ם לאַנד. דאָס פאָלק איז געווען געוואָהנט, אַז די מלכים זאָלען זיך מיט איהם בעגעהן מיט ליעבשאַפט, מיט טרייהייט און איבערגעבענהייט. דער דעספּאָטישער ענטפער פון דעם פרישען טראָנפאָלגער האָט נאָר געקאָנט איהם נאָך מעהר אויפרייצען. דערויף האָבען נאָר געוואַרט די ווירקליכע אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד. ירבעם מיט זיינע מיטהעלפער האָבען נישט געוואַרט ביז וואַנען דער צאָרן פון פאָלק וועט אָבגעקיהלט ווערען און געשטילט ווערען. זיי האָבען גלייך אויסגעשריען: „וואָס פאַר אַ חלק האָבען מיר אין דוד'ן און וואָס פאַר אַ ירושה איז דאָס פאַר אונז ישי'ס הויז? ישראל, צוריק אין דיינע געצעלטען!“

די ווערטער האָבען געדיענט אַלס פאַראָל פאַר דער מרידה געגען רחבעם'ן, געגען שלמה'ס זוהן און דוד בן ישי'ס אייניקעל. דער אויפשטאַנד האַפט אַרום כמעט דאָס גאַנצע לאַנד; דער גרעסטער טייל פון פאָלק, גאַנצע צעהן שבטים ערקלערען די שטאָדט שכם, אין טייל לאַנד פון אפרים, אַלס הויפטשטאָדט אָנשטאָט ירושלים, און ירבעם בן נבט דעם זוהן פון שבט אפרים אַלס מלך אָנשטאָט רחבעם'ן. ביי דוד'ס הויפטשטאָדט און דוד'ס דינאַסטיע בלייבען נאָר צוויי שבטים: יהודה און בנימין. דער ערשטער — ווייל די דינאַסטיע שטאַמט פון איהם; דער צווייטער — ווייל די הויפטשטאָדט ירושלים איז געווען אין זיין טייל לאַנד. אַ גרויסער טייל פון שבט לוי האַלט זיך אויך ביי ירושלים אַלס אויסגעוועהלטע בעדיענטע פון בית־המקדש.

אַזוי איז צופאַלען געוואָרען דאָס פאָלק ישראל אויף צוויי טייל, אַזוי איז צושפּאָלטען געוואָרען דאָס הייליגע לאַנד אויף צוויי מלוכות. די מלוכה פון יהודה און די מלוכה פון אפרים עקזיסטירען פון דאַן אָן אין ארץ־ישראל אַלס צוויי גאַנץ זעלבסטשטענדיגע מדינות און די פאָלק'ס־כחות, וועלכע זענען מיט אַזוי פיעל מיה פון גאַנצע דורות פעראייניגט געוואָרען, ווערען פון דאָס ניי צושפּליטערט... רחבעם האָט, אמת, געפּרובט, לויט זיין דעספּאָטישער שיטה, צווינגען דורכ'ן שווערד די אויפגעבונטעוועטע טיילען פונ'ם פאָלק צו אַנערקענען איהם אַלס איינציגען מלך איבער'ן גאַנצען לאַנד. ער האָט מיט דעם צוועק מאָבּיליזירט אַ גרויסען חיל און האָט זיך געגרייט אויף מלחמה געגען ירבעם'ן מיט זיינע אָנהענגער. נאָר די בני־הנביאים מיט זייער אויטאָריטעט, וואָס איז געווען זעהר הויך ביי די בני יהודה, האָבען דעם פּלאַן צושטערט. דער נביא שמעיה האָט זיך געווענדעט צום מלך רחבעם ווי אויך צום שבט יהודה און שבט בנימין אין דעם נאָמען פון גאָט:

„אַזוי האָט גאָט געזאָגט: איהר זאָלט נישט געהן און נישט מלחמה האַלטען געגען אייערע ברידער, די בני ישראל; קעהרט איך יעדער צו זיין היים, ווייל מיט מיין ווילען איז די זאַך געשעהן!“

און דער נביא איז מנצח דעם מלך; דער חיל צוגעהט זיך „ווי גאָט האָט געבאָטען“, און מעהר פּרובט זיך שוין קיינער נישט צו פעראייניגען דעם פאָלק אונטער איין צענטראַלע מאַכט.

עס איז שווער צו זאָגען אויב די נבואה, בעשליסענדיג זיך אויף אַזאַ שריט ווי די צושפּאַלטונג פון דער יודישער מלוכה, האָט ביי דעם געהאַט אויך וואָסערע ס'איז פּאָזיטיווע אויסזיכטען אין צוזאַמענהאַנג מיט די נבואה־אידעאַלען. אַלענפאַלס זעהט מען אַרויס פון די שפּעטיגערע נביאים, אַז אויף דער נייער ממשלה האָבען זיי געהאַט געלעגט גרויסע האָפנונגען. „אפרים איז מיין בכור“. „איז דען אפרים דער טייערסטער זוהן ביי מיר...“ „איך בין געוואָהנט געוועזן אפרים'ן אויף (מיינע) אָרימס צו נעהמען...“ „אפרים איז אַ געלערנטע קאַלב, איך האָב ליעב געהאַט מיט איהר צו דרעשען, איך האָב ליעב געהאַט איהר שענעם האַלז צו גלעטען“... דאָס זענען נאָר איינציגע פון די פיעלע מיט ליעבע דורכגע־דרונגענע אויסדריקען פון די נביאים וועגען די מלוכה אין אפרים אַלס ווי זיי האָבען זי זיך פון אָנפאַנג געווען פאָרגעשטעלט. ס'איז קיין צווייפעל נישט, אַז די נביאים, נישט אַריינקוקענדיג פּאָליטיש אין דער צוקונפט, האָבען שטאַרק געגלויבט אין דעם אינערליכען גייסטליכען

פערבאַנד פון גאַנצען פאָלק, אין דער אַלגעמיינער אמונה, אין די אַלגעמיינע טראַדיציעס און היסטאָרישע פערגאַנגענהייט, און האָבען געהאָפט, אַז אפילו ביי דער אַדמיניסטראַטיווער דעצענטראַליזאַציע, אפילו ביי צוויי פאַראַלעלע מלוכה־אָנפיהרונגען אין לאַנד, וועט דאָס פאָלק דאָך בלייבען איין נאַציאָנאַלער אָרגאַניזם, איבער וועלכען די איבערמאַכט האָט דער איגענדליכער יהודה. נאָך פון קדמונים אין דער צייט פון די שופטים זענען די בני אפרים געווען די שטאַרקסטע און דרייסטיגסטע צווישען פאָלק און ביי זיי איז געווען קאָנצענטרירט די מיליטערישע העגעמאָניע פונ׳ם לאַנד, זיי פלעגען אָנפיהרען די פערשידענע מלחמות מיט די פיינדליכע שכנ׳ישע פעלקער און שיצען די גרענעצען פון ארץ־ישראל. די בני יהודה, ווייטער, זענען געווען איבערהויפּט רוהיגע ערד־אַרבייטער און פערנעהמענדיג דעם צענטער פון לאַנד האָבען זיי זיך ווייניג געגרענצט מיט פרעמדע לענדער און זענען געווען כמעט געזיכערט פון אויסערליכע פיינדליכע אָנפאַלונגען. דאָס האָט גורם געווען, אַז זיי, די בני יהודה, זאָלען זיך קאָנען מעהר אָבגעבען דער פרוכטבאַרער קולטורעלער אַרבייט און זאָלען שטענדיג שטעהן אַן דער שפּיץ פונ׳ם גייסטיגען לעבען אין לאַנד[1]). ביי אינערליכע אחדות צווישען פאָלק וואָלט די בעניטע מיליטערישע העגמאַניע פון אפרים, שטיצענדיג זיך אויף דער אָרגאַניזירטער קראַפט פון די צעהן שבטים, געקאָנט שיצען דאָס גאַנצע לאַנד; און דער שבט יהודה, ביי וועלכען די גייסטליכע און קולטורעלע העגעמאָניע איז נאָך שטאַרקער געוואָרען אַדאַנק דעם בית־המקדש און די איבעריגע עהנליכע אינסטיטוציאָנען, וואָלט זיך ווייטער געקאָנט רוהיג אָבגעבען צו דער גייסטיגער ענטוויקלונג פונ׳ם פאָלק. די נביאים האָבען געהאָפט, אַז די ביידע העגעמאָניעס, די מיליטערישע און די קולטורעלע, וועלען ביידע שטרעבען צו פערווירקליכען דעם אַלגעמיינעם גליק פונ׳ם פאָלק יעקב־ישראל „אין וואָהרהייט און גערעכטיגקייט". דער שפּעטיגערער נביא הושע בן בארי דריקט אויס די געוועזענע כונה פון דער נבואה ביי דער אָבטיילונג פון די צוויי

1) „לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו"; „וממשפחות סופרים יושבי יעבץ (אין יהודה) וכו'"; „בני מכיר (פון שבט יהודה) ירדו מחוקקים", „יהודה מחוקקי."

מלוכות: „אפרים וועט ריטען[2], יהודה וועט אַקערען[3], יעקב וועט באַראַנעווען". „זייעט אייך צדקה, שנײַדט אייך חסד... און ווענדעט זיך צו גאָט אין דער צײַט..." אין די דאָזיגע ווערטער הערען מיר אַ וואונק אויף אַ גאַנצע פאָלקס-סיסטעם, וועלכע די נביאים האָבען, ווי ס'שײַנט, געהאָפט דורכצופיהרען אין דעם הייליגען לאַנד!

לײדער האָט זיך די פּאָליטיק ניט גערעכענט מיט דער נבואה אין איהרע אידעאַליסטישע שטרעבונגען. וועגען פאָלקאָמע אחדות צווישען ביידע מלוכות אפרים און יהודה איז גאָרנישט געווען צו טראַכטען. די רייד פון'ם נביא שמעיה האָבען אָבגעהאַלטען רחבעם'ן פון אַנ'אָפענעם שטרײַט באַלד נאָך דער שפּאַלטונג, אָבער שפּעטער אַרײַן האָבען זיך דאָך אָנגעפאַנגען צוזאַמענשטויסונגען צווישען דעם מלך פון ירושלים און דעם מלך פון שכם. רחבעם האָט אפשר פערמאָגט ווייניגער חיל פאַר ירבעם'ן, דערפאַר איז ביי איהם אָבער געווען אַ פעסטערע דיסציפּלין, פון יאָהרען לאַנג אַנ'אײַנגעאָרדענטע מיליטערישע אָרגאַניזאַציע ווי אויך מעהר געלד-מיטלען, און ירבעם אין קאַמפּף מיט רחבעם'ן האָט געמוזט זיך ווענדען צו די הילף פון פרעמדע מלכים. לויט ירבעם'ס פּלענער פאַלט אָן שישק מלך מצרים אויף יהודה, מאַכט דאָרטען גרויסע חרבנות און טרעט נאָר דאַן אָב פון'ם לאַנד, ווען רחבעם גיט איהם פיעל גאָלד און זילבער. רחבעם'ס טראָהן-פאָלגער אבים בעניצט נאָך זײַן פאָטער'ס טוידט די מלחמה מיט ירבעם'ן, הרג'עט אוים פיעל טויזענדער פון זײַן חיל און נעהמט אָב ביי איהם פיעל שטעדט. אפרים און יהודה ווערען אַלזאָ נישט נאָר צוויי אַהמיגיסטראַטיוו-פונאַנדערגעטיילטע ממשלות, נאָר צוויי פיינדליכע פעלקער, וואָס יעדעס פאָלק וויל אויפגעבויט ווערען פון'ם צווייטענס חורבן. ווײַטער, האָט ירבעם בן נבט זיך נישט געקאָנט פיהלען זיכער אויף זײַן טראָהן, כל זמן דאָס פאָלק איז גייסטליך פערבונדען מיט יהודה, מיט ירושלים, מיט דער הויפּט-שטאָדט פון רחבעם. ירבעם האָט אויסגערעכענט: כל זמן דאָס פאָלק וועט זיך האַלטען פעסט ביי'ם גאָט יהודה, וועט ביי איהם הויך זײַן דער אויטאָריטעט פון שלמה'ס בית-המקדש, וואו עס געפינען זיך די העכסטע הייליגטימער פון דער אמונה, ווי דער ארון, די לוחות און דער מזבח. דאָס פאָלק וועט קומען שטענדיג קיין ירושלים צו ברענגען קרבנות אין גאָט'ס הויז און דורכדעם וועט דוד'ס געזעצליכע

---

[2] דער סימבאָל פון מלחמה-לעבען.

[3] דער סימבאָל פון פריעדליכער, קולטורעלער פאָלקס-אַרבייט.

דינאסטיע געווים שטארקען איהר ווירקונג אויפ'ן פאלק און בעקומען ענדליך פון דאס נייע די פאקטישע הערשאפט איבער'ן גאנצען לאנד. דארום האט ירבעם בן נבט בעשלאסען איינצופיהרען אין זיין ממשלה א נייעם קולטוס, א נייע אמונה. ער האט אוועקגעשטעלט אויף די גרענעצען פון יהודה צוויי גאלדענע קעלבער, טעמפלען און אלטארען פאר זיי געבויט און געהייסען דעם פאלק קרבנות מקריב־זיין פאר זיי, פערוועהרענדיג עולה־לרגל זיין קיין ירושלים. דעם קעלבער־קולטוס האט, ווי ס'שיינט, ירבעם איינגעפיהרט לויט די השפעה פון מצרים, וואו ירבעם איז פון שטענדיג געשיצט געווען און וואו דאס פאלק האט געדיענט אפיס'ען, דעם אב־בילד פון אנ'אקס, אלס סימבאל פון א גאט, וואס שיצט ערד־ארבייט און פיהצוכט — די הויפט בעשעפטיגונג און ערנעהרונג אינ'ם לאנד. ער האט פאר זיך אויך געהאט א פארבילד: דעם עגל וואס יודען האבען אין מדבר געמאכט. דער עגל האט אלוא א געוויסע אלטע מסורה געהאט, און ירבעם האט זיך אויף איהר געשטיצט.

און האטש אין ארץ־ישראל איז די געצענדינערייַ אלס אנ'אלגעמיינע געזעלשאפטליכע ערשיינונג שוין פון עטליכע דורות אויפגעהערט געווארען, אבער די אמונה אין דעם אבסטראקטען גאט, וועלכער האט קיין פארם נישט און קיין געשטאלט נישט, וועלכער קאן נישט געהערט ווערען און קאן נישט געזעהן ווערען, האט דאך נאך נישט בעוויזען אזוי טיעף זיך איינצווארצלען אינ'ם בעוואוסטזיין פון די ברייטע פאלקס־מאסען, אזוי אז דער שלעכטער ביישפיעל פון דעם מלך און די שרים זאלען אויף זיי נישט ווירקען. דער גרעסטער טייל פון די עשרת השבטים קעהרען זיך אום צו דער אמאליגער געצענדינערייַ... — אנדערע פון אונוויסענהייט אינגאנצען נישט אנערקענענדיג דעם אייגענעם טראדיציאנעלען גאט, אנדערע (און דאס איז דער גרעסטער טייל)—זעהענדיג אין די גאלדענע קעלבער נאר א קאנ־קרעטע פארם פון דעם נאציאנאלען יהוה, אנדערע— אוים שנאה צו דער מלוכה פון ירושלים, טרייבענדיג די זעלבע פאליטיק, וואס ירבעם בן נבט. נאר א קליינער הייפעל מענשען בלייבען געטרייַ די אייגענע אמונה מיט איהר בעזונדערער וועלט־אנשויאונג

אזוי האט דער מלוכה־גאנג אין ארץ־ישראל צוריסען דאס פאלק און זיין אמונה אויף צוויי טייל. די נביאים, די שטענדיגע טרייע היטער פון דעם ריינעם נאציאנאלען גייסט, בעשאפענדיג אליין איינגערמאסען די דאזיגע ערנסטע לאגע אין לאנד, האבען אבער דאך אלץ נישט פערלארען

דעם מוטה. צוזאמענשליסענדיג זיך אין פעסטערע געדיכטערע רייהען, האבען זיי מיט מסירות נפש געקעמפפט פאר זייער אידעאל מיט דער ביזא־הערייגער אייזערנער קראפט, נישט געהענדיג אויף קיינע קאמפראמיסען, האטש עס זאל אויסקומען צו מקריב זיין צוליעב דעם דעם גאנצען וואוילשטאנד פונ'ם לאנד...

אין דעם קאמפף פון דער נבואה געגען די מלוכה־טענדענצען בעשטעהט דער הויפט־געדאנק פון דער וויטערדיגער היסטארישער ענטוויקלונג פונ'ם פאלק ישראל און זיין הייליג לאנד.

אכטעם קאפיטעל:

די מלוכה פון אפרים.

(פון 955 ביז 720)

די מלוכה אין אפרים צייכענט זיך אויס פון אנפאנג אן מיט בלוטיגע מהומות. קיין פונקט האט זיך נישט געקאנט אויסבילדען אלס צענטער פונ'ם גאנצען לאנד. קיין מלך האט די ערשטע פופציג יאהר נישט געקאנט גרינדען א הויערהאפטע דינאסטיע. ירבעם בן־נבט האט אין אנפאנג זיך בעזעצט אין שכם און געמאכט די דאזיגע שטאדט פאר זיין הויפשטאדט. ער האט זיך אבער דארט געפיהלט אונזיכער צוליעב דעם אונרוהיגען כאראקטער פון די שכם־לייט. דאן בעזעצט ער זיך אין פנואל; נאר פנואל איז געוועזען צו נאהענט צו שכם און ער פיהלט זיך זיכערער ווען ער בעזעצט זיך אין תרצה. נאך א צוויי־און־צוואנציג־יאהריגען הערשען איבער'ן לאנד שטארבט ירבעם אב; נאר ביי זיין לעבען נאך האט איהם דער נביא אחיה השלוני, — דערזעלבער נביא, וועלכער האט איהם מיטגעהאלפען דערגרייכען די מלוכה, — מתרה געוועזען, אז פון זיין הויז וועט אפילו „קיין הונד נישט איבערבלייבען", דערפאר וואס גאט האט איהם אויסדערוועהלט פונ'ם פאלק און איהם פאר א הערשער געמאכט און ער האט אזוי געזינדיגט און דאס פאלק פערפיהרט הורך די גאלדענע אבגעטער. און ווירקליך, אין א יאהר צוויי נאך ירבעם'ס טוידט (955), ווען אויפ'ן טראן אין תרצה איז געזעסען זיין זוהן נדב, האט בעשא זיין קריעגס־הער שטילערהייד צוזאמענגעשטעלט א פערשווערונג און האט געהרג'עט דעם מלך אויפ'ן שלאכט־פעלד ביי גבעון, וואו נדב האט דאן געפיהרט א מלחמה געגען די אויפגעבונטעוועטע פלשתים. בעשא האט פינקטליך אויסגעפיהרט די נבואה־רעד פון אחיה השלוני: ער האט פון ירבעם'ס הויזגעזינד „קיין נשמה נישט איבערגעלאזט". מיט דעם נייעם מלך האט זיך אבער אינ'ם לעבען פונ'ם לאנד גאר נישט געענדערט. בעשא איז געגאנגען אינ'ם וועג פון ירבעם. ווי ירבעם בן־נבט אזוי אויך האט בעשא מורא געהאט צו פערלירען די מלוכה און האט, אויך ווי ירבעם, גע-

פיהרט אונגעלונגענע מלחמות געגען יהודה, און אויך ווי ירבעם, האט ער גע־שיצט אין לאנד דעם קעלבער־קולטוס. די נבואה, הייסט עס, האט ווידער נישט געפונען אין דעם מלך דאס, וואס זי האט געהאפט. דער נייער מלך, וועלכער האט, ווי עס שיינט, מיט איהר הילף די מלוכה בעקומען, איז אין גאט'ס וועג נישט געגאנגען; די נבואה האט אבער ווידער איהר'ס געטהון. זי האט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאר דעם אמת. די נבואה ערקלערט אלזא א מלחמה געגען בעשא'ס דינאסטיע. דער נביא יהוא בן חנני ווענדעט זיך צו בעשא מיט די ווערטער: „דערפאר וואס איך האב דיך פון דער ערד ערהויבען און דיך געמאכט פאר א פיהרער איבער מיין פאלק ישראל, און דו ביזט דאך געגאנגען אין דעם וועג פון ירבעם און האסט געמאכט זינדיגען מיין פאלק... דערום וועל איך אויסראטהען בעשא'ן און זיין הויז און איך וועל זיך מיט איהם בעגעהן, ווי איך בין זיך בעגאנגען מיט ירבעם'ן, דעם זוהן פון נבט!..." נאך א פיער און צוואנציג יאהריגען הערשען שטארבט אב בעשא און דעם טראן פערנעהמט זיין זוהן אלה. אין צוויי יאהר ארום האט ווירקליך זמרי, איינער פון די מלוכה־לייט, אויפ־געהויבען א בונט געגען בעשא'ס זוהן און איהם גע'הרג'עט; צוזאמען מיט אלה'ן האט זמרי פערטיליגט דאס גאנצע הויז פון בעשא. זמרי האט פער־האפט די מלוכה און געקיינינגט אין תרצה. אין זיעבען טעג ארום האט אבער דער חיל, דערווייסענדיג זיך פון זמרי'ס פערראט, ואויסגעקליבען פאר א מלך דעם בעליעבטען קריעגס־העד עמרי. דער אויסגעקליבענער מלך מיט'ן חיל האבען בעלאגערט תרצה; ווען זמרי האט געזעהן, אז די שטאדט איז איינגענומען געווארען דורכ'ן חיל, האט ער אליין אונטער־געצונדען זיך אינ'ם קעניגליכען פאלאץ. מיט עמרי'ס נצחון האט זיך אבער נאך נישט געענדיגט די קריעגעריי איבער דעם טראהן. באלד האט א טייל פונ'ם פאלק אויסדערוועהלט פאר א מלך תבני בן גינת, און אין דער אפרים־מלוכה האבען אלזא געהערשט צוויי מלכים. ענדליך האט אבער עמרי, שטיצענדיג זיך אויפ'ן חיל, גובר געווען אויך תבני בן גינת, וועלכען ער האט גע'הרג'עט און איז געבליבען נאכהער דער איינציגער מלך אין לאנד. עמרי האט זיך אבער נישט געקאנט פיהלען זיכער אין תרצה, וואו עס האבען זיך איינגעפונען די פיעלע אנהענגער פון דעם גע'הרג'עטען פרעטענדענט אויף דער קרוין, און ער האט דערום זיין רע־זידענץ איבערגעטראגען אין שטאדט שומרון, וועלכע ער האט אליין אויסגע־בויט. שומרון איז געשטאנען אויף א בארג און איז פון דער נאטור געווען אלזא גוט געשיצט פון אנ'אויסערליכער געפאהר.

אַלזאָ זעהען מיר, אַז אין אַ משך פון אַ יאָהר פופציג האָבען זיך אין אפרים געביטען ביז פיער הויפטשטעדט און עס האָבען געהערשט דאָרט ביז זיבען מלכים; פון די זיבען מלכים זענען נאָר דריי געשטאָרבען מיט זייער נאַטירליכען טוידט און פיער זענען גערהרג'עט געוואָרען דורך בונטען און פערשווערונגען. די אינערליכע מהומות האָבען ניט דערלאָזט די מלוכה וואַקסען — זיי האָבען אינגאַנצען אָבגעשטעלט איהר ענטוויקלונג. דאָס פאָלק איז געווען פעראָרעמט, ביים היל האָט געפעהלט אַ פעסטע דיסציפלין, די צענטראַלע מאַכט, וועלכע האָט זיך געשטיצט אויף פעררעט און האָט מורא געהאַט פאַר פעררעט, איז געווען זעהר שוואַך. די אַרומיגע פעלקער האָבען גוט אויסגענוצט די שרעקליכע לאַגע פון דער אפרים־מלוכה. יענע גוטע יאָהרען, ווען די אַרומיגע פעלקער האָבען דרך־ארץ געהאַט פאַר די כלי־זיין פון די בני ישראל, זענען שוין לאַנג פערשוואונדען. פון דער צייט אָן, וואָס עס האָט אויסגעבראָכען די מחלוקת צווישען ברידער אין דעם היילינגען לאַנד, האָבען אַלע פיינד פון די בני ישראל דעם קאָפּ אויפגעהויבען. בעזונדערס האָבען זיי אַנ׳אויג געוואָרפען אויף דער אפרים־מלוכה, וועלכע איז אַזוי אָבגעשוואַכט געווען דורך די אינערליכע מחלוקת׳ן. עס האָט זיך זיי געוואָלט וואָס גיכער דעם פעטען ביסען איינצושלינגען. די פלשתים, די בני ארם, די מואָבים, האָבען נישט אויפגעהערט צו בעפאַלען דאָס לאַנד. אויסער דעם, פלעגט יהודה אויך פון צייט צו צייט אָברייסען שטיקער פון אפרים. אַזוי איז אפרים געווען אינערליך צוריסען און אויסערליך נישט בעפעסטיגט.

פון עמרי׳ן אָן הייבט זיך אָן אין לאַנד אַ נייע ערא. זיין דינאַסטיע עקזיסטירט גענוג לאַנג, און די הויפטשטאָדט שומרון, וואָס ער האָט געגרינדעט, האָט נישט פערלוירען איהר בעדייטונג אַלס צענטער, כל זמן די מלוכה פון אפרים האָט געהאַט אַ קיום. פאַר עמרי׳ן הויבט אָן דאָס לאַנד צו ווערען מעכטיגער אין פאָליטישען און עקאָנאָמישען זין. די פיינדשאַפט פון יהודה צו אפרים ווערט ביסלעכווייז אָבגעשוואַכט; דוד׳ס דינאַסטיע הויבט אָן צו רעכענען די שפּאַלטונג אַלס אַ פאַקט, וואָס אומענדערען איהם אינגאַנצען איז אוממעגליך. עמרי האָט אונטערגעהאַפּט די שטימונג פון יהודה און איז אַריינגעטראָטען מיט דעם מלך פון ירושלים, יהושפט בן אסא, אין פריעדליכע בעציהונגען. זייענדיג אויף אַזאַ אופן בעוואָהרענט פון די לאַנגיעהריגע אָנפאַלען פון יהודה, האָט עמרי שוין געקאָנט קאָנצענטרירען זיינע קריעגס־כחות געגען די פיינדליכע פעלקער פון אַרום אפרים. דאַן געלינגט איהם אָבהאַלטען אַ נצחון איבער מואָב און ער צווינגט זיי, די

בני־מואָב, צו צאָהלען געוויסע יעהרליכע אָבצאָהלונגען; די פּלשתּים, וועלכע האָבען די ערשטע יאָהרען פֿון דער אפֿרים־מלוכה אָהן אויפֿהער בעאונרוהיגט די גרענעצען פֿון די צעהן שבֿטים, שרעקען זיך אָב פֿאַר׳ן נײַעם מלך פֿון שמרון און ווערען פֿאָרזיכטיגער. כּדי אויפֿצוהויבען דעם וואָהלשטאַנד אין׳ם לאַנד, שליעסט עמרי אַ האַנדעלס־אָבמאַך מיט די פֿיניצער, וואָס זייער מסחר צו יענער צײַט איז נאָך פֿיעל גרעסער געוואָרען אַלס אין שלמה׳ס צײַטען, צוליעב די נײַ געגרינדעטע פֿיניצער־קאָלאָניעס אויף דעם צפֿון־ברעג פֿון אַפֿריקאַ. כּדי צו פֿערפֿעסטיגען דעם האַנדעלס־אָבמאַך, מאַכט עמרי התּונה זײַן זוהן אַחאָב אויף איזבל, די טאָכטער פֿון אתבעל דער קעניג אין פֿעניציאַ. דורך דעם אָבמאַך ענטוויקעלט זיך אין אפֿרים די אינדוסטריע און די רײַכקײַט פֿונ׳ם פֿאָלק הויבט אָן ריעזיג צו וואַקסען.

דער גײַסטיגער, רעליגיעזער קאַמפּף איז אויך אין עמרי׳ס צײַטען, ווי עס שײַנט, געלאַסענער געוואָרען טראָץ דעם וואָס עמרי האָט אויך, ווי די פֿריהערדיגע מלכים פֿון אפֿרים, נישט מבֿטל געווען ירבֿעם׳ס געצענדינערײַ. סוף כּל סוף האָט דער נײַער קעלבער־קולטוס נאָר אַנ׳אויסערליכען פּאָליטישען כאַראַקטער געטראָגען. יעדעם פֿאָלק קאָן נאָר אַ״ן קולטוס שאַפֿען, וועלכער איז דער היסטאָרישער אויסדרוק פֿון זײַן נאַציאָנאַלער פּסיכיק, פֿון זײַן היסטאָריש־אויסגעאַרבײַטער וועלט־אַנשויאונג, און דאָס פֿאָלק, וועלכעם האָט אַ י ה ו ה־קולטוס בעשאַפֿען, קאָן נישט נאָכהער, צוליעב דעם מלך׳ס פֿערלאַנג, אַ נײַעם קולטוס שאַפֿען. די אונוויסענדע מאַסען, וועלכע פֿערגרײַפֿען שווער יעדע אַבּסטראַקציע, האָבען אין די גאָלדענע בילדער פֿערהײליגט דעם גאָט, וועלכען זיי האָבען פֿון דורות אין האַרצען געטראָגען און פֿאַר וועלכען זיי האָבען פֿון דורות לאַנג געזוכט אַנ׳אויסדרוק, אַ קאָנקרעטע פֿאָרם. דער הויפּט־פּרינציפּ פֿון דער יהוה־אמונה, דער מאָנאָטעאיזם, דער גלויבען אין איין אַלגעמײַנע געטליכע קראַפֿט איז דאָך נישט געשטערט געוואָרען מיט דעם נײַעם קעלבער־קולטוס, און מיט דער צײַט, צוזאַמען מיט דער ווײַטערדיגער ענטוויקלונג פֿון די מאַסען, וואָלט זיי קלערער ווערען די אידעע פֿון זייער נאַציאָנאַלען גאָט און זיי וואָלטען זיך אָבזאָגען פֿון די אומפּאַסענדע פֿאָרמען, וועלכע זיי האָבען פֿריהער בטעות מיהם געווען צו זייער גאָט און וועלכע שטימען נישט מיט דער אמת׳ער נאַציאָנאַלער וועלט־אויפֿפֿאַסונג. אין פֿערלויף פֿון אַ יאָהר פֿופֿציג האָבען די נבֿיאים, ווי ס׳שײַנט, זיך איבערצײַגט, אַז די קעלבער, אַלס קולטוס, האָבען גאָרנישט געענדערט אין דעם אינערליכען מאָראַלען לעבען פֿונ׳ם פֿאָלק. האָטש ירבֿעם׳ס געצען

זענען גראָב און דריקען נישט אויס די נאַציאָנאַלע אידעע פון דער געטליכער אונענדליכקייט און אונבעגרייפליכקייט, פונדעסטוועגען האָבען זיי נישט צערשטערט דעם עכטען נאַציאָנאַלען גייסט און די אייגענאַרטיגקייט פונ'ם פאָלק ישראל. די פרינציפען פון צדק, פון אמת, פון משפט, אָט די פרינציפען, וועלכע האָבען פון די פריהערדיגע דורות אַן געלאָזט טיעפע וואָרצלען אין דעם פאָלקס-בעוואוסטזיין, — האָבען אויך אין דער ערשטער תקופה פון דער שפּאַלטונג נישט אויפגעהערט צו געבען פרוכט. אפילו דער מלך האָט זיך נישט געקאָנט ערלויבען אָבנעהמען ביי זיין אונטערטאַן די קלענסטע זאַך אָהן אַ משפט, נישט נאָר אָבנעהמען מיט געוועהר, נאָר זאָגאַר אָבקויפען אָהן דעם ווילען פון דעם בעל-הבית.*) — דאָס פאָלק האָט געלעבט לויט די אַלטע טראַדיציעס און די נביאים האָבען געקאָנט האָפען, אַז זייערע אידעען וועלען אַלץ מעהר אַריינדרינגען אין די הערצער פון די פאָלקס-מאַסען. די נביאים האָבען דאַרום, ווי ס'שיינט, נישט געהאַלטען פאַר נויטיג צו אונטערהאַלטען ווייטער די מהומות אין לאַנד דורכ'ן קאַמפף מיט דעם הערשער איבער די גאָלדענע קעלבער. און עמרי שטאַרבט אָב, אָהן דער שטענדיגער התראה פון די נביאים...

ליידער האָט עמרי, אַלס מלך, נישט לאַנג געלעבט. נאָכדעם ווי ער האָט בייגעקומען זיין געגנער תבני בן גינת האָט ער געקעניגט צוועלף יאָהר און זיין ענערגישע מלוכה-טהעטיגקייט, וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען איבער-הויפט ציים ער האָט זיך אין שומרון בעזעצט, האָט בסך הכל געדויערט זעקס יאָהר. זיין זוהן אחאב, וועלכער האָט פון איהם געירש'נט די מלוכה, איז געווען אַ מענש מיט אַ שוואַכען כאַראַקטער, מיט קליינע שטאַטסמענליכע פעהיגקייטען, און זיין פרוי, די פיניצערין איזבל, האָט געהאַט אויף איהם זעהר אַ גרויסע שעדליכע ווירקונג. אחאב האָט פאָגעזעצט די קלוגע פּאָליטיק פון זיין פאָטער: ער האָט אונטערגעהאַלטען די פריעדליכע בעציהונגען פון איין זייט מיט דעם מלך פון פיניציע, מיט וועלכען ער איז געווען פערבונדען אין אַ פאַמיליען-פערבאַנד דורך זיין פרוי איזבל, פון דער צווייטער זייט — מיט יהושפט דעם מלך פון יהודה, מיט וועלכען ער איז אויך אַריינגעטראָטען אין אַ פאַמיליען-בונד דורך דעם, וואָס ער האָט זיין טאָכטער עתליה געגעבען פאַר אַ פרוי דעם יורש עצר פון ירושלים. דורך דער פאָליטיק האָט איהם, אויך ווי זיין פאָטער, בעגליקט אויפצוהויבען דעם אויסערליכען און דעם אינערליכען מאַטעריעלען וואָהלשטאַנד פון זיין לאַנד. אחאב האָט

*) מלכים א', כ"א.

מיט גרויס ערפאָלג געפיהרט פערשידענע שויץ-מלחמות, אָבגענומען צוריק איינינע געגענדען און שטעדט, וועלכע זענען אין די פאָהריגע שווערע צייטען אָבגעריסען געוואָרען פון אפרים און יענע פעלקער, וועלכע זענען נאָך פון פריהער אָן געווען מעהר אָדער וועניגער אָבהענגיג פון שומרון, האָט ער געצוואונגען מס (צינז) צו צאָהלען. דאָס לאַנד האָט אויך אינ'ם עקאָנאָמישען הינזיכט געבליהט. אַ דאַנק דעם מסחר-פערקעהר מיט פיניציאַ איז דאָס רייכטהום פונ'ם פאָלק זעהר געשווינד געוואַקסען. אין שומרון קאָנצענטרירען זיך פיעל אוצרות (קאַפּיטאַלען); די הויפטשטאָדט פון אפרים פערבויט זיך מיט גראַנדיעזע בנינים; דער מלך בויט זיך אַ פּאַלאַץ פון העלפאַנד-ביין אין זיין רעזידענץ שומרון און אַ „ווינטער-הויז" אין דעם מהאָל „יזרעאל", אינ'ם אומגעגענד פון שומרון.

די מחותנות-שאַפט מיט פיניציאַ האָט אָבער געהאַט אַ שלעכטע מאָראַלע ווירקונג אויפ'ן אינערליכען לעבען פון אפרים. צוזאַמען מיט דעם רייכטהום איז אין לאַנד אַריינגעדרונגען די געלד-לוסט. דאָס איינפאַכע עהרליכע פויער-און פאַסטוך-לעבען הויבט אָן ביסלעכווייז פערשוואונדען צו ווערען און אָנשטאָט דעם פאַנגט דאָס פאָלק אָן צו שטרעבען צו אַ צעלאָזענעם, פערדאָרבענעם, נאָר פרעכטיגען, לוסטיגען אַרט-לעבען, לויט דעם ביישפיעל פון די פיניציער. פיניציאַ איז אין קולטורעלען הינזיכט געשטאַנען פיעל העכער פון ארץ-ישראל; דער פרעכטיגער גלאַנץ פון דער רייכער און ציוויליזירטער מדינה האָט געמוזט פערבלענדען די אויגען פון די סוחרים פון אפרים, וועלכע פלעגען קומען אַהין. אַלעס, וואָס זיי האָבען געזעהן אין פיניציאַ, איז פאַר זיי געווען רייצענד, צוציהענד און נאָכאַהמונגס-ווירדיג. פיעל סוחרים פון פיניציאַ בעזעצען זיך אויך אין אפרים און ברייגנען מיט זיך זייערע מנהגים, זייער געשמאַק און אויפפאַסונג. די קעניגין איזבל האָט זיך אויך אַרומגערינגעלט מיט אידהרע געבורטס-לאַנד-לייט און אין הויף פון אַהאָב, ביי זיין שוואַכען כאַראַקטער און פיליכט אויך ביי זיין אינערליכע נייגונג און סימפּאַטיע, האָט זיך פערפיהרט אַ פיניציעה שטאַט. די פאָרמען פון פיניציער אַרט-לעבען, בעשטעטיגטע דורכ'ן קעניג'ס הויף, האָבען געדינט דעם פאָלק אַלס ביישפיעל און דאָס פאָלק איז פון טאָג צו טאָג ניעדריגער געפאַלען: עס האָבען זיך צווישען איהם פערשפרייט די פערדאָרבענסטע תאוות, ווי שכרות, אויסגעפוצטקייט און זנות. איזבל האָט אויך איינגעפיהרט אין לאַנד דעם קולטוס פון אידהר אייגענער אמונה. אין שומרון האָט זי אויסגעבויט טעמפּלען פאַר די געטער פון אידהר אייגענעם פאָלק — פאַר בעל און עשתרות; נאָהענט פון ניין הונדערט

פריסטער (כהנים) פלעגען שטעהן צו דער דינסט אין די טעמפלען, צו ברינגען אפפערען (קרבנות) פאר די געטער. דאס אפפערען־ברינגען פאר די געטער פלעגט גאנץ אפט פאדערן מענשליכע קרבנות*); שטענדיג פלעגט עס בעגלייט ווערען מיט ווילדע קולות און גראבע בעווענגונגען; דער געטער־קולטוס פון פיניצעא איז געוועזן פערבונדען מיט בלוט־פערגיסונג און מיט שענדליכע תאוות, וועלכע פלעגען געפינען זייער סאנקציע אין דער וועלט־אנשויאונג פון די פיניצער איבער גאט און מענש. אין דעם נייעם קולטוס האט אלזא געשטעקט א געפאהר נישט בלויז פאר דער אמונה, אין דעם ענגען זין פונ׳ם ווארט, נאר פאר דעם גאנצען שעפערישען נאציאנאלען גייסט, פאר די פרינציפען, פאר די גייסטיגע יסודות, וועלכע האבען זיך ביי׳ם פאלק אין א משך פון דורות־לאנג אויסגעארבייט און אויף וועלכע עס האט זיך געבויט די נאציאנאלע פסיכיק, די נאציאנאלע קולטור.

דער פרעמדער אויסערסט־ווילדער קולטוס האט זיך אונגעהויער גיך פערשפרייט צווישען די פאלקס־מאסען צוליעב דעם שטענדיגען פערקעהר מיט די פיניצער, און אויך צוליעב דער אייפעריגער מיה פון איזבל. וואו די מלכה פלעגט טרעפען א שטארקערען ווידערשטאנד געגען איהרע נייע איינפיהרונגען האט זי מיט אחאב׳ס שווערד זיך א וועג געמאכט. אזוי זענען דאן געפאלען די ערשטע קרבנות פון פאלק ישראל פאר זייער אייגענער אמונה אין זייער אייגען לאנד דורך זייער אייגענעם מלך. נישט פיעל האבען אבער אזא העלדענמוטה ארויסגעוויזען צו שיצען מיט זייער לעבען די פאלקס־טראדיציעס, דעם נאציאנאלען גייסט און אריגינאליטעט. דער גרעסטער טייל אין לאנד האבען אנגענומען די נייע געצענדינערי, האטש אין הארצען האט נאך ביי זיי געברענט א פונק פון דער אייגענער אמונה און זיי פלעגען אלזא אין איין און דער זעלבער צייט דינען אי צו יהוה, אי צו׳ם בעל. ווי די מסורה דערצעהלט, זענען נאר זיבען טויזענד מאן געבליבען צו יענער צייט, „וועלכע האבען זיך פאר דעם בעל נישט געקניעט״. דאן האט די נבואה פון דאס־ניי אויפגעהויבען דעם פאהן פון יהוה, דעם פאהן פון דעם ישראל־גאט און מיט מסירות־נפש ארויסגעטרעטען אין קאמפף געגען מלך און זיינע רעפארמען. איהר געוועהר איז, ווי שטענדיג, געוועזן דאס הייליגע ווארט פון גאט. די נביאים פלעגען קומען צו׳ם

---

*) בכורים, קנעכט און ד. ג. פלעגען געבראכט ווערען פאר קרבנות פאר די אבגעטער פון פיניצעא.

פאָלק, לערנען איהם, דערוויזען, איבערצײגען; זײ פלעגען נישט אָבּשרעקען זיך אויך צו קומען אין מלך׳ס פּאַלאַץ און נישט קוקענדיג אויף איזבל׳ס בּלוטדורשטיגען פאַנאַטיזם פלעגען זײ שטראָפען דעם הערשער פאַר זײן פערראַט געגען די פאָלקס־טראַדיציעס, געגען דעם פאָלקס־גײסט, געגען דעם אמת, געגען יושר און משפט. איזבל האָט די נביאים געלאָזט אויס׳הרג׳ענען; בּלויז אַ קלײנע צאָהל זענען ניצול געוואָרען פון איהר האַנד, אַ דאַנק דעם שר עבדיה, וועלכער האָט זײ בּעהאַלטען אין אַ הײל און זײ געשפּײזט שטילערהײד; נאָר אַז די מלכה האָט זיך איבּערצײגט אַז דאָס שווערד איז שוואַכער פאַר דעם הײליגען נבואה־וואָרט, האָט זי געגען די נביאים גענומען מלחמה האַלטען מיט זײער אײגענעם געווער: זי האָט געדונגען פאַלשע נביאים, וועלכע האָבען אויך אין דעם נאָמען פון גאָט, פון יהוה, אָנגערעדט דאָס פאָלק צו געהן אין דעם וועג, װאָס איזבל האָט געפירט. דאָס איז געווען אַ טויטט־פערראַט. די אײנפאַכע מאַסען האָבען נישט געקאָנט אונטערשײדען, וואָסער וואָרט איז ווירקליך געטליך און וואָסער וואָרט איז נאָר דורך געלד בּעגײסטערט. אײנער איז נאָר געבּליבען אין דער מתנה פון דער נבואה, וואָס איזבל האָט איהם נישט געקאָנט גובר זײן: איהר שווערד האָט איהם קײנמאָל נישט געקאָנט דעריאָגען, און דאָס פאַלשע געדונגענע וואָרט פון די נביאי השקר איז צו שוואַך געווען צו בּעטויבען זײן געטליך־געשרײ...

דער דאָזיגער „אײנציגער“ איז געווען — אליהו הנביא, פון שטאָדט תשבּי, אײנ׳ם געגענד פון גלעד!

אליהו הנביא איז געווען בּעשאַפען מיט אַ פלאַמענדע נאַטור. דאָס איז געווען אַ מענש, וועלכער איז יעדע רגע געווען בּערײט בּרײנגען דאָס אײגענע לעבען אַלס קרבן פאַר זײנע איבּערצײגונגען. אליהו, ווי ער ווערט געשילדערט אין דער פאָלקס־מסורה, איז געווען די פערקערפּערונג פון דער רעליגיעזער און מאָראַלער אײפעריגקײט. פונ׳ם מדבר פלעגט ער ערשײנען ווי אַ שטורם־ווינד אין לאַנד, פּלוצלונג, אונערוואַרטעט, אונפערהאָפט. ווי אַ שטורם־ווינד האָט ער זיך אַרײנגעריסען צו דעם כאַראַקטערלאָזען מלך אַחאָב, געדונערט איבער איהם מיט זײנע דרײסטפאָלע רעד; ווי אַ שטורם־ווינד האָט ער זיך פון איהם אַרויסגעריסען, זיך בּעוויזען דאָ און דאָרט צווישען פאָלק; אומעטום האָט ער מיט דער גיכקײט פון אַ שטורם־ווינד ערפילט זײן מיסיאָן פון דער נבואה, געשיצט די גערעכטיגקײט און געבּראָכען די פאַלשקײט, און ענדליך גלײך ווי אַ שטורם־ווינד איז ער פערשוואונדען געוואָרען. אײן געדאַנק, אײן פערלאַנג האָט געבּרענט טיעף

אין זיין הארצען — ראטעווען דעם נאציאנאלען גייסט, וועלכער איז פעסט צוזאמענגעבונדען מיט דעם בעגריף פון דעם נאציאנאלען יהוה, ווי דער פלאם מיט'ן קויהל...

אין זיין פריוואטען לעבען שטעלט אליהו פאר אויך אזא לעגענדע, ווי אין זיין נאציאנאלער טהעטיגקייט. אלס געגענזאץ דעם פערפיינערטען לוקסוס און דער ווילדער צולאזענקייט, וועלכע האבען אריינגעדרונגען אין אפרים פון פיניציע און זיך שטארק פערברייטערט אין לאנד, האט אליהו געוויזען א ביישפיעל פון איינפאכקייט און צוריקגעהאלטענקייט. זיין קליידונג איז בעשטאנען פון א האריגען איבערמאנטעל און א פעלענעם גארטעל; האר האט ער געטראגען לאנגע; קיין ווין פלעגט ער נישט טרינקען און קיין אויסנאהמע שפייזען פלעגט ער נישט געברויכען; איין שטיקעל קיכעל און איין גלעזעל וואסער פלעגט איהם גענוג זיין אויף צו דערהאלטען זיין נשמה טעג און נעכט. קיין הויז האט ער נישט געהאט, קיין דאך האט איהם נישט בעשיצט; אין מדבריות פלעגט ער דאס מעהרסטע זיצען, אויף די בערג פון ארץ־ישראל פלעגט ער שטייגען, אין די היילען פלעגט ער זיין אברוה געפינען. אין דער וויסטעניי, וויט פון דער שטאדט און איהר געטומעל, וויט פון מענשען און זייערע בעשעפטיגונגען, ערנעהרענדיג זיך מיט דעם, וואס די פויגלען פלעגען איהם צום מאל ברייגגען פונ'ם ישוב, פלעגט ער זיך איבערגעבען זיינע גייסטיגע בעטראכטונגען. דארט פלעגט ער גאט בעגרייפען, אין יעדע סטיכיע זיין געשטאלט זעהן, אין די קלענסטע לופט־בעוועגונג — זיין הייליגע שטים פערנעהמען. צווישען די שענע בערג און די שטומע היילען פלעגט איהם די נבואה בעגייסטערען.

אליהו הנביא האט געהערט צו דער מדרגה פון נביאים בעלי־מופת. זיין דעוויז איז געוועזען: „יהוה איז די קראפט פון אלע קרעפטען (יהוה הוא האלהים*). גאט האט נישט נאר די וועלט ב ע ש א פ ע ן, נאר ער הערט נישט אויף איהר צ ו ש א פ ע ן. אלע נאטור־ערשיינונגען זענען נישט איין מאל פאר אלע מאל פעסטגעשטעלטע געזעצען, נאר זיי זענען די דייטליכע אויסדרוקען פון זיין שאפענדען ווילען; דער אלמעכטיגער ווילען איז אבער פריי צו ענדערען די אלע ערשיינונגען לויט ווי איהם געפעלט. דער ווילען פון גאט פאסט אבער ארום נישט בלויז די טוידטע נאטור־ערשיינונגען, נאר אויך יעדען שריט, יעדע מענשליכע טהעטיגקייט; סיי גוטעס, סיי שלעכטעס בעגעהט דער מענש נאר לויט דעם ווילען פון גאט;

*) אלוה — קראפט; אין מעהרצאהל — אלס סומע.

דער מענש איז נאָר פריי אין זיין בעוואוסטזיין*). אין זיין בעוואוסטזיין קאָן אָבער דער מענש דערגרייכען ביז דער מדרגה פון געטליכקייט. ער ווערט דאַן אָנגעפילט מיט דעם ווילען פון גאָט, דאַן בעקומט ער אַ שאַפענדען מאַכט און ער בעהערשט די נאַטור, ער ווערט איהר געזעץ-געבער. דאַן איז איהם נישט פערמיטען צו ענדערען איהרע אָרדנונגען; ער פערזאָגט, און זי פאָלגט, ער וויזט וואונדער, וועלכע זענען נאָר אייגענטליך דער אויס-דרוק פון דעם ווילען פון דעם געטליכען מאַן...

וועגען דעם ביבלישען אליהו הנביא דערצעהלט די מסורה פיעל בעוויזענע וואונדער. ראָבען ברינגען איהם עסען; מלאכים שפייזען איהם; אַ קרוג וואַסער און אַ לעפעל מעהל קלעקט אויף דריי יאָהר פאַר דריי מענשען לויט אליהו׳ס ברכה; ער מאַכט לעבעדיג טוידטע, ער צינדט אָן וואַסער און אַז. וו. אין די אַלע אגדות מוזען מיר אַלענפאַלס זעהן די ריכטונג פון דעם לעגענדאַרישען פענאָמען, זיין אונבעגרענצטען גלויבען אין דעם געט-ליכען ווילען, וואָס ברענט ביי איהם אין האַרצען, און דאָס געטליכע וואָרט, פערזאָגט מיט זיינע ליפען...

מיט דעם זעלבען אונבעגרענצטען גלויבען אין דער מאַכט פון דעם געטליכען וואָרט קומט דער דאָזיגער נביא מלחמה צו האַלטען מיט דער געצענדינערייע צווישען פאָלק. און דאָ האָט ער ווירקליכע וואונדער בעוויזען. דאָס הייליגע וואָרט, וועלכעס האָט טוידטע געוועקט צום לעבען, האָט אויך אויפגעוועקט דעם נאַציאָנאַלען געוויסען בײ׳ם פאָלק; דאָס געטליכע וואָרט, וואָס האָט וואַסער אָנגעצונדען, האָט אויך אָנגעצונדען די הערצער פון די בני ישראל מיט אַ פייער פון ליעבע און איינעריגקייט צו זייער גאָט, צום גאָט פון זייערע עלטערען. ס׳האָט נישט געהאָלפען די מיה אין די פערפאָלגונגען פון איזבל: אונטער דער קאָמאַנדע פון אליהו האָט דאָס פאָלק אויפגעהויבען אַ בונט געגען דעם נייעם קולטוס פון בעל און עשתרות, צובראָכען די מזבחות פון די דאָזיגע אָבגעטער, אויסגעקוילעט זייערע פריסטערס. גרויס איז געוועזען דער צאָרן פון דער מלכה; ביי איהר לעבען האָט זי געשוואָרען, אַז זי וועט זיך אָן אליהו׳ן נוקם זיין; אָבער נאָך דער דאָזיגער גרויסער שחיטה, וועלכע איז געשעהן אויפ׳ן באַרג כרמל, האָט אליהו זיך ווידער אויף אַלענגערע צייט ערוויטערט אין דער וויסטעניי, וואו ער האָט זיך איבערגעגעבען זיינע גייסטיגע בעטראַכטונגען, און איזבל האָט איהם נישט געקאָנט געפינען.

*) „ואתה הסבות את לבם אחורנית״, מלכים א׳, יח.

און הגם נאָך דער געשיכטע אויפ'ן באַרג כרמל האָט איזבל פון דאָס-ניי אויפגעשטעלט דעם בעל-קולטוס, אויסגעבויט נייע מזבחות און געשאַפט נייע פריסטערס; דער בעל איז אָבער שוין געווען פון דאַן אָן נאָר אַ הויף-קולטוס פאַר'ן מלך'ס הויזגעזינד און פאַר די הויף-מקורבים; דאָס פאָלק איז שוין נאָך איהם מעהר נישט געגאַנגען. און אויב אַהאָב האָט מיט איזבל'ס עצות ווייטער פאָרטגעזעצט זיין מאָראַליש-פערדאָרבענע טהעטיגקייט, האָט אליהו זיך נישט אָבגעזאָגט צו בעגייען די מלחמה געגען איהם מיט דער פריהערדיגער מסירות-נפש. אָט וואָס פאַר אַ כאַראַקטעריסטישען פאַקט דערצעהלט די מסורה וועגען די ווייטערדיגע בעציהונגען צווישען מלך און דעם נביא:

נבות פון יזרעאל האָט געהאַט אַ ווייַנגאָרטען נאָהענט צו אַהאָב'ס נייעם פּאַלאַץ אין יזרעאל. אַהאָב'ן איז דער ווייַנגאָרטען זעהר געפעלען געוואָרען, האָט ער איהם געוואָלט אָבקויפען פאַר געלד, אָדער אויסבייטען אויף אַן אַנדערע גאָרטען: נבות האָט אָבער אויף קיין פאַל נישט איינגעשטימט אָבצוגעבען דעם מלך זיין ווייַנגאָרטען, וועלכער איז איהם געווען זעהר בעליעבט, וויַיל ער האָט איהם בעקומען בירושה פון זיינע עלטערען. דאָס האָט אַהאָב'ן אַזוי פערדראָסען, אַז ער איז זעהר אומעטיג געוואָרען און זיין אַפּעטיט צו'ם עסען פערלוירען. ווען אַז איזבל האָט איהם געפרעגט פאַר וואָס איז ער נישט בייַ'ם מוטה און עסט נישט, און אַהאָב האָט איהר דערצעהלט די גאַנצע געשיכטע מיט נבות און מיט זיין ווייַנגאָרטען, האָט זי איהם אויסגעלאַכט: „אָט אַזוי ווילסט דו הערשען אויף ישראל?! קום עס און זייַ מונטער. איך וועל דיר שוין אָבגעבען דעם ווייַנגאָרטען פון נבות היזרעאלי!“

די טאָכטער פון די דעספּאָטישע מזרח-הערשער האָט נישט געקאָנט צולאָזען אַ געדאַנק, אַז דעם מלך'ס ווילען זאָל זיין בעגרענעצט מיט וועלכע נישט איז געזעצען פון וואַהרהייט און גערעכטיגקייט. דאָך האָט זי זיך נישט געקאָנט ערלויבען אַוועקצורויבען בייַ איהר אונטערטאַן זיין פּריוואַט-אייגענטהום, וויַיל דאָס פאָלק וואָלט נישט געקוקט גלייַכגילטיג אויף אַזאַ פערברעכען, דערום האָט זי זיך געלאָזען אויף אַזאַ פאַלשקייט: זי האָט אין דעם נאָמען פון אַהאָב'ן אַרויסגעפאָדערט נבות'ן צו'ם משפּט, אַזוי ווי ער האָט כלומר'שט געלעסטערט דעם נאָמען פון גאָט און פון מלך; פאַר'ן משפּט האָט זי געשטעלט פאַלשע געדונגענע עדות. די שופטים האָבען נבות'ן געמשפט צו'ם טוידט. נאָכדעם ווי ס'איז איבער נבות'ן אויסגעפיהרט געוואָרען די טוידט-שטראָף, האָט איזבל קאָנפיסקירט זיינע גיטער, צווישען זיי אויך דעם ווייַנגאָרטען, וועלכען אַהאָב האָט צוגענומען פאַר זיך. פון דעם

פֿערבערעכען האָט זיך דערוואוסט אליהו. פֿערשטעהט זיך, אַז ער האָט עס נישט בעקאָנט פֿערשווייגען און נישט קוקענדיג דערויף, וואָס איהם איז פֿאָרגעשטאַנען אַ גרויס געפֿאַהר פֿון דעם בעווייזען זיך אין שומרון, וואו איזבל'ס קנעכט האָבען איהם נאָכגעשפּירט, און בפֿרט נאָך ביי'ן מלך אין פּאַלאַץ, איז ער דאָך אָנגעלאָפֿען, ווי אַ שטורם־ווינד, אויף אַחאָב'ן, און טרעפֿענדיג דעם מלך טאַקע אין דעם אַווייקגערויבטען ווייַנגאָרטען, האָט ער אויסגעשריען: „דו וועסט טוידטען און ירשה'נען?! ווייס זשע: אויף דעם זעלביגען אָרט, וואו די הינד האָבען געלעקט דאָס בלוט פֿון נבות'ן, וועלען זיי אויך דיין בלוט לעקען... גאָט זאָגט: איך וועל ברייַנגען אויף דיר אַנאומגליק און איך וועל דיך אויסראָטהען... איך וועל מאַכען פֿון דיין הויז דאָס זעלבע, וואָס איך האָב געמאַכט פֿון דעם הויז פֿון ירבעם בן־נבט און דעם הויז פֿון בעשא בן אחיה, פֿאַר דעם צאָרן, וואָס דו האָסט מיך דערצאָרנט...

און וועגען איזבל'ן האָט גאָט געזאָגט אַזוי: די הינד וועלען אויפֿפֿרעסען איזבל'ן אין דער פֿעסטונג פֿון יזרעאל. ווער פֿון אַחאָב'ס הויזגעזינד וועט אין שטאָדט שטאַרבען, וועלען איהם די הינד אויפֿפֿרעסען און ווער פֿון זיי וועט אין פֿעלד שטאַרבען, וועלען איהם די פֿויגלען אויפֿפּיקען. ווייל עס איז נאָך נישט געווען נאָך איינער, וועלכער זאָל זיך אַזוי איינגאַנצען פֿערקויפֿען בעזעס צו טהון, ווי אַחאָב, דער אָנגערעדטער דורך זיין פֿרוי איזבל".

און ווירקליך, דערצעהלט די מסורה: אין אַ געוויסער צייט אַרום איז אַחאָב בשעת אַ מלחמה מיט בן־הדד, דעם מלך פֿון אַרם, געטוידט געוואָרען אונגערן דורך אַ פֿייל, וואָס האָט איהם געטראָפֿען אין אַ געפֿעהרליכען אָרט. דעם קעניג האָט מען נאָך בעוויזען אַ גוסס'דיגען צו ברייַנגען צופֿיהרען אין זיין קאַרעטע קיין שומרון; „זיין בלוט האָט פֿערגאָסען דעם וואָגען און די גאַסען, און די הינד האָבען עס געלעקט, ווי גאָט האָט געזאָגט".

אַחאָב איז געשטאָרבען אויפֿ'ן צוויי און צוואַנציגסטען יאָהר פֿון זיין קעניגען איבער'ן לאַנד. דעם טראָהן האָט געירשה'נט זיין זוהן אחזיה.

אחזיהו האָט געהערשט אין לאַנד נישט מעהר ווי צוויי יאָהר; ער האָט אָבער אין דער קורצער צייט שוין בעוויזען, אַז דער עפּעל פֿאַלט נישט ווייט פֿון בוים. „ער האָט געטהון — דערצעהלט די מסורה — דאָס, וואָס איז שלעכט אין די אויגען פֿון גאָט; ער איז געגאַנגען אין דעם וועג פֿון זיין פֿאָטער, אין דעם וועג פֿון זיין מוטער און אין דעם וועג פֿון ירבעם בן־נבט, וועלכער האָט געמאַכט זינדיגען דאָס פֿאָלק ישראל. ער האָט געדיענט צום בעל און זיך געבוקט צו איהם, און ער האָט דערצאָרנט גאָט דעם בעשעפֿער פֿון ישראל, אַזוי ווי זיין פֿאָטער

האט געטהון". דער אונערנידעדליכער היטער פונ'ם פאלקס-גייסט, אליהו, האט געקעמפפט געגען אדויהו, אזוי ווי ער האט געקעמפפט געגען זיין פאטער אחאב. איבערהויפט האט אחזיהו אויף זיך אויפגעבראכט דעם צארן פון דעם בעסטען טייל פון פאלק מיט דעם פאלגענדען טהאט:

אויפ'ן צווייטען יאהר פון זיין הערשען איבער'ן לאנד איז אחזיהו אראבגעפאלען פון א הויכען שטאק דורך די גראטען פון זיין פאלאץ און איז קראנק געווארען. וואס טהוט דער מלך פון ישראל? שיקט ער זיינע דינער קיין עקרון, אין פלשתים, צו פארשען דעם דארטיגען אבגאט בעל־זבוב, אויב ער וועט געזונד ווערען פון זיין קרענק? ווי אליהו האט זיך דערוואוסט פון דער געשיכטע, איז ער געגאנגען אין דעם וועג פון אחזיהו'ס שלוחים, און האט זיי בעגעגענט מיט די דאזיגע ווערטער: „צי איז שוין דען קיין גאט נישטא אין ישראל, וואס איהר געהט זוכען דעם בעל־זבוב, דעם אבגאט פון עקרון?" — און אליהו האט געשיקט די שלוחים צוריק צו זייער האר, זיי זאלען איהם זאגען אין דעם נאמען פון גאט: פון דעם בעט, אויף וועלכען דו האסט זיך איצט געלעגט, וועסט דו שוין מעהר נישט אראבגעהן — דו מוזט שטארבען, דער־פארוואס דו האסט מבזה געווען דאס פאלק און זיין גאט!"..

„און ער איז ווירקליך געשטארבען, — ענדיגט די מסורה — ווי גאט האט דורך אליהו'ן געזאגט"; אנשטאט איהם האט געקעניגט זיין ברודער יהורם, ווייל ער האט נאך זיך קיין זיהן נישט געלאזט.

צו דער זעלבער צייט האט אליהו אויך די וועלט פערלאזען. נאר איידער ער האט זיך מיט דעם ערדישען לעבען געשיידט, האט ער פער־זיכערט זיין געטליך־טהאט, דעם טהאט פאר וועלכען ער האט געקעמפפט זיין גאנצען לעבען און פאר וועלכען ער האט זיך אזוי פיעל מקריב געווען. צו דעם צוועק האט ער צוזאמענגעשטעלט א גאנצען פלאן. רעכענענ־דיג, אז דער פערבאנד מיט פעניצעא איז געפעהרליך פאר'ן פאלק סיי פון דעם מאראלען און סיי פון דעם ריין רעליגיעזען שטאנדפונקט און נעהמענדיג אין בעטראכט, אז די דינאסטיע פון עמרי, מיט איזבל אין דער שפיץ, צוליעב איהרע משפחה-פערהעלטניסען, שטיצט אט דעם דאזיגען זינדיגען פערבאנד, האט אליהו, נאך פאר זיין לעבען אויף דער ערד, אויסגעארבייט א גאנצע רייהע מיטלען, ווי צו קעמפפען געגען אט דעם דאזיגען געפעהר־ליכען מצב. אין דער קינפטיגער נבואה-טאקטיק האט אליהו אויסער איהר שטענדיגען כלי־זיין — גאט'ס ווארט — איינגעשלאסען אויך די אינערליכע און אויסערליכע פאליטיק פון דער צייט, וואס די בני־עמרי האבען

געדהערשט אין שומרון, איז זיי אויסגעקומען זעהר פיעל צו לײדען פון די בני־ארם, וועלכע האבען נישט אויפגעהערט צו בעפאלען די מלוכה פון אפרים; דער מלך פון די בני־ארם, בן־הדד, איז געוועזען פון דער נאטור א קריעגס־מאן, נאר ער האט זיך נישט איבריג אויסגעצייכענט מיט זיינע פעהיגקייטען אלס גענעראל. ביי דער גרעסטער טייל מלחמות מיט די בני ארם האבען די בני־עמרי בן־הדד'ן מנצח געווען. לויט אליהו'ס פלאן האט הזאל, איינער פון בן־הדד'ס שרים, געזאלט אויסארבייטען א פערשווערונג געגען זיין מלך און פערהאפען די מלוכה. דאס איז געוועזען אויסגערעכענט ערשטענס אויף דעם, אז דער פערבאנד פון אפרים מיט די פעניצעער זאל צושטערט ווערען, ווייל די פעניצעער, וועלכע זענען געווען פון דער נאטור רוהיגע און קריעגס־אונפעהיגע מענשען *) וועלען אין אזא געפעהרליכען מאמענט גארנישט קאנען העלפען, און צווייטענס אויף דעם, וואס די נייע מלחמה וועט אויפוועקען אין די בני ישראל זייער זעלבסטבעוואוסטזיין, דען יעדע אויסערליכע פאלקס־געפאהר וועקט שטענדיג ביים פאלק זיין פאטריאטיזם און זיין נאציאנאלען געפיהל. בויענדיג אויף דעם זעלבען רעכנונג האט אליהו אנגעצייכענט דעם פלאן אויך פון אן'אינווייניגסטער פערשווערונג געגען דער דינאסטיע פון עמרי: זיינע אנהענגער האבען געזאלט ביי א גינסטיגען מאמענט אנרייצען יהורם בן־אהאב'ס עהרגייציגען פעלד־מארשאל, יהו בן־נמשי'ן, ער זאל אויפשטעהן געגען מלך און מאכען אן ענדע מיט אהאב'ס און איזבל'ס הויזגעזינד.

אין דעם לאגער פון דער נבואה האט אליהו זיך אויך בעמיהט אריינצוברענגען וואס מעהר ארדנונג; אנשטאט די צושפרייטע איבער'ן גאנצען לאנד איינצעלנע געטליכע לייט, פון וועלכע יעדער בעזונדער האט לויט זיין דרך געלערנט דעם פאלק און געקעמפפט געגען די שעדליכע אויסערליכע ווירקונגען, האט אליהו געשאפען א פרייע ארגאניזאציע פון נביאים; פון זייער קרייז האט ער אנגעוויזען אויף אלישע בן שפט, א געוועזענעם ערד־ארבייטער, ווי אויף דעם סאמע פעהיגסטען, וועמעס אויטאריטעט עס דארף מיט'ן גוטען ווילען אנערקענט ווערען פון זיינע חברים. מיט דעם האט ער אריינגעבראכט מעהר גאנצקייט און אייניגקייט אין דער טעטיגקייט פון דער נבואה.

אלישע איז געוועזען א תלמיד מובהק פון אליהו כאר זיין לעבען און זיין

---

*) „כמשפט צידונים שוקט ובוטה" (שופטים י"ח).

גייסטיגער יורש נאך זיין טוידט. ער איז שטענדיג געגאנגען אין דעם וועג פון זיין גרויסען לעהרער: אזוי ווי אליהו איז ער אויך געוועזען א ברענענדיגער קנאי בנוגע צו זיינע טיעפע איבערצייגונגען; אין זיין גייסטיגער טעטיגקייט איז ער געוועזען ביז דער העכסטער מדרגה קאנסעקווענט, ניטש נאכגעביג, שטרענג, און האט ניטש געליטען קיינע פשרות. אין קאמפף מיט די שעדליכע ווירקונגען אויפ'ן פאלק איז ער געוועזען אונערשראקען: האט זיך ניטש אבגעשטעלט פאר קיין זאך און מיט קיין זאך זיך ניטש געלאזען אונטערקויפען. זיין שיטה אין נבואה איז אויך געוועזען, ווי ביי אליהו'ן, דאס וואנדער-שאפען. אין זיין פריוואטען לעבען האט ער געדיענט אלס מוסטער פון ערליכקייט, מענשענליעבע און געלד-פיינדשאפט. אזוי ווי אליהו האט ער אויך געפיהרט א ארימען, איינפאכען וואנדער-לעבען, און נאר צייטענווייז פלעגט ער זיך בעוויזען אין פאלק, ווען דאס האבען געפאדערט די גייסטיגע נבואה-אינטערעסען. איבערהויפט פלעגט ער מיט זיינע תלמידים וואנדערען צווישען די בערג, וואו זיי פלעגען זיך פערנעהמען מיט געטליכע אויפקלערונגען. צווישען די בני-הנביאים האבען זיך דאן גענומען ענטוויקלען גאנץ דייטליכע שטרעבונגען. לויט דעם ביישפיעל, וואס אליהו האט ביי זיין לעבען געוויזען, פלעגען זיי זיך ניטש בעזעצען אין שטעדט, ניטש בויען זיך קיין הייזער, ניטש פערפיהרען זיך קיין פעלדער און ווייגגערטנער. אויף אזא אופן זעהען מיר שוין דא דעם ערשטען, זאגאר נאך ניטש דייטליך פארמולירטען, בראטעסט געגען פריוואט-אייגענטום. זייער ארט-לעבען צווישען זיך טראגט אויף זיך אהן א שום צווייפעל סימנים פון א קאמוניסטישער געזעלשאפטס-פארם. זיי האבען געוואהנט גרופעס-ווייז און געשפייזט זיך צוזאמען. אין זייער ערנעהרען זיך האבען זיי זיך ניטש ערלויבט קיין מותרות; קיין וויין האבען זיי ניטש געטרונקען, קיין פלייש האבען זיי ניטש געגעסען. בלויז פערשיעדענע געוויקסען פלעגען זיי געברויכען אנשטאט שפייז. אין דעם קרייז פון דער נבואה האט אלזא זיך גענומען בעווייזען אין א געוויסער מאס די נייגונג צו אסקעטיזם, צו דערווייטערען זיך פון עולם הזה.

דאס אבגעזונדערטע ארט-לעבען פון די נביאים האט זייער גוט געווירקט אויף זייער ארט דענקען. וואס מעהר די נביאים האבען זיך דערווייטערט פונ'ם ישוב און זיך איבערגעגעבען דער איינזאמקייט אין דער מדבר, אלץ שוואכער איז ביי זיי געווארען דער ענגער נאציאנאליזם און זיי ווערען אלץ מעהר אלוועלטליך, אלמענשליך. זייער גאט, וועלכער איז אין אנהויב

געוועזן נאר א פאלקס-בעשיצער ווערט א וועלט-גאט; זייערע אידעאלען, וועלכע זענען אין אנהויב געוועזן ענג פערבונדען מיט די פאלקס-אייגענשאפטען ווערען וועלט-אידעאלען; און פון דאנען איז שוין נאר איין טריט צו די שפעטערדיגע נבואה-אנשויאונגען, לויט וועלכע דאס פאלק ישראל אליין איז אויך אנאלוועלטליכעס פאלק און דאס לאנד פון ישראל — אנאלוועלטליכעס לאנד. ישראל איז פאר די נביאים אויף אזוי פיעל טייער, אויף וויפיעל ער טראגט אין זיך די הויכע נבואה-שטרעבונגען און דיענט אלס לעהרער פאר דער גאנצער מענשהייט. דער אלגעמיינער נבואה-בליק נעהמט אבער ארום, אויסער ישראל, אויך אלע פערשידענע פעלקער פון דער וועלט. –

די שנאה צו א מלוכה-ארדנונג, וועלכע די נביאים האבען פון שטענדיג אן געטראגען אין הארצען, ווערט ביי זיי נאך מעהר פערשטארקט, צייט זיי האבען זיך דערוויטערט פון ישוב, און אבשיידענדיג זיך פון די תענוגי העולם, זענען זיי געוועזן צו יעדער צייט גרייט, צו ברענגען דעם מאטעריעלען מלוכה-גליק אלס קרבן אויף דעם מזבח פון דער מאראלישער פאלקאמענהייט.

אין דער צייט פון יהורם מלך ישראל, טרעפען מיר אלזא אין לאגער פון די נביאים א שטארקע ארגאניזאציע, מיט א אידעאלען צוקונפטס-פראגראם און א פעסטער פאליטישער טאקטיק אין דער געגענווארט; דאס איז געוועזן אנארגאניזאציע, וועלכע האט זיך אליין אויסגעקעמפפט פאלשטענדיגע פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, נישט אנערקענענדיג אויבער זיך קיין אנדער מאכט, אויסער די געטליכקייט, און נעהמענדיג זיך דאס רעכט צו קאנטראלירען דעם גאנג פון פאליטישען און גייסטיגען לעבען אין לאנד. די ארגאניזאציע ווערט נאך פיעל מעכטיגער, צייט אן איהר שפיץ שטעלט זיך, לויט אליהו'ס צואה, אלישע בן-שפט און נעהמט מיט אונערמידליכער ענערגיע און אייזערנעם ווילען אויספיהרען דאס פראגראם פון זיין „האר"

דערווייל איז די לאגע אין לאנד אלץ מעהר פערפלאנטערט געווארען. גראדע איז אין יהורמ'ס צייטען געוועזן אין לאנד כמעט א כראנישע אונגערעטעניש אויף די פעלדער; ס'האט דער הונגער געפייניגט דאס פאלק; נעקומען איז דערצו, אז מוטערס האבען אייגענע קינדער געגעסען; די ארעמקייט און געדריקטקייט אין לאנד איז זעהר גרויס געווארען; די מעהר פערמעגליכע האבען אויף דער צייט פונ'ם הונגער פערלאזען זייערע הייזער און פעלדער און בעזעצט זיך אין פרעמדע לענדער. דער דאזיגער מצב האט, ווי עס

שיינט, ארויסגערופען ביים פאלק א שטילע פרומקייט און א הכנעה פאר דעם גאט פון זיינע עלטערן", נאך מעהר ווי אין אליהו'ס צייטען. דער אויטאריטעט פון דער נבואה שטייגט. אלישע'ס נאמען ווערט אומעטום געהערט און פערגעטערט; „דער היליגער מאן" — ווערט ער אנגערופען צווישען פאלק. אין דער צייט פונ'ם מאטעריעלען נויט פאהרט אלישע ארום איבער'ן לאנד, און וואו ער קאן העלפט ער די אונגליקליכע. אין תנ"ך ווערט דערצעהלט וועגען פיעל וואונדער, וואס אלישע האט בעוויזען אין דער צייט פונ'ם הונגער: בעלי-חובות האט ער גערעטעוועט פון קנעכטשאפט, פערשמאכטע האט ער אויסגעלעזט פון טוידט. דאס אלץ שאפט איהם א אונגעוועהנליכע בערימטקייט; ארום איהם גרופירען זיך די בעסטע און די פרומסטע פון פאלק; זאגאר די „זקנים", די אפיציעלע שופטים אין שומרון „זיצען מיט איהם". אלישע ווערט געאכטעט זאגאר אויך אויסער די גרענעצען פון זיין פאטערלאנד: פרעמדע מלכים שיקען צו איהם א ראט פרעגען און „גאט'ס-ווארט" פארשען. — אין דער זעלבער צייט פיהרט זיך אבער דאס „קעניגליכע הויז" אויף זיין אלטען שטייגער. יהורם האט זיך אפילו פון אנפאנג נישט ארויסגעוויזען אלס צו-הייסער אנהענגער פון די רעליגיעזע רעפארמען, וואס האבען אנגעהויבען פאר אהאב'ן איינגעפיהרט צו ווערען אין לאנד; זיין מוטער, די ענערגישע איזבל, אבער, האט אין איהר זוהנ'ס צייטען אויך געהאלטען אין איהרע הענד א געוויסען טייל פון דער אינערליכער הנהגה, און זי האט זיך אלזא נישט אבגעזאגט פון איהר שיטה, צוזאמענצוגיעסען דאס פאלק ישראל מיט איהר אייגען פאלק, מיט די פיניצער: דער בעל איז געווען, ווי אין אהאב'ס צייטען, דער אפיציעלער גאט פון דעם קעניגליכען הויף, די מנהגים פון די פיניצער זענען געווען זיינע מנהגים און די העכערע שיכטען פון דער געזעלשאפט, די שרים און די קצינים, האבען נאכגעטהון דער העכערער מאכט און געשטרעבט צו אסימילירען זיך מיט די פיניצער. אויף אזא אופן איז געלעגען דאן א טיעפער אבגרונד צווישען דעם אסימילירטען „בית-המלך" און די פרומע פאלקס-מאסען: זייערע אנשויאונגען, זייערע שטרעבונגען, זייערע געטער זענען געווען גאנץ פיינדליך צו די פון „הויף". און דער אבגרונד פלעגט נאך אלץ טיעפער ווערען דורך די בני הנביאים, וועלכע זענען געשטאנען צווישען פאלק און צווישען מלך, און נישט געלאזט זיי זיך צוזאמענוואקסען; און אויב אויבערפלעכליך זענען די בעציהונגען צווישען דער מאכט און צווישען פאלק געווען כמעט פריינדליכע, איז אבער וואס טיעפער אלץ וועניגער סאלידאריטעט געווען צווישען זיי ביידען.

און אַזוי, ווי שטענדיג, ווירקט די לאַגע פון די אינערליכע ענינים אין לאַנד אויף דעם אויסערליכען מצב. יהורם'ן קומט אויס דאָס גאַנצע לעבען צו פיהרען שוץ-מלחמות געגען די פיינדליכע פעלקער, וועלכע ווירקען אָהן אויפהער געגען דער מלוכה פון אפרים. די ערשטע מלחמה, וואָס יהורם'ן איז אויסגעקומען צו פיהרען, איז געווען די מלחמה מיט מואב. עמרי נאָך האָט געמאַכט מואב'ן אָבהענגיג פון די מלכי ישראל. די מואב'ער פלעגען מוזען יעהרליך שיקען קיין שומרון אַ גרויסען אָבצאָהל מיט „נאַטור" — ד. ה. נאַטירליכע געגענשטענדען, וועלכע זענען בעשטאַנען הויפטזעכליך פון בהמות. מישע, דער מלך פון מואב אין יהורם'ס צייט, האָט זיך אָבגעזאָגט דעם אָבצאָהל צו שיקען. יהורם איז צוזאַמען מיט יהושפט'ן, דעם מלך יהודה, וועלכער האָט שוין פון לאַנג-אָן געלעבט גוט מיט עמרי'ס דינאַסטיע, אַוועק אויף אַ מלחמה קיין מואב. ווי די מסורה דערצעהלט, זענען, לויט דעם פערלאַנג פון'ם פרומען יהושפט, ביידע מלכים געקומען פריהער צו פאָהרען צו אלישע'ן, איהם פרעגען וועגען די רעזולטאַטען פון דעם פאָרשטעהענדען קריעג. אלישע האָט זיך געווענדעט צום מלך פון ישראל מיט די דאָזיגע ווערטער: „וואָס האָב איך מיט דיר צו טהון? געה דיר זיך צו די נביאים פון דיין פאָטער און צו די נביאים פון דיין מוטער?"... „ביי'ם לעבען פון גאָט דעם הערשער — ווען איך וואָלט נישט געשוינט דעם כבוד פון יהושפט, דעם מלך פון יהודה, אויב איך וואָלט גאָר אויף דיר אַ בליק געגעבען און אויב איך וואָלט דיין געזיכט גאָר אָנגעקוקט!"... דאָ זעהן מיר נאָר איינע פון דער גרויסער צאָהל צוזאַמענשטויסען, וואָס זענען פאָרגעקומען צווישען דעם נביא מיט'ן מלך, ביי וועלכע דער ערשטער האָט אָהן רחמנות דעם צווייטען ערניעדריגט!.

אלישע האָט פאָראויס געזאָגט די מלכים די פאָלגען פון זייער אונטערנעהמונג: „גאָט וועט איבערגעבען מואב'ן אין אייערע הענד: איהר וועט צושטערען יעדע פערפעסטיגטע שטאָדט און יעדע אויסדערוועהלטע שטאָדט; און יעדען גוטען בוים וועט איהר אומוואַרפען, און יעדען קוואַל פון וואַסער וועט איהר פערשטאָפען, און יעדעס גוטע פעלד וועט איהר מיט שטיינער פערוואַרפען"... די מפלה פון מואב איז ווירקליך געווען אַ פאָלשטענדיגע. דען אַ דאַנק די פעראייניגטע קרעפטען פון די ביידע מלוכות, אפרים און יהודה, איז דער לאַגער פון מואב צולאָפען געוואָרען און די הויפטשטאָדט קיר-הרושת הרוב געוואָרען; דאָך האָט יהורם'ן זיך נישט איינגעגעבען, מואב פון דאָסניי אונטערטעניג צו מאַכען דער מלוכה פון ישראל.

באַלד איז יהורם'ן פאָרגעשטאַנען אַ מלחמה, וואָס האָט געדויערט כמעט דאָס גאַנצע לעבען זיינס, מיט לענגערע אָדער קירצערע הפסקות. די אַרמעער, וועלכע האָבען נאָך פאַר אחאב'ס לעבען אָנגעהויבען זייערע אָנפאַלען אויף ישראל, און פלעגען דאַן שטענדיג בעגעגנען אַ שטאַרקען, אָרגאַניזירטען וויעדערשטאַנד און שטענדיג ליידען גרויסע מפלות, — האָבען פאַר יהורם'ן פון דאָסניי אָנגעהויבען זייער פיינדליכע טעטיגקייט געגען דער מלוכה פון ישראל. אונטער דער אָנפיהרונג פונ'ם מלך בן־הדד האָט זיי געלונגען פיעל מאָל אַריינצודרינגען אינ'ם לאַנד פון ישראל גופא; איינמאָל האָבען זיי זיך שוין געהאַט צוגערוקט ביז סאַמע שומרון, ביז דער הויפט־שטאָדט פונ'ם לאַנד ישראל, און זי בעלאַגערט. ביי דער בעפעלקערונג, וועלכע האָט דאַן אַזוי שטאַרק געליטען פון אונגערעטעניש, איז צוליעב די אָנפאַלען און בעלאַגערונגען, דער הונגער נאָך מעהר געוואַקסען. אַ גרויסען העלדענמוט האָט מען געמוזט דאַן בעזיצען, אום צו קאָנען ביי אַזאַ לאַגע אויסהאַלטען דעם אָנשטורם פונ'ם שונא. יהורם האָט אָבער כמעט אַלע אָנפאַלען פון בן־הדד מנצח געווען מיט מעהר אָדער ווענינער ערפאָלג און בן־הדד פלעגט זיך שטענדיג אומקעהרען אין זיין לאַנד מיט גאָרנישט, וואָס דאָס פאָלק האָט שטענדיג פערעכענט אַלס נס; אַזוי שווער איז געווען די לאַגע, אַז מען פלעגט גאָרנישט קאָנען האָפען מיט דער נאַטור אויף קיין רעטונג!

פון תנ"ך איז שווער אַרויסצודרינגען, וואָס פאַר'אַ פאָזיציע די בני־הנביאים האָבען פערנומען אין דער בעציהונג צו די דאָזיגע שווערע מלחמות מיט ארם; מיר זעהען נאָר, אַז איינמאָל אין דער צייט פון אַ בעלאַגערונג, ווען דער הונגער אין לאַנד האָט דערגרייכט אַזאַ מדרגה, אַז די בעפעלקערונג אין שומרון האָט זיך ערנעהרט מיט אייזלען־פלייש און טויבען־מיסט, האָט דער מלך מיט ערביטערונג אויסגעשריען: „זאָל מיר אַזוי גאָט העלפען, אויב אלישע'ס קאָפּ וועט נאָך היינט בלייבען שטעהן אויף זיין אָרט!" און דער מלך האָט טאַקי געשיקט שלוחים צו טויטען אלישע'ן אין זיין וואָהנונג, נאָר די שלוחים זענען „צוגעקוועטשט געוואָרען ביי'ם טהיר". ס'איז אָבער נישט מעגליך צו פערשטעהן די כונה פונ'ם מלך'ס רעדע: וואָס'ערע שייכות האָט אלישע געהאַט מיט'ן הונגער און מיט דער בעלאַגערונג?... אַלענפאַלס וויסען מיר פון תנ"ך, אַז אלישע האָט זיך קונה שם געווען ביי די אַרמ'ער און בן־הדד האָט איהם זעהר געעהרט אַלס געטליכען מאַן. איינמאָל איז בן־הדד קראַנק געוואָרען, האָט ער זיך דער־וואוסט, אַז אלישע איז גראַדע קיין ארם געקומען. האָט בן־הדד געשיקט

זײַן שר חזאל זיך נאָכפרעגען בײַ׳ם געטליכען מאַן, צי וועט ער געזונד ווערען פון זײַן קרענק. אלישע האָט דאַן געהאַט די מעגליכקײַט ממלא צו זײַן די צואה־פּראָגראַם „פון זײַן האַר״ אליהו, און ער האָט געזאַלבט חזאל׳ן פאַר אַ מלך אין׳ם נאָמען פון גאָט; דאָס האָט בן־הדד׳ס קנעכט צוגעגעבען מוט, און ער האָט צוריק קומענדיג דערשטיקט זײַן מלך. אין דער פּערזאָן פון דעם נײַעם העלדישען הערשער פון ארם בעקומט דאָס פאָלק ישראל אַ פיעל ערנסטערען פײַנד. די מסורה דערצעהלט, אַז אלישע אַליין האָט געוויינט, ווען ער האָט ממלא געווען דעם ווילען פון זײַן רבי׳ן. „ער האָט אומגעקעהרט זיך מיט׳ן געזיכט צום וואַנד און איז אַזוי לאַנג געשטאַנען. האָט איהם חזאל געזאָגט: וואָס וויינט מײַן האַר? האָט ער געזאָגט (אלישע): ווײַל איך וויים, אַז דו וועסט טהון מײַן פאָלק שלעכטס; זײַנע פעסטונגען וועסטו אין פײַער פערברענען, זײַנע בעסטע זיהן וועסטו מיט׳ן שווערד דערשלאָגען, זײַנע קליינע קינדער וועסטו צובײַסען און זײַנע שוואַנגערע פרויען וועסטו צושפּאַלטען. האָט איהם חזאל געזאָגט: צי איז דען דײַן קנעכט אַ הונד, אַז ער זאָל אַזעלכעס טהון? — אלישע האָט איהם נאָר קורץ און שאַרף געענטפערט: גאָט האָט מיר געוויזען דיר אַלס מלך פון ארם!...

גלײַך נאָכדעם, ווי חזאל איז געוואָרען מלך, האָט ער באַלד גענומען פערקערפּערן זײַן פײַנדשאַפט צו ישראל אין רעאַלע מעשים. ער האָט ערקלערט שומרון אַ מלחמה. די דאָזיגע מלחמה איז געווען פאַר ישראל, ווי ס׳שײַנט, פיעל שווערער פון די פריהערדיגע; דער מלך יהורם אַליין, וועלכער פלעגט שטענדיג פערזענליך אַנ׳אַנטהייל נעהמען אין קריעג, איז דאַן אין רמות־גלעד, וואו דער ענטשיידענער קאַמפּף איז פאָרגעקומען, געפעהרליך פערוואונדעט געוואָרען, אַזוי אַז ער האָט געמוזט פערלאָזען דאָס שלאַכטפעלד און אָבפאָהרען וואָס גיכער קיין יזרעאל, זיך צו היילען; דאָרטען איז איהם געקומען בעזוכען אחזיהו, דער מלך פון יהודה, יהושפט׳ס אייניקעל און יהורם׳ס פלימעניק.

אָט דעם דאָזיגען שווערען מאָמענט, ווען דעם שונא׳ס חיל האָט זיך געפונען אויף׳ן געפעהרליכען מלחמה־פּלאַץ אין רמות־גלעד, און דער מלך איז געלעגען קראַנק אין יזרעאל, האָט אלישע געפונען פאַר גינסטיג, אויף דורכצופיהרען דעם לעצטען פונקט פון אליהו׳ס פּראָגראַם: אויפצוהויבען אַ פערשווערונג געגען יהורם׳ן און געגען דער גאַנצער פאַמיליע פון אחאב. איינעם פון די בני־הנביאים, וועלכע זענען שטענדיג געהאָרכזאַם געווען זייער אָנפיהרער, האָט ער געשיקט קיין רמות־גלעד, כדי

צו זאלבען פאר א מלך איבער ישראל דעם שר־צבא יהוא בן יהושפט, בן נמשי. דער נביא האט אזוי געטהון: אויפ'ן שלאכט־פעלד האט ער יהוא'ן פאר א מלך שטילערהייד געזאלבט. אין נאמען פון גאט און ער האט איהם אויך געזאגט דערביי, וואס פאר'א פפליכטען גאט לעגט אויף איהם, אויף יהו'ן, ארויף: „אזוי האט גאט געזאגט, דער האר פון ישראל: איך האב דיך געזאלבט פאר א מלך איבער'ן געטליכען פאלק, איבער ישראל. זאלסטו טוידטען אחאב'ס, דיין האר'ס, הויזגעזינד, וועל איך נקמה נעהמען פון איזבל'ן פאר דעם בלוט פון מיינע קנעכט, די נביאים, און אלע איבריגע דיענער מיינע. און ס'זאל פערלוירען געהן דאס גאנצע פאמיליע פון אחאב, עס זאל קיין הונד פון זיין הויז נישט ענטרונען ווערען... און איזבל'ן זאלען די הינד אויפפרעסען אין יזרעאל, און קיינער זאל נישט וואגען איהר צו קבורה צו ברייגגען...“

דער דאזיגער פעררעט געגען עמרי'ס דינאסטיע האט אין זיך א מערקווירדיגע זייט, האטש אין אפרים זענען די מרידות, ווי מיר האבען שוין געזעהען, בכלל נישט געווען קיין אויסנאהמליכע ערשיינונג. דא איז אבער דער בונט פארגעקומען אפען. גלייך ווי דער נביא איז אוועק האט יהו דערצעהלט די איבעריגע שרים, אז אין נאמען פון גאט איז ער פאר א מלך געזאלבט; די שרים און דער גאנצער היל האבען קיין רגע נישט געצווייפעלט און זיי האבען אויסגעשריען: עס קעניגט יהו!״ נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס יהורם האט נאך געלעבט. דאס דערווייזט, ווי ווייט די נבואה האט אונטערגעגראבען דעם אויטאריטעט פונ'ם מלך, וועלכער האט דאס גאנצע לעבען פערבראכט אין אונאויפהערליכע מלחמות פאר זיין פאלק און לאנד!..

און יהו האט זיך באלד גענומען אויסצופיהרען דעם פערזאג פונ'ם נביא. די מסורה דערצעהלט: מיט א טייל היל איז ער אוועק געריטען קיין יזרעאל, וואו דער פערוואונדעטער מלך יהורם האט זיך געהיילט, און האט די שטאדט ארומגערינגעלט. דער וועכטער פון שטאדט־טהורם האט דערזעהן, אז ס'דערנעהנטערט זיך אזא גרויסע מחנה היל, און נישט פערשטעהענדיג די אורזאך, האט ער עס צו וויסען געגעבען דעם מלך. דער מלך האט געשיקט איין רייטער צו דערוויסען זיך, וואס עס בעדייט די מחנה און א צווייטען, נאר זיי האבען זיך צוריק נישט אומגעקעהרט; דאן איז יהורם אליין אין זיין עקיפאזש, צוזאמען מיט זיין גאסט אחזיהו, דעם מלך פון יהודה, ארויסגעפאהרען אנטקעגען דעם היל און ער האט געטראפען יהו'ן ביי דעם געוויסען פלאץ פון נבות־היזרעאלי. יהורם האט

געמיינט, אז זיין פעלד-מארשאל איז צו איהם מיט ידיעות פון דער מלחמה געקומען, האט ער איהם געפרעגט: „מיט פריעדען דען, יהו?" נאר יהו האט איהם געענטפערט: „ווי קומט פריעדען ביי די זנות-טהאטען און ביי די כשוף-מעשים פון דיין מוטער איזבל"?! יהורם האט געזעהן, אז דא איז פארגעקומען א פערשווערונג געגען איהם, און צוזאמען מיט זיין פלימעניק, דעם מלך פון יהודה, האט ער גענומען ענטלויפען. נאר א פייל פון יהו'ס בויגען האט דעם מלך פון ישראל דעריאגט און אין הארצען געטראפען. אזוי איז אויפ'ן צוועלפטען יאהר פון זיין הערשען דער'הרג'עט געווארען יהורם בן-אחאב דער מלך פון ישראל. יהו — גיט צו די מסורה — האט געהייסען זיין אדיוטאנט ארויסווארפען יהורם'ס קערפער אויפ'ן פלאץ פון נבות היזרעאלי. „נעהם און שליידער איהם אוועק אויף נבות'ס ערד, וויל מיר מיט דיר געדיינקען דאך נאך די גאכרייטער פון זיין פאטער אחאב און גאט האט דאן געזאגט וועגען איהם: ביי מיין נאמען — אויב איך האב נישט געזעהן דאס בלוט פון נבות און דאס בלוט פון זיינע קינדער! ווארף-זשע איהם אויף דעם פלאץ פון נבות, ווי גאט האט געבאטען"... ביז'ן צווייטען דור האט דאס פאלק געדענקט דעם פערברעך פון זיין הערשער...

אוועקגע'הרג'עט דעם מלך, האט יהו גענומען זיך רעכענען מיט זיין פאמיליע. ער איז געגאנגען גלייך אין יהורם'ס פאלאץ. דארטען האט איהם איזבל דורכ'ן פענסטער בעגעגענט מיט אן איראנישען פארוואורף: „וואס מאכט זמרי, וועלכער האט געטוידט זיין הארן?"*) — יהו האט גארנישט געענטפערט, נאר אויף זיין בעפעהל האבען איהרע אייגענע דיענערס איהר ארויסגעווארפען צו די פערד, וועלכע האבען איהר צוטרעטען מיט די פיס. דערווייל האט יהו זיך געזעצט עסען אין מלכ'ים פאלאץ, נאר, ווען ער האט זיך נאכ'ן עסען דערמאהנט און געהייסען דער מלכה'ס צוטראטענעם קערפער צונעהמען און בעגראבען, זענען שוין פון איהר נאר איהר שארבען, איהרע הענד-באלען און פוס-באלען געבליעבען. און ווידער גיט די מסורה צו: דאס איז גאט'סווארט, וואס ער האט געזאגט דורך זיין קנעכט אליהו התשבי — אין יזרעאל וועלען די הינד אויפפרעסען איזבל'ס פלייש" — די פאלקס-פאנטאזיע הערט נישט אויף נקמה צו נעהמען פאר דאס אומזיסט פערגאסענע בלוט...

פון יזרעאל, די צווייטע רעזידענץ, איז יהו אוועק אין דער הויפט-

*) זמרי, וועלכער האט גע'הרג'עט דעם מלך בעשה, איז געבליבען א שאנד נאמען פאר א מלוכה-פע'רעטער.

שטאדט, אין שומרון. דארטען האט ער געלאזט טוידטען די איבעריגע אחאב'ס קרובים, ביז זיעבציג מאן, די אלע נאהנטע צו עמרי'ס דינאסטיע, זייערע גוטע פריינד און אנהענגער. אפילו די זיהן פון עתליה, די טאכטער פון אחאב, וועלכע איז געוועזען א פרוי פונ'ם מלך יהודה, האט יהו געלאזט הרג'ענען; דען זיי זענען גראד דאן צו גאסט געקומען בעזוכען זייער פעטער יהורם'ן, דעם מלך פון ישראל. אט אזוי האט יהו אויסגעראטען מיט'ן ווארצעל אחאב'ס פאמיליע, נישט איבערלאזענדיג פון איהר קיין זכר. נאכדעם האט ער זיך גענומען צום בעל און זיינע דיענער. ווי די מסורה דערצעהלט, האט ער זיך דא בענוצט מיט א רמאות. ער האט געלאזט פערזאמלען דאס פאלק און ערקלערט פאלגענדעס: „אחאב האט נאך ווייניג דעם בעל געדיענט; יהו וויל איהם מעהר דיענען. אלזא רופט מיר צוזאמען אלע נביאים פון בעל, אלע זיינע פריסטער און דיענער, קיינער זאל נישט פעהלען, ווייל איך וויל איינריכטען א גרויסען מלחמה-מאלצייט פאר'ן גאט בעל!"... דעם דאזיגען בעפעהל האט יהו אומעטום צושיקט און עס זענען ווירקליך פון גאנצען לאנד אנגעקומען אלע דיענער פון בעל, אין דעם טעמפעל, וואס איזבל האט נאך פאר איהם אויסגעבויעט, ביז ער איז פול געפאקט געווארען. די כהנים פון בעל זענען צוגעטרעטען מקריב צו זיין די קרבנות און לויט יהו'ס פערזאג, זענען פון טעמפעל ארויסגעטריבען געווארען אלע די, וועלכע אנערקענען נישט דעם בעל פאר זייער גאט. הינטער דעם טעמפעל האט אבער יהו פערבעהאלטען אכציג מאן בעוואפענטע, און ער האט זיי בעפוילען: עס זאל קיין מענש נים ענטרונען ווערען; פאר יעדען איינציגען, וואס וועט זיך רעטען, בעצאהלט איהר מיט אייער לעבען! — און ווען די פייערליכקייט אין טעמפעל איז גרוים געווארען, זענען די אכציג מאן ארוים פון זייער בעהעלטעניש, צו זיי זענען אנגעקומען אויף הילף נאך פיעל היל, און מיט פעראייניגטע קרעפטען זענען זיי בעפאלען דעם טעמפעל און אויסגעקוילעט די אלע בעל-דיענער, זיינע נביאים און זיינע כהנים ביז איינעם; דאן האבען זיי דעם בעל-טעמפעל פערברענט און פערניכטעט זיינע מזבחות און זיינע „הייליגע בוימער" און זיינע מאנומענטען. דאס אלץ איז אבגעטהון געווארען אונטער דער פערזענליכער אויפזיכט פון דעם מלך יהו בן-יהושפט און דעם נביא יהונדב בן-רכב.

אט אזוי האט יהו אונטערגעבראכט אין לאנד דעם בעל-קולט, נישט איבערלאזענדיג אפילו א זכר פון איהם, און דערמיט ערפילט די מיסיע פון דער נבואה. און נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס יהו האט דערנאך

ווידער בעגייט ירבעם'ס קעלבער-דינסט, האט די נבואה דאך געריכנעט איהר הויפט-אויפגאבע פאר ערפילט: די פרעמדע ווירקונג פון דער פרעמדער אמונה און איהר פערדארבענער גייסט איז אונטערגעבראכען, איהרע אנהענגער זענען אומגעבראכט; דער אריגינעלער גייסט פונ'ם פאלק וועט איהם פיהרען אויפ'ן וועג פון דער ווייטערדיגער מאראלישער ענטוויקלונג אינ'ם גייסט פון די אייגענע טראדיציעס און וועט גובר זיין אזא שוואכע הינדערניש, ווי דעם קעלבער-קולט. דאס איז, ווי ס'שיינט געוועזן, די טיעפע איבערצייגונג פון די נביאים. זיי האבען אלזא געבענשט יהו'ס ארבייט און זיין דינאסטיע האבען זיי פערזיכערט א דויערהאפטע עקזיסטענץ. גאט האט צו יהו'ן געזאגט: „ווייל דו האסט בעגייט צו טהון דאס רעכטפארטיגע אין מיינע אויגען, ווייל דו האסט פינקטליך ערפילט מיין פערלאנג בנוגע צו אחאב'ס הויז — דערפאר וועלען דיינע אור-אייניקלעך זיצען אויף דעם טראן פון ישראל"... דאס איז כמעט דאס שלום-ווארט פון דער נבואה אין יענער צייט. אויף א לענגערען פעריאד ווערען די בני-הנביאים פערשוואונדען פון דער פאליטישער ארענע, און האטש דער לעצטער נביא-בעל-מופת אלישע, הזיט נאך דער מלוכה איבערקעהרעניש אין שומרון לאנג געלעבט, האט ער זיך שוין נישט געמישט כמעט אין פאליטישען לעבען פונ'ם לאנד, אזוי ווי ער וואלט וועלען זיך אויסרוהען נאך דעם גרויסען נצחון פון זיין ארגאניזאציע...

דער דאזיגער נצחון פון דער נבואה האט אבער זעהר טייער געקאסט דעם פאלק. חזאל, דער מלך פון ארם, האט אויסגענוצט דעם קריטישען מאמענט אינ'ם לאנד פון ישראל. די מלוכה-איבערקעהרעניש, צוזאמען מיט די מהומות, וועלכע מוזען אויסוואקסען אויף דעם דאזיגען באדען, האבען אבגעשוואכט די קריעגס-קראפט פון פאלק און די ארמעער האבען אונגעשטערט אבגעריסען פון ישראל איין גרעניץ-געגענד נאכ'ן צווייטען. „פונ'ם ירדן, צו מזרח זייט, דעם גאנצען גלעד-קרייז, שטיקער הלקים ערד פון די שבטים גד, ראובן און מנשה, פון ערוער, וואס ביי'ם טייך ארנון, און גלעד און בשן..."

אז יהו איז געשטארבען אויף דעם אכטאונצוואנציגסטען יאהר פון זיין הערשען איבער'ן לאנד, האט געירשנ'נט דעם טראן זיין זוהן יהואחז, וועלכער האט געקעניגט א יאהר זיבצען. פאר איהם איז די לאגע פון דער מלוכה נאך ערגער געווארען. חזאל דער מלך פון ארם און זיין זוהן בן-הדד דער דריטער האבען זיך אריינגעריסען אין די אינערליכע געגענדען פון אפרים,

צו מערב-זייט פון ירדן. די פאלגען פון דער דאזיגער אריינרייסונג זענען געווען יאמערליכע: ווי די מסורה דערצעהלט; איז ביי יהואחז'ן פון זיין גאנצער ארמעע און פון גאר זיינע קריעגס-קרעפטען געבליבען נאר א מאן צעהן טויזענד פוס-היל, א מאן פופציג רייטער און צעהן רייטוועגען.

די מלוכה-אינטערעסען פון אפרים פערבעסערען זיך נאר פאר יהואש'ן, דעם זוהן פון יהואחז. זעכצעהן יאהר האט ער געהערשט איבער ישראל און זיין הערשונג איז שוין געווען מעהר גליקליך. אמאל דריי האט ער מלחמה געהאלטען מיט די ארמעער און ביי אפיקה האט ער ענדליך אבגעהאלטען א גרויסען נצחון איבער'ן פיינד; דאן האט ער אבגענומען ביי די ארמעער א גרויסען טייל פון די פריהער איינגענומענע געגענען פון ישראל. דער נצחון ערקלערט זיך פון איין זייט דערמיט, וואס ארם האט שוין דאן אין דער זעלבער צייט אנגעהויבען צו ליידען פון די אנפאלונגען פון אשור, וועלכע איז שוין דאן געווען א שטארקע מלוכה. פון דער צווייטער זייט, איז דאס פאלק ישראל שוין צו זיך געקומען נאך דער גרויסער איבערקעהרעניש, וואס האט איהם דיסארגאניזירט און צובראכען. אין לאנד הערשט א וואונדערבארע אחדות; די מלוכה, וואס האט צוליעב איהרע פאליטישע צוועקען זיך געהאלטען ביי דעם קעלבער-קולט, און די נבואה, וועלכע איז, ווי שטענדיג, געשטאנען פאר דעם איינציגען קערפער- און פארם-לאזען גאט, האבען אנערקענט די איינציגע אויפגאבע — זיך צו-בעפרייען פון דעם ארמעער-יאך. פאר יהואש'ן איז דער אלטער-אלטער נביא אלישע שטערבליך קראנק געווארען; דער מלך איז געקומען איהם מבקר חולה זיין און די לעצטע ווערטער פון דעם געטליכען מאן אין דער מינוט פון זיין טוידט זענען געווען — אויפמונטערען דעם מלך צו דעם ווייטערדיגען קאמפף מיט'ן שונא. „אויף'ן פינפטען אדער זעקסטען מאל וועסטו פילייכט דאן אויסראטען ארם, און דו מיינסט, אז דו האסט זיי דריי מאל צושלאגען ביזטו שוין פארטיג?!" נאך שטארקער איז געווען דאן דער פערבאנד צווישען פאלק מיט דער נבואה. דאס פאלק האט געגלויבט, אז נאר צוליעב דעם, וואס א טייל בוקט זיך צו די קעלבער, שיקט גאט אן אויף'ן לאנד אזעלכע צרות, און עס ווענדעט דאס פאלק זיין הארץ צום גאט פון זיינע עלטערן און דיענט איהם עהרליך און געטריי.

אין די לעצטע יאהרען פון זיין הערשען איבער'ן לאנד פיהלט זיך שוין יהואש אזוי מעכטיג, אז ער טרעט ארויס אויף מלחמה געגען יהודה, אין דער צייט פון דעם מלך אמציהו, און האלט אב איבער איהם א גרויסען

נצחון: ער צושלאָגט זיין חיל, חאַפּט אַריין אין געפענגעניש אמציהו'ן אַליין, דרינגט אַריין אין יהודה גופא, רייסט זיך אַרין אין ירושלים, צושטערט דאָרטען אַ סך פעסטונגען, בעלאַגערט דעם בית־המקדש און נעהמט פון דאָרטען צו פיעל אוצרות פון גאָלד און זילבער, אויך קעניגליכע קינדער, אַלס גאַראַנטיעס, אַז די צושטערטע פעסטונגען וועלען זיך מעהר נישט אָפּבויען. דאָס איז דאָס ערשטע מאָל, ווען אפרים האַלט אָב אַ בעדייטענדען נצחון איבער יהודה. און געשעהן איז עס נישט צופעליג: אפרים האָט דאַן אַנערקענט זיין קראַפט: די מלחמה האָט אַרויסגערופען אמציה מלך יהודה, וועלכער נאָך דעם, ווי ער האָט מנצח געוועזן אדום, האָט געמיינט, אַז איהם וועט געלינגען אויך בייצוקומען די צעהן שבטים!" יהואש האָט איהם אָבער געלאָזט ענטפערן דורך זיינע שלוחים פאָלגענדעס: „דער דאָרען פון לבנון האָט געשיקט זאָגען צום צעדער־בוים פון לבנון: גיב דיין טאָכטער פאַר מיין זוהן פאַר אַ פרוי; איז פערביי געלאָפען אַ חיה פון לבנון און צוטראָטען דעם דאָרן. — דו האָסט צושלאָגען אדום, איז דיר שטאָלץ געוואָרען דיין האַרץ. בעסער זיך און זיץ אין שטוב. וואָרום זאָלסטו אַליין אויף זיך אָנרייצען דעם אונגליק; דו וועסט דאָך אַריינפאַלען מיט דיין פאָלק יהודה צוזאַמען". —

די דאָזיגע ווערטער אָטהעמען מיט גבורה און מיט טיעפען בעוואוסטזיין. אפרים, „דער צעדערבוים פון לבנון", קרעפטיגט זיך און וואַקסט. ער ווערט וואָס ווייטער אַלץ שרעקליכער פאַר די שכנישע פעלקער, — דאָס איז אין אַלגעמיין די אינערליכע און אויסערליכע לאַגע אין לאַנד ישראל פאַר יהו'ס דינאַסטיע. נאָר די העכסטע מדרגה דערגרייכט די גרויסקייט פון אפרים פאַר'ן פיערטען יהו'איד, פאַר'ן מלך ירבעם בן יהואש.

ירבעם בן יהואש איז געוועזן דער לעצטער פון יהו'ס דינאַסטיע, וועלכער האָט זיך געעלטערט אויפ'ן טראָן פון שומרון. צווישען די מלכים פון אפרים צייכענט ער זיך אויס מיט אַריכת־ימים. העכער זעכציג יאָהר האָט ער געהערשט אין לאַנד: פון 830 ביז 769־טען יאָהר! און אָט די דאָזיגע צעהנדליגער יאָהרען פון ירבעם דעם צווייטענס הערשען רעכענען זיך פאַר דעם גליקליכסטען פעריאָד אין דעם פאָליטישען און עקאָנאָמישען לעבען פון די עשרת־השבטים. ירבעם דער צווייטער איז געוועזן פיעל מעהר קריעגס־פעהיג, פון זיינע פאָרגענגער, זינט די שפּאַלטונג אין ארץ־ישראל איז פאָרגעקומען, און דאָס גליק האָט איהם שטענדיג בעגלייט אין אַלע זיינע אונטערנעהמונגען. פאַר דער צייט, וואָס ער האָט

געהערשט אין לאנד, האט ער געפיהרט פיעל מלחמות און אבגעהאלטען פיעל נצחונות. צום ערשטען האט ער זיך גענומען פאר ארם, דעם פערביטערטסטען שונא פון שומרון, פון וועלכען דאס פאלק ישראל האט דורות גאנצע געליטען. פון תנ"ך קאן מען נישט וויסען די איינצעלהייטען פון דער דאזיגער מלחמה, נאר לויט די רעזולטאטען קאן מען זיך פארשטעלען, ווי גרויס דער קאמפף איז געוועזען. ער האט נישט נאר אבגענומען צוריק ביז איינע די אבגעריסענע געגענדען פון שומרון, נאר ער האט זיך אריינגעריסען אין לאנד פון ארם גופא, און צוגענומען פיעל שטעדט; ער זאל זאגאר האבען פערהאפט אויף א קורצע צייט די הויפּשטאדט דמשק און חמת. די גרענעצען פון שומרון האבען זיך דאן געדאט געצייגען ביז'ן ים־המלח. מואב איז אויך, ווי ס'שיינט, דאן איינגאנצען איינגענומען געווארען און פערדעכענט געווארען פאר א פראווינץ פון אפרים. דער מלוכה פון יהודה האט ירבעם אויך געהאלטען אין מורא. נאך דער מפּלה, וואס ירושלים האט געהאט אין יהואש'ס צייטען, האט זי נישט געקאנט פאר ירבעם'ן פערפעסטיגען זיך: די מויערען און די פעסטונגען פון יהודה זענען געוועזען צובראכען, צעשטערט און אפּגעוויען זיי פון דאס ניי האט מען נישט געקאנט: דערויף האט דער מלך פון ישראל געהאט גאראנטיעם: די בני־מלכים פון יהודה!

די צייט פון ירבעם'ן צייכענט זיך אויס מיט דער עקאנאמישער אויפבליהונג פון שומרון. די גרויסע נצחונות האבען אריינגעבראכט אין לאנד פיעל רויב און פערשיעדענע אוצרות. און נאכדעם, ווי דאס פאלק האט זיך שוין בעווארענט פון זיינע פיינדליכע שונאים, האט עס זיך צוריק געקעהרט צו זיינע שטענדיגע בעשעפטיגונגען: צו ערד־ארבייט און האנדעל מיט די ארומיגע פעלקער, איבערהויפּט מיט די פעניציער. דאס פערמעגען אין לאנד איז זעהר גיך געוואקסען און דערגרייכט אפשר, נאך א העכערע מדרגה, ווי אין שלמה'ס צייטען. שומרון האט שטאלצירט מיט פאלאצען פון העלפאנדביין, מיט אוצרות פון גאלד, מיט צירונג פון די טייערסטע שטיינער, מיט קליידער פון די בעסטע וועבונגען, מיט עסענווארג פון די בעסטע געריכטען און מיט געטראנקען פון די בעסטע ווינען! בעטראכטענדיג אויבערפלעכליך דעם וואהלשטאנד פון פאלק האט מען ווירקליך געקאנט אפּטימיסטיש קוקען אויף דער צוקונפט פון אפרים. און ווירקליך דער מלך און זיינע שרים, און אויף זיי קוקענדיג, אויך דאס גאנצע פאלק, זענען בעטרונקען געוועזען פון דעם גליק, צו וועלכען דאס לאנד האט זוכה געוועזען נאך אזוי פיעל דורות פון ליידען און איבערקעהרענישען.

אין דער ווירקליכקייט אָבער האָט אונטער דעם גליק זיך שוין געהאַט אונטער־געגראָבען דאָס אונגליק און דער ליכטיגער פעריאָד פון ירבעם דעם צווייטענס הערשונג איז נאָר געווען דער לעצטער זונען־גלאַנץ פאַר דער שקיעה!

מיט דעם טוידט פון ירבעם בן יהואָש (769) געהט שוין אויף אייביג אונטער די זון פאַר דער מלוכה פון אפרים!

ניינטעם קאַפּיטעל.

די לעצטע מלכים פון אפרים און די מפלה פון שומרון.

די עקאָנאָמישע און פּאָליטישע אויפבליהונג קאָן נאָר דאַן דיענען אַלס צייכען פון אויפלעבונג פאַר'ן פאָלק, ווען זי געהט צוזאַמען מיט'ן גייסטיגען פּראָגרעס אויף דעם וועג, וועלכען די היסטאָריע האָט פון אָנהויב אָן בעשטימט פאַר דעם דאָזיגען פאָלק. ווען דער מאַטעריעלער וואָהלשטאַנד וואַקסט אויף דעם רעכענונג פון די מאָראַלישע יסודות, אָדער, פערקעהרט, ווען די מאָראַל ענטוויקעלט זיך אויף דעם רעכענונג פון די מאַטעריעלע אינטערעסען פונ'ם פאָלק, איז דאָס פאַר איהם זעהר אַ בייזער סימן. — די רייכקייט פונ'ם לאַנד ישראל האָט זיך אין ירבעם דעם צווייטענ'ס צייטען אונגעוויער הויך אויפגעהויבען, די פּאָליטישע לאַגע פון פאָלק האָט זיך בעדייטענד פערבעסערט; די מעהר און טיעפער אַריינדרינגענדע אויג פון די איינצעלנע נישט-אונטערגעקויפטע דענקער אין לאַנד האָט פונדעסטוועגען פאָראויס געזעהן, אַז דאָס פאָלק געהט צום גרונד, אַז די מלוכה פון אפרים האַלט ביי'ן אונטערגעהן. דער מאַטעריעלער אויפבליהונג אין שומרון האָט געפעהלט איהר גייסטיגער, היסטאָרישער אינהאַלט. דער כראָניקער פון יענער צייט, אין זיין טיעף רעליגיעזער איבערצייגונג, דריקט זיך אויס: „דאָס פאָלק האָט זיך פערקויפט צו טהון דאָס, וואָס שלעכט איז אין די אויגען פון גאָט" —, דאָס פאָלק איז געגאַנגען נישט אויף דעם וועג, וואו עס האָט איהם געדאַרפט פיהרען זיין איינענאַרטיגקייט, זיין אָריגינאַליטעט. די רוהיגע לאַגע אין לאַנד, וואָס איז אָנגעקומען נאָך אַזוי פיעל יאָהרען פון אונגליקליכע מלחמות, דאָס רייכקייט פונ'ם פאָלק, נאָך אַזוי פיעל יאָהרען פון ליידען און פעראָרימטקייט, האָט נישט אַרויסגערופען קיין שאַפענדע קולטורעלע טעטיגקייט, נאָר אַ ווילדע, שטורעמדיגע תאוה זיך איבערצוגעבען דעם לוקסוס מיט די נידריגסטע און גרעבסטע תענוגים. דאָס לעבען אין שומרון, איבערהויפּט צווישען די שרים און די קצינים,

איז פערוואנדעלט געווארען אין אנ'אונענדליכער ארגיע. די אלגעמיינע שטרעבונג פון די פערמעגליכע און מעכטיגע לייט איז געוועזן צו בויען פאר זיך פאלאצען פון מארמאר, „צו ליעגען אויסגעצויגען אויף בעטען פון העלפאנדביין, צו עסען די פעטסטע שעפסען, די בעסטע רינדער פונ'ם שטאל, צו טרינקען וויין פון גרויסע בעקענ'ס און צו שמירען זיך מיט'ן בעסטען בוימאייל". די עהרליכע ארבייט אליין האט נישט געקאנט צופרידען שטעלען די אונענדליכע תאוה צו מותרות און געלד, און אין לאנד האבען זיך גענומען ענטוויקלען מורא'דיגע שטרעבונגען זיך צו ערווערבען קאפיטאלען דורך פאלשקייט און בעטרוג. די שרים האבען געדריקט די פאלקס-מאסען, רייסענדיג ביי זיי אונגעהויערע אבצאהלען און שוחד. די רייכע האבען אויסגעזויגען דעם לעצטען טראפען מארך פון די ארימערע קלאסען, נעהמענדיג פון זיי גרויסע רבית (פראצענט) פאר הלואות. די סוחרים האבען זיך בענוצט מיט פאלשע וואגען און פאלשע מאסען. דערצו האט דאס לאנד צו יענער צייט, געליטען פון אפטע אונגערעטענישען אויף די פעלדער: אדער ס'האט ווייניג גערעגענט און קיין תבואה איז נישט געוואקסען, אדער א היישעריג איז אנגעפאלען און אויפגעפרעסען אלע געוויקסען. דערפון האט געליטען דער ערדארבייטער-קלאס. א סך האבען געמוזט פער'משכנ'ען זייער ערד ביי די רייכערע גוטבעזיצער; די לעצטע האבען זיך אבער געקליגט צו שטעלען אזוינע בעדינגונגען זייערע לוים, אז די משכנות זאלען שוין קיינמאל נישט קאנען פון זייערע הענד ארויסגעהן. דורך דעם האבען זיך גענומען אויסבילדען גרויסע גוטבעזיצער אויף דעם רעכענונג פונ'ם ארימען ערד-ארבייטער, און די ערד האט זיך אנגעהויבען צו קאנצענטרירען אין איינצעלנע הענד. די רייכע סוחרים פלעגען ווייטער אין די גראטענע יאהרען אויפקויפען ביי די פויערען תבואה פאר וואלוועל און עס אבהאלטען ביז א הונגער-יאהר, ווען זיי פלעגען קאנען דערפאר אברייסען די הויט פון המון. אויף אזא אופן האט זיך אין לאנד געמוזט אנהויבען ענטוויקלען א טיעפער אונטערשייד צווישען די פערשידענע קלאסען און שטאנדען: דאס רייכטום פון די רייכע און מעכטיגע האט זיך וואס ווייטער אלץ פערגרעסערט און פערמעהרט און פון דער צווייטער זייט איז די ארעמקייט פון די ברייטע פאלקס-שיכטען אלץ שרעקליכער און דריקענדער געווארען. דאס רייכטום האט ביי די רייכע ארויסגערופען אזעלכע גראבע תאוות, ווי פרעסען, זויפען און זנות; די ארעמקייט האט ווידער ביי די ארימע ארויסגערופען די שענדליכסטע פערברעכען: גנבה, גזילה און רציחה. אזוי שרעקליך נידריג איז געפאלען דער גייסט ביי

דעם פאלק, וואס דאס גייסטיגע איז געוועזן ביי איהם זיין נאציאנאלער באדען, וואס ריכטיגקייט און גערעכטיגקייט איז געוועזן זיין גאטהייט, זיין היסטארישע בעשטימונג! און נאך מעהר שרעקליך איז דאס, וואס אין לאנד האט זיך נישט געפונען קיינער, ווער עס זאל קעמפפען געגען דער דאזיגער פערדארבענהייט, געגען די שענדליכע מעשים פון דעם גאנצען פאלק: פון דעם גאנצען נביאים און נזירים־שטאט אין שומרון, וועלכע האבען אין אליהו'ס און אלישע'ס צייטען מאסענווייז אנגעפילט דאס לאנד ישראל און האבען געלערענט דעם פאלק און געדיענט איהם מיט זייער אייגענעם ארט־לעבען אלס די בעסטע ביישפיעלען פון דער העכסטער מאראל, איז איצט געבליעבען נישט מעהר, ווי א שענע לעגענדע. אין דער צייט פון דער פערגאנגענער געפאהר, אין דער צייט פון די מלכים יהוא, אחזיה און יואש, ווען די מלוכה פון שומרון האט געהאלטען ביים פערשלונגען ווערען דורך די שכנישע פעלקער און די נביאים האבען געמוזט שלום־שליסען מיט די הערשער פון לאנד, כדי דעם עקזיסטענץ פון פאלק צו ראטעווען ביי פעראייניגטע קרעפטען, האט די נבואה פערגעסען איהרע אלטע טראדיציעס: דעם קאמפף צווישען דער נבואה און דער ממשלה; און נאכדעם, ווען די געפאהר איז שוין אריבער, די מלוכה פון אפרים איז געווארען מעהר אדער וועניגער בעווארענט פון איהרע פיינד, האט שוין די נבואה נישט געקאנט זיך מעהר בעפרייען פון דער ממשלה'ס אויטאריטעט. די ממשלה־לייט האבען די נזירים אליין אנגעטרונקען מיט ווין און די נביאים האבען זיי פערזאגט: איהר זאלט קיין נביאות מעהר נישט זאגען!" די וואס זענען געבליבען געטריי דעם אידעאל פון די ערשטע נביאים, ווי די בני הרכבים, האבען אין בעסטען פאל עמיגרירט קיין יהודה און אין דער ארומיגער ארגיע פון פרעסעריי, זויפעריי, אויפגעהיצטע זינגעריי, טענצעריי און פרויען־לוסט פון איין זייט, און פון בערויבונגען, בלוטפערגיסונגען, בעטרוגען און פאלשע שבועות פון דער צווייטער זייט איז פערשטומט געווארען גאט'ס שטים און גאט'ס ליכט איז אויסגעלאשען געווארען. און פון דאסניי האט אין לאנד אויפגעלעבט דאס געטצענדינעריי. דער קולט פון דעם יודישען גאט, דעם גאט פון גערעכטיגקייט און ריכטיגקייט, האט זיך נישט געקאנט איינלעבען מיט דער ארומיגער נידערטרעכטיגקייט; דאס רעליגיעזע געוויסען ביי די אנפיהרער פון לאנד האט געזוכט א היתר אויף די פערברעכערישע מעשים; אין די געזעצען פון דעם היסטאריש־נאציאנאלען גאט האט עס אבער אזא מין סאנקציע נישט געקאנט געפינען, און דער מלך און די שרים האבען פון דאסניי בעניית דעם קעלבער־קולט אין דן

און אין בית־אל. דאָס מאָל איז דער דאָזיגער קעלבער־קולט קינסטליך געשאַפען און געשטיצט געוואָרען נישט בלויז צוליב פּאָליטישע צוועקען, נאָר דוקא אַלס געגענזאַץ צום יהוה־קולט, אַלס פּראָטעסט געגען דעם נאַציאָנאַלען מאָראַל, וועלכער באַשרענקט די תאוה און פאַרשקלאַפט די אינסטינקטען!...

ווי אין די פריהערדיגע דורות, אַזוי אויך פאַר ירבעם דעם 2־טען איז אין דעם קעלבער־קולט קיין נייעס, אָריגינעלעס נישט אַריינגעטראָגען געוואָרען; נאָר אַנשטאָט דעם, וואָס פריהער האָט דער דאָזיגער קולט מעהר אָדער ווייניגער זיך געגרעניצט מיט דער אמונה אין יהוה און מיט דער טראַדיציאָנעלער מאָראַליסטישער וועלט־אַנשויאונג, האָט דער באַנייטער קעלבער־גלויבען זיך מעהר דערנעהנטערט צו דעם פריהעליכען בעל־קולט פון די פיניצער, מיט וועלכע דאָס פאָלק פון שומרון איז ווידער אַריינגעטראָטען אין נאָהענטע עקאָנאָמישע באַציהונגען, צייט דער האַנדעל אין לאַנד האָט זיך אויפגעהויבען. די לוסטיגקייט איז געוואָרען דאַן אַ טייל פונ'ם קולטוס; צוליב דעם זענען געשאַפען געוואָרען אין לאַנד ספּעציעלע פאַרוויילונגס־פּלעצער (במות־ישחק), וואו די תאוה האָט געשפּילט די ערשטע ראָליע. אַ גרויסער טייל פון די פאַרברעכערישע תאוות, וועלכע עס האָבען זיך איבערגעגעבען די שומרון־לייט, זענען דורך דעם נייעם קולט ממילא ערלויבט געוואָרען און די איבעריגע זענען געווען גאַנץ לייכט אויסצוקויפען מיט קרבנות און מתנות. וועגען דעם האָבען שוין די קעלבער־כהנים געזאָרגט. וואָס מעהר פאַרברעכען די מאַסען זענען באַגאַנגען, אַלץ מעהר קרבנות האָבען זיי געבראַכט, און וואָס מעהר זיי האָבען קרבנות געבראַכט אַלץ מעהר פאַרברעכען זענען זיי באַגאַנגען. אויף אַזאַ אופן זענען די אינסטינקטען באַפריידיגט געווען, דאָס געוויסען רוהיג און די כהנים זאַט!

נאָר אויב די אַלגעמיינע זיטען־פאַרדאָרבענהייט, מאָראַלישע געפאַלענקייט און געטצענדינערייַ האָט נישט אַרויסגערופען קיין פּראָטעסט אין אפרים גופא, האָבען די נביאים פון יהודה נישט געקאָנט גלייכגילטיג פאַרהאַלטען זיך צו דער דעמאָראַליזאַציע פון די עשרת־השבטים. זיי האָבען זיך נישט גערעכענט מיט די פּאָליטישע שטרעבונגען פון די ביידע מלוכות; פאַר זיי זענען עס געווען בלויז ברידער פון איין פאָלק, פון איין אָפּשטאַמונג, פון איין גאָט, און זיי האָבען זיך געפיהלט מאָראַליש פאַראַנטוואָרטליך פאַר די זינד פון אפרים. זיי האָבען געפונען ביי זיך דערצו מוט און דרייסטקייט, און פאַרלאָזענדיג זייער אייגענעם לאַנד זענען זיי געגאַנגען אין אַ פרעמדער מלוכה, קעמפפען דאָרט געגען די פאַרדאָרבענ־

הייטען פון מלך און די שרים, פון די כהנים און פון די פאלקס-מאסען; קעמפפען, ווי אין אליהו'ס צייטען: מיט דאס געטליכע ווארט פאר דאס געטליכע, פאר דאס גערעכטע.

איינער פון די ערשטע נביאים פון יהודה, וועלכע זענען געקומען קיין אפרים מיט דעם הייליגען צוועק, איז געוועזען עמוס, פון דער שטאדט תקוע, נישט ווייט פון בית-לחם. געוועזען איז ער א פריעדליך-געשטימטער מענש, מיט אנ'איינפאכער בעשעפטיגונג: ארום תקוע פלעגט ער זיינע שאף פיטערען און שקמים קלייבען. נאר ווען ער האט זיך דערוואוסט פון די מעשים אין אפרים, איז ער בעגייסטערט געווארען מיט נבואה און ער איז געלאפען אין דעם זינדיגען לאנד. דארטען האט ער זיך בעזעצט אין בית־אל, וואו דער הויפט-מזבח פון דעם גאלדענעם קאלב איז געשטאנען. און וואו ס'איז געוועזען דער גייסטיגער צענטער. דארטען פלעגען זיך צונויפ-קומען אויף קרבנות מקריב צו זיין — דער מלך, די שרים, די רייכע און דער המון. אין בית־אל האט עמוס מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי דאס פאלק איז מאראליש געפאלען, ווי דאס פאלק פערליערט אלץ מעהר זיין אייגענארטיגקייט און זיין אריגינאליטעט, און ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז דאס איז דער אנהויב פון אונטערגאנג, פון דער נאציא-נאלער אבשטארבונג: א פאלק, וועלכעס פערליערט זיין גאט, זיין היסטאריש-נאציאנאלע אנשויאונג, זיין נאציאנאלען אינהאלט, קאן נישט עקזיסטירען, קאן אין דעם אונענדליכען פעלקער-קאמפף גארנישט געווינען. מיט דער פאלשטענדיגער ענטשלאסענקייט איז ער געגאנגען ראטעווען דאס פאלק, כל זמן עס איז נאך צייט. דערצו האט ער אנגענומען אזעלכע מיטלען, וועלכע זענען גאנץ ניי געוועזען אין אפרים: אנשטאט די מופתים פון אליהו, און אנשטאט דער פערבארגענער פאליטיק פון אלישע, האט ער גענומען אפענע רעדעס האלטען פאר'ן המון אינ'ם נאמען פון גאט. א בעגייסטערטער פון דער נבואה, האט ער שטראף-רעד געשאטען אויף די קעפ פון דעם מלך און די שרים און די כהנים און די שופטים; א פייער האט אין די דאזיגע רעד געברענט און דאך האבען זיי ווי וואונדערליכע ליעדער גע-קלונגען. אין זיי האט געפלאקערט דער צארן פון א הארץ, וואס פיהלט, ווי מען פערשמוצט אלץ, וואס איהם איז הייליג, און עס האט זיך גע-ריסען א רחמנות-געבעט פון א נשמה, וואס זעהט, ווי עס שטעהט אין געפאהר אלץ, וואס איהר איז טייער. עמוס וויינט, און בעט זיך, און טרייסט און האפט — און דאס אלץ אין א געטליך מוזיקאלישער פארם, וועלכע גיט צו זיינע ווערטער דעם כאראקטער פון א בעצויבערנדער מעלאדיע.

הערט צו, איהר, וועלכע פערשלינגען דעם אָרימאַן און פערטיליגען דעם שוואַכען! (איהר וואַרט) „ווען וועט שוין פאַרבייגעהן דער פייערטאָג (חדש) און מיר וועלען זיך נעהמען צום האַנדעל, און ווען וועט שוין פערבייגעהן דער שבת און מיר וועלען עפענען די תבואות — צו פערקלענערען די איפה[1] און פערגרעסערען דעם שקל[2] און פערקרימען די פאַלשע געוויכט! פאַר געלד אָבצוקויפען די נישט פערמעגליכע און פאַר אַ פּאָר שיך — די אָרעמע...“ גאָט שווערט ביי דעם שטאָלץ פון יעקב[5]: „אויב איך וועל אויף אייביג פערגעסען זייערע מעשים!“ „צי דאַרף דען דערויף נישט אויפציטערען די ערד און צי דאַרף דערויף נישט טרויערען יעדע בעשעפעניש?... און עס וועט געשעהן אין יענעם טאָג — זאָגט גאָט — און איך וועל אונטערברענגען די זוהן אין מיטען טאָג און איך וועל פינסטער מאַכען איבער'ן לאַנד זיין העלען טאָג. און איך וועל פערוואַנדלען אייערע פייערטעג אין אַ טרויער-טאָג און אייערע אַלע געזאַנגען אין אַ קלאָג-ליעד; און איהר וועט זיך אויף די לענדען זעק אָנגורטען און פון אייערע קעפּ וועט איהר די האָר זיך פליקען!... עס קומען טעג, זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער, און איך וועל אָנשיקען אין לאַנד אַ הונגער — נישט קיין הונגער אין ברויט, און נישט קיין דאָרשט אין וואַסער — נאָר צו הערען די רעד פון גאָט. און זיי וועלען וואַנדערען פון איין ים צום צווייטען ים, און פון צפון ביז'ן מזרח וועלען זיי זיך לאָזען זוכען גאָטס וואָרט און זיי וועלען נישט געפינען, אין יענעם טאָג וועלען פערשמאַכט ווערען פון דאָרשט די שענע טעכטער און די אויסדערוועהלטע זיהן — די, וואָס שווערען ביי דעם זינד פון שומרון און זאָגען „ביים לעבען פון דיין גאָט, דן“, און ביי דעם וועג, וואָס פיהרט קיין באַר-שבע“ און זיי וועלען פאַלען און מעהר זיך נישט אויפהויבען!“...

ווען עמוס האָט געלעבט אין בית-אל, אינ'ם צענטר פון דער אפרים-מלוכה, האָט ער געזעהן, אַז אין דער פערדאָרבענער נייגונג צום אונגעהויערען לוקסוס זענען איבערהויפּט שולדיג די פרויען. זיי שטעלען גרויסע פאָדערונגען פאַר זייער גענוס און די מענער מוזען עס ערפילען. דאַן וועגדעט זיך צו זיי דער נביא מיט זיינע שטרענגע רעד:

„הערט נאָר צו דאָס וואָרט, איהר, בשן-קיה, וואָס אויפ'ן באַרג שומרון... די, וואָס רויבען די אָרימע און ברעכען די שוואַכע; די וואָס זאָגען צו זייערע מאַנען: „ברענג און מיר וועלען טרינקען! נאָט דער אַלמעכ-

1) מאָס פון פערקויף. 2) די מטבעות.

טיגער שווערט ביי זיין הייליגקייט: עס קומען אָן אויף אייך טעג און מען העט אייך אַוועקשלעפּען אויף שיפלעך און אייער רעשט — אויף פישער־קאַנען... קומט קיין בית־אל און זינדיגט, קיין גלגל קומט און פערמעהרט דעם צאָהל פון אייערע פערברעכען — און ברענגט אויף מאָרגען אייערע קרבנות און אויף איבערמאָרגען אייער מעשר. און איהר זאָלט מקריב זיין פון זויער־טייג אַ תודה און איהר זאָלט לאָזען אויסרופען אויף נדבות — דאָס האָט איהר דאָך ליעב, איהר, די קינדער פון ישראל! — אַזוי זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער! נאָר איך האָב אָבער אייך אויך געגעבען ציין־ריינקייט אין אייערע אַלע שטעדט און ברויט־מאַנגעל אין אייערע אַלע געגענדען, און איהר האָט אייך דאָך נישט אומגעקעהרט צו מיר! — אַזוי זאָגט גאָט! דאַן האָב איך אויך פערמיטען פון אייך דעם רעגען: עס איז בלויז נאָר דריי חדשים צו שניט געבליבען און איך האָב אויף איין שטאָדט גערעגענט און אויף דער צווייטער שטאָדט האָב איך קיין רעגען נישט געשיקט; איין טייל פעלד איז בערעגענט געוואָרען און דער צווייטע טייל פעלד איז נישט בערעגענט געוואָרען; און עס האָבען דריי שטעדט געוואַנדערט צו אַ פיערטער, וואַסער צו בעקומען, און זיי האָבען זיך נישט געקאָנט אָנזעטיגען — און איהר האָט אייך דאָך צו מיר נישט אומגעקעהרט. אַזוי זאָגט גאָט! איך האָב אייך געפּלאָגט מיט שטורם־ווינדען און מיט אונגערטעגענישען: דאָס מעהרסטע פון אייערע גערטנער און ווייןגערטנער און אייערע איילבערטבוימער האָט דער היישעריק אויפגעפרעסען און איהר האָט אייך זיך צו מיר נישט אומגעקעהרט — אַזוי זאָגט גאָט! איך האָב אויף אייך אַ מגפה אָנגעשיקט; איך האָב אייערע זיהן געטוידט, פון אייערע געפּלאָגטע לאַגערען האָט אַ געשטאַנק געטראָגען אין אייערע נעזער — און איהר האָט אייך דאָך צו מיר נישט אומגעקעהרט — אַזוי זאָגט גאָט! איך האָב צווישען אייך איבערקעהרענישען געמאַכט, ווי די איבערקעהרענישען פון סדום און עמורה, און פון אייך איז נאָר איבערגע־בליבען, ווי עס בלייבט אַ פערברענטע קויהל פון פייער — און איהר האָט אייך דאָך צו מיר נישט אומגעקעהרט — אַזוי זאָגט גאָט! דאַרום וועל איך אַזוי מיט דיר זיך בעגעהן, ישראל!... גרייט זיך גענען דיין אַלמעכ־טיגען גאָט... ווייל דער בעשעפער פון בערג און ווינד, וועלכער זאָגט פאָראויס דעם מענשען זיינע געדאַנקען, מאַכט פינסטער דעם מאָרגענ־שטערען און טרעט אַרויס אויף די ערהויבענישען פון דער ערד — גאָט, דער אַלמעכטיגער הערשער איז זיין נאָמען!..."

עמוס אַליין האָט קיין וואונדער נישט געוויזען, ער האָט נישט

בעאונרוהיגט דער נאַטור, אום צו דערוויזען די הייליגקייט פון זיינע רעד; ער האָט אָבער אַלע נאַטור-קאַטאַסטראָפען, וואָס זענען דאַן פאָרגעקומען אין שומרון, געשטעלט אין צוזאַמענהאַנג מיט די זינד פון פאָלק. אין דעם בעשטעהט די וועלט-אַנשויאונג פון דער נבואה. זי לייקענט אָב יעדע מעגליכ־קייט פון אַ צופאַל. אַליץ וואָס עס געשעהט אין דער נאַטור, קומט פאָר לויט דעם ווילען פון דעם אַלמעכטיגען הערשער, אין אַליץ מוז מען זעהן די ווירקונג פון דער אויבערשטער השגחה. „קאָן דען פּאַסירען אַן אונגליק אין אַ שטאָדט און גאָט זאָל עס נישט מאַכען?!“... דער ווילען פון אַלמעכטיגען צו טהון בייזעס איז אָבער אָבהענגיג פון די טהאַטען און פון די פערדיענסטען פון פאָלק. יעדעס אונגליק, וואָס אַ לאַנד בעגעגענט, איז פאַר זיין זינדיגקייט, נאָר גאָט שטראָפט נישט איידער ער איז דאָס פאָלק מודיע און מתרה דורך זיינע שלוחים, די נביאים. „דען גאָט דער אַלמעכ־טיגער וועט קיין זאַך נישט טהון, איידער ער וועט זיין סוד נישט ענטפּלעקען צו זיינע קנעכט, די נביאים“. עמוס גלויבט אַלזאָ, אַז ווען דער מענש דערגרייכט צו דער מדרגה פון נבואה, קאָן ער פאָראויס זעהן און פאָרזאָגען די צוקונפט.. — מיט דעם גייסט זענען ווירקליך דורכגעדרונגען געווען די נבואה-רעד פון עמוס.

די פערשידענע אונגליקען, וואָס האָבען אין שומרון געטראָפען, רעכענט ער אַלס שטראָף פאַר די זינד פונ'ם פאָלק. מיט שטרענגע ווערטער און מיט שוידערהאַפטע בילדער מאַכט ער דערויף אויפמערקזאַם די בעפעלקע־רונג; ער בענוגענט זיך אָבער נישט מיט דעם אַליין און זאָגט פאָר די פאָלגען, וואָס דאָס פאָלק וועט אויף זיך ברענגען, ווען עס וועט זיינע מעשים נישט פערבעסערען: הונגער, טריקעניש, שטורם-ווינדען, הייש־רעקען און פעסט — אין דער פערגאַנגענהייט; ערד-ציטערניש, מלחמות, מפלות — אין דער צוקונפט!

עמוס האָט אָבער נישט נאָר מיט אַנשרעקענישען אַליין געוואָלט ווירקען אויפ'ן פאָלק; ער האָט אין זיין נבואה זיך בענוצט אויך מיט לאָגישע אי־בערצייגונגען; ער האָט געוויזען דעם פאָלק, ווי ווייט עס איז נישט דאַנקבאַר זיין גאָט:

„און איך האָב פערטיליגט פאַר אייך דעם אמורי, וועלכער איז הויך געווען ווי די צעדערען און מעכטיג געווען ווי די דעמבעס, איך האָב אויס־געראָטען זיינע פרוכט פון אויבען און זיינע וואָרצלען פון אונטען. און איך האָב אייך אויפגעבראַכט פון לאַנד מצרים און האָב אייך געפיהרט פירציג יאָהר אין אַ מדבר, כדי איהר זאָלט איבערצונעמען דאָס לאַנד פון אמורי. און איך

האב פון אייערע זיהן אויפגעשטעלט פאר נביאים און אייערע בעסטע קינדער — פאר נזירים — נישט אזוי דען, בני ישראל?!... האט זיהה אבער אנגעשכור'ט מיינע נזירים מיט וויין, און די נביאים ־אט איהר פערזאגט: איהר זאלט קיין נביאות נישט זאגען!..."

די נבואה פון עמוס איז געווענדט געגען דער נאכלעסיגקייט פונ'ם מלך, געגען דער אונגערעכטיגקייט פון די שרים, געגען דער פאלשקייט פון די שופטים, געגען דעם געלדגייץ פון די רייכע, געגען דער תאוה צו זנות, צו לוקסוס, געגען דאס געצענדיענערײ א. וו. דאס אלץ ליעגט, פערשטעהט זיך, אין דעם גייסט פון די פאלקס־טראדיציעס; ניי איז דא בלויז די פאעטישע פארם, אין וועלכער דער נביא האט זיינע געדאנקען אויסגעדריקט; דערפאר אבער זעהען מיר איהם אין דער היגזיכט פון קרבנות אלס נאוואטאר, אלס בענייער. דא דריקט ער שוין אוים נייע בעגריפען, דא קעמפפט ער שוין זאגאר געגען דער טראדיציע. שמואל נאך האט שוין אויך קליין געמאכט די בעדייטונג פון קרבנות, דאך האט ער נישט געהאט ביי זיך אזוי פיעל דרייסט עם אינגאנצען אונטערצוברעכען; עמוס אבער פערפיהרט אנ'אפענעם קאמפף געגען דער דאזיגער אינסטיטוציע, וועלכע איז נאך איבערגעבליעבען א ירושה פון די דורות, ווען דאס פאלק האט נאך נישט געקאנט אינגאנצען דורכגעדרונגען ווערען מיט דער אידעע פון דער קערפערלאזער געטליכקייט, און וועלכע האט געהאט אזא שלעכטען איינפלוס אויף די מאראלישע בעגריפען פון די מאסען, אריינגעבענדיג זיי א פארשטעלונג, אז יעדעס פערברעך קאן ווערען אויסגעקויפט דורך א געקוילעטען שעפס אדער א פערברענטע רינד:

„איך האב פיינד אייערע פייערטעג און מיר שמעקען נישט אייערע יום־טוב־קרבנות. אויב איהר וועט פאר מיר אויפברענגען עולות און מנחות, וועל איך זיי נישט בעוויליגען, און צו די שלמים פון אייערע פעטע שעפסען וועל איך זיך נישט אומקוקען. דערווייטער פון מיר דעם קלאנג פון דיינע לידער און דאס לויב־געזאנג פון דיינע הארפען זאל איך נישט הערען! זאלען וואקסען, ווי אין וואסער, די כוואליעס פון געריכט און מעכטיג זאל שטראמען די גערעכטיגקייט, ווי א גרויסער טייך. האט איהר מיר די פערציג יאהר אין דער מדבר געבראכט זבחים אדער מנחות?!...

עמוס האט זיינע נביאות אנגעהויבען צו זאגען צוויי יאהר פאר דער גרויסער ערד־ציטערניש, וואס האט אין ירבעם דעם צווייטענס צייט אויסגעטרייסעלט דאס גאנצע לאנד. דער נביא האט זאגאר פארגעזאגט די ערד־ציטערניש און האט געהאפט, אז די דאזיגע קאטאסטראפע וועט אומ־

David Dawson

קעהרען די הערצער פון זיינע ברידער צו זייער גאט, נאר ווען ער האט ענדליך געזעהן, אז דאס האט אויך אויפ'ן פאלק וועניג געווירקט, האט ער שוין אינגאנצען פערלוירען די האפנונג, אז דאס פאלק זאל זיך ווען ס'איז אויסניכטערען פון זיינע תאוות און זיך ארומקוקען, וואו עס האלט אין דער וועלט. און דערווייל איז געווען זעהר פיעל וועגען וואס א טראכט צו טהון. איבער דער פאדערשטער אזיען האט זיך גענומען רוקען א פינסטערע כמארע: אשור האט זיך אליץ מעהר געשטארקט, איינגענומען איין מלוכה נאך דער אנדערער און זי האט שוין ארויסגעוויזען איהר קאלאסאלען אפעטיט צו פערשלינגען דעם גאנצען מזרח. אין אפרים האט אבער זיך דערווייל פערשאפט דער קלאסען-אנטאגאניזם, דאס נאציאנאלע בעוואוסטזיין איז אליץ שוואכער געווארען, דער מלך און די שרים האבען פערטרונקענע אין קורצזיכטיגען אפטימיזם זיך נישט געמיהט צו פערפעסטיגען די לאגע פון לאנד, כל זמן עס איז נאך צייט געווען, כל זמן די געפאהר איז נאך וויט געווען. דאן האט דער נביא מיט א פערבלוטיגט הארץ אויסגעשפראכען איבער אפרים זיין לעצטען אונפערמיידליכען דעקרעט:

„וועה צו די רוהיגע... און די זארגלאזע אויפ'ן בארג שומרון!... די, וואס ליעגען אויף בעטען פון העלפאנד-ביין און אויסגעצויגען אויף זייערע געלעגערס, פרעסען די געשטאפטע צווישען די שעפסען און די יונגסטע קעלבער פון שטאהל. די וואס שפיעלען אויף דער הארפע, און מיינען, אז ווי דוד'ן פאסט זיי דאס שפיעל-געוועהר. די וואס טרינקען וויין פון די בעקענס און שמירען זיך מיט'ן פעטסטען בוימאייל און זייער הארץ קרענקט גארנישט אויף דעם בראך פון יוסף*)! דערפאר וועלען זיי די ערשטע פערטריבען ווערען אין געפענגעניש און דאן וועט זיך ענדיגען די ארגיע פון די זארגלאזע!... גאט דער אלמעכטיגער האט געשווארען ביי זיין ווילען: אזוי האט געזאגט גאט דער הערשער: איך פערהאס דעם שטאלץ פון יעקב און זיינע פאלאצען האב איך פיינד און איך וועל דארום אין פרעמדע הענד איבערגעבען די שטאדט שומרון און אליץ, וואס אין איהר געפינט זיך... דען איך וועל געגען אייך, בית-ישראל, אויפהויבען א פאלק, זאגט גאט דער אלמעכטיגער הערשער, וועלען זיי אייך דריקען פון דעם גרענעץ חמת ביז דעם געזאלצענעם ים...” און ווייטער האט ער געזאגט, אז עס וועלען וויסט ווערען די פערוויילונגס-פלעצער און די הייליגטימער פון ישראל וועלען רואינירט ווערען און די פאמיליע פון ירבעם וועט דורכ'ן שווערד פאלען.

די דאזיגע שרעקליכע ווערטער האט עמוס געזאגט אפען פאר'ן גאנצען

המון אין בית־אל, ביים מזבח פון דעם גאלדענעם קאלב. אמציה, דער כהן פון בית־אל, האט דערהערט די דאזיגע רעד און האט געשיקט אנזאגען דעם מלך פאלגענדעס: „עמוס האט צווישען פאלק געגען דיר אויפגעהויבען א בונט. דאס לאנד קאן מעהר נישט פערטראגען זיינע רעד. דען אזוי האט עמוס געזאגט: ירבעם וועט דורכ'ן שווערד געטוידט ווערען און ישראל וועט פון זיין לאנד פערטריבען ווערען!" דאן איז אמציה בעפאלמעכטיגט געווארען פארצולעגען עמוס'ן, ער זאל זיך אומקעהרען צוריק אין זיין פאטערלאנד און דארטען פארטזעצען זיין נביא'ישע טעטיגקייט. אין בית־אל אבער — האט איהם אמציה פערזאגט — זאלסטו, נשיא, מעהר נישט וואגען נבואה צו זאגען, ווייל דא איז דאס הייליגטהום פון מלך און דא געפינט זיך דאס הויזגעזינד פון מלך". עמוס האט איהם דערויף געענטפערט: איך בין נישט קיין נביא און נישט קיין זוהן פון קיין נביא, איך בין א פיה־הענדלער און א שקמים־קלייבער. און גאט האט מיר אוועקגענומען פון די שאף און ער האט מיר געזאגט: געה, זאג נביאות איבער מיין פאלק ישראל! און איצט הער גאט'ס ווארט: דו פערזאגסט מיר, איך זאל קיין נביאות נישט זאגען איבער ישראל און איך זאל נישט רעדען איבער די פערוויילונגס־פלעצער. דעריבער האט גאט אזוי געזאגט: דיין ווייב וועט דיר אין שטאדט פערראטען, דיינע זיהן און דיינע טעכטער וועלען דורכ'ן שווערד פאלען און דיין ערד וועט מיט'ן שטריק־מאס צוטיילט ווערען און דו וועסט אין אן'אומווירדיגע לאנד שטארבען און ישראל וועט פון זייער לאנד פערטריבען ווערען!...

די שטרענגע ווערטער פונ'ם נביא האבען נישט אויפגעוועקט דאס פאלק, דעם מלך און די שרים פון זייער שכרות — און מיט א מין קאפשווינדעלנדע פלינקייט האבען זיך די אינערליכע און אויסערליכע בעדינגונגען אין לאנד אזוי צונויפגעפלאנטערט, אז זיי האבען ענדליך געמוזט פיהרען דער מלוכה צו דער אונגליקליכער קאטאסטראפע, וועגען וועלכער עמוס האט פאראויס געזאגט. נאכדעם, ווי ירבעם דער צווייטער איז געשטארבען, האט זיך ווירקליך אנגעהויבען א בונט געגען דער דינאסטיע פון יהו. די ארימע און שוואכע קלאסען האבען נישט געקאנט זיין צופריעדען מיט'ן מלך און מיט דער ארדנונג, אויף וועלכען עס שטיצען זיך די רייכע און די מעכטיגע, מיט וועמענ'ס הילף און איינשטימונג די לעצטע שטעלען צופריעדען זייערע געלדגייציגע רויבער אפעטיטען. אפשר איז אין דער הינזיכט גראד געווען דעם נביא'ס אויבענדערמאהנטער רמז, וועגען וועלכען אמציה דער כהן פון בית־אל האט גערעדט, דער אונגליקליכער

פונק, וואָס איז אַרײַנגעפאַלען אין דעם פּאָליווער־באַרג. די טראָן־קריגערײַען פאַר דער מלוכה, וואָס איז נאָר וואָס איצט עטוואָס צו זיך געקומען איז געווען אַן אומגליק געווען; דער נביא האָט אָבער דעם פאַרראַט אין בעסטען פאַל נישט פאַרהיט, זײַענדיג ווײַטער געטרײַ די אַלטע נבואה־טראַדיציעס, וועלכע האָט שטענדיג געאָפּפערט דעם פּאָליטישען און עקאָנאָמישען וואָהל־שטאַנד פאַר דעם מאָראַלישען אידעאַל. און אַט אַזוי האָבען זיך אין לאַנד בענײַט די מהומות, וועלכע האָבען סוף כל סוף געפירט צו זײַן פאָלשטענדיגען חורבן. נאָך ירבעם'ן האָט דעם טהראָן אין שומרון גערירש'ענט זײַן זוהן זכריהו. ער האָט אָבער געהערשט איבער'ן לאַנד נישט מעהר, ווי זעקס מאָנאַטען: געגען איהם און געגען זײַן גאַנצע פאַמיליע האָט זיך צוזאַמענ־געשטעלט אַ מרידה. שלום בן יבש, דער ראש־המורדים, האָט איהם צום טויט דער'הרג'עט גאַנץ אָפען, „פאַר די אויגען פונ'ם פאָלק", נאַכהער האָט ער אומגעבראַכט דאָס גאַנצע הויז פון יהוא און אַליין פאַרכאַפּט די מלוכה. איינער פון די נביאים, וועלכער האָט פאָראויס גערעדט וועגען דעם דאָזיגען נאָהענטען קעניג־מאָרד, האָט עס געזעהן אַלס אַ נקמה פון דער השגחה פאַר דעם בלוט פון בית־אחאב, וואָס יהוא האָט פאַרגאָסען. דאָס איז מערקווירדיג: יהוא האָט אויסגעטוידט אחאב'ס פאַמיליע מיט אלישע'ס וויסען, נאָר די נבואה רעכענט יעדען פאַרברעך אַלס פאַרברעך, ווען זאָ־גאַר עס איז היסטאָריש נעטהיג, און פאַרגאָסענעם בלוט מוז ענדליך בע־שטראָפט ווערען מיט בלוט, ווען עס איז זאָגאַר פאַרגאָסען געוואָרען מיט'ן ווילען פון גאָט!

דאָס זעלבע האָט פּאַסירט מיט שלום בן־יבש. ער האָט נאָך זײַן שטראָף בעקומען פיעל גיכער, ווי די דינאַסטיע פון יהוא. עס איז קוים אַ מאָנאַט אַוועק, ווי שלום בן־יבש האָט זיך אויפ'ן קעניג־שטוהל געזעצט, און עס איז געגען איהם אויך צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען אַ פאַרשווערונג. מנחם בן גדי, פון תרצה (שײַנט צו זײַן אַ שר־הצבא) איז מיט אַ גאַנצע מחנה אָנגעקומען קײַן שומרון און ער האָט דערהרג'עט שלום בן־יבש'ן און האָט דעם טהראָן פאַרכאַפּט. מנחם'ן האָט אָבער נישט דאָס גאַנצע פאָלק געוואָלט אַנ'ערקענען פאַר אַ הערשער. אין דער שטאָדט תפסח האָט זיך אויפגעהויבען אַן עפענטליכער בונט און צו איהם זענען צוגעשטאַנען די אַרומיגע געגענדען. מנחם האָט אָבער, מיט דער הילף פון זײַן געטרײַער מחנה, גיך אַן ענדע געמאַכט צו דעם אויפשטאַנד: ער האָט תפסח חרוב געמאַכט, די אַרומיגע שטעדט האָט ער צושלאָגען, די אײַנוואָהנער האָט ער אויסגעטײַט מיט דער גרעסטער אכזריות, זאָגאַר „די שוואַנגערע פרויען

האָט ער צוריסען!" — דער דאָזיגער אונגעוועהנליכע ביישפּיעל צווישען די מלכי-ישראל פון אכזריות'דיגער בעהאַנדלונג, אין דער בעציהונג צום אייגענעם פאָלק, האָט, פערשטעהט זיך, נאָר געקאָנט פערשטאַרקען אין שומרון די אונצופריעדענהייט מיט דעם אוורפּאַטאָר*); ער האָט אָבער פערשטאַנען אָנצוואַרפען אַ שרעק אויף דער בעפעלקערונג און איז אויפ'ן טהראָן געבליבען.

און דערוויל, אונטער דער צייט, ווען אין אפרים גופא זענען פאָרגעקומען אינערליכע מהפכות, האָט זיך אויפ'ן לאַנד אַליץ נעהנטער אָנגערוקט אויך די אויסערליכע געפאַהר, וועגען וועלכער עס האָט מרמז געווען אין ירבעם'ס צייטען דער נביא עמוס. די שרים זענען געווען פערנומען מיט'ן מלכים-שפּיעל, דאָס פאָלק איז געווען טעראָריזירט און קיינער האָט דערוויל נישט בעמערקט, ווי אַשור געהט אַליץ נעהנטער און נעהנטער צו ארץ ישראל. פערנעהמענדיג אין אָנפאַנג בלויז דעם אויבערשטען טייל פון מעסאָפּאָטאַמיען צווישען די בעריהמטע טייכען חדקל און פרת — האָט אשור, נאָך אַ פיעל-דורות'דיגער ענטוויקלונג, אַליץ ווייטער פערברייטערט איהרע גרענעצען און איז געוואָרען די מעכטיגסטע מלוכה אין דער פאָדערשטער אַזיען. איינער פון די שפּעטיגערע נביאים מאָלט די גרויסקייט פון דעם דאָזיגען פאָלק מיט רייצענדע בילדער:

„אשור איז אַ לבנון-צעדער, מיט שענע צווייגען און מיט וואַלד-געדיכטע שאָטענס, פון ריזיגער הויך — אַז ביז די וואָלקענס האָט זיין שפּיץ דערגרייכט. דאָס וואַסער האָט איהם אויסגעהאָדעוועט, דער אָבגרונד האָט איהם ערהויבען; ער (דער אָבגרונד) האָט געפיהרט זיינע טייכען אַרום זיין וואָרצעל און זיינע סאָזשעלקעס האָט ער געשיקט אַרום זיינע שפּראָצונגען. דאַרום איז דער דאָזיגער אשור-צעדער אויסגעוואַקסען העכער פון אַלע פעלד-בוימער: זיינע שפּראָצלינגען האָבען זיך געמעהרט, זיינע צווייגען האָבען זיך געשפּרייט — אַ דאַנק די פיעלע וואַסערען, וואָס האָבען איהם געפּלעגט. אויף זיינע שפּראָצלינגען האָבען אַלע פויגלען זייערע נעסטען געבויט און אונטער זיינע צווייגען האָבען אַלע חיות זייערע קינדער געבוירען. און שען איז ער געווען מיט זיין הויכען געוואוקס, און הערליך איז ער געווען מיט זיינע לאַנגע צווייגען... די צעדערען האָבען איהם נישט געקאָנט פערדונקלען, די באָקסען-בוימער האָבען זיך נישט געקאָנט גלייכען צו זיינע שפּראָצלינגען און די קאָסטאַניען-בוימער זענען נישט געווען ענליך צו

*) טראָן-פערהאַפּער.

זיינע צווייגען; קיין בוים אין געטליכען גארטען האט זיך נישט געקאנט גלייכען צו איהם אין הערליכקייט—"

א צווייטער נביא קומט אין התפעלות פון דער גבורה פון אשור'ס חיל און דריקט עס אויס אין פאלגענדע ווערטער:

„גיך און ראשיג קומט ער אן. נישטא קיין פערמאטערטער און נישטא קיין געשטרויכעלטער אין זיינע רייהען; ער דרעמעלט נישט און שלאפט נישט; ער גורט קיינמאל נישט פונאנדער דעם גארטעל פון זיינע לענדען און בינדט קיינמאל נישט פונאנדער דעם בענדעל פון זיינע שיך. זיינע פיילען זענען שטענדיג שארף, זיינע בויגענס זענען שטענדיג אנגעצויגען; די קאפיטעס פון זיינע פערד זענען ווי פעלזען-שטיין און זיינע רעדער זענען ווי א שטורם-ווינד. א געשריי האט ער פון א לייב, ער טה"ט א ברום און האפט זיין קרבן, שלעפט אוועק און ראטעווען וועט שוין קיינער! עס הילכט זיין שטים, ווי די רוישונג פון ים, און אז ער גיט א בליק אויף א לאנד — ווערט עס פינסטער און ענג, אין די וואלקענס ווערט דאן דאס ליכט אויסגעלאשען..."

און דאס דאזיגע גרויזאמע פאלק האט פון זיין הויפט-שטאדט נינוה אויסגעשטרעקט זיין האנד איבער דער אוראלטער וועלט. איינגעהמענדיג א סך ערד אין ארמעניען, אין קליין-אזיען, אין מדי, אין פרס און אין בבל, האבען זיך די אשור'ער א לאז געטהון צום מערב, צו די ברעגען פון מיטעללענדישען ים. זיי האט זיך געוואלט בעקעמפפען דמשק, מיט וועלכער זיי האבען שוין פון לאנג אן מלחמה געהאלטען, זיי האבען געוואלט צונעהמען די רייכע פיניצעא, די מלוכות פון יהודה און ישראל און ענדליך צו קומען צו דעם גרויסען און מעכטיגען לאנד מצרים. כדי די מלוכה פון ישראל זאל זיך קאנען פיעל וועניגער שיצען געגען די דאזיגע לעגענדארישע זיעגער'ס פון אשור, האט אין לאנד געמוזט זיין א פעסטע הערשענדע מאכט, ביי וועלכער דאס בעוואוסטזיין פון די נאציאנאלע פפליכטען צום פאלק און צום לאנד זאל זיין איינגעווארצעלט פון דורות; דערצו האט דאס פאלק געדארפט זיין פעסט ארגאניזירט פון אינוועניג — דאס אלץ האט געפעהלט אין אפרים אין יענעם אונגליקליכען מאמענט, ווען אשור איז אנגעפאלען אויף שומרון. דאס פאלק איז געווען צוריסען אויף פארטייען און קלאסען און די אוזור־פאטארישע הערשער האבען נאר געקלערט ווי צו בעקעמפפען זייערע אי־נערליכע געגנער. כדי איינצוהאלטען די ממשלה אין די הענד האבען זיי זיך פאר די שענדליכסטע מיטלען נישט אפגעשטעלט. אזוי האט מנחם בן גדי דער מלך פון ישראל אליין אהן א שום ווידערשטאנד אנערקענט אויף זיך

דעם אויטאריטעט פון פול, דעם הערשער פון אשור, אבי נאר ער זאל איהם העלפען גובר זיין זיינע פיינד אינ'ם לאנד גופא. דערפאר וואס פול האט מנחם'ן אנערקענט אלס מלך איבער אפרים, האט דער הערשער פון אשור פון איהם בעקומען א גרויסע סומע זילבער פון טויזענד ככרים; דאס געלד האט מנחם אויפגעמאהנט פון די רייכע אין לאנד, צו פופציג שקלים פון יעדען. פול האט זיך אויף דערוויל בענוגענד מיט זיין ערשטען ערפאלג און זיך צוריקגעקעהרט קיין אשור.

אין א יאהר צעהן ארום, נאכדעם ווי מנחם איז מלך געווארען, איז ער געשטארבען און די מלוכה האט געירש'נט זיין זוהן פקחיה. זיין ממשלה איז אבער געוועזן נישט קיין דויערהאפטע: די אונצופריעדענהייט, וועלכע איז פאר זיין אכזריות'דיגען פאטער געוועזן בעגראבען טיעף אין דער נשמה פונ'ם פאלק, האט ענדליך איסגעבראכען און אנגענומען דעם כאראקטער פון אנ'אפענער מרידה. דער שר-צבא פקח בן רמליהו מיט דער הילף פון נאך פופציג גלעד-לייט, האט אוועקגעהרג'עט מנחם בן-גד'ס יורש און האט פערנומען די ממשלה אין די אייגענע הענד. דעם טייל פון דער בעפעלקערונג, וועלכער איז נישט געוועזן צופריעדען מיט מנחם בן-גדי און זיין זוהן פקחיה, האט אויך נישט איינגעשטימט מיט זיין פאליטיק בנוגע צו אשור, דארום האט פקח בן-רמליהו, שטיצענדיג זיך אויף דער דאזיגער פארטיי, געזוכט מיטלען ווי פטור צו ווערען פון אשור'ס אפוטרופסות, וועלכע די פריהערדיגע מלכים האבען מיט'ן גוטען ווילען אנערקענט. מיט דעם ציעל האבען דער מלך און זיינע אנהענגער געווענדעט זיך צו די איבריגע פעלקער, וועלכע זענען געדריקט געווארען דורך אשור, ווי די פיניצער און ארמער, מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען צוזאמען צונויפשטעלען איין בונד געגען זייער אלגעמיינעם פיינד. פקח האט געהאפט, אז צו דער דאזיגער אונטערנעמונג וועט ער געווינען דעם מיטגעפיהל אויך פון דעם מלך יהודה און איבערהויפט פון מצרים. דער דאזיגער שריט איז געוועזן זעהר א דרייסטער אבער אויך זעהר א געפעהרליכער. די אויסערליכע פאליטיק אין שומרון איז אויף אזא אופן צליך מעהר פערפלאנטערט געווארען. אליך נעהנטער איז געקומען דער מאמענט פון דעם ענטשלאסענעם קאמפף, וועלכער האט געשטעלט אין קאן דעם גאנצען קיום פון דער אפרים-מלוכה.

דאס אינערליכע לעבען אינ'ם לאנד איז זיך אבער דערוויל געגאנגען אויף דעם אלטען שטייגער. די אלגעמיינע ליידענשאפטליכע ארגיע האט זיך נישט דערשראקען זאגאר פאר דער נאהנטער געפאהר. די אוזורפאטארען האבען געמוזט אונטער־שטיצען די מעכטיגע, רייכע און הערשענדע קלאסען.

די פערמעגליכע לייט און שרים האבען ווי פריהער געדריקט און געזויגען די פאלקס-מאסען; דער אדעל האט ווי פריהער זיך איבערגעגעבען די שענדליכסטע תאוות, ווירקענדיג דערמיט זעהר דעמאראליזירענד אויף די נידעריגע קלאסען; די אפטע פאליטישע מהפכות, וואו עס האט זיך פיעל בלוט געגאסען, האבען נאך ווילדער געמאכט דעם ווערט פונ'ם מענשען. דאס אלץ האט נאך מעהר געטריבען דאס פאלק אויפ'ן וועג פון געצענדיענערייַ, אלץ ווייטער פון יהוה, אלץ ווייטער פון דעם נאציאנאלען געוויסען. די ווינציגע ניכטערע, וועלכע האבען געפרובט וועקען דאס פאלק און רופען איהם צום פערשטאנד, איהם קלאר מאכען זיין ווירקליכע מאראלישע און פאליטישע לאגע האבען פון די הערשענדע שיכטען בעקומען אניערנסטען ווידערשטאנד: שפאט, פערפאלגונגען און ערמארדונג האבען בעגעגענט די היילינע נביאים, וועלכע פלעגען ברענגען דעם פאלק דאס ווארט פון גאט. די לעצטע האט אבער דער טוידט נישט געשראקען און דעם מלך, די כהנים, די שרים און די רייכע פלעגט גאנץ אפט אויסקומען צו הערען דעם שרעקליכען אמת פונ'ם נביא'ס מויל. אין דער צייט פון די דאזיגע אינערליכע און אויסערליכע מהומות אין שומרון, האט זיך איבערהויפט, ווי ס'שיינט, אויסגעצייכענט דער נביא הושע בן בארי, אויך, דוכט זיך, פון יהודה.

הושע בן בארי האט געהערט צו דער קאטעגאריע נביאים, צו וועלכע ס'האט געהערט זיין פארגענגער עמוס. אנהויבענדיג זיין נבואה'שע טעטיגקייט נאך פאר ירבעם דעם 2-טען, האט ער איהר פארטגעזעצט ביז דער צייט פון די אורזופאטארען. איהם איז אלזא אויסגעקומען מיט די אייגענע אויגען צו זעהן דעם טרויעריגען צושטאנד אין לאנד, סיי אין מאראלישען, סיי אין פאליטישען זין. די אינערליכע מחלוקת אין דעם לאנד פון ישראל, די ראשיגע מלכים-טוישונג, די פונאנדערגעפלאקערטע תאוות און ווילקיר פון די פערשידענסטע פאלקסקרייזען, דער אנפאל פון אשור און די פאליטישע שפאלטונג אין לאנד צוליעב דעם, די אויפרעגונג צוליעב דעם בונד געגען אשור — דאס אלץ האט געפונען אניאבקלאנג אין דער נבואה פון הושע בן בארי. די פארם פון הושע'ס נביאות אין איהר אויסערליכען גלאנץ שטעהט פיעל נידריגער פאר עמוס'ס: דא איז נישטא יענע הארמאניע, יענער מוזיקאלישער טאן, יענע בילדליכקייט און יענער פאעטישער פלוג; דערפאר צייכענט הושע זיך אויס מיט זיין איינפאכקייט און זיין פייערדיגען קוראזש. די סכנה אין לאנד איז שוין געווען צו נאהענט, אום ער זאל זיך קאנען זארגען וועגען דער אויסערליכער

פאָרם פון זיין געטליכען וואָרט. אינ׳ם נביא׳ס ווערטער האָבען זיך געהערט די הארצרייסענדע קולות פון דעם עהרליכען וועכטער, וועלכער וועקט די אין שלאָף פערזונקענע מענשען פון דעם הויז, וואָס שטעהט אין פלאַמען; אין זיין שטים קלינגט דער טוידט־שרעקליכער ציטער פאַר דער פאָרשטעהענדער נאַציאָנאַלער געפאַהר. ער רעדט אָהן מליצות, אָהן שענע אויסדריקען, אָהן גראַמאַטיק, זאָגאַר אָהן אַ פעסטען צוזאַמענהאַנג צווישען זיינע פראַזען; ער שפרינגט איבער גיך פון איין ענין צום צווייטען, פון צווייטען — צום דריטען, ווי ער וואָלט מורא האָבען, אַז ער וועט נישט בעווייזען אַלץ אַרויסצוזאָגען. אויף דעם צוהערער מאַכט ער דעם איינדרוק פון אַ פערווירטען, פון אַ דענערווירטען; דער וואָס דרינגט אָבער טיעפער אַריין אין הארץ פון נביא זעהט, אַז דאָרט האָט אויפגעריסען אַ וואולקאַן, וועלכער שפריצט אַזוי אונרחמנות׳דיג זיינע פאָרמלאָזע פייער־מאַסען. הושע אַליין כאַראַקטעריזירט זיך מיט די פאָלגענדע ווערטער:

„עס האָט אויסגעבראָכען גאָט׳ס בעפעהל; עס זענען געקומען די טעג פון בעלויהנונג, וויים עס ישראל! דער נביא איז פערווירט, דער מאַן פון גייסט איז דול צוליעב דיין זינד, ווייל גרוס איז אין זיין הארצען די אויפרעגונג!״

ווי עמוס, רעדט הושע אויך וועגען דער מאָראַלישער ערניעדערונג פון זיין פאָלק, נאָר ער רופט אַלץ אָן מיט׳ן ריכטיגען נאָמען, אָהן פער־קליידונגען: „הערט צו גאָט׳ס וואָרט, די קינדער פון ישראל, דען גאָט קריעגט מיט דער בעפעלקערונג, ווייל עס איז נישטאָ קיין ריכטיגקייט און קיין גערעכטיגקייט און קיין געטליכעס בעוואוסטזיין אין לאַנד. פאַלש־שווערען און לייקענען און הרג׳ענען און גנב׳נען און מזנה־זיין האָ־בען זיך פערמעהרט און בלוט האָט זיך אָן בלוט בעריהרט. דערפאַר וועט וויסט ווערען דאָס לאַנד און פעראונגליקליכט וועלען ווערען אַלע איהרע בעזיצער, אַלע חיות פון פעלד און אַלע פויגלען פון הימעל, זאָגאַר די פיש פונ׳ם ים וועלען פערטיליגט ווערען... נאָר זנות און וויין און אַלט־וויין פאַנגט איערע הערצער. מיין פאָלק ווענדט זיך צום האָלץ, ער וואַרט, אַז זיין שטעקען זאָל איהם ענטפערען אויף זיינע תפלות, ווייל דער גייסט פון זנות האָט איהם פערפיהרט, און ער האָט מזנה געווען פון אונטער זייער אייגענעם גאָט... אויף די שפּיעל־בערג שעכטען זיי זייערע קרבנות, און אויף אַלע הויכע פלעצער האָבען זיי גערויכערט זייערע קטרת...״

געפינענדיג זיך אונטער דעם אַרומיגען ע ר אָ ט י ש ע ן איינפלוס, האָט

הושע דער ערשטער גענומען בענוצען זיך מיט די עראטישע בעגריפען צום סימבאליזירען די בעציהונגען צווישען גאט יהוה און זיין פאלק ישראל. גאט ווערט געשילדערט אלס מאן, ישראל אלס פרוי. „גאט האט דיך פערקנסט דורך גערעכטיגקייט, דורך געריכט, דורך גענאד און דורך בארימהערציגקייט“. נאר ישראל האט פעררראטען איהר גאט, איהר מאן. זי האט זיך געווענדעט צו פרעמדע געטער און אויף דער שפראך פון דעם נביא הייסט עס: ישראל האט מזנה געווען אונטער איהר מאן. מיט'ן מויל פון הושע זאגט גאט צו די קינדער פון ישראל:

„קריגט אייך געגען אייער מוטער, קריעגט אייך, ווייל זי איז שוין נישט מעהר מיין פרוי און איך בין שוין נישט מעהר איהר מאן. זאל זי אבוואשען פון זיך איהר זנות-זינד, טאמער וועל איך איהר אויסטהון נאקעט, איך וועל איהר לאזען שטעהן, ווי זי איז געבוירען געווארען, איך וועל איהר מאכען, ווי א מדבר, ווי א ווילסטע לאנד, לעדיג און לעער... און אויף איהרע קינדער וועל איך זיך אויך נישט דערבארימען, ווייל זיי זענען זנות-קינדער. ווייל זייער מוטער האט מזנה געווען; די, וואס האט זיי געבוירען, האט א שאנד בעגאנגען. דען זי האט געזאגט: איך וועל געהן נאך מיינע געליבטע, די וואס גיבען מיר מיין ברויט און מיין וואסער, מיין וואל און מיינע פלאקס, מיין בוימאייל און מיינע געטראנקען. דערפאר פערשטעל איך איהר וועג מיט דערנער, איך וועל איהר ארומצאמען מיט א וואנט, און זי וועט זיך קיין שטעג נישט געפינען. און זי וועט נאכלויפען איהרע געליבטע און זי וועט זיי נישט דעריאגען, און זי וועט זיך קיין שטעג נישט געפינען; און דאן וועט זי זאגען: לאמיך געהן און לאמיך צוריק זיך קעהרען צו מיין ערשטען מאן, מיר איז דאך דעמאלט בעסער געווען, ווי איצט. זי האט זיך געמאכט נישט וויסענדיג, אז איך האב איהר דאס געגעבען דעם קארן, דעם וויין און דעם אייל-בערט, און זילבער און גאלד האב איך איהר געמעהרט, האט זי פונ'ם גאלד אני-אבגאט געמאכט!... דערפאר וועל איך צוריק אבנעמען מיין קארן אין זיין צייט און מיין וויין — אין זיין טערמין — און איך וועל אבראטעווען מיין וואל און מיין פלאקס, וואס איך האב דיר געשאנקען, איהר שאנד צו פערדעקען. איצט וועל איך ענטפלעקען איהר מיאוס'קייט פאר די אויגען פון איהרע אלע געליבטע, און קיינער וועט איהר פון מיין האנד נישט ראטעווען. און איך וועל פערשטערען איהר פרעהליכקייט, איהר פייערטאג, איהר הודש, איהר שבת און אלע איבעריגע ימים-טובים. און איך וועל פערוויסטען איהר ווינשטאק און איהר פייגען-גארטען, וועגען

וועלכע זי האט געזאגט: „דאס זענען מיינע זנות־געשענקען, וועלכע מיינע געליבטע האבען מיר געשאנקען — כ'וועל זיי ליידיג מאכען ווי א וואלד, און עס וועלען זיי די ווילדע חיות אַרומגריזען. כ'וועל איהר נאך דערמאנען די צייט פון די אבגעטער, ווען זי פלעגט זיי קטרת רויכערען, ווען זי פלעגט זיך אויסצירען אין איהרע נאזבענדער און איהרע האלדזבענדער און געהן נאך איהרע געליבטע, און אן מיר פלעגט זי פערגעסען — אזוי זאגט גאט" —

דער סימבאל פון „מאן" און „פרוי" אין דער בעציהונג צו „גאט" און „פאלק" איז נאכהער דורך די שפעטיגערע נביאים פון יהודה פיעל מאל בענוצט געווארען, נאר אין קיין ארט דערגעהט עס ניט צו אזעלכע דעטאלען, ווי אין „הושע"; זאגאר די אילוסטראציעס, מיט וועלכע ער בענוצט זיך אין דעם נאמען פון גאט, כדי דייטליכער אונטער צושטרייכען זיינע נביאות, נעהמט הושע אויך פון דער געשלעכט־וועלט. גאט הייסט איהם נעהמען א זונה פאר א פרוי, אלס צייכען אז דאס לאנד האט אָב־געקערט פון גאט. ווייטער הייסט איהם גאט נעהמען א פרוי און מיט איהר נישט לעבען, אלס צייכען, אז גאט וועט פערלאזען זיין פאלק. דאס אלץ דערווייזט אין א געוויסער מאס דעם מצב פון דעם נביא'ס פאנטאזיע: זיין נבואה טראגט אויף זיך דעם צייכען פון ליידענשאפטליכען עקסטאז. זיין בעציהונג צו גאט איז דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט אונענדליכער דביקות און ליעבע און דעריבער איז אונענדליך זיין צארן געגען דעם געצענדינערי פונ'ם פאלק. און ווען די איבעריגע נביאים שטראפען נאר, זענען בלויז מתרה, שילט דער נביא הושע דאס לאנד, ער בעט אליין ביי גאט פאר'ן פאלק א הארבען געריכט. „גיעב זיי גאט — וואס זאלסט געבען? טוידט־געבוירענע קינדער און צודארטע בריסט!" „זאל זיי מיין גאט פערהאסען, וויל זיי האבען איהם נישט געפאלגט; זאלען זיי דערום צווישען די פעלקער פערוואגעלט ווערען"... אין אלגעמיין קאן זיך קיין נביא נישט פערגלייכען צו הושע'ן בנוגע צו דעם צארן, וואס פלאקערט אין זיינע ווערטער און צו דעם וועהטאג, וואס קלאגט אינ'ם צארן. ביי קיין נביא געפינט מען נישט אזוי פיעל הארבע תוכחה און ביי קיין נביא איז נישט אזוי אפט און פלוצלונג דער איבערגאנג פון די ביטערסטע שטראף־רעה צו די מילדעסטע טרייסט־ווערטער. נאך דער נבואה פון שטראף, פון חרבן, פון טוידט און אז. וו. געהט ער אלע ווילע איבער צו אזעלכע נחמות: „ווי זאל איך דיר מאכען, אפרים, ווי זאל איך דיר איבערגעבען, ישראל, ווי זאל איך דיר מאכען ווי אדמה, ווי זאל איך דיר איבערקעהרען ווי

צבאים? מיין הארץ ווערט מיר אויפגעצאפעלט, מיין גאנצע בארימהערציגקייט פלאקערט זיך אויף אויף דיר. איך וועל מיין צארן נישט ערפילען, איך וועל אפרים'ן נישט פערדארבען; איך בין דאך גאט, נישט קיין מענש..." „און כוועל אין יענעם טאג צוליעב זיי א בונד שליעסען מיט די חיות פון וואלד און מיט די פויגלעך פון הימעל און מיט די רמשים פון דער ערד, און דעם בויגען, און דעם שווערד און די מלחמות וועל איך אונטערברייגען פון לאנד און איך וועל זיי לאזען זיכער רוהען"... נאר די נחמה איז נאך ביים נביא אויף די ליפען, און פון זיין הארצען רייסט זיך שוין פון דאס-ניי א לאווע פון גאל און צארן.

אזוי ווי עמוס, בענוצט זיך הושע אויך זעהר אפט מיט ביישפיעלען פון דער פאלקס-געשיכטע. נאר די ביישפילען דיענען איהם נישט בלויז אלס ארגומענטען צו רופען דאס פאלק צום גוטען וועג; ער מאטערט זיך צו ערלעהרנען דאס פאלקס-גייסט דורך זיינע לעגענדען פון דער פערגאנגענהייט און דערביי שטעלט ער זיך נישט פאר קיינע רעזולטאטען: אזוי דיענען איהם פאר א שלעכטען סימן פאר'ן גאנצען פאלק די מסורות וועגען יעקב אבינו: נאך אין מוטער'ס בויך האט ער זיין ברודער פערנארט און מיט זיין קראפט האט ער זיך געגען דער געטליכקייט געראנגעלט"... וואס ס'געהערט צו די קרבנות, האט הושע פארטגעזעצט די מלחמה געגען דעם, אין דעם זעלביגען גייסט ווי זיין פארגענגער. „גערעכטיגקייט פערלאנג איך און נישט קיין שלאכטונג, דעם געטליכען בעוואוסטזיין — אנשטאט דעם פייער-אפפער" — דער געדאנק געהט דורך אין דער גאנצער נבואה פון הושע. אויף דער טיעפער איבערציינגונג אין דער געטליכער השגחה, וועלכע עמוס נאך האט בעטאנט, האט הושע געבויט זיינע פאליטישע אנשויאונגען. גלייבענדיג, אז אשור איז אויף דעם לאנד נאר פון גאט געשיקט געווארען פאר די זינד פון פאלק, האלט ער פאר אוננוצליך דעם בונט געגען פיינד, וועגען וועלכען פקח בן-רמליהו און זיין פארטיי האט זיך געמיהט; ער האט אבער געזעהען, אז דער שלום מיט אשור, פאר וועלכען די אנדערע פארטיי איז געווען וועט דאס לאנד אויך נישט ראטעווען. „ווען אפרים האט דערזעהן, אז ער איז קראנק..., האט ער זיך געווענדעט צו אשור, ער האט געשיקט צום מלך ירב, נאר נישט דער וועט אייך היילען, נישט יענער וועט אייער וואונד לייכטער מאכען. וויל איך בין ווי א לעמפערט פאר אפרים... איך, איך וועל פערציקען, פערשלעפען און ס'וועט קיינער נישט קאנען ראטעווען"... איבערהויפט אירא ניזירט דער נביא מיט גאל איבער די פערלארענקייט אין די פאליטישע וואקלונגען צווישען די שרים

גופא. „אפרים איז געוואָרען, ווי אַ פערנאַרטע טויב, אָהן אַנ'איינענעם פערשטאַנד: דאָ האָבען זיי מצרים גערופען צו הילף, דאָ זענען זיי קיין אשור געגאַנגען. וואו זיי וועלען אָבער געהן, וועל איך אומעטום אויף זיי מיין נעץ פערשפרייטען, ווי די פויגלען פון הימעל, וועל איך זיי פאַנגען. וועה צו זיי, ווייל זיי האָבען זיך פון מיר דערווייטערט; זייער אונגליק איז דאָס, וואָס זיי האָבען געגען מיר געזינדיגט...” אין דעם בונט געגען אשור זעהט דער נביא בעזונדער קיין נוצען נישט פאַר שומרון, ווייל ערשטענס האָט ער נישט געגלויבט אין דער ערנסטקייט פון מצרים, וועלכע האָט אין דעם בונט געדאַרפט שפּיעלען די הויפּט־ראָל. ער האָט פאָראויס געזעהן, אַז מצרים וועט ביז דעם ענטשלאָסענעם מאָמענט, אַלס פערטיידיגער אויסזייגען דעם לעצטען טראָפּען מאַרך פון אפרים, און ווען די סכנה פון אשור וועט אָנקומען, דאַן וועט מצרים בעסער אָבהיטען אירע אייגענע גרענעצען, — ווי ס'איז טאַקי שפּעטער פאָרגעקומען. צווייטענס ווידער איז הושע געווען געגען דעם בונד מיט די אַרומיגע מלוכות, ווייל ער האָט מורא געהאַט פאַר דעם פרעמדען קולטורעלען איינפלוס אויף אפרים, וועלכער האָט זיך פון אייביג אָן אַזוי שוואַך געהאַלטען ביי זיין נאַציאָנאַלער אָריגינאַליטעט. דער נביא זאָגט: „אפרים וועט זיך צווישען די פעלקער צומישען, ווייל אפרים איז אַ נישט דערבאַקענער קוכען”...

אָנשטאָט די פערשידענע פאָליטיק־שפּיעלען, לעגט הושע פאַר דעם פאָלק דעם אַלטען טראַדיציאָנעלען מיטעל, ווי צו קעמפפען מיט דער נאָהענטער געפאַהר —

„קעהר זיך אום ישראל צו גאָט דיין אַלמעכטיגען; גרייט זיך צו מיט תפלה און ווענדעט זיך צו איהם: אַלע זינד אונזערע זאָלסטו פערגעבען, נעהם פון אונז נאָר דאָס גוטעס און מיט אונזערע תפלות וועלען מיר דיר צאָהלען אָנשטאָט קרבנות. אשור וועט אונז נישט העלפען, אויף קיין פערד וועלען מיר נישט רייטען און מיר וועלען מעהר נישט רופען גאָט צו דעם ווערק פון אונזערע אייגענע הענד... (דאַן וועט גאָט ענטפערען) איך וועל זיי אויסהיילען פון זייער ווילדקייט, איך וועל זיי הערציג ליעבען, ווייל מיין צאָרן האָט זיך אָבגעטהון פון זיי. איך וועל זיין ווי אַ טוי צו ישראל, ער וועט בליהען ווי אַ רויז און ער וועט זיך וואָרצלען, ווי דער צעדער פון לבנון...”

דער נביא אַליין האָט זיך אָבער נישט געגלויבט, אַז זיינע רעד וועלען אָנגענומען ווערען און ער רופט אויס מיט פערצווייפלונג:

— „וואו איז אָבער דער קלוגער, וועלכער זאָל דאָס פערשטעהן;

וואו איז דער פערשטענדיגער, וועלכער זאל דאס בעגרייפען״?...

און אין דער אמת׳ן, טראץ די רעד פונ׳ם נביא, איז זיך די פאליטיק אין לאנד געגאנגען אויף איהר שטייגער. די פעלקער פון דער פאדערשטער אזיען האט זיך גענומען גרופירען אין פערטיידיגונגס־פערבאנדען געגען זייער אלגעמיינעם בעדריקער — געגען דעם „גרויסען מלך״ פון אשור. אן דער שפיץ פון איינעם פון די דאזיגע פערבאנדען זענען געשטאנען דער מלך פון דמשק (ארם) רצין און דער מלך פון שומרון, פקח בן־רמליהו. פאר דעם דאזיגען פערבאנד איז זעהר וויכטיג געוועזען צוציציהען אויף זיין זייט אויך יותם׳ן, דעם מלך פון ירושלים: ארם, ישראל און יהודה זענען דאך דאן געוועזען די בעדייטענדסטע מלוכות אין דער פאדערשטער אזיען און האבען פערנומען דעם צענטר פון יענעם קרייז. פערנעהמענדיג אזא פאזיציע, וואלטען זיי געקאנט האפען אויך אויף דער הילף פון מצרים. האט אבער יותם נישט געוואלט מיט׳ן גוטען ווילען אריינקריכען אין א מלחמה מיט אשור, כל זמן זי, אשור, בערירט נישט זיינע גרענעצען. דאן האבען די פעראייניגטע מלכים פון ארם און שומרון גערעכענט מיט געוואלד צו צווינגען דעם מלך פון ירושלים, צו צושטעהן צו זייער פערבאנד: זיי האבען איהם ערקלערט א מלחמה און זענען בעפאלען יהודה. דערווייל איז אין דעם רעכטען, ערנסטען מאמענט פונ׳ם קריעג געשטארבען יותם, און איהם האט גע׳ירשנ׳ט די מלוכה זיין קליינמוטיגער זוהן אחז. זייענדיג פון דער נאטור נישט קריעגספעהיג, האט ער נאך מעהר פון זיין פאטער זיך געשראקען איינצורייצען דעם גרויסען מלך פון נינוה און איז נישט צוגעשטאנען צום פערבאנד; דערפאר האט די מלחמה פון די פעראייניגטע מלוכות ארם און אפרים זיך בעגייט נאך יותם׳ס טוידט. דאן האט זיך די אונטערדריקטע אדום בענוצט מיט דעם קריטישען מאמענט פון יהודה און ביי איהר אבגעריסען איהר וויכטיגסטען האפען עולת ביי׳ם ים סוף; דעריבער האט אחז מיט׳ן אייגענעם ווילען זיך געווענדעט צום מלך פון אשור, צו תגלת פלאסר, איהם אויסגעדריקט זיין אונטערטעניגשאפט און געבעטען הילף געגען זיינע פיינד; דערצו נאך האט אחז געשיקט דעם מלך פון אשור פיעל זילבער און גאלד אלס מתנות. תגלת פלאסר איז זעהר צופריעדען געבליעבען פון אחז׳ס אויפפיהרונג, לויט וועלכער ער האט איהם, אנשטאט מלחמה צו האלטען, מיט׳ן אייגענעם ווילען גאר אנערקענט פאר זיין אויבערהערשער; נישט זוימענדיג פיעל, האט דער מלך פון אשור צונויפגעזאמעלט זיי גרויסעז היל און זיך געלאזען מיט זיי צו די אויפגעבונטעוועטע מלוכות.

„ווען די פֿעראייניגטע מלכים רצין און פקח האבען זיך דערוואוסט, אז אשור האט זיך אריינגעריסען אין זייערע לענדער, האבען זיי פֿערלאזען יהודה און יעדערער פֿון זיי האט זיך וואס גיכער געלאזען צוריק אין זיין לאנד. נאר ס'איז שוין געוועזען צו שפעט. תגלת פלאסר האט שוין געהאט בעוויזען איינצונעהמען דמשק און די בעפֿעלקערונג פֿון ארם האט ער פֿערטריבען ווייט אין דער פראווינץ קיר. דעם מלך רצין האט ער פֿערהאפט אין געפֿענגעניש און געטויטעט איהם. דער קאמפף צווישען אשור און ארם, וואס האט זיך שוין אנגעפֿאנגען מיט פֿיעל צעהנדליגער יאהרען פֿריהער, האט זיך אלזא פֿערענדיגט: ארם איז בעזיעגט געווארען און פֿערוואנדעלט געווארען אין א אשור'ישער פראווינץ מיט'ן נאמען סוריא. נאכדעם איז דער מלך פֿון אשור מיט זיין חיל אריינגעטראטען אין לאנד פֿון ישראל און האט פֿון מזרח=זייט אבגענומען דעם גאנצען גלעד און פֿון צפון=זייט — די חלקים ערד פֿון די שבטים: נפתלי, זבולון און אשר. די דאזיגע קרייזען ערד האט תגלת פלאסר פֿעראייניגט מיט זיין פֿאטערלאנד און די איינוואהנער האט ער פֿערטריבען אין געפֿענגעניש און פֿונאנדערגע=זעצט אין די ווייטסטע געגענדען פֿון אשור. און אויף אזא אופֿן איז פֿון דער ישראל=מלוכה מיט איינמאל אבגעריסען געווארען א בעדייטענדער טייל ערד (אין יאהר 734—735). פקח איז געבליעבען אלם הערשער נאר איבער אפרים און נאך פֿיער אדער פֿינף שבטים. די הויפטשטאדט איז זיך, ווי פֿריהער, געבליעבען שומרון. דער איבערגעבליעבענער טייל האט אבער אויך געמוזט אנערקענען די אויבערמאכט פֿון אשור און צאהלען איהר א געוויסען מס. דאס פֿאלק איז געוועזען נישט צופֿריעדען מיט פקח'ן, וועלכער האט מיט זיין אויפשטאנד געגען אשור געבראכט דאס לאנד צו אזא אונגליק און געגען איהם האט זיך געבילדעט א בונט, אן דער שפּיץ פֿון וועלכען ס'איז געשטאנען הושע בן אלה, וועלכער האט טאקי געהרג'עט פקח בן רמליהו, אויפֿן 20=טען יאהר פֿון זיין הערשען, און מיט דער הילף פֿון אשור פֿערנומען דעם טראן פֿון ישראל".

אין דער צייט פֿון דער פֿינסטערער קאטאסטראפֿע, וואס האט בע=געגענט די מלוכה פֿון אפרים, האט געלעבט דער נביא מיכה המורשתי, וועלכער איז, ווי זיינע פֿארגענגער עמוס און הושע, אויך געקומען פֿון יהודה קיין שומרון צו שטראפֿען דאס פֿאלק. זיין נבואה איז געוועזען אלץ אין דעם זעלביגען גייסט; ער רעדט כסדר וועגען די עולות, וואס די מעכטיגע בעגעהען קעגען די שוואכע, וועגען דער אונגליקליכער פּאליטיק פֿון די מלכים, געגען דער פֿאלשער לעהרע פֿון די געצען=כהנים, און איבערהויפט געגען דאס געצענדיענעריי:

„זאלען הערען אלע פעלקער, זאל פערנעהמען די ערד און איהרע בעשעפענישען, זאל גאט זיין צווישען אייך אלס עדות — גאט פון זיין הייליגען פאלאץ! גאט געהט ארויס פון זיין ארט, ער ניעדערט אראב און טרעט ארויף אויף די ערהויבענישען פון דער ערד. און עס וועלען די בערג צוגעהן פון אונטער איהם און עס וועלען די טאלען צו שפאלטען ווערען פון זיינע טריט — אזוי ווי וואקס ביים פייער, ווי וואסער וואס רינט אראב. דאס איז אלץ צוליעב די זינד פון יעקב, צוליעב די פערברעכען פון ישראל... (גאט זאגט) איך וועל מאכען פון שומרון א וויסטען פעלד-בערגעל, איך וועל איהרע שטיינער צום טאל אראבשלײַדערען און איהר פונדאמענט וועל איך אויפדעקען. און אלע איהרע הייליגע בילדער וועלען צושמעטערט ווערען און איהרע זנות-מתנות וועלען פערברענט ווערען און איהרע געצען וועלען פערניכטעט ווערען... דערויף קלאג איך און יאמער איך, איך געה ארום נאקיט און וואהנזיניג, איך טרויער ווי די שטרוים-פויגלען, פערגיס טרערען, ווי די קראקאדילען"...

מיכה'ן איז אויסגעקומען צו קעמפפען געגען א נייעם פערברעך, פון וועלכען זיינע פארגענגער אין די לעצטע דורות האבען נישט געוואוסט — געגען די פאלשע נביאים. דאס זענען געווען מענשען, געדונגענע הירך דעם מלך און דורך די שרים, ווי אין איזבל'ס צייטען, וועלכע האבען געדארפט נאכמאכען די נביאים, כדי אבצושוואכען דעם איינדרוק פון זייער נביאות. די געדונגענע נביאים פלעגען בערוהיגען דאס פאלק נאך די אנשרעקענישען פון די אמת'ע נביאים. מיט זיסינקע רעד פלעגען זיי זיך מיהען איינצושלעפערען דעם המון, ער זאל זיך נישט אומקוקען אויף דער געפאהר, וואס שטעהט איהם פאר. צו די שרים און כהנים איז אלזא צוגעקומען א נייע זינדיגע קאסטע, און מיכה האט געגען זיי אלעמען געמוזט אויפהויבען זיין שטים:

„הערט נאר די קעפ פון יעקב, די הארען פון ישראל: איהר בעדארפט דאך וויסען אייער משפט: איהר האט פיינד דאס גוט'ס, און האט ליעב דאס שלעכטס... איהר האט אויפגעפרעסען דאס פלייש פון מיין פאלק און זיין הויט האט איהר פון איהם אבגעשונדען און זיינע ביינער האט איהר צוקנאקט און איהר האט איהם אויסגעבראטען ווי אין א טאפ, ווי פלייש אין א קעסעל. דערפאר וועט איהר שרייען צו גאט און ער וועט אייך נישט ענטפערען, ער וועט זיין געזיכט פערבארגען פון אייך, אין דער צייט, ווען עס וועט פול ווערען די מאס פון אייערע שלעכטע מעשים!" — און אזוי האט גאט געזאגט וועגען די נביאים, וואס פער-

פיהרען מיין פאלק, וואס קריצען מיט די ציינער און זעהען פאר איהם „שלום" און אויף דעם, וואס בעצאהלט זיי נישט, ערקלעהרען זיי א מלחמה — א בלינדע נאכט וועט איך בעגעגענען פאר אייער „זעהונג" און פינסטער וועט איך ווערען פון אייער צויבער. די זון וועט אונטערגעהן פאר די דאזיגע נביאים און זייער טאג וועט פערשווארצט ווערען. און ס'וועלען זיך שעמען די „זעהערס" און שאנד וועט טרעפען די צויבערער, זיי וועלען מוזען דאס מויל פערדעקען, ווייל זיי וועלען גאט'ס־ענטפער נישט געפינען. נאר איך בין פול מיט'ן קראפט, מיט'ן גייסט פון גאט, מיט'ן גייסט פון גערעכטיגקייט און מאכט, צו זאגען יעקב'ן זיין פערברעך, און ישראל'ן זיין זינד!"

ווען עס האט אבער דאס אונגליק אין לאנד אויסגעבראכען, האט דער נביא אין זיין טיעפען טרויער דעם טאן געביטען: פון צו שטראפען געהט ער איבער אויף צו טרייסטען דעם איבערגעבליבענעם טייל פונ'ם פאלק. ער וועקט אין זיינע ברידער די האפנונג אויף דעם רחמנות פון גאט.

„איך האף צו גאט, איך ווארט צו'ם אלמעכטיגען־העלפער — מיין גאט וועט מיר דערהערען. פרעה זיך נישט מיין פיינד, אויב איך בין געפאלען, וועל איך זיך נאך אויפהויבען, אויב איך זיץ אין דער פינסטער— איז גאט מיין ליכט. דעם צארן פון גאט וועל איך פערטראגען, ווייל איך האב געגען איהם געזינדיגט — ביז וואנען ער וועט זיך אננעהמען מיין קריג, ער וועט ענדיגען מיין שטראף, דאן וועט ער מיר פון "אסניי ארויס־פיהרען אויף דער ליכטיגער שיין און איך וועל זעהן זיין גערעכטיגקייט. און מיין פיינדין וועט זיך צוקוקען, און פערשעמט וועט ווערען די, וואס האט געשפאט: „וואו איז דיין גאט, דער אלמעכטיגער?!" דאן וועל איך אן איהר נקמה זעהן, דאן וועט זי צוטראטען ווערען, ווי דער ליים פון גאס!"...

די קאטאסטראפע, וואס איז געשעהן, האט געהאט א טיעפע מאראלישע ווירקונג אויפ'ן פאלק; דאס רעליגיעזע געפיהל ווערט פער־שטארקט און די הערצער ווענדען זיך צו זייער אוראלטען גאט, צום גאט פון זייערע עלטערען. מיכה לעהרנט דאס פאלק דעם אמת'ן וועג, און דא ווערט פון דאסניי אנגעוויזען אויף די אלטע טראדיציעס:

„מיט וואס זאל איך גאט בעגעגענען, מיט וואס זאל איך זיך בויגען פאר דעם הויכען אלמעכטיגען? זאל איך איהם דען בעגעגענען מיט עולות, מיט יאהריגע קעלבלעך? קאן מען דען גאט פערגעניגען מיט טויזענדער שעפסען, מיט צעהנדליגער טויזענדער בוימעל־טייכען? זאל איך דען מיינע

פערברעכען אויסקויפען מיט'ן לעבען פון מיין בכור? זאל איך איהם מיין קינד מקריב זיין פאר מיינע זינד? — מענש, גאט האט דיר דאך געזאגט, וואס איהם געפעהלט און וואס ער פאדערט פון דיר: נאר משפט טהון, נאר חסד ליעב האבען און קיין שטאלץ פאר גאט נישט ווייזען!..."

די פאליטיק אין שומרון האט אין אנפאנג זיך אויך געפיהרט לויט דעם וועג, וועלכען די נביאים האבען אנגעוויזען; זי האט זיך געשטיצט אויף נאכגעביגקייט, געדולד און האפענונג. דער נייער מלך הושע בן אלה האט אשור'ען אויסגעדריקט טרייע אונטערטעניגקייט און פלעגט יעדעס יאהר שיקען מתנות צום הערשער פון נינוה, און דערפאר האט דער לעצטער נישט געפרובט זיך מעהר צו בעאונרוהיגען דאס לאנד פון אפרים. הושע האט זיך אבער נישט געקאנט צוגעוואהנען צו דער קנעכטישער לאגע פון דער ישראל=מלוכה און אין דער זעלבער צייט, ווען לפנים פלעגט ער אשור'ן ארויסווייזען פאלשטענדיגע הכנעה, האט ער אין הארצען גע= טראכט וועגען דער פאליטישער בעפרייאונג פון זיין פאלק. צו דער צייט איז געשטארבען דער גרויזאמער קריעגס=העלד, דער „גרויסער מלך" תגלת=פלאסר (727) און אויפ'ן מזרח האט זיך פון דאסניי אנגעהויבען די בעוועגונג געגען אשור. די פיניצעער און די אנדערע פעלקער האבען זיך ווידער אויפגעבונטעוועט געגען דער איבערמאכט פון אשור, גלויבענדיג, אז איצטער, נאכ'ן טוידט פון דעם העלדישען טיראן, וועט זיי געלינגען זיך צו בעפרייען פון דעם פרעמדען יאך. און ווידער האט אויפגעלעבט די האפנונג אויף מצרים, אז זי וועט קומען צו הילף. די דאזיגע אל= געמיינע בעוועגונג האט אויך הושע בן אלה'ן פערשלעפט אין איהר שטראם. ער האט געשיקט שלוחים צו סוא דעם מלך פון מצרים, צו פיהרען אונטערהאנדלונגען מיט איהם וועגען א פערבאנד; פון סוא זע= נען אנגעקומען, וואהרשיינליך, גוטע הבטחות. דאן האט הושע זיך פער= לאזען אויף דעם און האט אויפגעהערט צו שיקען דעם יעהרליכען מס צו דעם יורש פון תגלת פלאסר, צו שלמנאסר'ן. הושע האט אבער באלד זיך געמוזט איבערצייגען, אז ער האט אן'אונגליקליכען פעהלער געטהון. עס איז געשעהן, ווי די נביאים פון גאט האבען פאראויס געזאגט. מצרים האט זיך זאגאר נישט געפרובט קומען צו הילף דעם מלך פון שומרון, ווען שלמנאסר איז מיט זיין אונגעהויער גרויסען חיל בעפאלען דאס לאנד פון ישראל. די אשור'ער האבען אבגענומען ביי ישראל איין שטאדט נאך דער צווייטער, ביז זיי זענען נישט צוגעטראטען ענדליך צו שומרון אליין. דא האבען זיי געהאפט דעם לעצטען מלך פון ישראל אין געפענגעניש

און איהם פארזעצט אין א פינסטערען טורעם. שומרון אליין איז אבער זיי נישט געוועזען אזוי לייכט איינצונעהמען; די בני אפרים האבען געוויזען גרויסע גבורות, פאר וועלכע עס האט געשטוינט דאס גרויסע מלחמה=פאלק פון אשור. שלמנאסר האט שוין אליין נישט זוכה געוועזען צו זעהן, ווי די הויפטשטאדט פון אפרים איז איינגענומען געווארען; ערשט פאר דיין יורש סרגון, אויף דעם פירטען יאהר פון דער בעלאגערונג איז שומרון איינגענומען געווארען (721). אט אזוי איז געפאלען אויף אייביג די מלוכה פון ישראל!

מורא האבענדיג פאר א נייעם אויפשטאנד, האט סרגון, לויט די פארצייטיגע מלחמה=מנהגים, פיעל טויזענדער בעזיעגטע ישראלים אויסגעהרג'עט און פיעל צעהנדליגער טויזענדער האט ער פערטריבען אין וויטע אשור-פראווינצען, „בעזעצענדיג זיי אין הלה און אין חבור, ביי די ברעגען פון טייך גוזן און אין די שטעדט פון מדי". א גרויסער טייל האט זיך געראטעוועט און איז אנטלאפען קיין יהודה, נאר א קליינע מאסע ישראלים, פון די ארימע און ווירקונגסלאזע, האט סרגון געלאזט אין שומרון און אין די ארומיגע שטעדט. דערפאר האט ער דארט בעזעצט א פרעמדע בעפעלקערונג פון פערשידענע איינגענומענע פעלקער „פון בבל, פון כותה, פון עזא, פון המת און פון ספרוים". די דאזיגע נייע איינוואהנער האבען איבערגענומען פיעל מנהגים פון די אלטע ישראלים, וואס האבען זיך מיט זיי אויסגעמישט, נאר צוזאמען דערמיט האבען זיי זיך געהאלטען ביי זייערע אייגענע טראדיציעס, וואס זיי האבען פון זייערע פאטערלענדער אהער געבראכט. אזוי אויך האבען זיי אנגענומען די אמונה פון יהוה, וועלכען זיי האבען געהערט אלס לאקאלען גאט, אלם דעם גאט פון שומרון, נאר צוזאמען מיט דעם האבען זיי געדיענט צו זייערע טראדיציאנעלע, היימישע געטער. די מאסע אין שומרון האט אלזא געבילדעט א אויסמישונג פון פעלקער, וועלכע האבען בעקומען דעם אלגעמיינעם נאמען שומרונים; די שומרונים האבען געשאפען אן אויסגעמישטע קולטור, אין וועלכער סיזענען געבליבען נאר גאנץ שוואכע שפורען פון דער פאריגער ישראל=קולטור. נאכהער זענען פערשלונגען געווארען צווישען די איבריגע פעלקער די יענע ישראלים, וואס זענען אין פרעמדע לענדער פערשטויסען געווארען. פון זייער אלטער קולטור און פון זייערע אלע אייגענשאפטען איז קיין געדעכעניש נישט געבליבען. אזוי איז חרוב געווארען דאס פאלק ישראל! דאס פאלק אין אפרים האט ווייניג זיך געמיהט צו פערפעסטיגען אין זיך זיין אריגינאליטעט; בויענדיג זיין נאציאנאליזם אויף די מאטעריאלע קנינים: אויף דאס לאנד,

אויף דעם מלך און אזוי ו., האט עס פערלאזען זיין גייסטיגע וועלט, וועלכע האט זיך שטענדיג געוואקעלט אונטער פערשידענע פרעמדע איינפלוססען; און באלד, ווי דאס פאלק איז אבגעריסען געווארען פון זיין מאטעריעלען נאציאנאלען באדען, איז עס הרוב געווארען, נישט קאנענדיג זיך אונטער־שיידען פון די איבעריגע פרעמדע פעלקער־מאססען, וואס האבען איהם ארומגערינגעלט. דער בליק פון די אפרים׳שע פאליטיקער האט זיך אלזא ארויסגעוויזען אלס פיעל קורצזיכטיגער, ווי די שטרעבונגען פון די נביאים פון לאנד. און אזוי ווי ס׳איז מקוים געווארען די נבואה פון געטליכען נביא וועגען חורבן פון דאס לאנד, אזוי איז אויך ענדליך מקוים געווארען זיינע רעד וועגען חורבן פון דאס פאלק, וואס ער האט אויסגעדריקט אין די ווערטער:

אפרים בעמים הוא יתבולל, אפרים היה עוגה בלי הפוכה!

צעהנטעס קאפיטעל.

די מלוכה אין יהודה.

(פון רחבעם ביז יהואש. 881—977).

דאס אינערליכע לעבען אין יהודה איז נאך דער שפאלטונג געגאנגען מיט א גליקליכערען וועג, ווי אין אפרים. די רוהיגקייט אין לאנד גופא איז געוועזען א פאלקאמע, די אייניגקייט — א פעסטע, די ארדנונג — א זיכערע. דער הויפט־פלאג פון אפרים — די פערשיעדענע מרידות און מלוכה־איבערקעהרענישען, האט דא קיין ארט נישט געהאט. אין יהודה האט פון אנפאנג אן ביז'ן ענדע געהערשט די דינאסטיע פון דוד בן ישי, די הויפטשטאדט איז דא געוועזען, פאר דער גאנצער צייט, וואס יהודה האט עקזיסטירט — ירושלים. די אונגעשטערטע אינערליכע רוהיגקייט האט מיטגעהאלפען די מלכים פון לאנד צו פערפעסטיגען און פערזיכערען די פאליטישע לאגע פון יהודה און דעם פאלק — צו ענטוויקלען זיך אלזייטיג אין דער ריכטונג פון זיין אריגינאליטעט און זיין נאציאנאלער אייגענארטיגקייט.

דער ערשטער מלך, וואס האט געוועלטיגט איבער יהודה נאך דער שפאלטונג, רחבעם בן שלמה, האט נאך זיין אבזאגען זיך, צוליעב דער התראה פון נביא שמעיה—, מלחמה צו האלטען מיט זיין פיינד ירבעם בן נבט, דער ערשטער מלך פון אפרים, — זיך פערנומען מיט דער וויכטיגער ארבייט פון בעפעסטיגען דאס לאנד געגען אנ'אויסערליכען אנפאל. די טעטיגקייט פון זיינע פארגענגער אין דער הינזיכט איז געוועזען נישט גענוגענד און אויסער דעם איז זי געוועזען געווענדט הויפטזעכליך אויף די אלטע גרענצען, געגען די אלטע שונאים. נאך דער שפאלטונג אין ארץ ישראל

האָבען זיך אָבער איבערגערוקט די גרענעצען פון דער ירושלים־מלוכה
און איהר איז שוין אויסגעקומען זיך צו שיצען געגען דעם נייעם פייגד,
געגען דער מלוכה פון אפרים, וועלכע האָט איהר, ווי א רונג, כמעט פון
אַלע זייטען אַרומגענומען. מיט דעם צוועק בויט רחבעם נייע פעסטונגען
אויף די גרענצען צווישען יהודה און די איבעריגע פיינדליכע שבטים פון
ישראל, שטעלט אויף דאָרטען נייע שטעדט און נייע פערטיידיגונגס־פונק־
טען. אין די אַלע פונקטען, וועלכע האָבען דערגרייכט ביז צוואַנציג, האָט
ער בעשטימט קאָמענדאַנטען, אויסגעבויעט אַרסענאַלען און שפייז־לאַגער'ס
אויף צו אויסהאַלטען דעם חיל אין דער צייט פון א מלחמה.
רחבעם האָט אַלזאָ פיעל נוצען געבראַכט זיין פאָטערלאַנד אין
סטראַטעגישער הינזיכט; זיין קעניגען האָט אָבער מיטגעבראַכט מיט זיך
פאַר'ן פאָלק די געפאַהר פון א מאָראַלישער פערדאַרבונג. זייענדיג א זוהן
פון נעמה, דעם מלך עמונ'ס טאָכטער, וועלכע זיין פאָטער שלמה האָט
צום ערשטען אַלס פרוי גענומען, האָט ער פון איהר געירש'ענט פיעל
שעדליכע, פאָלקס־פיינדליכע נייגונגען, צווישען זיי — אויך זיין נייגונג
צו געצענדיענעריי. שלמה נאָך האָט ערלויבט די אויסלענדישע איינ־
וואָהנער אין ירושלים און די איבעריגע שטעדט צו האַלטען זיך ביי זייער
אמונה; רחבעם האָט אָבער אַליין אויפגעשטעלט אָבגעטער אין זיין הויפט־
שטאָדט, געבויט פאַר זיי אַלטאַרען אויף אַלע הויכע בערג און געלאָזט
פאַר זיי אשרות (ספעציעלע לינדען־בוימער) פלאַנצען. דעם מלך'ס אויפ־
פיהרונג האָט באַלד אַרויסגערופען פיעל נאָכאַמונגען צווישען די שרים
און צווישען די פאָלק'ס־מאַסען. דער דאָזיגער מצב האָט אָבער לאַנג נישט
געדויערט. די נביאים מיט זייער געוועהנליכער ענטשלאָסענקייט האָבען נישט
אויפגעהערט צו קעמפפען געגען דעם דאָזיגען פערראַט בנוגע צום נאַ־
ציאָנאַלען גייסט. ווייטער, איז אויפ'ן פינפטען יאָהר פון רחבעם'ס קעניגען
אָנגעפאַלען שישק מלך מצרים אויף יהודה. רחבעם האָט מיט זיינע בע־
דייטענד קלענערע קרעפטען נישט געקאָנט גובר זיין דעם פיינד, וועלכער
האָט שוין זיך זאָגאַר געדאַט אַריינגעריסען אין דער הויפטשטאָדט, און
ער איז געוועזען געצוואונגען מיט געלד אויסצוקויפען די זעלבסטשטענדיגקייט
פון דער מלוכה: א סך גאָלד און זילבער און קופער פון די אוצרות בית־
המלך און פונ'ם בית־המקדש האָט שישק בעקומען פון רחבעם'ן און נאָר
דאַן האָט ער דאָס לאַנד פערלאָזען. דער נביא שמעיה האָט אויף דעם אָנפאַל
פון מלך מצרים אָנגעוויזען, ווי אויף א שטראָף פון גאָט פאַר די שלעכטע
מעשים אין לאַנד. „אַזוי האָט גאָט געזאָגט: איהר האָט מיר פערלאָזען,

דערפאַר האָב איך אייך פערלאָזען אין די הענד פון שישק׳׳ — זענען געווען שמעיה׳ס ווערטער צום מלך רחבעם

די גרויסע פאָלק׳ס־געפאַהר האָט, ווי געוועהנליך, אַרויסגערופען אַ שטאַרקע נאַציאָנאַלע שטימונג. די רעד פונ׳ם נביא האָבען אַ טיעפען איינדרוק געמאַכט אויפ׳ן מלך, אויף די שרים, אויפ׳ן פאָלק און „זיי האָבען זיך אומגעקעהרט צו גאָט״. דער מלך האָט זיך אָבער נישט געמיהט אויסצוראָטען מיט׳ן וואָרצעל די שלעכטע, אַנטינאַציאָנאַלע ווירקונג, אין וועלכער ער איז אַליין שולדיג געווען. דערפאַר האָט ער אָבער זיך אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגער בעפעסטיגונגס־טעטיגקייט, ווי נאָר דער פיינד האָט דאָס לאַנד פערלאָזען. ער האָט גענומען פון דאָסניי אויפבויען די פעסטונגען, וועלכע די מצרים האָבען צושטערט, ער האָט בעניייט מיט פרישע קרעפ־טען זיין חיל, וועלכער איז געפלאָגט געוואָרען אין דער פאָריגער מלחמה. אַ דאַנק דער דאָזיגער פאָרזיכטיגקייט איז איהם געלונגען אויסצוהאַלטען די שטענדיגע צוזאַמענשטויסונגען מיט דער פיעלצאָהליגער אַרמעע פון ירבעם בן נבט, וועלכע האָבען נישט אויפגעהערט פאַר דאָס גאַנצע לעבען פון רחבעם׳ן און וועלכע זענען, וואַהרשיינליך, נאָך שישק׳ס אָנפאַל אויף יהודה, פיעל שווערער און אָפטער געוואָרען.

אויפ׳ן אַכטצעהנטען יאָהר פון זיין קעניגען איז ער געשטאָרבען, און אויפ׳ן טראָן איז אַרויף זיין זוהן אביה (957—960), וועלכער האָט געהערשט איבער׳ן לאַנד סך הכל דריי יאָהר. איהם, דעם יונגען מלך, איז אויסגעקומען אַרויסצוטרעטען שוין אין אַניענטשלאָסענער מלחמה געגען דער מלוכה פון אפרים. יהודה איז שוין אָבער דאַן אַזוי מעכטיג געווען, אַז נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס דער חיל פון ירבעם בן נבט איז געווען דאָפּעלט אין פערגלייך מיט דעם חיל פון אביה, האָט דער לעצטער אָבגע־האַלטען איבער׳ן שונא אַ ריעזיגען נצחון. אביה האָט ביי ירבעם׳ן אָבגע־נומען פיעל שטעדט, צווישען וועלכע עס האָט זיך אויך געפינען די בעריהמטע בית־אל, נאָר זי האָט ער, ווי ס׳שיינט, נאָכהער צוריקגעקעהרט. די גבורה פון יהודה האָט פון דאַן אָן אַ שרעק געוואָרפען אויף אפרים, פיעל פון די לעצטע זענען גע׳הרג׳עט געוואָרען אין קאַמפף, די איבע־ריגע זענען זיך צולאָפען. מערקווירדיג זענען די ווערטער, מיט וועלכע דער מלך פון ירושלים ווענדעט זיך אין דער צייט פון מלחמה צום חיל פון פיינד און צו זיין אָנפיהרער, שטעהענדיג אויפ׳ן באַרג צמרים, וועלכער האָט, וואַהרשיינליך געדיענט אַלס גרענעץ צווישען ביידע לאַגערען. נאָכדעם, ווי דער מלך דערצעהלט אין קורצען די געשיכטע, ווי אַזוי גאָט האָט

גענאלבט דוד'ן און זיינע קינדער פאר הערשער איבער ישראל און ווי אזוי ירבעם, דער קנעכט פון שלמה בן דוד, האט מורד געווען אן זיין הארען, געהט ער איבער צו רעדען וועגען דעם געגענווארטיגען מאמענט:

„און איצטער מיינט איהר זיך צו שטארקען איבער דער מלוכה פון גאט, וועלכע איז אנגעטרויט געווארען דוד'ס הויז, הגםכדעם וואס איהר בילדעט א גרויסע מענגע און וואס מיט אייך זענען די גאלדענע קעלבער, וואס ירבעם האט אייך זיי פאר געטער געמאכט?! איהר האט דאך אבגעשטויסען די כהנים פון גאט, אהרן'ס קינדער, און די לוים, און איהר האט נייע כהנים געמאכט, לויט דעם מנהג פון אלע פעלקער: ווער עס וויל אנפילען זיין האנד מיט א יונגען רינד־אקס און מיט זיבען שעפסען, יענער ווערט א כהן פאר דעם אונ־גאט! (לא־אלהים)! אונזער גאט איז אבער דער אלמעכטיגער יהוה, מיר האבען איהם נישט פערלאזען און די קינדער פון אהרן זענען כהנים־דינער פאר אונזער גאט און די לוים — ערפילען די היילינגע ארבייט אין בית־המקדש. און מיר זענען מקריב ב' גאט עולות יעדען פריהמארגען און יעדען אבענד... דען מיר היטען גאט'ס תורה, און איהר האט זי פערלאזען. און איצטער שטעהט גאט און זיינע כהנים, מיט די שאל־טראמפייטען, אין דער שפיץ פון אונזער מחנה— איהר זאלט נישט שטרייטען מיט דעם אלמעכטיגען גאט פון אייערע עלטערן, וויל עס וועט אייך נישט בעגליקען!"

די דאזיגע רעד פון אביה דריקען אויס די פרומע שטימונג פון מלך און פון פאלק. דער מלך און דאס פאלק דינען גאט, היטען זיין תורה, פערהייליגען זיין בית־המקדש און עהרען זיינע כהנים — דאס גיעט זיי דעם מוט צו גלויבען אין זייער מעכטיגקייט און צו האפען, אז קיינע וועט נישט אימשטאנד זיין, זיי צו בעזיעגען. די דאזיגע פרומע שטימונג איז אבער נישט קיין פאנאטישע: דער מלך און דאס פאלק פערטראגען גאנץ געדולדיג די טיילווייזע געצענדינעריי, וואס איז נאך פערבליעבען פון רחבעם'ס צייטען; רחבעם'ס פרוי, אביה'ס מוטער, מעכה בת־אבישלום, וועלכע איז געוועזן א הייסע געצענדיענערין, האט נאך דאן געלעבט און האט אונגעשטערט פארטגעזעצט איהר טעטיגקייט אין דער דאזיגער פערדארבענער ריכטונג: זי האט אין ירושלים אבגעטער געשטעלט און געפלאנצט אשרות.

אסא, דער זוהן פון אביה און זיין נאכפאלגער, איז שוין געגאנגען אין דער אייפעריגקייט פאר זיין אמונה פיעל ווייטער פון זיין פאטער. ער האט געלאזט צוברעכען די מזבחות פון די אבגעטער, אויסגעריסען

די אשרות און בכלל שטרענג נאָכגעקוקט, אַז דאָס פאָלק זאָל זיך פעסט האַלטען ביי זיין תורה. ער האָט זאָגאַר נישט געשוינט זיין באָבען מעכה: איהר אָבגאָט האָט ער צושמעטערט און האָט פערקלענערט איהרע פערזענליכע בעדייטונג אין קעניגליכען הויף. די פערשידענע במות, אויף וועלכע דאָס פאָלק האָט אין פּראָווינץ קרבנות געבראַכט און וועלכע האָבען דאָרטען עקזיסטירט נאָך פון שמואל־הנביא'ס צייטען, האָט אָסא דירעקט נישט בטל געמאַכט, אונדירעקט האָט ער אָבער געשטרעבט זיי אונטערצוברענגען כדי צו פערפעסטיגען דעם אויטאָריטעט פון בית־המקדש און די אינערליכע צענטראַליזאַציע פון פאָלק — צו וואָס עס האָבען געשטרעבט די ערשטע מלכים פון ארץ־ישראל. צו דעם צוועק האָט ער זיך געמיהט אַלץ מעהר אויסצופוצען דעם בית־המקדש און ער האָט אויף דעם מנדב געווען פיעל גאָלד און זילבער פון זיינע אייגענע אוצרות. ער האָט האַרום אויך זעהר פיעל אַכט געלייגט אויף די קרבנות. וואָס שענער דער אַלגעמיינער בית־המקדש איז געוואָרען און וואָס פייערליכער זיין צערעמאָניאַל איז צוגעגאַנגען, אַלץ חשוב'ער איז ער געוואָרען ביים פאָלק, ביי די מאַסען, אַלץ געפאַלענער זענען געוואָרען די במות און אַלץ פעסטער זענען צונויפגעבונדען געוואָרען די פערשידענע פּראָווינצען מיט'ן צענטרום פון לאַנד, מיט דער הויפטשטאָדט פון דער מלוכה—ירושלים. אין דער צייט, וואָס אָסא האָט געהערשט איבער'ן לאַנד, פלעגט דער נביא עזריהו בן־עודד פערשפּרייטען צווישען פאָלק די אידעען פון דער נבואה. „גאָט איז מיט אייך, ווען איהר זייט מיט איהם; וועט איהר איהם זוכען ווערט איהר איהם געפינען; ווערט איהר איהם פערלאָזען, ווערט ער אייך פערלאָזען!"—דער מלך און דער נביא האָבען אַלזאָ געאַרבייט אין איין ריכטונג: פערפעסטיגט ביים פאָלק זיין אמונה אין טראַדיציאָנעלען יהוה. אין יהודה האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען די אינטערעסען פון דער נאַציאָנאַלער אויפגעקלערטקייט און פון דער אינערליכער פּאָליטיק, און די מעהרע פערשטענדליכע מלכים האָבען עס פערשטאַנען אויסצונוצען פאַר דעם גליק פון פאָלק!...

אָסא איז געזעסען אויפ'ן טראָן אַ יאָהר איין און פערציג (957—917) און ווי די מסורה דערצעהלט, זענען די ערשטע יאָהרען פון אָסא'ס הערשונג פערביי געגאַנגען אין לאַנד זעהר רוהיג זאָגאַר פון אויסווייניג. קיין מלחמה, קיין צוזאַמענשטויסונג. אין אפרים איז גראָד די צייט געווען זעהר אונרוהיג, סיי פון אינווייניג, סיי פון אויסווייניג: אינערליכע בונטען געגען די מלכים און אויסערליכע מלחמות מיט די אַרומיגע פיינדליכע פעלקער האָבען דאָס לאַנד אין בלוט פערטרונקען. דאַן זענען מאַסען איינוואָהנער

פון אפרים, זאגאר גאנצע שטעדט, איבערהויפט פון די נאהנטע שבטים מנשה און שמעון, איבערגעגאנגען קיין יהודה. אסא האט צווישען זיינע נייע אונטערטאנען געמיהט זיך אויסצווארצלען דאס געצענדינערייא און צוזאמענגיסען זיי מיט זיין פאלק אין איין אמונה. די דאזיגע רוהיגע צייט האט אסא אויך שטארק אויסגענוצט אויף צו פערשטארקען דאס לאנד אין סטראטעגישער הינזיכט. ער האט אין לאנד נייע פעסטונגען געבויט, ארום געוויסע שטעדט האט ער מויער־ווענט געשטעלט, אין פיעל פונקטען האט ער טורעמס געמאכט. זיין חיל האט ער פערגרעסערט און זיין בעוואפנונג פערפאלקאמט. ווי די מסורה דערצעהלט, איז די יהודה'שע מיליציע בעשטאנען פון הונדערטער טויזענד מאן, בעוואפענטע מיט שפיזען און פאנצירען און פייל־בויגענס.

ע̣ס האט נישט לאנג געדויערט און די דאזיגע אלע מלחמה־פארבערייטונגען זענען שטארק צונוץ געקומען. א געפעהרליכער פיינד איז אנגעפאלען אויף יהודה, די כושים, וועלכע זענען אהער פון אפריקא אנגעקומען מיט אן'אונגעהויער גרויסען חיל (א מיליאן, לויט דער כראניקער פון תנ"ך דערצעהלט) מיט א קאלאסאלער בעוואפנונג (דריי הונדערט קריעגס־רייטוואגען, לויט דער זעלביגער קוועלע). אסא האט דעם פיינד בעגעגענט ביי מרשה און אין א ענטשלאסענעם קאמפף האט ער איהם מנצח געווען. די כושים האבען אבגעטרעטען, נאר אסא מיט זיין פיעל קלענערען חיל האט זיי נאכגעיאגט, אבגענומען ביי זיי פיעל רויב, איבערהויפט רינדער און שאף און קעמלען, און פערטריבען זיי ענדליך פון לאנד. דער דאזיגער נצחון האט ביים פאלק נאך פיעל העכער אויפגעהויבען דעם כבוד פון זייער נאציאנאלען גאט, „וועלכער קאן העלפען מיט ווייניג קרעפטען, ווי מיט פיעל": דער מלך און דער נביא האבען נישט געלאזען אבקיהלען די דאזיגע פייערליכע שטימונג און גלייך נאך דער מלחמה האבען זיי צוזאמענגערופען דאס פאלק אין ירושלים אויף דעם גרויסען קרבנות־שלאכט, וואס דער מלך האט אין בית־המקדש געלאזט פייער'ן פון דעם אבגענומענעם רויב. דאן האט אסא בעניייט דעם בונד צווישען פאלק און צווישען זיין גאט און האט בעשווארען דאס פאלק „צו פאלגען דעם גאט פון זיינע עלטערן מיט'ן גאנצען הארצען און מיט דער גאנצער נשמה". און ווער עס וועט גאט נישט פאלגען, יענער זאל געטויטעט ווערען פון קליין ביז גרויס, פון א מאנספערשוין ביז א פרויענצימער". און דער כראניקער גיעט צו: „גאנץ יהודה האט זיך געפרעהט צוליעב דער בעשווערונג, ווייל מיט'ן גאנצען הארצען האבען זיי צו גאט געשווארען און מיט'ן

גאנצען ווילען האבען זיי איהם בעגערט..."

אויפ'ן זעקס און דרייסיגסטען יאהר פון אסא'ס רעגירונג האט זיך פון דאסניי אנגעהויבען א מלחמה צווישען יהודה און צווישען אפרים. דאן האט בעשא דער מלך פון אפרים פערהאפט די גרענעץ-שטאדט רמה און דארט א פעסטונג געבויט, כדי צו בעקומען א זיכערע פאזיציע. צו יענער צייט איז שוין ארם מיט איהר הויפטשטאדט דמשק, וועלכע האט זיך זעהר נאהענט געגרענעצט מיט ארץ-ישראל, געווען גענוג גרויס און מעכטיג, און בעזיצענדיג א אונגעהויערן אפעטיט, וואלט זי נישט געקאנט בלייבען ניטראל אין דער בעציהונג צו דער מלחמה פון איהרע שכנים. זי וואלט געמוזט זיך אריינמישען און זיך אננעהמען פאר וועלכען ס'איז צד, כדי צו בעקומען א געוויסען חלק פון דעם נצחון. דער מלך פון יהודה האט עס גוט פערשטאנען און ער האט זיך געמיהט צוציהען די שכנישע מלוכה אויף זיין זייט. דאן האט ער געשיקט גרויסע מתנות פון גאלד און זילבער צום מלך פון ארם, צו בן-הדד דעם I, און איהם פארגעלעגט, צוזאמענצושטעלען א פעראייניגטען פערבאנד געגען דעם מלך פון אפרים. בן-הדד האט דעם פארשלאג אנגענומען: אפרים איז געאגראפיש נאהענטער געווען צו ארם, ווי יהודה, און פאר בן-הדד'ן איז וויכטיגער געווען אבצושוואכען זיין נאהענטסטען שכן, מיט וועלכען ער פלעגט מוזען קומען אין אפטע צוזאמענשטויסונגען. און אין דער זעלבער צייט, ווען בעשא האט בעלאגערט די גרענעצען פון יהודה, איז בן-הדד בעפאלען די גרענעץ-שטעדט פון אפרים און אנגעמאכט דארט פיעל חורבנות. דער דאזיגער אומשטאנד האט געצוואונגען דעם מלך פון ישראל, וואס גיכער צו פערלאזען יהודה און ראטעווען זיין אייגענעם לאנד. יהודה איז גאר אהן א קאמפף בעפרייט געווארען פון שונא און נאך פערהאפט זיינע פערפעסטיגטע פאזיציעס.

די פאליטיק פון אסא האט אלזא א גרויסע ישועה געבראכט פאר'ן לאנד, פונדעסטוועגען האט זי נישט געקענט צופריעדען שטעלען די נביאים. און דא איבערצייגען מיר זיך אין דער איינינקייט פון דער נבואה'שער טאקטיק אין ביידע ברידערליכע מלוכות—אפרים און יהודה. אזוי ווי אין אפרים, אזוי זענען די נביאים אין יהודה אויך שטענדיג געווען געגען יעדען פערבאנד מיט די ארומיגע פעלקער. פון איין זייט האבען זיי זיך געשראקען פאר דער שלעכטער מאראלישער און רעליגיעזער ווירקונג פון דעם פרעמדען פאלק, און פון צווייטען זייט, האבען זיי אין דעם געזעהן א צייכען פון נישט גלויבען אין דער קראפט פון דעם אלמעכטיגען גאט, וועלכער

נויטיגט זיך נישט אין קיין זייטיגער הילף, ווען ער וויל העלפען זיין פאָלק.— נאָך דער קאָמבינאַציע פון אָסא מיט ארם איז געקומען דער נביא הנני צום מלך פון יהודה און האָט איהם געזאָגט: „דערפאַר, וואָס דו האָסט זיך געשטיצט אויף דעם מלך פון ארם און דו האָסט זיך נישט פערלאָזען אויף דיין אַלמעכטיגען גאָט, דערפאַר איז דער היל פון ארם אַנטרונען געוואָרען פון דיינע הענד[*]. האָבען דאָך די כושים און די לובים געבילדעט אַ ריעזיג גרויסען היל, מיט פיעל רייטוועגענס און מיט פיעל רייטערס, און אַז דו היסט זיך אָנגעטרויט אָן גאָט, האָט ער זיי איבערגעגעבען אין דיינע הענד". דער מלך, וועלכער איז שטענדיג געווען געהאָרכזאַם דער נבואה בנוגע צו דער אמונה, האָט נישט געוואָלט פערלייַדען, אַז די נביאים זאָלען זיך מישען אין דער אויסערליכער פּאָליטיק און אויף דעם באָדען האָט צום ערשטען מאָל נאָך דער שפּאַלטונג אויסגעבראָכען אין יהודה אַ קאָנפליקט צווישען מלך און צווישען נביא. אָסא איז אין כעס געוואָרען אויף הנני און האָט איהם אין פעסטונג פערזעצט.

אויף דעם ניין און דרייסיגסטען יאָהר פון זיין הערשען איז אָסא קראַנק געוואָרען אויף די פיס. די נביאים האָבען אין דעם געזעהן אַ שטראָף פון גאָט פאַר דעם נביא'ס בעליידיגונג. די מסורה שטעלט אויף דעם מלך'ס רעכענונג נאָך אַ זינד, וועלכער איז זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר די נבואה-בעגריפען פון יענער צייט: אָסא האָט וועגען זיין קרענק „געלאָזט פרעגען ביי די רופאים און נישט ביי גאָט". דאָס פאָלק האָט אָבער געוואוסט, ווי אָבצושאַצען די גרויסע פערדינסטען פון דעם בעליעבטען און גאָטס-פאָרכטיגען הערשער, און ווען ער איז געשטאָרבען אויפ'ן איין און פערציגסטען יאָהר פון זיין מלוכה, האָט דאָס פאָלק איהם איינגעאָרדענט אַזאַ גרויסאַרטיגע לויה, וואָס קיין מלך אין ירושלים פאַר איהם האָט אַזעלכע נישט געהאַט!

יהושפט דער זוהן פון אָסא האָט געקעניגט איבער'ן לאַנד פינף און צוואַנציג יאָהר (895—918) און זיין הנהגה איז געווען ענליך צו זיין פאָטערס. דער אינצידענט, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען פערשטאָרבענעם מלך מיט די נביאים, איז מיט דער צייט פערגעסען געוואָרען און דער פרישער יורש-עצר האָט פון דאָסניי געאַרבייט פאַר די נוצען פון זיין לאַנד צוזאַמען מיט די אַלטע פאָלק'ס-לעהרער, מיט די געטליכע לייט,

[*] די כונה: ווען ארם וואלט זאנאר געווען אויף דער זייט פון אפרים, וואלט דאן אסא זייביידען מנצח געווען מיט דער הילף פון גאט.

די טרעגער פונ'ם „הייליגען גייסט".

דאס הערשען פון יהושפט האט זיך אויסגעצייכענט — ביז די לעצ־טע יאהרען — מיט פאלשטענדיגער אויסערליכער ווי אינערליכער רוהיגקייט. די רוהיגקייט האט אבער דעם מלך נישט פערשלעפערט און ער האט נישט אבגעשטעלט זיין טהעטיגקייט מיט דעם צוועק אלץ העכער אויפצוהויבען זיין פאלק פאליטיש, עקאנאמיש און מאראליש. ער האט אויך, ווי זיינע פארגענגער, זיך געמיהט פארטצוזעצען די פאלקאמענהייט אין דער סטרא־טעגיק. פון זיינע נייע אויפטהואונגען קאן מען רעכענען דאס, וואס ער האט זיין חיל איינגעטיילט און צושיקט אין פראווינץ, אין די פעסטונגס־שטעדט, אנשטאט דעם, וואס פריהער איז ער כמעט אינגאנצען געווען קאנצענטרירט אין דער הויפטשטאדט, אין ירושלים. ווייטער האט ער נייע ארסענאלען און לאגערס געבויט. לויט דעם אמאליגען פלאן פון זיין עלטער־זיידען שלמה, האט ער דאס גאנצע לאנד יהודה, ווי אויך די געגענדען, וואס זיין פאטער האט אבגענומען פון אפרים, איינגעטיילט אין חלקים, און אויף יעדען פון זיי האט געהאט צו בעפוילען א בעזונדער שטעל־פערטרעטער (נציב); דורך דער דאזיגער רעפארם האט ער אריינגעבראכט מעהר ארדנונג אין דער אינערליכער אדמיניסטראציע פון לאנד.

וואס ס'געהערט צו דער גייסטיגער זייט פון זיין הנהגה האט ער פארטגעזעצט די טעטיגקייט פון זיין פאטער: אלץ טיעפער איינצווארצלען ביים פאלק די אמונה אין דעם נאציאנאלען יהוה, אלס דעם איינציגען גאט פון ישראל און אלמעכטיגען בעשעפער און הער פון דער גאנצער וועלט, און צו בעקעמפפען די שלעכטע מאראלישעווירקונג פון די ארומיגע שכנישע פעלקער. דערצו האט ער נישט נאר מיט געוואלט מבער געווען, ווי זיין פאטער, די געצען און זייערע מזבחות, וואס זענען נאך אין דער פראווינץ געבליבען, נאר ער האט אויך געמיהט זיך אויפצוהויבען דאס נאציאנאל־רעליגיעזע בעוואוסטזיין פונ'ם פאלק. ער איז געווען דער ערשטער מלך, וועלכער האט גענומען אויף זיך די ארבייט, פאפולערע צו מאכען די תורה צווישען די פאלקס־מאסען

די פערשיעדענע חוקים און מצוות, וועלכע זענען, לויט דער מסורה, געגעבען געווארען דורך משה־רבינו, האבען זיך צוערשט איינגעהאלטען בײ די זקנים און ביי די נביאים אלס פאלק'ס־טראדיציעס און אנדערע פון זיי זענען פערקערפערט געווארען אין לעבעדיגע מנהגים און געוועהנהייטען; אין יהודה, וואו די נאציאנאלע קולטור האט פרעכטיגער, ווי אנדערשוואו, געבליהט, האבען די אזוי גערופענע מחוקקים אדער סופרים בישלעכווייז

צוזאמענגעקליבען די דאזיגע טראדיציעס און מנהגים, פערשריבען זיי אויף טאוולען אדער מגלות, פעסטגעשטעלט די פרינציפען, אויף וועלכע די פערשיעדענע חוקים און מצוות בעגרינדען זיך און אויסגעארבייט זייערע דעטאילען. די דאזיגע ריעזיגע ארבייט האט זיך, ווי עס שיינט, געצויגען גאנצע דורות און איז איבערהויפט ארגאניזירט געווארען פאר דוד'ן און שלמה'ן, ווען אויסער די בעקאנטע נביאים האבען אין יהודה עקזיסטירט נאך גאנצע פלעיאדעס פון הכמים, ווי די בני־יע...ן, די בני־אסף, די בני־הימן און א. וו. די פערצייכענטע חוקים ומשפטים האבען זיך אבער איינגעפונען אין גאנץ ווייניג עקזעמפלארען: נאר ביים מלך, ביי די כהנים און ביי די נביאים; דעם פאלק אין זיינע ברייטע מאסען, זיינען זיי געווען גאנץ אונבעקאנט, אויסער יענע געזעצען, וועלכע זיינען שוין פון יאהרען אריינגעדרונגען אין אלטעגליכען לעבען און פערדעכענט געווארען אלס מנהגים. יהושפט האט בעשטימט ארויסצונעהמען די תורה פון די איינצעלנע הענד און איהר אריינברינגען אין די ברייטע שיכטען פון פאלק. ער האט דעריבער אויפ'ן דריטען יאהר פון זיין קעניגען ארויסגעשיקט ספעציעלע שרים, צוזאמען מיט אויסדערוועהלטע פון די כהנים און די לויים, „צו לעהרנען אין די שטעדט פון יהודה". דער כראניקער פון „דברי הימים" רעכענט אויס א גאנצע רשימה פון הויכע לייט, וועלכע זיינען לויט דעם מלך'ס בעפעהל, ארויסגעפאהרען איבער די שטעדט פון יהודה „מיט דער ספר־תורה פון גאט און געלעהרנט דאס פאלק".

נאכדעם ווי די געזעצען פון דער תורה, וועלכע נעהמען ארום דעם גרעסטען טייל בעציהונגען פון יעדען בן־ישראל צו זיין גאט און צו זיין חבר זיינען געווארען מעהר אדער ווייניגער בעקאנט צווישען פאלק, האט שוין דער מלך יהושפט געהאט די מעגליכקייט אריינצוברינגען מעהר ארדנונג אויך אין דער ספערע פון געריכט. כל זמן די געזעצען, וועלכע דארפען רעגולירען די פערשיעדענע אינטערעסען פון דער בעפעלקערונג, זיינען נישט געווען פאפולער, האבען זיך די ענינים פון משפט איינגעפונען כמעט אויסשליסליך אין די הענד פון דעם מלך. יעדע געגענזייטיגע מיספערשטענדניש אין לאנד, וועלכע האט נישט געקאנט צווישען די צדדים געענדיגט ווערען אויפ'ן פריעדליכען אופן, האט געדארפט פארגעשטעלט ווערען פאר'ן מלך אין זיין פאלאץ. פון אזא ארדנונג האט די גערעכטיגקייט אין לאנד, פערשטעהט זיך, געמוזט ליידען. די מלוכה איז געווען צו גרויס און צו ברייט, אום יעדע אונרעכט זאל קאנען צום מלך אין דער הויפטשטאדט דערגרייכען. יהושפט האט אלזא געמיהט

זיך, לויט דער מעגליכקייט, צו לאקאליזירען די געריכטס-אינסטיטוציעס. אין יעדע פערפעסטיגטע שטאדט אין דער פראווינץ האט ער א געריכטס-הויז געגרינדעט. יעדער קריעג, וואס איז פארגעפאלען צווישען פערשידענע לייט, האט געמוזט בעטראכט ווערען דורך די פון מלך אנגעשטעלטע שופטים און געמוזט בעשלאסען ווערען, לויט די בעשטימטע אלגעמיינע געזעצען, אין דעם גייסט און לויט די פרינציפען פון דער תורה. עס איז זעהר אינטערעסאנט די רעדע, מיט וועלכער דער מלך האט זיך געווענדעט צו די אנגעשטעלטע פראווינציאנעלע שופטים און אין וועלכער עס קלינגט דער העכסטער הומאניזם און דאס שענסטע רעכטס-בעוואוסטזיין:

„בעטראכט שטענדיג, וואס איהר טהוט — האט ער צו די שופטים געזאגט — געדענקט, אז נישט פאר קיין מענשען משפט'עט איהר, נאר פאר גאט, דען ער געפינט זיך צווישען אייך אין געריכטס-הויז. זאל אויף אייך שטענדיג זיין דער שרעק פאר גאט; היט אייך, ווייל אונזער אלמעכטיגער גאט פערטראגט נישט קיין אונרעכט, קיין פארטייליכקייט און קיין שוחד!"

לאקאליזירענדיג די אינסטיטוציעס, האט ער זיי אויך געשטעלט אונטער דער אויפזיכט פון דער הויפט-געריכטס-אינסטאנץ, וועלכע ער האט איינגעריכטעט אין ירושלים. די שופטים אין דער דאזיגער איינריכטונג זענען געווען אנגעשטעלטע כהנים און לויים (דער גייסטליכער שטאנד) צוזאמען מיט די ראשי-האבות (פאמיליען-עלטסטע). זייער פפליכט איז געווען, אכטונג צו געבען אויף די געריכטס-אבטיילונגען אין דער פראווינץ, אז זיי זאלען געפיהרט ווערען עהרליך, לויט די אלגעמיינע פרינציפען פון דער נאציאנאלער רעכטס-לעהרע. דער דאזיגער אבער-געריכטס וויעדער איז געשטאנען אונטער דער אויפזיכט פון דעם הויפט (ראש) מיט דער בעטייליגונג פון דעם מלוכה-קאנצלער; אין זיין רשות האט זיך שטענדיג געפונען א גאנצער שטאט פון שוטרים, וועלכע האבען געבילדעט די אויספיהרונגס-מאכט פון געריכט און וועלכע האבען געהאט די בעפאלמעכטיגונג, צו צווינגען די פערמשפט'ע זיי זאלען מקיים זיין דעם פסק פון די שופטים. — אויך צו דעם געריכטס-קאנטראל האט זיך דער מלך יהושפט געווענדעט מיט ווארימע ווערטער:

איער פפליכט מוז איהר ערפילען מיט גאטספארכטיגקייט, מיט איבערצייגונג און מיט ערנסטקייט. יעדער קריעג, וואס וועט אנקומען צו אייך פון אייערע ברידער, וואס וואהנען אין די פראווינץ-שטעדט, וועגען בלוט-פערגיסונגען, וועגען רעכטס-אנגעלעגענהייטען, יעדע פראגע, וועגען געזעצען, וועגען מצוות, אלץ מוזט איהר פארנעהמען און פערהיטען פון

אונרעכט, זיי זאָלען צו גאָט נישט זינדיגען, און עס זאָל גאָט נישט צאָרענען אויף אייך און אויף אייערע ברידער. אויב איהר וועט אזוי טהון, וועט איהר קיין פערברעכען נישט בעגעהן. זאָל אמריה דער כהן זיין אייער ראש פון די שופטים, און זבדיהו — דער בעפאָלמעכטיגטער פון דעם מלך, און די לויים זאָלען אייערע שוטרים זיין; שטאַרקט אייך און טהוט מיין בעגעהר — און גאָט וועט זיין מיט דעם גערעכטען!"

די מוסטערהאַפטע אָרדנונג פון געריכט, וואָס איז דורך יהושפט'ן איינגעפיהרט געוואָרען, האָט אַרויסגערופען גרויס בעוואונדערונג ביי די אַרומיגע פעלקער, ביי וועלכע דאָס נאַציאָנאַלע רעכט, אַלס אַ מלוכה-פרינציפּ, איז געוועזען נישט זעהר קיין געוועהנליכע ערשיינונג. פון צווייטען זייט האָבען אויך די פיעל מיליטערישע פערשטאַרקונגען און רעפאָרמען געמאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויף די שכנים פון יהודה. דאַרום זענען כמעט אַלע יאָהרען פון יהושפט'ס רעגירונג פערביי־געגאַנגען אין רוהיגער קול-טורעלער טעטיגקייט און די פעלקער אַרום האָבען נישט געוואַגט צו בע-אונרוהיגען דער מלוכה פון ירושלים מיט זייערע אַנפאַלען. די לענדער, ווייטער, וואָס זענען שוין פון אַמאָל, איבערהויפּט פאַר דוד'ן און שלמה'ן, אונטערטעניג געוואָרען די מלכי בית-דוד נאָר זיי האָבען מורד געוועזען אין זיי אין דער צייט פון די מהומות אין ארץ-ישראל, צוליעב דער שפּאַל-טונג, און אויפגעהערט זיי צו צאָהלען צינשען, אזוי ווי צ. ב"ש. די פלשתים און די אדומים—, יענע האָבען פון דאָסניי געמוזט אַנערקענען די אויבערמאַכט פון ירושלים און האָבען ווידער אָנגעהויבען צו צאָהלען זייערע אָבצאָה-לונגען. דאָס האָט אַריינגעבראַכט דער מלוכה זעהר פיעל רייכקייט, און יהודה האָט זאָגאַר אָנגעפאַנגען שטייגען אויך אין עקאָנאָמישער הינזיכט. יהושפט האָט בענייט אויך די יהודה'שע שיף-בעוועגונג אויפ'ן ים. ביי דעם האַפען עולת, אין דער בעזיגטער אדום, האָט ער איינגעריכטעט דעם ווערפט (שיפענבוי-וואַרשטאַט) עציון-גבר. דאָרטען האָט ער גענומען בויען אַ גרויסען האַנדעלס-פלאָט, אויף צושיקען איהם אינ'ם וואַ[illegible] לאַנד אופיר, אום צו ברענגען פון דאָרט גאָלד און זילבער קיין יהודה.

נאָר אויף אַ קורצער צייט איז געשטערט געוואָרען די רוהיגקייט אין ירושלים. די מואבים און די עמונים האָבען, ווי ס'שיינט, מקנא געוועזען זיך אין דער גדולה פון יהודה, און שליעסענדיג צווישען זיך אַ פערבאַנד זענען זיי צוזאַמען בעפאַלען דאָס הייליגע לאַנד. יהושפט האָט זיך לכתחלה געהאַט דערשראָקען, ווייל די פעראייניגטע קרעפטען פוןביידע יהודה'שע פיינד האָבען געבילדעט אַ ריעזיגען לאַגער. דאַן האָט דער מלך גוזר תענית

געוועזען און פערזאָגט דער בעפעלקערונג צו בעטען גאָט, אַז ער זאָל קומען צו הילף זיין היליגען לאַנד. דאָס פאָלק פון גאַנץ יהודה האָט זיך צוליעב דעם פערזאַמעלט אין בית־המקדש — אַלט און יונג, פרויען און מאַנסלייט, און צוזאַמען פערגאָסען טרערען פאַר גאָט. דער מלך האָט זיך דאַן גע־ווענדעט צו גאָט מיט אַ בעזונדערער תפלה:

„יהוה, דער גאָט פון אונזערע עלטערן! דו ביזט דאָך דער אַלמעכטיגער אין הימעל און דו געוועלטיגסט דאָך איבער די מלוכות פון אַלע פעלקער, אין דיין האַנד איז דאָך די קראַפט און די מעכטיגקייט, און קיינער קאָן דאָך זיך קעגען דיר נישט שטעלען. און דו, אונזער אַלמעכטיגער גאָט, האָסט דאָך פערטריבען די בעזיצער פון דעם דאָזיגען לאַנד צוליעב דיין פאָלק ישראל און האָסט עס געשאָנקען צו די קינדער פון דיין אייביג געליעבטען אברהם. און זיי האָבען דאָס לאַנד בעזעצט און זיי האָבען פאַר דיין נאָמען אַ מקדש אויסגעבויט מיט פאָלגענדען ציעל: „אויב עס וועט אויף אונז אַן־אונגליק קומען, אַ שווערד (אַ מלחמה), אַ מגפה אָדער אַ הונגער, וועלען מיר זיך שטעלען פאַר דיר אין דעם דאָזיגען הויז, אויף וועלכען דיין נאָמען ווערט בערופען, און מיר וועלען שרייען צו דיר אין אונזער פערלעגענהייט און דו וועסט אונזער שטים פער־נעמען און דו וועסט אונז העלפען“. און איצט זעגען אויף אונז בע־פאַלען די עמונים און די מואבים, וואָס דו האָסט די בני ישראל פערווערט, געהענדיג אין מדבר פון מצרים, אין זייערע לענדער צו קומען און זיי בייזעס צו טהון. איצט בעצאָהלען זיי אונז דערפאַר: זיי קומען אונז צו פערטרייבען פון דער נחלה, וואָס דו האָסט אונז געשאָנקען! מיר קאָנען קעגען זיי גאָרנישט טהון, און נאָר צו דיר ווענדען מיר אונזערע אויגען!“...

די דאָזיגע גרויסאַרטיגע תפלה, וועלכע איז דורכגעדרונגען מיט די פאָלקס־געפיהלען פון דער נאַציאָנאַלער פערגאַנגענהייט און מיט די נבואה׳שע וועלט־אַנשויאונגען פון דער געגענוואַרט, האָט אַרויסגערופען ביי די פערזאַמעלטע מאַסען אַ נאַציאָנאַלע התלהבות. די נביאים, וועלכע האָבען זיך בשעת־מעשה דאָרטען איינגעפונען, האָבען אויפגעמונטערט דאָס פאָלק און דעם מלך און פערזאָגט צו האָפען צו גאָט. איינער פון די בני־אסף האָט אַזוי געזאָגט: הערט צו, גאַנץ יהודה, די איינוואָהנער פון ירושלים און דער קעניג יהושפט: אַזוי האָט יהוה געזאָגט צו אייך: איהר זאָלט אייך נישט שרעקען און איהר זאָלט אייער מוט נישט פערלירען צוליעב דער דאָזיגער גרויסער פיינדליכער מחנה; נישט איהר וועט די מלחמה פיהרען, נאָר גאָט!“ — די מלחמה האָט זיך ווירקליך געענדיגט מיט דעם

נצחון פון יהודה איבער זיינע פיינד. דאס בעגייסטערטע פאלק האט צושמעטערט די לאגערען פון עמון און מואב, און האט נאך ביי זיי פיעל רויב אבגענומען. דאס האט נאך מעהר אכטונג ארויסגערופען ביי די ארומיגע פעלקער צו דעם געוועהר פון יהודה. דער כראניקער, וועלכער בעשרייבט די דאזיגע מלחמה, דריקט זיך אויס וועגען דעם איינדרוק, וואס דער נצחון פון יהודה האט געמאכט אין די ארומיגע לענדער: דער שרעק פון גאט איז געפאלען אויף אלע מלוכות, ווייל זיי האבען זיך איבערצייגט, אז יהוה זעלבסט האלט מלחמה געגען די פיינד פון ישראל״.

די איבערגעריסענע רוהיגקייט האט זיך אלזא פון דאסניי צוריקגעקעהרט אין לאנד פון יהודה; די פעלקער האבען שוין מעהר נישט געהאט די העזה צו בעפאלען יהושפט׳ן; ער אליין, ווידער, זייענדיג פון דער נאטור א פריעדליכער מענש און געהענדיג אין די וועגען פון דער נבואה, האט געוויס פון זיין זייט נישט ארויסגערופען קיין מלחמות. ער האט שטענדיג געפיהרט א פריעדענס־פאליטיק און זאגאר מיט דעם ביזעסטען שונא פון יהודה, מיט אפרים, געגען וועלכען די פארגענגער פון יהושפט האבען נישט אויפגעהערט צו קעמפפען, האט דער דאזיגער מענשענפריינדליכער מלך אויך שלום געשלאסען. דער דאזיגער שלום, וועלכער איז אין אנפאנג געוועזען נאר א פאסיווער, האט זיך ענדליך פערוואנדעלט אין אן אקטיווען פאליטישען און זאגאר פאמיליען־פערבאנד. דער פרומער יהושפט, דער מלך פון ירושלים, האט זיך מתחתן געוועזען מיט דעם זינדיגען אחאב, דעם מלך פון שומרון: זיין זוהן יהורם האט ער חתונה געמאכט מיט אחאב׳ס טאכטער עתליה. נאכדעם האט שוין דער הערשער פון יהודה געהאלפען די מלכים פון אפרים אין זייערע מלחמות געגען ארם און געגען אדום; דערפאר האבען די מלכים פון אפרים אנטייל גענומען אין בויען דעם פלאט פון עציון־גבר. אויף דעם דאזיגען באדען איז אויך צווישען יהושפט׳ן און צווישען דער נבואה אויסגעבראכען א סכסוך. די נביאים, וועלכע זענען שטענדיג געוועזען געגען דער ברידערליכער בלוטפערגיסונג צווישען די ביידע טיילען פון דעם איינציגען געטליכען פאלק, האבען אבער נישט געקאנט זיך גלייכגילטיג פערהאלטען צו דער גרויסער פריינדשאפט, וואס איז געווארען צווישען זיי. אזוי ווי די נביאים זענען געוועזען געגען יעדען נאהנטען פערבאנד מיט די איבעריגע פעלקער, אזוי זענען זיי געוועזען אויך געגען דער איינהייט מיט אפרים, וועלכע האט שוין דאן געהאט „אבגעקעהרט פון דעם געטליכען וועג״, מורא האבענדיג — און דאס איז געוועזען, ווי עס האט זיך צום לעצטען דערוויזען,

ניִשט אָהן אַ גרונד — פאַר דער שלעכטער ווירקונג. און ווען יהושפט האָט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים פון דער מלחמה געגען ארם פאַר די נוצען פון אחאב'ן, האָט איהם איינער פון די נביאים גאַנץ דייטליך אויסגעדריקט די אונצופריעדענהייט פון זיינע חברים: „דאַרף מען דען דעם רשע העלפען און גאָט'ס פיינד — ליעבען? דערמיט האָסטו אויף זיך אַרויפגעבראַכט דעם צאָרן פון גאָט!..." יהושפט אָבער, ניִשט קוקענדיג אויף זיין גאָט'ספאָרכטיגקייט, האָט אויך, ווי זיין פאָטער, ניִשט געוואָלט צוזאַמענמישען נבואה מיט מלוכה־אַנגעלעגענהייטען, און ער האָט פאָרטגעזעצט זיין פריינדשאַפטס־פּאָליטיק מיט אחאב'ס דינאַסטיע. דאַן האָט זיך געמאַכט, אַז אַ אונגעוועהנליכער שטורם־ווינד אויפ'ן ים האָט פערניכטעט דעם אַלגעמיינעם האַנדעלס־פלאָט, וועלכער איז אין עציון־גבר געבויט געוואָרען מיט די פעראייניגטע קרעפטען פון יהושפט און אחזיהו, אחאב'ס טראָן־פאָלגער, און די נביאים האָבען דעם דאָזיגען אונגליק אויסגעטייטשט אַלס אַ צייכען פון דער השגחה. דער נביא אליעזר בן־דודיהו האָט יהושפט'ן דאָס פערזענליך געזאָגט: „דערפאַר, וואָס דו האָסט חבר געמאַכט מיט אחזיהו, האָט גאָט פערניכטעט דיין אַרבייט!" יהושפט'ן האָט אָבער, ווי ס'שיינט, דער פאַקט ניִשט איבערציינגט און ער האָט ניִשט פונאַנדערגעריסען זיין פערבאַנד אויך מיט די ווייטערדיגע מלכים פון שומרון. פאַר זיין לעבען האָט דער דאָזיגער פערבאַנד ווירקליך געבראַכט דעם לאַנד נאָר גוטס און די פינף און צוואַנציג יאָהר, וואָס יהושפט האָט געקעניגט אין יהודה, קאָנען זיך רעכענען פאַר איינעם פון די גליקליכסטע פעריאָדען, בנוגע צו דער אויפבליהונג פון דער נאַציאָנאַלער קולטור אין לאַנד.

אין אַ משך פון פיעל דורות, רעכענענדיג פון יהושע בן־נון אָן, האָט אַלזאָ דער פאָלק'ס־גייסט פון ישראל ניִשט אויפגעהערט צו שאַפען דעם באָדען פאַר זיין עקסיסטענץ — זיין אייגענאַרטיגע קולטור. אין דער צייט פון יהושפט האָט שוין די דאָזיגע קולטור דערגרייכט זעהר אַ הויכע מדרגה, אויף אַזוי פיעל, אַז מען האָט איהר שוין געקאָנט בעצייכענען, מען האָט שוין געקאָנט אונטערשיידען איהרע הויפט־פּרינציפּען, מען האָט לייכט געקאָנט אָנווייזען איהר היסטאָרישען וועג. דאָס, וואָס דאָס פאָלק האָט אַריינגעבראַכט אין דעם אַלגעמיינעם אוצר פון דעם מענשליכען גייסט, איז געוועזען דייטליך אָבגעשטעמפּעלט פון דער נאַציאָנאַלער אָריגינאַליטעט און אייגענאַרטיגקייט. ישראל האָט ביז יהושפט'ן שוין געהאַט פעסט בעגרינדעטע זיין נאַציאָנאַלע טעאיסטישע (געטליכע) וועלט־אַנשויאונג און, אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם, די פפליכטען פון מענשען. דער ישראליזם

לעהרנט, אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך א בעוואוסטזיניגע איינציגער קראפט, דורך דעם איינציגען גאט (מאנאטעאיזם); גאט האט נישט נאר די וועלט בעשאפען, נאר ער הערט איהר נישט אויף צו שאפען, אזוי אז אלע נאטור־ערשיינונגען זענען אייביג אונאבהענגיג פון איהם, פון זיין ווילען, — אייביג, ווייל ער אליין איז די אייביגקייט, די אונענדליכקייט. און ווייל גאט אליין האט אלץ בעשאפען און אלע סטיכיען (נאטור־קרעפטען און עלעמענטען) געפינען אין איהם זייער קוועלע, ענטהאלט ער אין זיך דעם סכום פון אלע סטיכיען, און איז ממילא העכער פון אלע סטיכיען; מען קאן אלזא גאט נישט בעגרייפען, פארשטעלענדיג זיך זיין געשטאלט אין א וועלכען ס'איז בעגרענעצטען קערפער, דורך א וועלכע ס'איז שטערבליכע מאטעריע, ווייל דערמיט בעגרענעצט מען זיין אונבעגרענעצטקייט אלס סך־הכל פון דער שעפפונג, צוזאמען מיט דעם אונענדליכען שעפפונגס־ווילען. גאט איז אלזא די אייביגע, אונענדליכע קערפערלאזיגקייט; דער מענש מיט זיינע בעגרענעצטע חושים און בעגרענעצטען פערשטאנד קאן געוועהנליך דעם גרעניצלאזען בעשעפער נישט זעהן און נישט הערען, איהם איז נאר ענטפלעקט געווארען זיין הייליגער נאמען יהוה (דאסזיין).

די וועלט־אנשויאונג פון דעם ישראליזם איז א אפטימיסטישע. יהוה, וועלכער האט די וועלט בעשאפען צוזאמען מיט אלע איהרע ברואים, איז די גוטסקייט אליין; מיט דער גוטסקייט האט ער די וועלט בעשאפען און מיט דער גוטסקייט הערשט ער איבער אלע ברואים. מיט זיין גוטסקייט האט גאט בעשאפען דעם מענשען און איהם געשיינקט א פונק פון זיין געטליכקייט, זיין נשמה; דער צוועק און די שטרעבונג פונ'ם מענש דארף זיין אלץ מעהר זיך צו דערנעהנטערען אין זיין גייסטיגען לעבען צו זיין בעשעפער*; דערצו קאן דער מענש דערגרייכען נאר דורך דער גוטסקייט. שאפט אבער דער מענש שלעכטעס, דאן מוז ער אויפברייננגען אויף זיך דעם צארן פון גאט, וועלכער איז דער פיינד פון דאס שלעכטע... בנוגע צו דער היסטארישער בעדייטונג פון פאלק ישראל, איז עס אויסדערוועהלט געווארען פון יהוה אליין, צו לעהרנען דער מענשהייט, זי זאל דערקאנען דעם ריכטיגען גאט און איהר ריכטיגען ציעל, וועלכער איז צוזאמענגעבונדען מיט דעם געטליכען בעוואוסטזיין; און זוכה געווען דערצו האט

---

*) אנשטאט דעם, וואס דער גריכישער אנטראפאמארפיזם מאכט די געטער עהנליך צו מענשען, מאכט דער ישראליזם דעם מענשען עהנליך צו גאט.

ישראל דערפאַר, וואָס ער איז געבוירען געוואָרען, אַלס פאָלק, אין ליידען און אין פיין, אונטער דעם יאָך פון מצרים און האָט גענוג געפיהלט דעם טעם פון דאָס בייזע, כדי איהם צו האַסען. גאָט האָט ישראל'ן אַרויסגענומען פון מצרים, כדי דאָס בעפרייטע פאָלק זאָל אין זיין אייגען לאַנד גרינדען די ערשטע מלוכה פון גוטסקייט און דורכדעם דיענען אַלס ביישפיעל פאַר אַלע פעלקער.

דאָס זענען די הויפט-טעזיסען פון דער אייגענאַרטיגער וועלט-אַנשויאונג פון ישראל, וועלכע האָט זיך ענטוויקעלט און פערטיעפט אין אַ רייהע פון פיעל דורות; זייער טעאָרעטישע בעהויפטונג האָט געפונען איהר אויסדרוק אין דער לעהרע פון די נביאים און אין דער פאָעזיע פון די משוררים. ביז יהושפט'ס צייט איז שוין געוועזען געשאַפען אַ גרויסער טייל פון ספר תהלים, און, ווי ס'שיינט, אויך דער גייסטרייכסטער ספר איוב, וועלכע בעהאַנדלען די עיקרים פון דעם ישראליזמוס. די רעאַלע פערקערפערונג פון די זעלבע טעזיסען האָט זיך אויסגעדריקט אין דער „תורה", וועלכע האָט נאָרמאַליזירט דאָס אַלטעגליכע פאָלק'ס-לעבען לויט די יסודות פון גוטסקייט.

די תורה ענטהאַלט אין זיך געזעצען און פערבאָטען, וואָס אַ טייל פון זיי זענען בעשטימט שטענדיג צו פערפעסטיגען און פערטיעפען דעם געטליכען בעוואוסטזיין, לויט דער נאַציאָנאַלער אויפפאַסונג. דאָס ווערט דערגרייכט דורך געוויסע טהאַטען און סימבאָלען, וועלכע זענען גאַנץ אָפט גענומען פון די אוראַלטע מנהגים פון די סעמיטישע פעלקער, נאָר אין וועלכע דער נאַציאָנאַלער גייסט האָט אַריינגעגעבען אַ נייעם רעליגיעזען אינהאַלט, אַזעלכע זענען די מצוות: מלה, ציצית, תפלין, מזוזה קרבנות און אַז. וו. אַ טייל געבאָטען קומען צו דערמאָנען שטענדיג יעדען בן-ישראל די געשעהעניש פון יציאת-מצרים, אויף וועלכער עס גרינדעט זיך די אמונה פון פאָלק וועגען זיין אויסדערוועהלטקייט צו טראָגען די געטליכע שליחות; אַזעלכע זענען די מצוות: פסח, חמץ, סוכה און אַנדערע. ווייטער געהען אַ טייל געבאָטען, וואָס זייער ציעל איז, צו לעהרנען דעם מענשען שטענדיג גוטס צו טהון מיט אַלעמען אָהן קיין אונטערשיעד. אַזעלכע זענען די פערזאָגען וועגען צדקה, וועגען לקט, וועגען מעשרות, און ד. ג. די רעכט'ס-נאָרמען פון דער תורה גרינדען זיך אויך אויף דעם פרינציפ פון מענשען-ליעבע („דו זאָלסט דיין חבר ליעב האָבען ווי זיך") און אויף גלייכהייט. מען טאָר נישט גנב'ענען, מען טאָר נישט גזל'ענען, מען טאָר נישט קיין בלוט פערגיסען, מען טאָר נישט נאַרען, מען טאָר נישט

דריקען קיינעם, מען בעדארף געדענקען דאס זיין אין מצרים... („וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים") „ארעמע, שוואכע, יתומים, אלמנות מוזען עהרליך בעהאנדעלט ווערען; דער פרינציפ פון גערעכטיגקייט טאר אבער צוליעב דעם ארימען און שוואכען נישט פערבויגט ווערען (ודל לא תהדר בריבו)". די יסודות פון מענשענליעבע מוזען אנגעווענדט ווערען פאר יעדען מענשען גלייך: נישט נאר פאר א גלויבענס־ברודער, נאר זאגאר פאר א פרעמדען, וואס וואהנט אינים לאנד פון ישראל, ווייל — מען מוז געדענקען דאס זיין אין מצרים...

מיט א בעזונדערען אייפער ווערט אין דער תורה געקעמפפט פאר דער אלגעמיינער גלייכהייט. צווישען בני ישראל טארען נישט זיין קיין הערען און קיין קנעכט. „נאר פאר מיר זענען די בני ישראל קנעכט, מיינע קנעכט זענען זיי, וואס איך האב זיי פון לאנד מצרים ארויסגענומען, איך יהוה אייער אלמעכטיגער גאט!" דאס איז דער פרינציפ פון אלגעמיינער גלייכהייט. און ווען איינער פערקויפט זיך אוים נויט צום צווייטען, מוז מען איהם אויפ'ן זיבעטען יאהר ארויסלאזען פריי. אין דער צייט פון דער פערדינגונג איז דער האר מחויב צו בעגעהן זיך מיט זיין צייטווייליגען קנעכט מיט יושר און רחמנות, טאר איהם נישט בעלעסטיגען מיט שווערע און שענדליכע ארבייט, מוז איהם געבען זיין קליידונג, זיין שפייז און רוה־צייט. אפילו איבער דעם קערפער פון א קנעכט פון א פרעמדען פאלק, האט דער האר נישט צו שאפען; אויב ער טוידט איהם בעוואוסטזיניג, בעצאהלט ער דערפאר מיט'ן לעבען און אויב ער מאכט איהם א פעהלער, מוז ער איהם פריי לאזען... לויט די געזעצען פון דער תורה, טאר מען פאר קיין הלואה נישט נעהמען קיין רבית; א פערמשכנ'טע פעלד קעהרט זיך אום צוריק צום בעל־הבית אום שמיטה; קיין ערד קאן נישט פערקויפט ווערען לענגער ווי ביז יובל — דורכדעם ווערט בעגרענעצט דאס רעכט פון פריוואט־אייגענטום, און אין א געוויסער מאס ווערט פערהיט די עקאנאמישע אונגלייכהייט: עס זאל זיך נישט אנקלייבען צו פיעל רייכקייט ביי איינעם, און דער צווייטער זאל נישט פערליערען זיין לעצטע שטיקעל נחלה אויף אייביג. א שטרענג, איינפאך ארט לעבען — דאס איז דער אידעאל פון דער תורה און זי פערבאט קנאה און תאוה; זאגאר דעם מלך ווערט אנגעזאגט, ער זאל זיך נישט איינשאפען קיין סך פרויען, קיין סך פערד, קיין סך גאלד און קיין סך זילבער, ווייל דאס אלץ שטערט די אלגעמיינע גלייכהייט... אין דער מצוה פון שבת, ווען אלע, זאגאר די קנעכט און די דינסטען, זענען מחויב צו רוהען פון דער וואכיגער ארבייט, האט די

תורה פעראייניגט אלע דריי פרינציפען פון דער ישראלישער אמונה: די בעשאפונג פון דער וועלט דורך גאט, דאס בעפרייט ווערען פון מצרים און די גלייכהייט אויף דעם יסוד פון גוטסקייט.

פון דער צייט, ווען דער געניוס פון ישראל, האט אוועקגעלעגט די פונדאמענטען פון זיין קולטור, איז נישט איבערגעבליבען קיינע געדעכענישען פון זיינע אריגינעלע שעפפונגען אין יענע געביטען, אין וועלכע עס האבען זיך אויסגעצייכענט אלע אנדערע פעלקער פון דער אוראלטער וועלט, ווי די מצרים, די כשדים, די צורים די גריעקען: דאס פאלק ישראל האט נישט אריינגעטראגען דאן קיין אייגענס, נישט אין דער קונסט און נישט אין דער וויסענשאפט. און דאס איז גאנץ פערשטענדליך. די קונסט איז אימעטום אין אנפאנג געווען א רעליגיעזע. די געצענדיענערישע פעלקער פלעגען מאלען אדער שניצען בילדער, וועלכע פלעגען פארשטעלען יענע נאטור-קרעפטען, וועלכע זיי פלעגען דיענען; אויף דעם באדען האט זיך דערנאך ענטוויקעלט די פלאסטישע קונסט; ביי ישראל האט די רעליגיעזע וועלט-אנשויאונג לכתחלה פערווערט אזעלכע געטליכע בילדער, אלס ווידערשפרוך צו דעם אונענדליכען און קע פערלאזען בעגריעף פון יהוה. די וויסענשאפט האט אויך אין דעם ישראליזמוס נישט געקאנט געפינען קיין בעוועגונגס-קראפט. ווי בעקאנט, איז אויך די פילאזאפיע, ביי די גריכען, צ. ב. ש., ענטוויקעלט געווארען אויף דעם יסוד פון דער קאסמאגעניע און גאטזוכונג; דער געניוס פון ישראל האט אבער קיינמאל נישט געליטען פון די אלע צווייפלונגען און זוכענישען; עס עקזיסטירען פערשידענע מיינונגען, ווי אזוי דער ישראליזמוס איז צום מאנאטעאיזם געקומען, יעדענפאלס אבער איז געוויס, אז די העברעער, אלס פאלק, זענען אריינגעטראטען אין לעבען מיט א פארטיגען געטליכען טעזיס, וועלכען זיי האבען נאר וואס ווייטער אליין ברייטער ענטוויקעלט און פערפאלקאמט. זאגאר די פערשידענע נאטור-ערשיינונגען האבען קיינמאל ביים געניוס פון ישראל נישט געקאנט ארויסרופען קיין בעוואונדערונג, קיינמאל נישט געקאנט צווינגען איהם צו בעטראכטען זייערע רעגעלען, ווייל דער „ווילען פון אלמעכטיגען" האט געדיענט אלס ערקלערונג פאר אלע ערשיינונגען. אין דער תורה, צווישען די נביאים בעגעגענט מען פיעל שטעלען, וואו עס זעהט זיך דייטליך ארויס די נעגאטיווע פערהעלטעניס צו פערשידענע וויסענשאפטליכע געביטען, וועלכע זענען געווען זעהר געשעצט אין דער אוראלטער וועלט, ווי צ. ב. אסטראלאגיע, מאגיק, מעדיצין; דאס איז פיעלייכט נישט אזוי פיעל צוליעב

דעם, וואס די נביאים זענען געווען איבערצייגט אין דער פאלשקייט פון די דאזיגע חכמות, ווי צוליעב דעם, וואס די דאזיגע חכמות, אויב זיי וואלטען זיין ריכטיג, וואלטען זיי דאך געמוזט בעגרענעצען דעם פרייען ווילען פון דעם בעשעפער און איהם שטעלען אין צוזאמענהאנג מיט געוויסע אויסערליכע געזעצען און דאס האט דער ישראליזמוס פרינציפיעל נישט געקאנט דערלאזען[1]. אזוי ווי דער פאסטוך, בלאנדשענדיג אין דער לענג און אין דער ברייט פון דעם גרויסען געדיכטען וואלד און זוכענדיג אהן א שפור און אהן א שטעג זיין פערלוירענעם שעפעלע, געפינט גאנץ אפט אין גאנג אזעלכע מציאות, וועגען וועלכע ער האט גארנישט גערעכענט, אזוי אויך האט די אלגעמיינע מענשהייט, בלאנדזשענדיג אין דעם גרויסען געדיכטען וואלד פון דער נאטור,. גאנץ אפט געפונען אין וועג זייטיגע אונערווארטעטע ענטדעקונגען אין דער ספערע פון דעם מענשענ'ס-געדאנק. דאס איז אבער געווען גאנץ פערמיידליך פאר'ן ישראליזמוס, וועלכער האט קיינמאל נישט געבלאנדזשעט שפורלאז, און אין זיין ענטוויקלונג האט ער געמוזט געהן אהן זייטיגע אבנייגונגען, האלטענדיג זיך פעסט ביי א גלייכען וועג-שטריך. עס איז אלזא דייטליך, אז דער געניוס פון ישראל איז פון אנפאנג אן געווען בעגרענעצט אין זיין שאפונג'ס-געדאנק. אין צוזאמענהאנג מיט זיין וועלט-אנשויאונג איז פאר איהם פריי געבליבען דער געביט פון דער עטהיק, און אין דער הינזיכט האט ער דערגרייכט שוין מיט דריי טויזענד יאהר צוריק אזא הויכע מדרגה, אויף וועלכער קיין פאלק אין יענער צייט איז נישט געשטאנען. מיט דריי טויזענד יאהר צוריק האט דאס פאלק ישראל ארויסגעשטעלט דעם פרינציפ פון מענשענ-ליעבע און גלייכהייט, נישט נאר אלס וועלט-אויפפאסונג, נאר זאגאר אלס מלוכה-יסוד. וועלכער האט זיך אין א משך פון פיעל דורות אלץ מעהר ענטוויקעלט און פערקערפערט אין רעאלע אלגעמיינע מלוכה-פארמען, (אי-בערהויפט אין יהודה). לײדער האט אבער די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון דעם דאזיגען אידעאל פלוצלונג געפונען פאר זיך א שטערונג אין דער אויסער-ליכער פאליטיק פונ'ם לאנד און נאך יהושפט'ס טוידט האט דאס אינערליכע מלוכה-לעבען אין יהודה געמוזט אבטרעטען אויף א געוויסער צייט פון איהר גלייכען היסטארישען וועג.

---

[1] די קאמפראמיסען צווישען דער וויסענשאפט און צווישען דער לעהרע וועגען דער אבסאלוטער פרייהייט פון גאט'ס ווילען נעהערען צו די שפעטיגערע דורות.

נאָך יהושפט'ס טוידט (895) זענען געבליעבען פיעל זיהן, נאָר די מלוכה האָט געירש'נט, ווי דער מנהג איז געוועזען אין יהודה, דער עלטסטער פון זיי — יהורם (882—895). יהורם'ן האָט נאָך זיין פאָטער התונה געמאַכט מיט עתליה'ן, די טאָכטער פון אחאב און איזבל. די דאָזיגע מהותנות'שאַפט איז געשלאָסען געוואָרען צוליעב דער אויסערליכער פאָליטיק — צו פערשטאַרקען די פריינדשאַפט צווישען שומרון און ירושלים; די בעסטע מענשען פון פאָלק, וועלכע האָבען זיך געזאָרגט פאַר דאָס אינערליכע גייסטיגע לעבען אין לאַנד מעהר, ווי פאַר דער אויסערליכער פאָליטיק, זענען געוועזען נישט צופריעדען מיט דעם דאָזיגען שריט פון דעם פרומען מלך, און די נאָהענטסטע צוקונפט האָט דערוויזען, אַז זיי זענען געוועזען נישט אינגאַנצען אומגערעכט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז עתליה איז געוועזען אינגאַנצען געראָטען אין איהר מוטער — די פעניצעערין איזבל. זי איז אויך געוועזען אַזאַ פאַנאַטישע אָנהענגערין פון דעם אַנטימאָראַלישען פעניצעער-קולט, פון די פערשיעדענע אָבגעטער, ווי בעל, עשתרות און אַנדערע; זי איז אויך געוועזען אַ הייסע ליעבהאָבערין פון דעם פרעהליך-צולאָזענעם פעניצעער-לעבען. דערביי איז געוועזען פון דער נאַטור זעהר דעספאָטיש און האָט זיך נישט געוואָלט רעכענען מיט די פאָלקס-בעגריפען אין איהר נייעם פאָטערלאַנד. אין דער בעציהונג צו איהר אומגעהויערער ענערגיע און אייזערנעם כאַראַקטער האָט זי פיליייכט נאָך איבערגעשטיגען איהר מוטער און דער מלך איז געוואָרען אינגאַנצען אָבהענגיג אָן דעם ווילען פון דער מלוכה. דער פרומער גאָטס-פאָרכטיגער גייסט, וואָס האָט פון יאָהרען לאַנג שוין געהערשט אין דעם הויז פון די מלכי בית-דוד איז מיטאַמאָל אָבגעשאַפט געוואָרען; עס איז בעניייט געוואָרען דאָס געצענדיענעריי, נאָר נישט דאָס געצענדיענעריי פון די פלשתים, פון די עמונים און אַז. וו., וועלכע האָט אַמאָל אָפט געקאָנקורירט אין לאַנד מיט דעם קולט פון יהוה, וועלכע האָט מעהר אויסגעדריקט פערגרעבטע אומוויסענהייט, ווי וועלט-אַנשויאונג און איז אַלזאָ נישט געוועזען דאַגעגען די נאַציאָנאַל-פסיכאָלאָגישע נייגונגען צו מאָראַל, צו וואַהרהייט און גערעכטיגקייט. אַ דאַנק עתליה'ס מיה ווערט אין יהודה צום ערשטען מאָל איבערגעטראָגען דעם איינפלוס פון דעם ציוויליזירטען פיניצעער-קולט, וועלכער שטעלט פאַר מיט זיך אַ גאַנצען לעבענס-סיסטעם פון בלוט-פערגיסונג, פון זנות און פון שכרות, און געגען וועלכען ס'איז געוועזען פיעל שווערער צו קעמפפען, ווי געגען דעם איינפלוס פון די אומוויסענדע אַנדערע שכנ'שע פעלקער. און דאַן ווערט דער טהראָן אין ירושלים, כמעט דאָס ערשטע מאָל אין אַ משך פון פיעל דורות, בעפלעקט מיט

אונשולדיג בלוט. וואהרשיינליך, האבען די נייע אויפפיהרונגען פון מלך געטראפען א געוויסען ווידערשטאנד, ווייניגסטענס, א אונצופריעדענהייט ביי פיעל שרים, וועלכע האבען נאך געדענקט דעם אלטען פרומען יהושפט, שוין נישט רעדענדיג וועגען די נביאים; מעגליך, אז די אונצופריעדענע האבען געקלעהרט, אדער געקענט קלעהרען וועגען א פעררעט געגען מלך, אום אויפ'ן טהראן ארויפצוזעצען איינעם פון זיינע פיעל ברידער, וועלכע שטאמען פון דוד בן ישי'ם הויז פונקט ווי ער. דער כאראקטערלאזער יהורם, אונטער דעם איינפלוס פון עתליה, האט דארום אויסגעהרג'עט די דאזיגע אונצופריעדענע שרים און צוזאמען מיט זיי — אויך זיינע אלע ברידער, כדי ער זאל אין בית-המלך מעהר קיין פרעטענדענטען אויף דער קרוין נישט האבען. — פערזיכערענדיג זיך פון אנאינערליכען פעררעט, האט זיך דער יונגער מלך איבערגעגעבען דעם לוסטיג-צולאזענעם לעבען, צו וועלכען עס האט איהם געטריעבען זיין מלכה, די פיניצערין, און ווי דעם גרעסטער טייל דעספאטען, וועלכע הערשען געגען דעם ווילען פון פאלק, האט ער אויך פערגעסען אן דער אויסערליכער געפאהר. אנשטאט דעם, וואס זיינע פארגענגער האבען אהן אויפהער זיך געזארגט, צו פערפעסטיגען דאס לאנד און דעם היל, האט ער זיך איבערגעגעבען דעם לוסטיגען בעל-קולט און געהאלטען אין איין טרינקען און פרעהליך זיין. מיט דער דאזיגער זארגלאזיגקייט האבען זיך בענוצט די ארומיגע פעלקער אבצושוואכען די קראפט פון יהודה. די ערשטע האבען די אדומ'ער אראבגעווארפען פון זיך דעם יאך פון יהודה, און אנשטאט דעם נציב (פערטרעטער), וועלכער פלעגט ווערען אין אדום בעשטימט דורכ'ן הערשער פון ירושלים, האבען זיי אויסגעקליבען אנאייגענעם מלך. יהורם האט דענסטמאל ערקלעהרט אדום'ן א מלחמה, וועלכע איז זעהר שווער געווען פאר אדום, נאר דאך האט ער נישט געקאנט אויף דאסניי אויפשטעלען דארט דעם אויטאריטעט און די הערשאפט פון יהודה, און אדום איז געבליבען אויף שטענדיג אונאבהענגיג פון ירושלים. נאך אדום האט זיך פון יהודה אבגעריסען נאך א קליינע מלוכה, לבנה, און איז אויך געווארען זעלבסטשטענדיג.

לויט די מסורה דערצעהלט, האבען אבער זאגאר די דאזיגע מפלות נישט אויסגעניכטערט דעם מלך פון זיין בעטרונקענהייט און ער האט פארטגעזעצט זיין זארגלאז-פרעהליכען לעבען; דאן האט דער געטליכער נביא אליהו צוגעשיקט צו יהורם'ן א בריעף, אין וועלכען ער האט איהם אהן רחמנות געשטראפט פאר זיינע שענדליכע מעשים:

„אזוי האט געזאגט יהוה, דער אלמעכטיגער גאט פון דיין אורעל־טער־פאטער דוד: דערפאר וואס דו ביזט נישט געגאנגען אין דעם וועג פון דיין פאטער יהושפט און פון דיין זיידען אסא — די מלכים פון יהודה, און ביזט ליעבערם אוועק מיט דעם וועג פון די מלכים פון ישראל; דערפאר וואס דו האסט פערפיהרט דאס פאלק יהודה, אזוי ווי אחאב'ס הויז האט פערפיהרט דאס פאלק ישראל; דערפאר וואס דיינע ברידער, וועלכע זענען געוועזען בעסערע, ווי דו, האסטו אויסגעטוידט — דערפאר וועט דיר גאט פלאגען מיט א גרויסער פלאג — דיר און דיין פאלק און דיינע קינדער און דיינע פרויען און דיין גוטס. און אויף דיר אליין וועט גאט אנשיקען א בייזע קרייננק, ביז וואנען דיינע געדערים, וועלען דיר ארויס־פלאצען פון פערלענגערטען קרענק".

און דעם נביא'ס רעד זענען ווירקליך מקוים געווארען. ווי די מסורה דערצעהלט, האבען די פלשתים געשלאסען א בונד מיט די ערבים (אראבער) פון דעם ערבי'שען האלב־אינזעל און מיט פעראייניגטע קרעפטען זענען זיי אנגעפאלען פלוצלונג אויף יהודה; דאס איז געשעהען אזוי אונער־ווארטעט, אז דאס פאלק האט קיין ווידערשטאנד נישט געקאנט ארויס־ווייזען און דער פיינד האט דערגרייכט ביז דער סאמע הויפטשטאדט ירושלים. די פלשתים און די אראבער האבען צוראבירט די שטאדט, אבגענומען דאס גאנצע גוטס פון בית־המלך און האבען זאגאר פערהאפט אין געפענגעניש דעם מלך'ס קעפסווייבער און זיינע אלע קינדער; ס'איז נאר דער יונגסטער, יהואחז, פערבליעבען ביי יהורם'ן. נאכדעם איז יהורם קראנק געווארען אויף א געדערים־קרענק, וועלכע האט זיך נישט געלאזען היילען. צוויי יאהר האט ער פערבראכט אין שרעקליכע יסורים און אויס'ן אכטען יאהר, צייט ער איז מלך געווארען, איז ער געשטארבען. דאס פאלק, ווי ס'שיינט, האט געוואוסט, ווי אבצושאצען די פערדארבענדע טעטיגקייט פון דעם דאזיגען מלך און די פיינדשאפט, וועלכע האט נישט געקאנט ארויסגעוויזען ווערען פאר זיין לעבען, האט זיך ארויסגעוויזען נאכ'ן טוידט: יהורם'ן איז ביי זיין לויה נישט ארויסגעוויזען געווארען אזוי פיעל כבוד, ווי זיינע עלטערן און אורעלטערן; מען האט איהם זאגאר נישט מקבר געוועזען אין די קברים פון די מלכי בית דוד!

דעם טהראן האט געירש'נט יהורם'ס זוהן, אחזיהו. זיין ממשלה איז געוועזען זעהר א קורצע. בסך הכל האט ער געהערשט איבער'ן לאנד איין יאהר (886), נאר אין דער דאזיגער קורצער צייט האט ער בעוויזען, אז ער איז דער ריכטיגער יורש פון זיין פאטער. אונטער דעם איינפלוס

פון זיין מוטער עתליה האט ער זיך אויך, ווי זיינע קרובים, דער מלך און די בני המלך פון שומרון, געהאלטען זיך ביי דעם בעל-קולט און אין לאנד האט ער אויך געוואלט פערפעסטיגען די ווירקונג פון דער פיניצעער-קולטור. אין א יאהר ארום נאכדעם, ווי ער איז מלך געווארען, איז ער געפאהרען מבקר-חולה זיין זיין פעטער יהורם, דעם מלך פון שומרון, וועלכער האט זיך דאן אין יזרעאל געהיילט פון די וואונדען, וואס ער האט בעקומען אין דער מלחמה מיט די ארמ'ער. דאן האט זיך אין דער מלוכה פון ישראל אויפגעהויבען דער בונט געגען די עמרידען און צווישען די איבעריגע פאמיליאנטען פון יהורם'ן, אחאב בן-עמרי'ס זוהן, וועלכע זענען גע'הרג'עט געווארען דורך יהו'ן, האט דער גאסט אחזיהו, דער מלך פון יהודה, אויך מיט זיין לעבען בעצאהלט פאר דער מחותנות'שאפט מיט איזבל'ס משפחה. עס איז אינטערעסאנט דער פאקט, אז די מורדים אין שומרון, וועלכע האבען מבזה געוועזן איזבל'ס משפחה אפילו נאכ'ן טוידט און זיי נישט געבראכט צו דער קבורה, האבען זיי דאך אבגעגעבען כבוד דעם טוידטען קערפער פון איזבל'ס אייניקעל דערפאר, וואס ער איז געוועזען א זוהן פון יהושפט, דער וואס האט מיט'ן גאנצען הארצען גאט געדיענט". דאס בעזונדערע אכטונגס-געפיהל צום פרומען יהוה'יסט יהושפט, פון יהו, וועלכער האט געדיענט צו די קעלבער פון ירבעם בן-נבט — איז זעהר כאראקטעריסטיש!

עתליהו, וויזט זיך ארוים, האט נישט שטארק בעדויערט דעם טוידט פון איהר זוהן. זי האט זיך בענוצט מיט דעם אונגליקליכען צופאל אויף צו פערהאפען אין די אייגענע הענד די מלוכה איבער יהודה, און ווי נאר זי האט בעקומען די טרויעריגע ידיעה וועגען איהר גע'הרג'עטען זוהן, האט זי געהייסען איהרע טרייע דיענער, און זיי האבען אויסגעטוידט אלע מיטגליעדער פון מלכות בית דוד, די געזעצליכע פרעטענדענטען אויפ'ן טהראן אין ירושלים; עס איז נאר געבליעבען דער יונגסטער זוהן פון אחזיהו, דער איינאהריגער יואש, וועלכען זיין מוהמע יהושבע, יהוידע דעם כהנ'ס פרוי, האט בעוויזען ארויסצוגנב'ענען אונבעמערקטערהייד אין דער צייט פון דער מהומה אין דעם קעניגליכען פאלאץ, און בעהאלטען אין איינעם פון די לשכות (צימערן) איג בית-המקדש, וואו דער כהן גדול יהוידע האט איהם ערצויגען

די געצענדיענערין עתליה האט פערנומען דעם טהראן פון דוד און פון שלמה (886—880). איהר טעטיגקייט איז געוועזען געווענדעט נאר צו פערווירקליכען דאס אסימילירונגס-פראגראם, וועלכען זי האט נאך אנגעהויבען

ביי'ם לעבען פון איהר פערשטארבענעם מאן, יהורם, און איהר זוהן אחזיהו. האבענדיג איצט די גאנצע מאכט אין איהרע הענד, האט זי מיט אונערמיעדליכער ענערגיע גענומען אויסווארצלען אין יהודה דעם פרומען טראדיציאנעלען גייסט פון די נביאים און איינפלאנצען דעם פרעכטען תאווה־גייסט פון די פיניצער. און אין דער צייט, ווען אין שומרון איז ערשט אונטער יהו'ס אנפיהרונג, פארגעקומען די פערניכטונג פון דעם בעל־קולט, האט עתליה אין דער היילינגער שטאדט ירושלים אויסגעבויעט א טעמפעל מיט פיעל מזבחות פאר די געצען פון פיניצע און איינגעפיהרט דארטען אנ־אפיציעלען, רעגולירען געצען־דיענסט אונטער דער השגחה פון דעם אבער־פריסטער מתן און א גרויסער מחנה פון קלענערע בעדיענטע; צוזאמען מיט דעם האט זי מבטל געמאכט דעם גאטעס־דיענסט און דאס קרבנות־ברענגען אין בית־המקדש. די שרים, וועלכע דער נייער תאווה'דיגער קולט, איז, ווי ס'שיינט, שטארק געפעלען געווארען, האבען איינגעשטימט מיט דער הנהגה פון דער מלכה, צווישען פאלק זענען אבער געווען אזעלכע, וואס זיי האט געקרענקט פאר זייערע נאציאנאלער קולטור, פאר זייער נאציאנאלער אמונה; זיי האבען זיך פיינדליך פערהאלטען צו עתליה און געזוכט מיטלען, ווי צו בעפרייען דאס לאנד פון איהר געפעהרליכער ממשלה. אן דער שפיץ פון דער נאציאנאליסטישער פארטיי איז געשטאנען דער זעלביגער יהוידע הכהן, וועלכער האט בסוד געהאדעוועט און ערצויגען דעם איינציגען ווארצעל פון דוד'ס בוים, דעם קליינינקען יהואש, דעם זוהן פון אחזיהו.

זעקס יאהר האט די פרומע נאציאנאליסטישע פארטיי פארבערייטעט דעם פעררעט געגען דער מלכה, און ווען די פארטיי האט שוין געהאט צוגעצויגען אויף איהר זייט א גרויסען טייל פונ'ם פאלק, פונ'ם חיל און פון דער מלכה'ס לייבוועכטער, האט יהוידע אין א שבת'דיגען טאג פערריפען די אנהענגערס אין בית־המקדש, וועלכען ער האט פון דרויסען ארומגערינגעלט מיט א געהיימען גרויסען וואך פון איבערגעגעבענע סאלדאטען, און דארטען האט ער פאר זיי ארויסגעפיהרט דעם פערבעהאלטענעם זיבעניאהריגען פרינץ יהואש'ן; דער כהן גדול האט איהם געזאלבט פאר א מלך און ארויפגעזעצט איהם די קרוין אויפ'ן קאפ; די פערזאמעלטע האבען צוגעשווארען דעם נייעם הערשער, און דאן האט יהוידע געהייסען שאלען מיט די טראמפייטען פון בית־המקדש און דאס פובליקום האט אויסגעשריען פיעל מאל: „זאל לעבען דער מלך!" עתליה, דערהערענדיג עפיס א טומעל פון בית־המקדש און נישט האבענדיג קיין שום חשד, איז אוועק אהין פון

איהר פאלאץ (בית=המלך), וואס איז געווען זעהר נאהענט. קומענדיג אין בית=המקדש האט זי געזעהען דעם קליינעם פרינץ, ווי ער איז געשטאנען אויף א קאלאנע מיט דעם קרוין אויפן קאפ און ווי דער פערזאמעלטער עולם שפיעלט פאר איהם און בעגריסט איהם. זי האט באלד פערשטאנען, אז דא איז פארגעקומען א פעררעט, און זי האט גענומען לויפען פון בית=המקדש, שרייענדיג „א בונט, א בונט"! יהוידע הכהן האט איהר אבער געהייסען פערהאלטען, און דער היל, וואס האט זיך געפונען אין בית=המקדש און איז געווען אין איין דעה מיט איהם, האט איהר אנגענומען און געוואלט טוידטען אויף אנ'ארט. יהוידע האט אבער נישט דערלאזען, אז גאט'ס הויז זאל בעשמוצט ווערען מיט מענשען=בלוט. דאן האט דער היל עתליה'ן ארויסגעשלעפט אין פארערהויז און דארט איהר גע'הרג'עט. אזוי איז פערניכטעט געווארען דאס לעצטע גליעד פון איזבל'ס פאמיליע, וועלכע האט אזוי פיעל אונגליקען געשאפט איןביידע מלוכות פון ישראל;

דער צד פון די אריסטאקראטען און פון די שרים, וועלכע זענען געווען פון עתליה'ס אנהענגער, האבען געמוזט בעהאלטען זייער צארן, ווען זיי האבען זיך דערוואוסט, וואס פאר א מפלה עס האט בעגעגענט זייער מלכה; און דאס פאלק, ביי וועמען עס האט נאך נישט אויסגעלאשען אין הארצען די ליעבע צו די פריהערדיגע מענשענפריינדליכע און גאטספארכטיגע מלכים, האבען זיך שטארק דערפרעהט, ווען עס האט זיך דערוואוסט, אז עס איז געראטעוועט געווארען די דינאסטיע פון דוד המלך און אז עס האט זיך געפונען א געזעצליכער יורש אויף דעם טהראן אין ירושלים אנשטאט דער בלוט=דורשטיגער איזבל=טאכטער. יהוידע האט זיך אבער נישט בעגנוגענט מיט דעם, וואס דער טהראן האט זיך בעפרייט פון עתליה'ן; ער האט געוואלט, אז אויך דאס פאלק זאל זיך בעפרייען פון איהר שלעכטען מאראלישען איינפלוס. ער האט דארום פון דאסניי פערזאמעלט דאס פאלק אין בית=המקדש אין דער אנוועזענהייט פון דעם יונגען מלך, און האט איהם בעשווארען אומצוקעהרען זיך צוריק מיט'ן גאנצען הארצען צו דעם אמת'ן נאציאנאלען גאט, צו יהוה, צו ווערען „פון דאסניי א געטליך פאלק"! בעגייסטערט פון דער שבועה איז דאס פאלק צוזאמען מיט זיין פיהרער יהוידע אוועק צו דעם בעל=טעמפעל, צובראכען דארטען די געצען=בילדער, צושמעטערט די מזבחות און אויסגעקוילעט די פריסטער (כהנים) מיט זייער הויפט מאן. מיט דעם אקט האט זיך פערענדיגט די אויסערליכע אבריינוגונג אין ירושלים פון דעם פרעמדען געטער=קולט. דאן האט דאס פאלק זיך אומגעקעהרט צוריק אין בית=המקדש און בעגייט דארטען דעם

גאָטעס-דיענסט מיט קרבנות און מיט געזאַנג, נאָכדעם ווי פאַר עתליה׳ן איז דאָס שוין אַ לאַנגע צייט נישט פאָרגעקומען. נאָך די קרבנות זענען געקומען די שרי-הצבא און די איבעריגע מדינה-לייט און האָבען אַרויסגענומען דעם יונגען מלך, וועלכער איז דאַן נאָר אַ יאָהר זיבען אַלט געווען, פון בית-המקדש, און איהם אַוועקגעפיהרט אין בית-המלך און אַרויפגעזעצט אויפן טהראָן.

„דאָס גאַנצע לאַנד האָט זיך געפרעהט, די הויפטשטאָדט ירושלים האָט זיך פון דאַסניי בערוהיגט" נאָך די פיעל בלוטיגע שרעקען, וואָס זי האָט די לעצטע פופצעהן יאָהר איבערגעלעבט. עס האָט זיך געקאָנט דוכטען, אַז דאָס לעבען אין יהודה האָט זיך געקעהרט צוריק אויף זיין אַלטען היסטאָרישען וועג, וועלכער האָט איהם געזאָלט פיהרען צום גליק און עהרע!...

עלפטעס קאפיטעל.

(פון יואש ביז אחז. 880—724).

יואש (880—843) איז אלט געוועזן א יאהר זיבען, ווען ער איז געקרוינט געווארען פאר א מלך. צוליעב זיין אונמינדיגקייט האט דערוויל זיין פעטער און אפוטרופוס, דער כהן יהוידע, געפיהרט דאס לאנד. זיין טעטיגקייט אויף דעם געביט האט זיך הויפטזעכליך אויסגעדריקט אין דער פארטגעזעצטער גייסטיגער רעסטאוראציע (צוריקשטעלונג). קודם כל האט ער זיך גענומען פעררִיכטען דעם בית־המקדש, וועלכער איז פאר די לעצטע יאהרען זעהר פערנאכלעסיגט געווארען. עתליה האט זיך ערלויבט איהם אויפ'ן שענדליכסטען ארט צו בערויבען: פיעל גאלד און זילבער פון דעם, וואס דארט האט זיך געפונען, האט זי ארויסגענומען און דערפון איהרע געצען אויסגעגאסען, די הייליגע כלים האט זי אוועקגענומען און צו איהרע קרבנות גענוצט, זאגאר גאנצע פליטעם האט זי פון גאט'ס הויז אויסגעהאקט און אין איהרע טעמפלען פערבויט. די דאזיגע שאדענס זענען אבער גיך דערפילט געווארען. אין דעם נאמען פון מלך האט יהוידע אויפ'ן הויף פון בית־המקדש אוועקגעשטעלט א פערמאכטען קאסטען מיט א לאך אין מיטען און האט ארויסגעגעבען א פערזאג צום פאלק, אז יעדער זאל דארטען אריינווארפען זיין נדבה אויף צו בענייען דעם בית־המקדש. דאס פאלק האט מיט פרייד דעם פערזאג ממלא געוועזן און גיך איז דער גרויסער קאסטען פול געווארען מיט געלד, ביז עס האט געקלעקט נישט נאר דעם בית־המקדש צו פעררִיכטען, נאר איהם זאגאר צו מאכען שענער, ווי געוועזן. דעם אויסערליכען קולט פון יהוה האט אויך יהוידע פעסטגעשטעלט, ווי אמאל: זיין גאנצען לעבען האבען די קרבנות נישט אויפגעהערט אין דעם געטליכען הויז. מיט דעם דאזיגען ריטואליזם האט ער געמיינט צו ווירקען אויף די הערצער, זיי אומצוקעהרען צו זייער גאט און צו זיינע געבאטען.

פאקטיש אבער האט זיך ארויסגעוויזען, אז עס איז לייכטער צו פער־ריכטען די לעכער אין בית־המקדש, ווי אויסצווארצלען א שלעכטען מא־ראלישען איינפלוס. כל זמן יהוידע האט געלעבט און דער יונגער מלך האט זיך אינגאנצען איינגעפונען אונטער זיין אויפזיכט האט זיך אין לאנד אלץ געפיהרט לויט דעם ווילען פון גאט. באלד אבער, ווי דער כהן גדול איז געשטארבען, איז יהואש אונטערגעפאלען אונטער דעם איינפלוס פון די שרים און די קצינים און דער מלך האט געביטען זיינע בעציהונגען צו די אלטע טראדיציאנעלע אידעאלען. הגם יהוידע האט די פיניצעאישע געטער אויסגעראטען פון ירושלים, איז אבער דאך נאכדעם ביי דער אריסטאקראטיע, וואס זענען געווען נאהענט צו עתליה׳ן, גע־בליבען איינגעבאקען אין הארצען די נייע פיניצעאישע וועלט־אויפפאסונג, וואס דער געטער־קולט איז נאר געווען איהר קאנקרעטער אויסדרוק — דער אזיאטישער אוטיליטאריזם, וועלכער לערנט דעם מענשען געפינען דעם ציעל פון זיין לעבען אין דער אונבעגרענעצטער בעפריעדיגונג פון זיינע שענדליכסטע תאוות, אין געגענטייל פון דעם יהודיזם, וואס לערנט דעם מענשען נאר גוטס טהון דעם צווייטען אין ברעכען די תאוות אלס ענדע־ציעל פון לעבען. דער יונגער יהואש האט נאך יהוידע׳ס טוידט אנגעהויבען ארויסצווייזען זיינע סימפאטיען צו די דאזיגע פערדארבענע נייגונגען פון די שרים. ער האט זאגאר נישט געשטערט די לעצטע אויפצושטעלען פון דאסניי פערשיעדענע געצען אין ירושלים, אמת, נישט קיין פיניצעאישע בעלים, מיט וועלכע מען האט געקאנט ווידער אויפברענגען דעם צארן פון פאלק, וועלכעס האט נאך גוט געדענקט דאס אונגליק, וואס עתליה האט אויף׳ן לאנד געבראכט. די נביאים האבען מזהיר געווען דעם מלך און די שרים, אז מיט זייערע מעשים וועלען זיי נייע אונגליקען ברענגען אויף יהודה, נאר קיינער האט זיי נישט געהערט. דאן האט דער נביא זכריה, יהוידע הכהנ׳ס זוהן, אין בית־המקדש פאר דאס גאנצע פאלק געשטראפט דעם פערפיהרטען מלך:

„אזוי האט דער אלמעכטיגער געזאגט: וואָרום פערלאזט איהר גאט׳ס געבאט? דאס וועט אייך קיין גליק נישט ברענגען; דען פערלאזט איהר גאט, פערלאזט גאט אייך!" —

דאן איז פארגעקומען אזעלכעס, וואס דאס היילינע לאנד האט נאך נישט געזעהן: **דער מלך האט געטוידט דעם נביא, דעם זוהן פון דעם, וואס האט איהם אליין זיין לעבען געראטעט און צום טהראן געבראכט**, אין רעכטען מיטען פון דעם בית־המקדש;

דער נביא האָט זאָגאַר זײַן געקרױנטען רוצח קײן װידערשטאַנד נישט בעװיזען; זײַן לעצטעס װאָרט איז נאָר געװען: „זאָל גאָט צוזעהן און משפּט'ען!"

דער דאָזיגער טהאַט פון מלך האָט אױפגערעגט דעם גאַנצען פאָלק, װײַל דאָס איז געװען דער ערשטער צופאַל, אַז אַ מלך פון בית־דוד זאָל הרג'ענען אַ נביא דערפאַר, װאָס ער רעדט אין דעם נאָמען פון גאָט, און נאָך דערצו — אינ'ם הײליגען הױז פון גאָט!

אין דער אױסערליכער פּאָליטיק האָט זיך יהואש אַרױסגעװיזען אױך אַזױ אונגעראָטען, װי אין דער אינערליכער. פאַר זײַן צײַט האָט חזאל, דער מלך פון ארם, געמאַכט אַ פּלוצלונגען אָנפאַל אױף יהודה און האָט דאָרטען גרױסע חורבנות אָנגעמאַכט: יהואש האָט זיך פאַר זײַן לאַנגיאָהריגען הערשען װעניג געמיהט, צו פערפעסטיגען די קרעפטען פון דער מדינה, נאָך די גרױסע מפּלות, װאָס זי האָט בעקומען פאַר די לעצטע יאָהרען, װען אין יהודה האָבען געװעלטיגט זײַן פאָטער, זײַן זײדע און זײַן באָבע. חזאל'ן איז גאַנץ לײַכט אָנגעקומען אַרײַנצודרינגען אין לאַנד און צוצוקומען ביז דער הױפּטשטאָדט ירושלים. ער האָט איהר אָבער באַלד נישט אַײַנגענומען. יהואש האָט איהם געמוזט געבען אַ סך אױסקױף־געלד מיט גאָלד און מיט זילבער און נאָר דאַן האָט חזאל פערלאָזען יהודה. די אונצופרידענהײַט מיט'ן מלך איז אַלץ געװאַקסען. דאָס פאָלק האָט זיך נאָך דער אונגליקליכער מלחמה מיט ארם נאָך מעהר איבערצײַגט, װי גערעכט עס איז געװען דער אונשולדיג געהרג'עטער נביא, און זײַן פערגאָסענעס בלוט האָט אַלץ מעהר געשריען און געפאָדערט נקמה. ענדליך האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ פערראַט צװישען דעם מלך'ס נאָהענטסטע לײַב־דינערס און זײ האָבען איהם געהרג'עט אױף זײַן בעט, אױף דעם זיבען און דרײַסיגסטען יאָהר פון זײַן הערשען איבער'ן לאַנד (843).

די ממשלה פון יהואש'ס זוהן, אמציהו (815—843), האָט געשײַנט צו זײַן פון אָנפאַנגס עטװאָס גליקליכער. אמת ער האָט אױך זײַנע הענד אײַנגעריכט אין בלוט: ער האָט נקמה גענומען פון די, װאָס האָבען זײַן פאָטער ערמאָרדעט; דערפאַר אָבער שטעלט ער זיך אַלס זכות, װאָס ער האָט נאָר בעשטראָפט די, װאָס האָבען אַ גראָדען, אונמיטעלבאַרען אַנטײל גענומען אין דעם קעניג־מאָרד, נישט ריהרענדיג זײערע הױזגעזינדען, װי דער מנהג איז געװען אין דער דעספּאָטישער אַזיען; דערבײַ ערקלעהרט ער זײַן טהאַט מיט דעם געזעץ פון תורת משה: עס זאָלען עלטערן נישט געטױדט װערען צוליעב דעם פערברעך פון זײערע קינדער און עס זאָלען

קיין קינדער נישט געטוידט ווערען צוליעב דעם פערברעך פון זייערע עלטערן". דאס בעווייזט, אז דער מלך איז שוין דאן מעהר אדער וועניגער בעקאנט געוועזען מיט דער תורה און האט זיך געמיהט זיינע שריט, ווי ווייט מעגליך אויסצוגלייכען מיט'ן געזעץ.

איבערהויפט האט אמציה זיך ענערגיש גענומען צו פערפעסטיגען דעם חיל, וואס איז אזוי צורואינירט געווארען אין די לעצטע יאהרען. ער האט געלאזט צעהלען דאס פאלק און די יונגע לייט, וואס האבען זיך געפונען אין דער עלטער פון צוואנציג יאהר, האט ער צוגענומען צו זיך אין חיל. אזוי האט ער בעקומען אן'ארמעע פון ארום דריי הונדערט טויזענד מאן, וועלכע ער האט בעוואפענט לויט דער מעגליכקייט פון דער דאמאלסטיגער פערארעמטער מלוכה־קאסע. אמציה האט שוין דאן בעקלעהרט א גאנצען פלאן פון מלחמות, דורך וועלכע ער האט געוואלט אויפהויבען דעם כבוד פון זיין מדינה. דארום האט זיך איהם געדוכט, אז דער צאהל פון זיין חיל איז נישט גענוגענד און ער האט געוואלט דינגען הונדערט טויזענד סאלדאטען צווישען אפרים; ער האט שוין זאגאר געהאט איינגעצאהלט דער געדונגענער ארמעע פאראויס הונדערט לאבענם (ככרים) זילבער. נאר די נביאים, וואס האבען שטענדיג געשטרעבט צו פערהיטען יעדען מעגליכען פרעמדען איינפלוס אויף זייער פאלק, האבען נישט איינגעשטימט דערצו, אז א פרעמדער עלעמענט זאל אריינדרינגען אין די רייהען פון דער נאציאנאלער מיליציע, בפרט נאך געצענדיענער,— ווי די עשרת־השבטים זענען דאן געוועזען. און די נביאים האבען געשיקט איינעם פון זייערע אנהענגער צו זאגען דעם מלך: „זאלען ביי דיר נישט זיין די חילות פון ישראל, וויל גאט איז נישטא צווישען ישראל, אין דער מלוכה פון אפרים. געה דו אליין מיט איינענע קרעפטען און שטארק זיך אין דער מלחמה; ווערט אבער גאט וועלען דיר ווארפען פאר'ן פיינד, דאן וועט נישט העלפען דער פערגרעסערטער חיל, דען אין דעם ווילען פון יהוה איז די מאכט צו העלפען און מאכען פאלען". האט אמציה געזאגט צו דעם געטליכען מאן: „און וואס וועט זיין מיט די הונדערט ככרים, וואס איך האב שוין די מהנה פון ישראל איינגעצאהלט?" האט איהם דער געטליכער מאן געענטפערט: „גאט קאן דיר בעצאהלען פיעל מעהר דערפון!"— דאן האט אמציה געפאלגט דעם נביא און פונאנדערגעלאזען דעם געדונגענעם חיל.

נאך די אויסבעסערונגען און פערגרעסערונגען אין דער ארמעע איז אמציה אוועק מלחמה האלטען מיט אדום, וועלכע האט זיך נאך פאר זיין

עלטער-זיידען יהורם אָבגעריסען פון יהודה. אין די עטליכע צעהנליג יאָהר, וואָס אדום איז זעלבסטשטענדיג געוואָרען האָט זי זיך בעוויזען גוט צו פערשטאַרקען פון אַנ'אויסערליכען אָנפאַל; די הויפטשטאָט פון לאַנד איז געוואָרען סלע אויף אַ בערגיגען אָרט, וואָס איז געווען בעשיצט דורך נאַטירליכע פעסטונגען פון פעלזן-שטיינער; דערצו זאָל אדום אויך האָבען געשטאַנען אין אַ שטענדיגען פּאָליטישען פערבאַנד מיט איהרע שכנים די עמונים און די מואבים, און אין די לעצטע יאָהרען, ווען יהודה איז געווען זעהר אָבגעשוואַכט צוליב די אינערליכע און אויסער-ליכע בעדינגונגען, איז איר אויסגעקומען פיל צרות צו ליידען פון איהר אַמאָליגער אונטערוואָרפענער שכנה אדום, וועלכע פלעגט מאַכען אָפטע אָנפאַלען אויף די גרענעצען פון יהודה און, אין דער צייט פון אַ מלחמה—צושטעהן צום שונא. די נביאים האָבען דערום זעהר הערצליך בעגריסט די אונטערנעמונג פון אמציה. דער נביא עובדיה האָט פאָראויס געזאָגט, אַז אמציה וועט אָבהאַלטען אַ גלענצענדען נצחון איבער אדום, און ער האָט דאָס ערקלערט אַלס אַ שטראָף פון גאָט דערפאַר, וואָס אדום האָט זיך מיט אכזריות פערהאַלטען צום געטליכען פאָלק.

„...אַ בשורה איז אונז אָנגעזאָגט געוואָרען פון גאָט און אַ שליח איז צו די פעלקער פונאַנדערגעשיקט געוואָרען: שטעהט אויף, לאָמיר געהן אויף איהר (אויף אדום) מלחמה צו האַלטען! (גאָט זאָגט:) צווישען אַלע פעלקער האָב איך דיר דאָס קלענסטע געמאַכט, אומעטום ביסטו פערהאַסט—און דיך האָט דיין מוטוויליגקייט איינגערעדט: דער, וואָס רוהט צווישען די שפּיציגע פעלזען, וואָס זיצט אויף די הויכע בערג, יענער דענקט אין זיין האַרץ: „ווער וועט מיר אויף דער ערד אַראָבנידערען קאָנען?!" גאָט זאָגט: אויב דו וועסט זאָגאַר ווי אַנ'אָדלער זיך ערהויבען און אויב דו וועסט זאָגאַר צווישען די שטערען דיין נעסט בויען, וועל איך דיר אַזש פון דאָרטען אַראָפּשליידערען... פאַר דעם צער פון דיין ברודער יעקב, וועט דיר שאַנד באַגעגענען, וועסטו אויף אייביג פער-לוירען ווערען. פאַר דעם טאָג, וואָס דו ביזט פון אַנטקעגען געשטאַנען, ווען פרעמדע האָבען זיין חיל געפאַנגען, און ווען די פרעמדע האָבען אין זיינע טויערען אַריינגעדרונגען און אויף ירושלים האָבן זיי גורל געוואָרפען (איהר צווישען זיך צו צוטהיילען) ביסטו אויך געווען איינער פון זיי. ווייל דו האָסט נישט געדאַרפט צוזעהן, ווען דיין ברודער איז פערקויפט געוואָרען, ווייל דו האָסט זיך נישט געדאַרפט פרעהען ווען די בני-יהודה זענען פערלוירען געגאַנגען... ווייל דו האָסט נישט גע-

דאַרפט קומען אין טויער פון מיין פאָלק אין דעם טאָג, ווען זיין אונ-גליק האָט אויסגעבראָכען... ווייל דו האָסט נישט געדאַרפט שטעהן אויפן שיידע-וועג צו פערטיליגען זיינע אַנטלאָפענע, ווייל דו האָסט נישט געדאַרפט אַרויסגעבען זיינע איבערגעבליבענע!...״

גרויס איז ווירקליך געוועזען דער נצחון פון אמציה אין אדום, און ווי גרויס דער פאָלקס-צאָרן געגען איהר איז געוועזען, אַזוי גרויס איז געוועזען די אכזריות פון דער נקמה. די שטאָט סלע איז איינגענומען געוואָרען און בעהעפט געוואָרען צו יהודה און פון די אין געפענגעניש גענומענע זענען ביז צעהן טויזענד מאַן מיט אַ שענדליכען טויט גע-הרג׳עט געוואָרען. אדום האָט נאָכהער, אמת, ווייטער עקזיסטירט אַלס זעלבסטשטענדיג פאָלק, נאָר דאָך איז איהר מפלה געוועזען גרויס. איינער פון די פּאָעטען אין יהודה האָט די מפלה געזונגען מיט פאָלגענדע ווערטער:

„ווער קומט עס אָן פון אדום, מיט פערשמוצטע קליידער — פון בצרה?-דער, וואָס זיין קליידונג איז שטענדיג בעשיינט, וואָס קלעטערט מיט זיין גרויסער מעכטיגקייט...-וואָרום איז דיין איינהילונג רויט און וואָרום זענען דיינע קליידער אַזוי, ווי דו וואָלסט אין קעלטער געטראָ-טען?-אַ ווייַנשטאָק האָב איך אַליין צוטראָטען, קיין פאָלק איז פאַר מיר נישט געשטאַנען, האָב איך זיי געטראָטען אין מיין כעס, האָב איך זיי צודריקט אין מיין צאָרן, און זייער בלוט האָט אויף מיינע קליידער גע-שפריצט און מיין גאַנצע איינהילונג האָב איך בעשמוצט. ווייל עס איז ערשיענען דער טאָג פון נקמה אין מיין הארץ און דאָס יאָהר פון מיין ערלעזונג איז געקומען. איך האָב זיך אומגעקוקט, אַז קיינער העלפט מיר נישט, איך האָב זיך פערוואונדערט, וואָס קיינער שטיצט מיר נישט— האָט מיר מיין אָרעם געהאָלפען, האָט מיר מיין צאָרן געשטיצט...״

דער נצחון, וואָס אמציה האָט אָבגעהאַלטען איבער אדום, האָט אָנ-געפילט זיין הארץ מיט שטאָלץ, זיין קאָפּ איז איהם בערוישט געוואָרען, און ער האָט גאָר פערלוירען דעם ווירקליכען רעכענונג פון זיינע קרעפ-טען. דאַן איז איהם אויפ׳ן זינען געקומען אַרויסצוטרעטען מיט אַ מלחמה געגען ישראל, וועלכער האָט פאַר זיין מלך יואש שוין אָנגעהויבען גרויס אויסוואַקסען, האָט שוין געבילדעט אַ שטאַרקע מלוכה און איז אין דער ווירקליכקייט געוועזען שוין פיעל מעכטיגער פאַר יהודה. די נאָהענטסטע סבה, וואָס האָט די מלחמה אַרויסגערופען, זאָל זיין פאָלגענדע: ווען דער מלך אמציה האָט פּלוצלונג געשיקט צוריק דעם געדונגענעם חיל פון שומרון, האָט דאָס איהם, דעם חיל, זעהר בעליידיגט, דאַרום האָט ער, צוריק-

קעהרענדיג זיך אַהיים, נוקם געווען פאַר דער בעליידיגונג אָן די גרענעץ־שטעדט פון יהודה, ווען אמציה אַליין איז געווען פערנומען מיט דער מלחמה אין אדום. דער מלך פון ירושלים האָט, ווי ס'שיינט, געפאָדערט אַ בעפריעדיגונג און האָט זיך גענומען צום שווערד. די ברידער־מלחמה האָט זיך אָבער געענדיגט זעהר טרויעריג פאַר יהודה. יהואש דער מלך פון ישראל האָט צושלאָגען די רייהען פון אמציה'ס חיל אויפ'ן קריעגס־פּלאַץ ביי בית־שמש און האָט אים געצוואונגען צו ענטלויפען. דער מלך פון יהודה אַליין איז אַריינגעפאַלען אין געפענגעניש ביי יהואש'ן; דאַן איז דער פיינד געגאַנגען ווייטער, טיעפער אין לאַנד און איז צוגעקומען ביז צו דער הויפּטשטאָדט ירושלים; דאָרטען האָט ער אויפגעבראָכען די וואַנט, וואָס אַרום שטאָדט און איז אַריינגעדרונגען אינעווייניג, אַנמאַכענדיג אַסך חורבנות און צונעהמענדיג פיעל גאָלד און זילבער פון אוצר המלוכה און פיעל טייערע כלים פון בית־המקדש; אמציהו'ן האָט יהואש אָבער נאָכדעם געלאָזט זיצען ווייטער אויף זיין טראָן; ער האָט נאָר גענומען גאַראַנטיעס,— קינדער פון די גרויסע מלוכה־לייט—אַז די ווענט פון ירושלים זאָלען זיך ביז אַ געוויסער צייט נישט אָפּבויען און אַז יהודה זאָל ביז אַ געוויסער צייט נישט וואַגען שומרון צו בעאונרוהיגען.

אַזוי האָט אמציהו אונגליקליך געענדיגט זיין ממשלה, וועלכע ער, ווי ס'האָט זיך געדוכט, האָט אַזוי גלענצענד אָנגעהויבען. נאָך דער מלחמה מיט יהואש'ן האָט נאָך אמציה געוועלטיגט איבער'ן לאַנד אַ יאָהר פונפצעהן, נאָר די אונצופריעדענהייט פון פאָלק מיט דעם, וועלכער האָט מיט די איי־גענע הענד אַזוי אונזיניג איבערגעפיהרט זיין אויפבליהונג, איז אַלץ גע־וואַקסען. ענדליך הויבט זיך אויף געגען איהם אַ בונט, און אמציהו לויפט זיך בעהאַלטען קיין לכיש (פלשתים); די פעררעטער האָבען איהם נאָכ־געיאָגט, געחאַפּט אויפ'ן וועג און איהם דאָרטען געטוידט, אויפ'ן 29־טען יאָהר פון צייט ער איז אויפ'ן טראָן אַרויף (815).

נאָך אמציהו'ס טויט זענען אויף יהודה נאָך פיעל ערגערע צייטען געקומען. דער געזעצליכער יורש פון דער מלוכה עוזיהו אָדער עזריהו, דער זוהן פון אמציהו, איז נאָך זיין פאָטערס טויט אַ יונג קינד געווען, בסך הכל אַ יאָהר זעכצעהן אַלט; מיט דעם לאַנד האָבען דארום אָנגעפיהרט די שרים און די איינפלוסרייכע אַריסטאָקראַטען, וועלכע זענען נאָענט געווען צום הויף; די דאָזיגע ממשלה פון צענדליגער שרים, האָט, ווי יעדער אָלי־גאַרכישע ממשלה בכלל, זיך נאָר געמיט אויסצונוצען די מאַכט פאַר זייער אייגענע טובה און פאַר דער טובה פון זייער קלאַס; דער חיל איז

געוועזען קליין און שוואַך, דאָס לאַנד איז געוועזען שוצלאָז; דערווייל איז אָבער יהודה געוועזען הורכאויס אַרומגערינגעלט מיט פיינד, וואָס האָבען איהר געוואָלט איינשלינגען. די ערשטע האָבען זיך די אדומים בענוצט מיט דער הילפלאָזיגקייט און אָבגעשוואַכקייט פון זייער שכנה. זיי האָבען פון דאָסניגעטמען מאַכען אָנפאַלען אויף די יהודה'שע גרענעצען, אָבּרעכענענדיג זיך פאַר דער מפלה אין אמציהו'ס צייטען; זיי האָבען געראַבירט, געטוידט, געהאַפּט אין געפענגעניש. די פלשתים, די מצרים, זאָגאַר די פעניצער, די אַמאָליגע גוטע פריינד פון יהודה, זענען אויך נישט אָבגעשטאַנען פון קאָמפּאַניע און האָבען פערהאַפט שטעדט און געגענדען פון דער אונגליקליכע מלוכה; אַ טייל פון דער בעפעלקערונג האָבען זיי אויסגעהרג'עט און אַ טייל האָבען זיי פערקויפט פאַר קנעכט אין גריכענלאַנד און אין די איבעריגע ווייטע לענדער און אינזלען.

צו די אויסערליכע אונגליקען, וואָס האָבען זיך פאַר יענער צייט געשאָטען אויף דער דערשלאָגענער יהודה, איז נאָך צוגעקומען אויך אַג'אינערליכע. עס זענען אויפ'ן לאַנד אָנגעקומען אונגעהויערע היצען און טריקענישען צוזאַמען מיט אַ שרעקליכען היישעריג, וואָס האָט אויפגעפרעסען אַלע תבואות אויף די פעלדער, אַלע פרוכט אויף די בוימער און אַלע גראָזען פון די לאָנקעס; צוליעב דעם האָט זיך אין לאַנד אָנגעהויבען אַ גרויסער הונגער. ס'האָט זיך געדוכט, אַז די נאַטור אַליין איז געקומען פערענדיגען דאָס, וואָס עס האָבען נישט געקאָנט פערענדיגען די אונאויפהערליכע אָנפאַלען פון די אַרומיגע פעלקער. דער נביא יואל בן פתואל, וועלכער האָט געלעבט אין יענער צייט, שילדערט מיט פאָלגענדע ווערטער דעם אָנפאַל פון היישעריג:

„בלאָזט שופר אין ציון, שאַלט אויף דעם הייליגען באַרג, זאָלען אויפציטערען אַלע איינוואָהנער פון לאַנד, ווייל עס קומט אָן אַ טאָג פון גאָט, ער איז שוין נאָהענט — אַ טאָג אַ פינסטערער און אַ שוואַרצער, אַ טאָג אַ וואָלקענדיגער און אַ נעבעלדיגער. אַזוי ווי דער מאָרגענשטערען, האָט זיך אויף די שפּיץ-בערג אויסגעשפּרייט אַ גרויס, מעכטיג פאָלק, וואָס אַזאַ איז נאָך נישט געוועזען, צייט עס שטעהט די וועלט, און אַזאַ וועט מעהר נישט זיין, צייט עס וועט שטעהן די וועלט. פאָראויס פאַר איהם ברענט דער פייער, הינטער איהם פלאַקערט דער כלאַם; ווי אַ גן-עדן איז דאָס לאַנד פאַר איהם געוועזען און ווי אַ וויסטער מדבר וועט עס נאָך איהם זיין — קיין געדעכעניש וועט נישט בלייבען! ווי די פערד זעהען זיי אויס און ווי די רייטער אַזוי לויפען זיי. ווי דער רעש פון די רייטוועגען, וואָס שפרינגען איבער די

שפּיציגע בערג, ווי דאָס זשומען פון דעם פייער, ווען ער פרעסט אויף דעם שטרוי, אַזוי טומלט דאָס מעכטיגע קריגס־בערייטע פאָלק. לענדער ציטערן פאַר איהם; שוואַרץ ווערען די געזיכטער, ווי דער געברענטער קעסעל. ווי די העלדען פליהען זיי, ווי קריגס־לייט קלעטערען זיי אויף שטאָדט־מויער; יעדער פון זיי געהט זיך זיין וועג, און זיי פערבלאָנדזשען נישט קיינמאָל. און איינער דעם צווייטען דריקט נישט, יעדער איינער האָט זיך זיין שטעג און אַז זיי טרעפט דער שווערד, מאַכט ער זיי קיין וואונד נישט. עס רוישט אין שטאָדט, אין די מויערן דרינגען זיי אַריין, אויף די הייזער קלעטערען זיי, דורך די פענסטער רייסען זיי זיך דורך, ווי גנבים. די ערד ציטערט פאַר זיי, די הימלען שטורעמען; די זון האָט זיך בעהאַלטען, די לבנה איז פערפינסטערט געוואָרען, די שטערען האָבען זייער שיין פערלוירען. גאָט אַליין פיהרט אָן זיין היל, גרויס איז זיין מחנה, מעכטיג זענען זיינע דיענסטפערטיגע. גרויס איז דער טאָג פון גאָט און שרעקליך איז ער, ווער קאָן איהם פערטראָגען?!..."

דער נביא יואל גלויבט געוועהנליך, אַז די דאָזיגע אָנשיקעניש איז נישט קיין אומזיסטע. דאָס שטראָפט גאָט זיין פאָלק, ווייל עס איז זינדיג, און דער נביא רופט צו תשובה:

„בלאָזט שופר אין ציון, פייניגט אייערע הערצער, רופט צונויף אַ פערזאַמלונג. פערזאַמעלט דאָס פאָלק, רופט אויף די אַלטע לייט, קלויבט אויף די יונגע קינדער, זאָל דער התן פערלאָזען זיין צימער און די כלה— איהר חופה. צווישען מזבח און דעם אולם, זאָלען וויינען די כהנים, וואָס דיענען פאַר גאָט און זאָלען זיי בעטען: „ערבאַרם דיך, גאָט, אויף דיין פאָלק און דיין נחלה זאָלסטו נישט מאַכען צו שאַנד פאַר אַ שפּריכוואָרט ביי די פעלקער; וואָרום זאָלען די פעלקער זאָגען: „וואו איז זייער אַלמעכטיגער?!..." — און גאָט וועט פערדריסען פאַר זיין לאַנד און ער וועט זיך ערבאַרמען איבער זיין פאָלק. און ער וועט ענטפערן זיין פאָלק און וועט איהם אַזוי זאָגען: איך שיק אייך קאָרן, וויין און איילבערטען, ביז צו זאַט וועט אייך גענוג זיין און מעהר וועל איך אייך צו שאַנד נישט מאַכען צווישען די פעלקער... שרעק דיך נישט, ערד, פרעה דיך און לאַך, דען גרויס זענען די מעשים פון גאָט. שרעקט אייך נישט, פעלד־בהמות, דען דער טרוקענער מדבר האָט זיך בעדעקט מיט גראָז, דען דער בוים האָט געבראַכט זיין פרוכט; די פייג און דער וויינשטאָק האָבען געבראַכט זייערע זאַפטען. פרעהט אייך, קינדער פון ציון, פרעהט אייך מיט יהוה אייער גאָט, דען ער האָט אייך מיט רעגען בעגנעדיגט... און

פול וועלען ווערען די שייערען מיט תבואה, און ס'וועלען די קעלטערען רוישען מיט ווין און מיט בוימאייל. איך וועל אייך בעצאהלען פאר די יאהרען, וואס עס האט אויפגעפרעסען דער הוישעריג — מיין גרויסער חיל, וואס איך האב אויף אייך געשיקט. און איהר וועט אייך שפייזען און איהר וועט זאט זיין און איהר וועט לויבען אייער אלמעכטיגען גאט יהוה, וואס האט מיט אייך וואונדער געטהון — און מיין פאלק וועט זיך מעהר שוין נישט דארפען שעמען. און איהר וועט וויסען, אז איך בין צווישען מיין פאלק און אז איך, יהוה, בין אייער גאט — און מיין פאלק וועט זיך מעהר שוין נישט דארפען שעמען.

אין דער בעגייסטערונג פון דער נבואה רעדט יואל אויך וועגען די ליידען, וואס יהודה איז אויסגעשטאנען פון די פיינדליכע פעלקער און ער איז מבשר, אז עס איז שוין נאהענט דער טאג פון נקמה. „אללין־זאגט גאט מיט דעם מויל פון דעם נביא — וועל איך שיינקען, זייער פערגאסענעס בלוט אבער וועל איך קיינמאל נישט שיינקען!" אויף די ערדציטערניש, וואס האט אין יענער צייט אויפגעטרייסעלט דער גאנצער פארערשטער אזיען, אנגעמאכט פיעל חורבנות, אוועקגעטראגען פיעל קרבנות און, ווי ס'האט אויסגעזעהען, נאר יהודה אויסגעמיטען, — ווייזט אן דער נביא, ווי אויף א שטראף פון גאט פאר דער אכזריות'דיגער בעהאנדלונג פון די אזיען־פעלקער בנוגע צו יהודה. נאכהער געהט איבער דער נביא צו דער נאהענטער אויפבליהונג און אויפלעבונג פון זיין פאלק:

„אין יענע טעג און אין יענער צייט וועל איך אומקעהרען די געפאנגענע פון יהודה און ירושלים. און איך וועל צונויפזאמלען אלע פעלקער... און איך וועל זיי משפט'ען פאר מיין פאלק און פאר מיין נחלה, דערפאר, וואס זיי האבען איהם צוזייעט און דאס לאנד צוריסען. אויף מיין פאלק האבען זיי גורל געווארפען, פאר א זונה האבען זיי זייערע יונגלעך פערקויפט און פאר וויין האבען זיי זייערע מיידלעך פערקויפט... און איהר אויך, צור און צידון און די געגענדען פון פלשתים — דאס בעצאהלט איהר מיר אזוי? אויב דאס איז אייער צאהלונג, וועל איך איהם גיך צוריקקעהרען אויף אייערע קעפ. דערפאר, וואס איהר האט מיין גאלד און מיין זילבער בערויבט און מיינע טייערסטע ווערטזאכען האט איהר אין אייערע פאלאצען געבראכט; דערפאר, וואס איהר האט די קינדער פון יהודה און ירושלים פערקויפט צו די גריכען אין ווייטע לענדער... וועל איך זיי צוריקברינגען פון די ערטער, וואו איהר האט זיי פערקויפט, און איך וועל אייערע טהאטען אויף אייערע קעפ צוריקווארפען: און איך וועל איבערגעבען

אייערע זיהן און אייערע טעכטער אין די הענד פון יהודה און זיי וועלען זיי פערקויפען צו פענגער'ס אין וויטע לענדער. —

די נחמות פון דעם געטליכען נביא יואל בן פתואל זענען אין דער אמת'ן גיך פערווירקליכט געוואָרען, ווי נאָר דער בעגאַבטער עוזיהו איז אויסגעוואַקסען און האָט אריינגענומען אין זיינע הענד די הנהגה פון לאַנד.

די דויערהאַפטיגע ממשלה פון עוזיהו (705—755) האָט זיך אין יהודה אויסגעצייכענט מיט אויסערליכען גלאַנץ און אינערליכען וואוילשטאַנד. דער נייער מלך האָט גיך אויסגעהיילט די וואונדען, וועלכע די מלוכה האָט בעקומען פאַר די פריהערדיגע צוויי הערשער, וועלכע זענען דער-הרג'עט געוואָרען. צו בעשיצען דאָס לאַנד פון פיינדליכע אָנפאַלען האָט דער מלך פערגרעסערט זיין חיל און אויסגעבויעט נייע פעסטונגען אויף די גרענעצען פון דער מלוכה. ווייטער האָט ער צורעכטגעמאַכט דעם מויער אַרום ירושלים, וועלכער איז צוריסען געוואָרען אין דער פאָריגער מלחמה מיט ישראל, ער האָט דאָרטען אויפגעשטעלט גרויסע טורעמס, אויף וועלכע עס האָבען זיך איינגעפונען שליידער-מאַשינעס אויף צו וואַרפען אויפ'ן שונא פיילען און שטיינער. די יהודה'שע קריעגס-לייט זענען בעוואָרנט געוואָרען מיט נייע פאַנצירען, מיט נייע שיס-בויגענס און שפיזען. עס איז פער-גרעסערט געוואָרען די צאָהל פון די קריעגס-וועגען און פערד זענען אין אַ גרויסער מענגע געבראַכט געוואָרען פאַר'ן חיל. אָבפרישענדיג אויף אַזאַ אופן זיינע קריעגס-קרעפטען און קריעגס-מיטלען, האָט עזיהו זיך געווענ-דעט געגען זיינע אויסערליכע פיינד. ער האָט פון דאָסניי רוהיג געמאַכט די אדומים און ווידער אָבגענומען ביי זיי דעם האַפען עולת, ביים אויסגוס פון רויטען ים. דאָס האָט געגעבען יהודה די מעגליכקייט פון דאָסניי צו פיהרען דעם האַנדעל ביי די ברעגען פון ערב (אַראַביע) און הודו (אינדיען), אַזוי ווי אין די צייטען פון מלך יהושפט. נאָכהער האָט ער זיך אָבגערעכענט מיט די פלשתים און די איבעריגע פיינדליכע שכנים, וואָס האָבען די לעצטע יאָהרען אַזוי פיעל חורבנות געמאַכט אין זיין פאָטער-לאַנד. ביי די ערשטע האָט ער אָבגענומען פיעל שטעדט, צווישען וועלכע ס'איז געוועזן אויך די בעריהמטע אשדוד. די איבעריקע קלענערע שכנישע מלוכות, ווי עמון צ. ב. ש., האָבען אליין עוזיה'ן אויסגעדריקט זייער אונטערטעניגקייט און האָבען איהם יעהרליכע מתנות געשיקט. דער מלך האָט זיך אויך געמיהט אויפצוהויבען די עקאָנאָמישע לאַגע אין לאַנד. אויסער דעם, וואָס ער האָט בענייט דעם ים-האַנדעל דערמיט, וואָס ער האָט עולת ביי אדום אָבגענומען, האָט ער בעזונדער געשטיצט די ערד-

ארבייט. ער האט אין לאנד פיעל נייע ברוננען געגראבען און פיעל קאנאלען דורכגעפיהרט צו בעזארגען די פעלדער מיט וואסער. ער אליין האט גע־האט פיעל ערד, וועלכע ער האט זארגזאם בעארבייט. אלס א טייל פון דער לאנדווירטשאפט האט ער אויך אויפגעהויבען דאס האדעווען פון בהמות. תבואה, וויין און בהמות זענען אין יהודה פאר עוזיהו'ס צייטען געווען די הויפטגעגענשטאנדען פון דעם אויסערליכען האנדעל, וועלכער האט אין לאנד אריינגעבראכט פיעל גאלד און זילבער פון די ארומיגע רייכע לענדער, ווי פיניציע און מצרים. יהודה האט זיך אלזא פאר עוזיהו'ס צייטען פון דאסניי אויפגעהויבען צו יענער גלענצענדער שטופע פון פא־ליטישער מאכט און עקאנאמישען וואוילשטאנד, אויף וועלכער זי איז געשטאנען אין די גליקליכע צייטען פון שלמה און יהושפט.

אין גייסטיגער הינזיכט איז עוזיהו פאר זיך אין אנהויב געווען א שטארקער אנהענגער פון דער פרומער פארטיי. ער האט זיך געפונען אונטער דעם איינפלוס פונ'ם נביא זכריה (דער ערשטער) און כל זמן דער לעצטער האט געלעבט, האט עוזיהו פערזענליך זיך פעסט געהאלטען ביי דעם וועג פון די „געטליכע לייט“. ער האט אבער א קליינע ווירקונג געהאט אויף דער מאראלישער ערציהונג פון פאלק אין זיין צייט. דער מלך איז געווען זעהר פערנומען מיט דער פערפעסטיגונג פונ'ם חיל, מיט די פערשיעדענע מלחמות, מיט דער אויסבעסערונג פון דער מלוכה־ווירטשאפט אזוי, אז די אינערליכע הנהגה אין לאנד איז פאקטיש, ווי אין דער צייט פון זיין אונמינדיגקייט, געבליבען אין די הענד פון די שרים און די קצינים (אריסטאקראטען), וועלכע זענען אלץ מעהר איינגעפונצים געווארען, וואס מעהר דאס לאנד איז רייכער געווארען. וואס מעהר גאלד אין לאנד איז אנגעקומען, אלץ מעהר האט זיך ביי די מעכטיגע ספערען דער אפעטיט פונאנדערגעפלאקערט און אזוי ווי אין שומרון אין דער זעלביגער עפאכע, אזוי אויך אין ירושלים האבען די שרים פאר קיינע מיטלען זיך נישט אפגעשטעלט, כדי זייער געלדגייץ צו בעפרידיגען; ביי זיי איז קיין אנדער גאט נישט געווען אויסער דאס געלד און קיין אנדער ציעל נישט געווען אויסער תענוגים. צוזאמען מיט דער דאזיגער עשירות איז אין יהודה אויך, אזוי ווי אפרים, אריינגעדרונגען די תאוה צו לוקסוס אין עסען, אין טרינקען, אין קליידען זיך. די בעדערפענישען זענען געוואקסען גיכער פאר די מיטלען—דאן האט מען געמוזט זיך בענוצען מיט שוחד, בעטרוג, גנבה, גזילה און נאך אזעלכעס. פון דעם דאזיגען ווילקיר האבען, פערשטעהט זיך, דא, אין יהודה, אויך איבערהויפט גע־

ליטען די שוואבע, שוצלאָזע און אָרעמע קלאַסען. די שרים אין יהודה האָבען זיך אויך געפיהלט גישט בעקוועם מיט יהוה ביי זייער מאָראַלישער ביעדעריגקייט און האָבען דארום אויך אַזוי ווי זייערע איינפערשטענדיגע אין אפרים, גענומען — לכל הפחות, יעדערער פאַר זיך — איינפיהרען דאָס געצענדיענערי. ביי דעם נייעם קולטוס האָט זיך געקאָנט גאַנץ לייכט פערברייטערען אין לאַנד די ציניש-אוטיליטאַריסטישע לעבענס-פאָרמעל: „פרייד און לוסטיגקייט, טוידטען רינדער און קוילען שעפסען, עסען פלייש און טרינקען ווין, עסען, טרינקען און מאָרגען—שטאַרבען מיר”... אין געגענזאַץ פון שומרון, איז אין ירושלים דאָס געצענדיענערי געווען דערווייל נאָר אַ פריוואַט-זאַך; די אָפיציעלע ממשלה האָט זיך נאָך געהאַלטען ביים טראַדיציאָנעלען קולט פון יהוה און געשטיצט דעם אינסטיטוט פון קרבנות; דערמיט אָבער האָט זיך בעגרענעצט איהר זאָרג פאַר דעם וואוקס פון דער נאַציאָנאַלער גייסטיגער קולטור... ענדליך איז אָבער פאָרגעקומען אַזאַ געשיכטע, וואָס האָט אַרויסגערופען אַ געוויסע פיינדשאַפט זאָגאַר צווישען דער אָפיציעלער ממשלה און די טרייע טרעגער פון די אַלטע טראַדיציעס. די מאַכט פון'ם מלך אין פאַלעסטינא איז שטענדיג געווען אַ בעגרענעצטע— ער איז נאָר געווען דער אָנפיהרער אין מלחמה און דער העכסטער שופט; זיין געזעצגעבערישעם רעכט איז אָבער שטענדיג געווען בעשרענקט מיט די מסורות און מנהגים און חוקים, וועלכע זענען איבערגעגאַנגען פון דור צו דור פון משה'ן ביז די נביאים; ווייטער האָט מיט'ן מלך צוזאַמען עקזיסטירט אין לאַנד דער כהן גדול, פון די בני אהרן, וועלכער האָט געבילדעט די העכסטע גייסטליכע מאַכט. עוזיהו האָט זיך אָבער געפיהלט זעהר שטאַרק נאָך די גרויסע פערדיענסטען זיינע פאַר זיין פאָלק — און אפשר האָט ער אויך געשטרעבט צו פערפעסטיגען די צענטראַליזאַציע פון דער מלוכה, — און איהם האָט זיך דורכאויס געוואָלט פעראייניגען אין זיין אייגענער פערזאָן אי די מאַכט פון דעם מלך, אי דאָס רעכט פון'ם כהן גדול. דער דאָזיגער פערלאַנג איז אָבער אָיערקענט געוואָרען אַלס אַ ווידערשפרוך צו די אַלטע טראַדיציעס פון פאָלק; איבערהויפט האָבען געגען דעם געקעמפפט די כהנים, וועלכע האָבען געקוקט אויף דער כהונה, ווי אויף זייערע אַ פריווילעגיע פון דורות; די נביאים ווייטער, האָבען דאָך געוויס נישט געקאָנט מסכים זיין, אַז די בעדייטונג פון מלך זאָל אַזוי אונענדליך אויסוואַקסען: זיי האָבען דאָך נאָך אין די אַלטע צייטען געקעמפפט זאָגאַר געגען די דערמאָהנטע בעשרענקטע פריווילעגיעס פון'ם הערשער: — דער צוזאַמענשטויס צווישען מלך און צווישען די כהנים איז גלייך פערוואַנדעלט געוואָרען

אין א ענטשלאסענעם קאמפף: דער מלך איז געקומען אין בית-המקדש און האט געוואלט מקטיר זיין קטורת אויפ'ן מזבח. דאן איז צוגעטראטען צו איהם עוזיהו דער כהן גדול מיט נאך כהנים ביז א מאן אכטציג, און האבען איהם ערקלערט, אז ער בעגעהט מוטוויליג א פערברעך געגען גאט, וויל נאר די בני אהרן זענען פון גאט געהייליגט איהם אין זיין בית-המקדש צו דיענען. דער מלך איז בייז געווארען, נאר ער האט פארטגעזעצט די ארבייט פון מקטיר זיין קטורת. פלוצלונג האט איהם א צרעת אויסגעשפראצט אויפ'ן שטערען אין דער אנוועזענהייט פון אלע פערזאמעלטע; דאן האט דער מלך פערלאזען גאט'ס הויז. נאר דאס צרעת האט זיך פון איהם נישט אבגעטהון און האט בעדעקט זיין גאנצען לייב. עוזיה האט געמוזט פערלאזען ירושלים, וואו עס האט זיך, לויט'ן געזעץ, קיין מצורע נישט געטארט געפינען, און זיך בעזעצט אין זיינס א גוט אויסערן שטאדט. אזוי איז דער העלדישער מלך נאך פאר'ן לעבען אבגעריסען געווארען פון זיין רעזידענץ און צוזאמען מיט דעם אויך פונ'ם פאליטישען און עקאנאמישען לעבען אין לאנד. די מאכט, האבען, נאך מעהר, ווי פריהער, פערכאפט די שרים און זייער ווילקיר האט שוין דאן פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט. יותם, דער זוהן פון עוזיהו, האט שוין דאן גענומען אנאנטייל אין דער הנהגה פון לאנד, נאר ער איז נאך דאן געוועזן צו יונג, אום צו קאנען זיך פעסט אוועקשטעלען געגען דער איינגעווארצעלטער אריסטאקראטישער הויף-פארטיי. דערווייל האבען נאר די נביאים אליין געקעמפפט געגען דעם אונרעכט און דאס געצענדיענערי פון די שרים, וואס האט זיך שוין געהאט פערשפרייט אויך צווישען די אלע איבעריגע קלאסען פון פאלק.

דאן האט אנגעהויבען צו וואקסען די גרויסקייט פון דעם איבעיגען ישעיהו בן אמוץ. אין זיין פערזאן האט די נבואה דערגרייכט איהר העכסטע מדרגה: ער איז געוועזן דער גרעסטער קינסטלער פון דאס געטליכע ווארט, דער טיעפזיניגסטער דיכטער פון דער אלמענשליכער גערעכטיגקייט און אויך דער וויטזיכטיגסטער דיפלאמאט פון זיין צייט. ווי אלע נביאים, איז אויך דער דאזיגער געניוס געוועזן אויף אזוי פיעל עניו, אז ער האט נישט געפונען פאר נויטיג צו ערקלערען די איבעריגע דורות, ווער ער איז און פון וואנען ער שטאמט. נאר פון ווייטלויפיגע רמזים קאן מען מערקען, אז לויט זיין יחוס איז ישעיהו געוועזן אנאריסטאקראט, און האט געשטאמט פון הויכגעשטעלטע מלוכה-לייט. דארויף זאגען אויך עדות זיין גרויסארטיגע, איידעל-קלינגענדע שפראך, און זיינע בילדערייכע פאעמען, וואס

דאָבּען כמעט קיין גלייכען נישט צו זיך אין דער געשיכטע פון דער גאַנצער וועלט-פּאָעזיע. זיין טהעטיגקייט האָט ישעיהו אָנגעפאַנגען אין'ם לעצטען יאָהר פון עוזיהו'ס לעבען. מיט די פאָלגענדע ווערטער שטעלט ישעיה פאָר די ערשטע ענטפּלעקונג פון דער נבואה צו איהם:

„אין דעם יאָהר, וואָס דער מלך עוזיה איז געשטאָרבען האָב איך געזעהן: גאָט זיצט אויף זיין הויכען, ערהויבענעם טראָהן, וואָס זיינע בּרעגען דערפילען דעם גאַנצען הימעל-פּאַלאַץ. מלאכים שטעהען אַרום איהם; זעקס פליגלען האָט יעדער איינער, זעקס פליגלען האָט יעדער איינער: מיט צוויי פערדעקט ער זיין געזיכט, מיט צוויי פערדעקט ער זיינע פיס און מיט צוויי פליהט ער. און עס רופט איין מלאך צום צווייטען, ער רופט און ער זאָגט: היילינ, היילינ, היילינ איז יהוה דער הערשער; די גאַנצע וועלט איז פול זיין רוהם! — און אויפגעטרייסעלט האָבען זיך די זיילען פון הימעל-פּאַלאַץ ביי דעם דאָזיגען אויסרוף און פול איז ער געוואָרען מיט נעבעל. האָב איך אויסגעשריען: וועה איז מיר, איך בין פערלוירען! איך בין אַ מענש פון אומריינע לעפּצען און וואָהן צווישען אַ פאָלק מיט אומריינע לעפּצען — און מיינע אויגען האָבען גאָט דעם אַלמעכטיגען געזעהן! דאַן איז אַ מלאך צו מיר צוגעפלויגען; אין האַנד האָט ער אַ בּרענענדיגע קויהל געהאַלטען; מיט אַ צוואַנג האָט ער עס פון מזבח גענומען. און ער האָט דער מלאך מיט דער קויהל מיין מויל אָנגערירט און ער האָט געזאָגט דערביי אַזוי: „דאָס האָט דיינע לעפּצען אָנגערירט, איצט זענען אוים דיינע זינד און דיינע פערברעכען זענען פערגעבען“! דאַן האָב איך גאָט'ס שטים דערהערט, ער פרעגט: „וועמען זאָל איך שיקען, ווער וועט פאַר מיר געהן? האָב איך געזאָגט: איך בין גרייט, שיק מיר. האָט גאָט צו מיר געזאָגט אַזוי: געה, זאָג דאָס פאָלק: הערען זאָלט איהר הערען און גאָר נישט פערשטעהן, און זעהן זאָלט איהר זעהן און גאָר נישט וויסען. פערשטאָפּט זאָל ווערען דאָס הארץ פונ'ם פאָלק און פערטויבט זאָלען ווערען זיינע אויערען און פערבלענדט זאָלען ווערען זיינע אויגען —טאָמער וועלען זיינע אויגען דערזעהן, טאָמער וועלען זיינע אויערן דערהערען, טאָמער וועט זיין הארץ פערשטעהן — און ער וועט תשובה טהון און ער וועט זיין רפואה געפינען!...“

אויף דער דאָזיגער שליחות פון גאָט האָט דער נביא ישעיהו בן אמוץ זיין גאַנצען לעבען געאָפּפערט: פאַר פיער מלכים האָט ער געלעבט, ביי די פערשיעדענסטע בעדינגונגען אינ'ם לאַנד; ער האָט אָבער זיין פפליכט קיינמאָל נישט פערגעסען, — זיין פפליכט, צו שטרייטען מיט דער מעכטיגעם

אַריסטאָקראַטיע, װעלכע האָט בוגד געװעזען אין גאָט און אין זיין פאָלק פון דעם פיעל גליק און גוטס, װאָס גאָט האָט דעם לאַנד געשאָנקען.

„איך װיל זינגען פאַר מיין פריינד דאָס ליעד פון זיין װײנגאָרטען. מיין פריינד האָט אַ װײנגאָרטען אויף אַ פעטען פלאַץ געהאַט. האָט ער איהם אַרומגעצוימט, האָט ער איהם אויסגערייניגט (פון שטיינער), אַ יונגען װײנשטאָק האָט ער אין איהם פערפלאַנצט און אַ טהורם האָט ער אין איהם אויסגעבויעט און אַ קעלטער האָט ער אין איהם אויסגעגראָבען — געהאָפט האָט ער אויף גוטע װיינטרויבען, אויסגעװאַקסען זענען נאָר פערדאָרבענע. איצט משפט, איהר, ירושלים-און יהודה-לייט, צװישען מיר און מיין װײנגאָרטען. װאָס נאָך האָב איך געזאָלט טהון פאַר מיין װײנגאָרטען, װאָס איך האָב נישט געטהון? פאַרװאָס האָב איך געהאָפט, אַז ער װעט מיר גוטע פרוכט ברייגגען און פאַרװאָס האָט ער נאָר שלעכטע געבראַכט? איצט לאָז איך אייך װיסען, װאָס איך װעל װײטער מיט מיין װײנגאָרטען מאַכען: אַראָב זיין צוים און זאָל ער צוגריזשעט װערען, צוברעכען זיין װאַנט — און זאָל ער צוטראָטען װערען! װיסט װעל איך איהם מאַכען, ער װעט נישט אַרומגעשוירען װערען, ער װעט נישט אַרומגעגראָבען װערען, דערנער װעלען איהם בעדעקען — די װאָלקענס װעל איך פערזאָגען, קיין רעגען אויף איהם נישט צו גיעסען!"

און דער נביא ערקלערט דעם נמשל פון זיינע רייד —

„ישראל — דאָס איז דער װײנגאָרטען פון גאָט דעם הערשער; יהודה — דאָס איז זיין ליעבליכעס פלאַנצונג; האָט גאָט געהאָפט פון איהם אויף גערעכטיגקייט און געפונען האָט ער נאָר דאָס אונרעכט; אַנשטאָט דאָס ערװאַרטע גוטס, האָט ער נאָר בייזעס בעגעגענט!" — „גאָט רופט צום גערייכט די עלטסטע פון זיין פאָלק און זיינע שרים: איהר האָט אויפגעפרעסען דעם װײנגאָרטען: אין אייערע הענד געפינט זיך די רויב פון דעם אָרימאַן! װאָרום דריקט איהר מיין פאָלק און צומאַלט די אָרימע לייט — זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער הערשער"!...

ישעיהו בן אמוץ פלעגט זיינע נביאות זאָגען אין בית-המקדש אום שבת, ראש חודש און יום טוב, װען דאָס פאָלק פלעגט זיך פערזאַמלען גאָט בעטען און די שרים פלעגען אויך קומען אָבריכטען דעם אָפיציעלען צערעמאָניאַל פון קרבנות ברענגען. זיינע רייד פלעגען אָבער װעניג קימערען די יעניגע, װעלכע זענען געװעזען די אמת'ע שולדיגע אין דער דעמאָראַליזאַציע פון פאָלק. װאָס געהט זיי אָן דער נביא, װען פאַקטיש זענען זיי די בעלי-בתים אין לאַנד?

די לאגע האט זיך אין דער הינזיכט נישט געענדערט אפילו אויך נאכ׳ן טוידט פון מלך עוזיהו (אויפ׳ן צווייו און פופציגסטען יאהר פון זיין ממשלה), ווען אויפ׳ן טראן איז ארויף זיין זוהן יותם (754—739). זיין צוגע־בונדענקייט צו דער טראדיציע איז געוועזן נאך פיעל שטארקער, ווי זיינ פאטער׳ס, נאר ער האט אויך נישט געקאנט זיך אבגעבען מיט דער גייסטי־גער ענטוויקלונג פון פאלק. אלס ווייטזיכטיגער שטאאטס־מאן האט ער פאראויס געזעהן די אשור־געפאהר: די גרויסע מלוכה פון נינוה האט זיך אלץ ווייטער פערשפרייט איבער דער פאדערשטער אזיען, און יותם האט פערשטאנען, אז גאר אין גיכען וועט דער צוזאמענשטויס צווישען אשור און יהודה מוזען פארקומען, איבערהויפט נאכדעם, ווי שומרון האט שוין אליין אנערקענט דעם אויטאריטעט פון פול. צוליעב דעם האט יותם נאכמעהר פון זיין פאטער פערפעסטיגט זיין הויפטשטאדט ירושלים, ווי אויך די איבע־ריגע הויפט־פונקטען אין לאנד: ער האט פערדעקט יהודה מיט א גאנ־צען נעץ פון פעסטונגען און טהורעמס און דערצו האט ער אויך פער־פאלקאמט דעם היל מיט א גאנצער רייהע רעפארמען. צווישען די אנדערע נייע אונטערנעהמונגען זיינע דארף אויך דערמאהנט ווערען דער אויבערש־טער טויער פון בית־המקדש, וועלכען ער האט אויסגעבויעט און איינגעריכטעט אלס א וויכטיגען פערטיידיגונגס־פונקט אין דער צייט פון א פיינדליכען אנפאל. אויסערדעם איז יותם׳ן אויסגעקומען צו פיהרען א מלחמה מיט עמון, וועלכע האט פאר דער הערשאפט פון זיין פאטער עוזיה אויסגעדריקט איהם איהר אונטערטעניגקייט, און ווי נאר דער אלטער העלד איז געשטאר־בען— אנגעהויבען פיהרען א קריעג געגען יהודה. דאן האט יותם מיט געוואלט אונטערטעניג געמאכט עמון און געצוואונגען איהר א געוויסע צייט צו בעצאהלען א יעהרליכען מס מיט געלד און מיט נאטור: הונדערט ככרים זילבער, צעהנטויזענד כורים ווייץ און צעהן כורים גערשטען. יותם האט אויך נישט ווייניגער פון זיין פאטער געזארגט פאר דער עקאנאמישער ענטוויקלונג פון דער מלוכה און אין זיין צייט האט די עשירות פון לאנד דערגרייכט איהר העכסטע מדרגה. דערווייל האט זיך די אלגעמיינע פא־ליטיק אין דער פאדערשטער אזיען אלץ מעהר פערפלאנטערט: די מורא פאר אשור איז אלץ טיעפער אריינגעדרונגען אין די ארומיגע לענדער און די בעציהונגען צו דער דאזיגער „רוט פון גאט" האבען געמוזט קלאר בעשטימט ווערען. אנדערע פעלקער, ווי פיניציא און מואב צ. ב. ש. האבען איהר רוהיג אויסגעדריקט זייער טרייהאפט און אונטערטעניגקייט, אנדערע, ווי אפרים און ארם האבען געוואלט פעראייניגען די מעכטיגערע מלוכות אויף

אַרויסצוטרעטען אין אַן אָפענער מלחמה געגען אשור. יותם האָט אָבער פֿער-נומען אין דעם דאָזיגען פּלאָנטער אַ גאַנץ בעזונדערע פּאָזיציע: לויט דער פּאָליטישער שיטה פֿון דעם נביא ישעיה האָט ער נישט געוואָלט אַליין פֿאַר דער צייט אַרויסרופֿען אַ געפֿאַהר אויף זיין פֿאָלק, ער האָט אָבער אויך פֿעסט בעשלאָסען מיט'ן גוטען ווילען, אָהן אַ מלחמה, נישט איבערצוגעבען די אונאָבהענגיגקייט פֿון זיין לאַנד. אַזאַ נייטראַלע פּאָ-ליטיק, ווען אַרום איהם האָט געשוועבעלט און געגריבעלט, האָט פֿון יותם'ן געפֿאָדערט פֿיעל טאַקט, פֿאָרזיכטיגקייט און אויסגעהאַלטענקייט אַזוי, אַז צוליעב די בעציהונגען צו אשור'ן זאָל ער נישט אויפֿברינגען געגען זיך דעם צאָרן פֿון די קריעגעריש געשטימטע שכנישע מלכים, ווי עס האָט זיך טאַקי ענדליך אויסגעלאָזען אין דער צייט פֿון זיין טראָנפֿאָלגער. ביי אַזעלכע געפֿעהרליכע אומשטענדען אין דער אויסערליכער פּאָליטיק, איז אויך יותם געצוואונגען געווען איבערצולאָזען די אינערליכע הנהגה פֿון לאַנד אין די הענד פֿון די שרים, ווי עס איז געווען פֿאַר זיין פֿאָטער; די דאָזיגע שרים אָבער זענען וואָס ווייטער אַלץ מעהר פֿערדאָרבען געוואָרען, צוזאַמען דערמיט, ווי די עשירות פֿון לאַנד האָט געהאַלטען אין איין וואַקסען און שטייגען; דערצו האָט זיי געפֿיהרט אויך דאָס, וואָס צוליעב דער גרויסער עקאָנאָמישער ווירטשאַפֿט, וועלכע יהודה האָט דאַן געפֿיהרט, איז זי פֿון דאָסניי אַריינגעטרעטען אין אַ נאָהענטען פֿערקעהר מיט שומרון, פֿיניציע און מצרים.

אין דער צייט פֿון יותם'ס ממשלה האָט דער נביא ישעיה ווייטער אויפֿגעהויבען זיין שטים געגען דעם אַלגעמיינעם אומרעכט וואָס האָט גע-הערשט אין לאַנד. דעם נביא האָט איבערהויפּט געקרענקט דאָס, וואָס אין דער צייט פֿון דעם דאָזיגען אויסערליכען עקאָנאָמישען גלאַנץ איז דאָס פֿאָלק אין זיינע ברייטע מאַסען געבליעבען אָרעם און געדריקט. אין דער ווירקליכקייט האָט די אונגעהויערע עשירות קיין גליק דאָס לאַנד נישט גע-בראַכט: די מעכטיגע און די רייכע האָט דאָס, אמת, מעכטיגער און ריי-כער געמאַכט; די שוואַכע און די אָרימע זענען אָבער נאָך שוואַכער און אָרימער געוואָרען. פֿערדיענט פֿון דעם אינטערנאַציאָנאַלען האַנדעל האָבען נאָר די אַריסטאָקראַטען און די שרים; דעם המון און די ערדאַרבייטער איז וועניג אָנגעקומען פֿון די גרויסע סומען גאָלד און זילבער, וואָס זיינען אַריינ-געפֿיהרט געוואָרען פֿון פֿיניציע און מצרים; דערפֿאַר אָבער איז צוליעב דער מאָראַלישער פֿערדאָרבענהייט געוואַקסען די נטיה צו מותרות; די רייכע האָבען זיך געבאָדען אין איבערטריבענעם לוקסוס, אין דער צייט ווען דער אָרימאַן

איז געווען שפלידיג און דערשלאָגען. די אויסערליכע פערשידענאַרטיג־קייט פון די פערשידענע קלאַסען האָט אַרויסגערופען אויך אַן אינערליכע אָבגעזונדערטקייט, און די דאָזיגע אָבגעזונדערטקייט ווערט נאָך שטאַר־קער, וואָס מעהר עס ווערט פערגעסען דער אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער גאָט און עס פערשפרייטען זיך די פערשידענערליאיגע געצענדיענערייען. דער נביא רופט דאָס פאָלק, עס זאָל זיך בעטראַכטען:

„דאָס הויז פון יעקב, קום, לאָמיר געהן אין גאָט'ס ליכט! דען דו האָסט פערלאָזען דאָס אייגענע, דאָס פאָלקסטימליכע, דאָס הויז פון יעקב; דען מיט די מנהגים פון די מזרח־לענדער און מיט דער צויבעריי פון פלשתים איז עס איבערפולט און מיט פרעמדע שעפפונגען בעגנוגעט עס זיך; און זיין לאַנד איז איבערפולט געוואָרען מיט זילבער און מיט גאָלד און זיינע אוצרות האָבען קיין ענדע ניט; און זיין לאַנד איז איבער־פולט געוואָרען מיט געצען און זיי בוקען זיך צו דער אויסאַרבייטונג פון די אייגענע הענד; און נידעריג איז געוואָרען דער מענש און געפאַלען איז ער געוואָרען, — דו טאָרסט דאָס ניט פערגעבען זיי; קום צווישען די פעלזען־שטיינער, בעהאַלט זיך אונטער דער ערד פאַר דעם שרעק פון גאָט און פאַר זיין עהרליכען שטאָלץ! נידער — די אויגען פון דעם מענשען־שטאָלץ; איינגעבויגען — די מענשען־הויכקייט! נאָר גאָט אַליין וועט בעגרויסט זיין אין יענעם טאָג!"

„דען עס קומט אַ טאָג פון גאָט דעם הערשער אויף יעדען שטאָלצען און הויכען און אויף יעדען נידעריגען און געהויבענעם (וואָס איז ער־הויבען געוואָרען); און אויף אַלע הויכע לבנון־צעדערן און אויף אַלע ערהוי־בענע פלעצער; און אויף יעדען הויכען טהורעם און אויף יעדען פעסטען מויער... און נידעריג וועט ווערען דעם מענשענ'ס הויכקייט און פאַלען וועט זיין שטאָלץ! — נאָר גאָט אַליין וועט געגרויסט זיין אין יענעם טאָג!... און די געצען וועלען אינגאַנצען פערשוואונדען ווערען, אין די פעלזען־היילען וועלען זיי פערטראָגען ווערען און אין די ערד־גריבער — פאַר דעם שרעק פון גאָט און פאַר זיין עהרליכען שטאָלץ, ווען ער וועט ערשיינען דאָס לאַנד צו פערטיליגען! אין יענעם טאָג וועט דער מענש אַוועקשליי־דערען פאַר די שילדקרעטען און פאַר די פלעדערמייז די געצען פון זיין זילבער און די געצען פון זיין גאָלד, וואָס ער האָט געשאַפט צו בוקען זיך, כּדי בעהאַלטען וועט ער זיך צווישען די פעלזען און צווישען די בערג, פאַר דעם שרעק פון גאָט און פאַר זיין עהרליכען שטאָלץ, ווען ער וועט ערשיינען דאָס לאַנד צו פערטיליגען!"...

ווען יותם איז געשטארבען אויפ'ן פופצעהנטען יאהר פון זיין הערשונג
און זיין זוהן אחז איז מלך געווארען (739—724), האט זיך דאס ראד איבער-
געדרעהט איבער יהודה. דער נייער מלך איז בסך הכל אלט געווען א יאהר
25, ווען ער האט דעם טראן גערשה'נט און געפינענדיג זיך פון קליינ-
הייז אויף אונטער דער השפעה פון די מאראליש פערדארבענע היף-לייט,
איז ער אליין אויך געניגט געווען צו פיהרען א לייכטזיניג-פרעהליך לעבען;
און דערצו נאך איז ער פאליטיש אויך גארנישט צוגעגרייט געווען, צו גע-
וועלטיגען איבער'ן לאנד אין אזא געפעהרליכען מאמענט, ווי דער, וואס
איז אנגעקומען פאר דער פאדערשטער אזיען. עס איז געקומען א צייט,
ווען יהודה האט געמוזט אפען ערקלעהרען איהר פראגראם און איהר פא-
זיציע אין דער אלגעמיינער פאליטיק פון דער פאדערשטער אזיען. עס האט
געמוזט קלאהר ווערען איהר בעציהונג צו אשור און צו דעם אנטי-אשורישען
בונט פון אפרים און ארם, וועלכע זענען דאן מעהר גענויגט געווען צו
אנערקענען דעם אויטאריטעט פון דער מעכטיגער מצרים, איידער פון
אשור. אין ירושלים האבען זיך דאן געבילדעט פערשידענע פאליטישע
פארטייען: דער גרעסטער טייל איז געווען, ווי ס'שיינט דערפאר, אז מען
זאל צושטעהן צום בונט און אונטערווארפען זיך דעם פראטעקטאראט
פון מצרים, וועלכע איז, צוליעב איהר וויטקייט פון יהודה, נישט געווען
אזוי געפעהרליך פאר דער זעלבסטשטענדיגקייט פון לאנד. א טייל וויטער
האבען נוטה געווען צו אשור, גלויבענדיג אין איהר אונבעזיעגטע מאכט.
נאר דער איינציגער קרייז פון ישעיה הנביא איז געווען געגען וועלכע
ס'איז אקטיווע שריט אין דער היינטיכט, האלטענדיג זיך פעסט ביי דער
טראדיציאנעלער פאליטיק פון די נביאים, וועלכע זענען שטענדיג געווען
געגען יעדען פערבאנד מיט די ארומיגע פעלקער. זייער מיינונג איז גע-
ווען, אז דאס לאנד הארף זיך נאר אינערליך גוט פערפעסטיגען גייסטיג
און סטראטעגיש, כדי צו קאנען וויזען א ווידערשטאנד ביי א אויסערלי-
כען אנפאל. ישעיה האט מיט זיין בייסענדער נבואה זיך געווענדעט צו
דיינע פאליטישע געגענער:

„וועה צו די, וועלכע נידערען קיין מצרים נאך הילף און שטיצען
זיך אויף פערד!I)= זיי פערלאזען זיך אויף דער איבערפליסיגקייט פון די
הייטוועגען און אויף דער מעכטיגקייט פון די פאררייטער און זיי ווענדען
זיך נים צו דעם הייליגען פון ישראל און גאט זוכען זיי נישט.... מצרים

I) מצרים האט זיך שוין דאן אויסגעצייכענט מיט איהר רייטער-מיליטער.

איז דאָך אָבער שטאַרק דורך מענשען-קראַפט אָבער נישט דורך געטליכער מעכטיגקייט, און זייערע פערד זענען דאָך נישט מעהר ווי פלייש, אָבער נישט קיין גייסט, און אַז גאָט וועט זיין האַנד אויפהויבען, דאַן וועט דאָך זינקען דער שטיצער און עס וועט פאַלען דער געשטיצטער און צוזאַמען וועלען זיי פערטיליגט ווערען!...."

„דען אַזוי האָט געזאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער און דער הייליגער פון ישראל: דורך דער רוהיגקייט און געלאַסענקייט וועט איהר געהאָלפען ווערען, אין דער זיכערקייט און דער פערטרויטקייט וועט אייער שטאַרקייט זיין — האָט איהר עס אָבער נישט געוואָלט הערען. איהר האָט געזאָגט: בעסער וועלען מיר אויף פערד לויפען, דערפאַר וועט איהר טאַקי צולויפען, איהר האָט געזאָגט פלינק וועלען מיר רייטען — דערפאַר וועלען מאַכען פלינק זיין אייערע נאָכרייטערס. גאַנצע טויזענד —פאַר דער שטים פון איינעם, און אַז פינף וועלען אַ געשריי טהון — וועט איהר אַלע צושפרונגען ווערען!

אָחז האָט זיך פערלוירען. לויט זיין שוואַכען כאַראַקטער איז ער גענייגט געוועזען צו צושטעהן צו די פאָליטישע מיינונגען פון ישעיהו הנביא'ס פאַרטיי און פאַרצוזעצען די נייטראַלע פאָליטיק פון זיין פאָטער יותם. זייענדיג אָבער להוט נאָך די שענדליכע תאוות און נאָך דער געצענדינעריי, האָט ער צוזאַמען מיט זיינע שרים ניט געזאָרגט זיך, ווי זיין פאָטער, צו פערפעסטיגען דאָס לאַנד פון אינעווייניג און פון אויסעווייניג; דערצו האָט איהם אויך געפעהלט די פאָליטישע ערפאַהרענקייט פון זיין פאָרגענגער און ער האָט נישט געקאָנט פיהרען די נייטראַליטעט-פאָליטיק אויף אַזאַ אַרט, אַז זי זאָל נישט אויפרייצען געגען זיך זיינע שכנישע מלוכות פון אַנטי-אַשורישען בונד. די לעצטע האָבען בעשלאָסען איבערגעוואַלד צו צווינגען יהודה צו צושטעהן צו זיי. מיט פעראייניגטע קרעפטען זענען די מלכים פון אפרים און אַרם — פקח און רצין — בעפאַלען יהודה. זייער פלאַן איז געוועזען, אַז אין פאַל, אויב זיי וועלען מנצח זיין אָחזין, וועלען זיי איהם אינגאַנצען אַראָבוואַרפען פון טראָן און אַוועקזעצען זייער אָנהייינגער בן-טבאל. דער קורצזיכטיגער מלך האָט וואַהרשיינליך נישט ערוואַרטעט דעם דאָזיגען ענטשלאָסענעם שריט, וועלכער איז געווען אַזוי אונפערמיידליך, „און זיין האַרץ איז אויפגעציטערט געוואָרען ווי די בוימער פון וואַלד ציטערען אויף פון אַ ווינד". ישעיהו הנביא האָט זיך געפרובט בערוהיגען דעם מלך, איינרעדענדיג איהם, אַרויסצוטרעטען מיט אייגענע קרעפטען געגען דעם פיינד און פערזיכערנדיג, אַז די בעלאַגע-

רונג קאן נישט זיין קיין דויערהאפטע, אז פריהער אדער שפעטער מוז די קאאליציע צושטערט ווערען, ווייל אשור וועט איהרע מורדים נישט לאנג נאך פרייהייט געבען.

„פערטיידיג זיך געגען דעם שונא, נאר זיי רוהיג, שרעק דיך נישט און זאל דיך דיין הארץ נישט קלאפען פאר די דאזיגע צוויי ברעקלעך האלאוועשקעס, וועלכע רויכערן זיך מיט גרים-צארן — פאר רצין פון ארם און בן רמליה פון אפרים, ווייל ארם האט וועגען דיר שלעכטעס געפלאנט צוזאמען מיט בן־רמליה: לאמיר אויפגעהן אויף יהודה, לאמיר פון איהר אנעידע מאכען לאמיר איהר אויף חלקים צושפאלטען און פאר א מלך בעשטימען בן־טבאל — דערפאר האט גאט געזאגט אזוי: עס וועט זיך נישט אנהויבען און עס וועט זיך נישט אויסלאזען! עס מעג זאגאר אן דער שפיץ פון ארם זיין דמשק און אן דער שפיץ פון דמשק מעג זאגאר זיין רצין — און אין פינף און זעכציג יאהר ארום ווערט אפרים פערטיליגט אלס פאלק, מעג זאגאר אן דער שפיץ פון אפרים זיין שומרון און מעג זאגאר אן דער שפיץ פון שומרון זיין בן־רמליה; איהר גלויבט עס נישט נאר דערפאר, ווייל איהר אליין זענט אונבעגלויבטע!...“

דעם נביא'ס רייד האבען נישט געווירקט, אויף ארויסצורופען ביים טאלאנטלאזען מלך העלדען-מוט; דערווייל זענען ארם און אפרים פון צוויי זייטען אלץ טיעפער אין יהודה אריינגעדרונגען, האבען פיעל שטעדט חרוב געמאכט, פיעל מענשען אויסגעטוידט און פיעל געפאנגענע פערנומען, נישט בעגעגענדיג קיין ערנסטען ווידערשטאנד. אין תנ״ך ווערט דערצעהלט אן אגדה, וועלכע כאראקטעריזירט אלענפאלס דעם מלך אחז פון זיין מאראלישער זייט. ווען ער האט געזעהן דעם ערפאלג פון ארם און די מפלה פון יהודה, האט ער בעשלאסען, אז דער פיינדליכער גאט פון ארם איז שטארקער פאר דעם נאציאנאלען גאט פון יהודה; איז ער אריין אין בית־המקדש און האט צובראכען די הייליגע כלים און צושעריגט דעם מזבח און אויף דעם הויף פון דער עזרה האט ער אנאלטאר פאר די ארמישע אבגעטער געשטעלט און אליין אויף זיי קרבנות מקריב געווען! — דאס איז אבער געווען א קליינע תרופה און דערום האט ער, דער מלך אחז, זיך בעשלאסען אויף א שענדליכען און פעררעטערישען שריט. ער האט געשיקט מתנות צום מלך פון אשור, צו תגלת-פלאסר, אנערקענט זיין אויבערשאפט און געבעטען הילף געגען אפרים און ארם. תגלת-פלאסר האט מיט פרייד אנגענומען די דאזיגע אונטערטעניגקייט, און גיך זיך געגומען ממלא צו זיין די בקשה פון אחז. רצין האט גיך פער

לאָזען יהודה, ווי ער האָט זיך גאָר דערוואוסט, אַז אַשור האָט זיך אויף זיין לאַנד אָנגערוקט; פקח האָט זיך אויך דערשראָקען פאַר דער נאָהנטער געפאַהר און אויך זיך געאיילט קיין שומרון. יהודה איז געראַטעוועט געוואָרען פון די ביידע שונאים, נאָר קיין ווירקליכע ישועה איז עס נישט געווען. דאָס לאַנד איז געווען צוראַבירט, דער היל דערשלאָגען, די פעסטונגען צושטערט; די אונטערגעוואָרפענע שכנישע פעלקער האָבען פון דאָסניי דעם קאָפּ אויפגעהויבען און גענומען זיך נוקם זיין אָן די יהודים; די פלשתים און די אַדומים זענען, ווי אין די אַמאָליגע יאָהרען, בעפאַלען גרענעצען, אונטערגעצונדען שטעדט, געמ׳מית׳ט געפאַנגענע; תגלת־פלאסר האָט גאָר אויף אַזוי פיעל געהאָלפען יהודה, אויף וויפיעל ער האָט געמוזט מלחמה האַלטען געגען די מורדים פון אַשור; ער האָט אָבער גאַנץ פריי געלאָזען די איבעריגע פעלקער צופליקען יהודה; אַדרבא: ער אַליין האָט זיך אָפט אַריינגעריסען אין לאַנד און געמאַכט חורבונות, כדי אָבצושוואַכען דעם צענטער פון דער פאָדערשטער אַזיע. פון דער צווייטער זייט האָט דער פרעה סא, ווי עס שיינט, אויך נישט געקאָנט שיינקען יהודה, וואָס זי האָט זיך אונטערגעוואָרפען אונטער אַשור׳ן און אויף אַזאַ אופן איהר ריין געמאַכט דעם וועג קיין מצרים, און האָט זיך אויך מיט איהר גוט אָבגערעכענט. יהודה האָט דאַן פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ שוצלאָזעס לאַנד, וואָס אַלע אַרומיגע פעלקער האָבען איהר געצופט און געריסען. איבעריגענס, דער נביא ישעיה האָט דאָס אַליץ פאָראויסגעזעהן און מתרה געווען דעם מלך, ווען ער האָט זיך געווענדעט צו אַשור נאָך הילף:

„אין יענעם טאָג וועט גאָט אַ פייף טהון צו דער פליג, וועלכע ביי די טייכען פון מצרים און צו דער בין, וואָס אין דעם לאַנד פון אַשור; און זיי וועלען קומען און בעלאַגערען אַלע טהאָלען און אַלע פעלזען און אַלע בוימער און אַלע דערנער.... אין יענעם טאָג וועט וויסט און פערדערנערט ווערען יעדער פלאַץ, וואו איצט וואַקסען די טייערסטע וויינשטאָקען; מיט פייל און בויגען וועט מען דאָרט קומען, ווייל וויסט און פערדערנערט וועט דאָס לאַנד ווערען!...“

נישט קוקענדיג אויף דער אוננוצליכקייט פון דעם בונד מיט אַשור, האָט שוין אָחז אויך ווייטער געמוזט בלייבען געטריי אַשור, וועלכע פלעגט איהר קרבן פון די נעגעל קיינמאָל נישט אַרויסלאָזען. דער מלך פלעגט מוזען יעדען יאָהר אַ געוויסען מס שיקען קיין אַשור; דערביי פלעגט ער אַליץ לעדיגער מאַכען די אוצרות פון בית־המקדש און אָבריבען פון איהם די טייערסטע חפצים; אחז אַליין פלעגט אָפט פאָהרען צו בוקען זיך פאַר

דעם שרעקליכען טיראַן תּגלת-פּלאסר. די נאָהענטע בעציהונגען מיט די מזרחישע דעספּאָטען זענען נישט געבליבען אָהן אַ ווירקונג פֿאַר דעם כאַראַקטערלאָזען מלך. אין זיין קנעכטישער נאַטור פֿלעגט ער איינגעפֿינען אַלע מנהגים פֿון זיין מעכטיגען איבערהאַר פֿאַר גוט און שען. נישט קוקענדיג אויף דער געפּלאָגטער לאַגע פֿון לאַנד, האָט ער זיך נאָך מיהר ווי פֿריהער איבערגעגעבען צוזאַמען מיט די שרים דער געצענדינעריי און די פֿערדאָרבענהייטען פֿון דעם פֿרעהליכען לעבען. די שרים, געפֿינענדיג ביים מלך אַ הסכמה צו זייערע מעשים, האָבען נאָכמעהר פֿערגרעסערט זייערע זינה געגען גאָט און געגען פֿאָלק. דאַן האָט דער נביא ישעיה שוין קיין ווערטער נישט געפֿונען, מיט וועלכע צו ווירקען אויף די פֿערדאָרבענע הערצער:

„הערט איהר הימלען, פֿערנעהם דו ערד, דען גאָט האָט גערעדט: קינדער האָב איך ערצויגען און ערהויבען און זיי האָבען אָן מיר מורד געווען! עס דערקאָנט דער אָקס זיין קויפֿער, דער אייזעל דער — די קאָריטע פֿון זיין האַרען — ישראל דערקענט נישט, מיין פֿאָלק פֿערשטעהט נישט. וועה דעם זינדיגען פֿאָלק, דער פֿערברעכערישער אומה, דעם אויסגעלאַסענעם דור, די פֿערדאָרבענע זיהן — זיי האָבען גאָט פֿערלאָזען, דעם הייליגען פֿון ישראל דערצערנט, הינטערווייליכם האָבען זיי זיך אָבגערוקט. אויף וועלכער שטעלע זאָלט איהר נאָך געשלאָגען ווערען, אַז איהר קעהרט אייך אַלץ ווייטער אָב פֿון גאָט? דער גאַנצער קאָפּ איז שוין צוקריינקט, דאָס גאַנצע האַרץ איז שוין פֿערוועהטאָגט! פֿון די פֿיס ביז דעם קאָפּ איז אין אייך קיין גאַנצער גליעד נישטאָ, אַ בייל און אַ וואונד און אַ אייטערדיגע געשוויר; זיי ווערען נישט געדריקט און ווערן נישט פֿערבונדען און ווערען מיט קיין בוימעל נישט געווייכט. אייער לאַנד איז וויסט, אייערע שטעדט זענען פֿערברענט, פֿאַר אייערע אויגען עסען פֿרעמדע אייער ערד.... ווען גאָט דער הערשער וואָלט אונז נישט איבערגעלאָזט אַ געדעכעניש, וואָלטען מיר דאָך ווי סדום געווען, ווי עמורה וואָלטען מיר אויסגעזעהן!....

„הערט נאָר די רייד פֿון גאָט, איהר, האַרען פֿון סדום; פֿערנעהמט נאָר די לעהרע פֿון אַלמעכטיגען, איהר, פֿאָלק פֿון עמורה! צו וואָס דאַרף איך אייערע פֿיעלע קרבנות — זאָגט גאָט — איך בין איבערזאַט מיט עולות פֿון באַראַנעס און מיט פֿעטס פֿון געשטאָפּטע פֿיה; איך פֿערלאַנג נישט מעהר קיין בלוט פֿון קיין אָקסען, פֿון קיין שעפּסען און פֿון קיין בעק. אַז איהר קומט אָנקוקען מיין געזיכט, ווער בעט אייך, טרעטען מיינע

הויבען? איהר זאלט מעהר נישט וואגען צו ברײנגען פאלשע מנחות, אייער קטרת איז פאר מיר אונווירדיג, אייער חדש, אייער שבת — לײדען קאן איך זיי נישט מעהר — אונרעכט איז עם און פערראט. אייערע ימים־טובים האט פײנד מײן גײסט, צו לאסט זענען זיי מיר, פערטראגען קאן איך זיי נישט מעהר! און אז איהר פערברעכט אייערע הענד צו מיר, װענד איך מײנע אויגען אב פון אייך, און אז איהר בעט צו מיר, הער איך אייך נישט — אייערע הענד זענען מיט בלוט פערשמוצט! וואשט אייך, רײניגט אייך, פערלאזט אייערע שלעכטע טהאטען, זאל איך זיי מעהר נישט זעהן, הערט אויף בעזעס צו טהון, לעהרנט אייך גוטעס צו שאפען, זוכט די ריכטיגקײט, שטארקט דעם בערויבטען, משפט פאר דעם יתום, נעהמט אייך אן פאר דער אלמנה —... ועט איהר וועלען און איהר וועט פאלגען וועט איהר דאס בעסטע פון לאנד געניסען. וועט איהר נישט וועלען און נישט פאלגען, וועט אייך דער שווערד פערצעהרען!..."

דער נביא פערגלײכט די גײסטיגע לאגע פון פאלק אין זײן צײט מיט דער לאגע פון פאלק אין די פאריגע דורות, און שרײט אוים:

„ווי אזוי איז עס צו א זונה געווארען די עהרליכע שטאדט, וואס פריהער האט נאר משפט און צדק געוואהנט, זעגען איצטער מערדער פול?!... דײן זילבער איז מיט אבפאל, דײן וויין געמישט מיט וואסער: די שרים זענען פערברעכער, גענאסען פון גנבים, אלץ ליעבט שוחד און יאגט זיך נאך אונטערקויף־געלד; פאר דעם ארימען יתום משפט'ען זיי נישט, פאר דער אונגליקליכער אלמנה שטעלען זיי זיך נישט איין! דרום זאגט גאט דער הערשער, די קראפט פון ישראל: א! איך וועל זיך נאך טרייסטען איבער מײנע פײנה איך וועל נאך נקמה נעהמען פון מײנע שונאים!..."

די דאזיגע הארצרײסענדע רייד האבען אבער פאר זיך נאר א פוסטען מדבר געפונען; נישט דער מלך און נישט זײנע שרים האבען זיך צום נביא צוגעהארכט. די אנפיהרענדע ספערען זענען גײסטיג אלץ ניעדריגער און ניעדריגער געפאלען, שלעפענדיג נאך זיך דאס פאלק, דעם המון, און דער נביא זעהט אין זייער זארגלאזיגקײט אאויך די סבה פון שלעכטער פאליטישער און עקאנאמישער לאגע, אין וועלכער דאס פאלק האט זיך געפונען:

„וועה צו די, וועלכע אײלען זיך פריה אויפצושטעהן, ווײל עס יאגט זיי דאס ביער, וועלכע פערשפעטיגען זיך אין אבענד צו זיצען, הײל עס ברענט זיי דער וויין; זייערע מאלצײטען בעשטעהען פון פידעל און הארף

אין פויק און פלייט און וויין — און זיי זעהען נישט גאטים טדאט און זיינע ווערק בעמערקען זיי נישט — דערפאר איז מיין פאלק פעריאגט נישטוויסענד: זיינע געעהרטע זענען הונגער-טוידטע, זיינע מאסען — דורשט-פערשמאכטע. דערפאר האט דער אבגרונד אזוי זיך פונאנדערגעשפרייט און אזוי גרענעצלאז זיין מויל געעפענט און איינגעשלונגען די שענקייט, די לעבהאפטיגקייט, די פרעהליכקייט פונים לאנד"...

אין אזא פינסטערער לאגע לאזט אחז זיין פאלק און זיין לאנד, ווען ער שטארבט אב און דעם טראי נעהמט איבער זיין פינפאונצוואנציג יעהריגער זוהן — יחזקיהו!

צוועלפטעס קאַפּיטעל.

(פון יהוקיהו ביז יאשיהו 724—608).

„דאָס פאָלק, וואָס גײעט אין דער פינסטער, האָט אַ גרויסע ליכטיגקייט דערזעהן, די בעוואָהנער פונ'ם טוידטען לאַנד האָט אַ שטראַהל בעשיינט. דו האָסט גרויס געמאַכט דאָס פאָלק, דו האָסט איהם זיין פרייד פערמעהרט; זיי האָבען זיך געגען דיר געפרעהט, ווי מען פרעהט זיך אין תבואה־שניט, ווי מען פרעהט זיך, ווען מען טיילט זיך מיט'ן רויב. ווייל זיין לאַסט־יאָך און זיין צוואַנגס־שטעקען האָסטו צובראָכען, ווי אין דעם טאָג פון מדין*) דען אַ קינד איז אונז געבוירען געוואָרען, אַ זוהן איז אונז געשאָנקען געוואָרען, איז אויף זיין אַקסעל די הערשאַפט געפאַלען און זיין נאָמען איז בערופען געוואָרען: וואונדערליכער ראַט־געבער, געטליכער העלד, האַר פון פריע־דען!"....

מיט די דאָזיגע פייערליכע ווערטער בעגריסט ישעיהו הנביא די טראָן־בעשטייגונג פון דעם יונגען יהוקיהו (724—695). ער איז נאָך כמעט אַ קינד געווען, דאַן, ווען אין זיין פאָטערלאַנד האָט דער געוואַלטיגער חורבן אויסגעבראָכען; זיין יונגעס האַרץ איז נאָך דאַן נישט אַזוי פערדאָרבען געווען, ווי ביי די איבעריגע הויף־לייט, און די שרעקליכע ליידען פון זיין פאָלק האָבען אויף איהם אַ שטאַרקען איינדרוק געמאַכט; אין דער פער'שכור'טער אָרגיע, וואָס האָט געהערשט אַרום זיין פאָטער, האָט ער אַנ'ערנסטען וואָרט געזוכט, אַ וואָרט, וואָס זאָל איהם די לאַגע פון יהודה ערקלעהרען, און דאָס האָט ער געקאָנט הערען נאָר פון דעם הייליגען נביא ישעיהו בן־אמוץ; די געטליכע נבואה בעגייסטערט דעם יונגען פרינץ אַלין מעהר; דרינגט אין איהם אַריין אַלץ טיעפער און ענדליך, ווען ער

---

*) דער שופט גדעון האט אמאל צושלאגען די מחנה פון מדין און מיט דעם בעפרייט דאס לאנד ישראל פון א שרעקליכען פיינד.

נעהמט ארויף אויפ'ן טראן, שטעלט ער פאר מיט זיך א מענשען, וועלכער איז דורכגענומען אינגאנצען מיט א טיעפער פרומקייט און מיט דער פייערדיגסטער ליעבע צום פאלק. אין זיין טהעטיגקייט אלס מלך זעהען מיר צוויי שטרעבונגען, וועלכע זענען אייגענטליך עטוואס איינינג אין זייער ווארצעל: ער וויל דעם פאלק צוריק אומקעהרען זיין פריהערדיגע גאט'ס פארכטיגקייט און מאראלישע ריינקייט, ווי אויך זיין פריהערדיגע מעכטיגקייט און פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט. די היסטארישע געשעהענישען פון יענער צייט זענען בכלל זעהר גינסטיג געוועזען פאר'ן מלך'ס פלענער. אין דריי יאהר ארום נאכדעם, ווי די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו יחזקיהו, איז געפאלען די מלוכה פון אפרים און שומרון איז חרוב געווארען. דער פאקט, וואס פון דעם אלגעמיינעם פאלקס-ארגאניזם איז אבגעריסען געווארען אזא וויכטיגער גליעד, האט געמוזט מאכען א געוואלדיגען רושם אויף דעם איבערגעבליבענעם טייל פון פאלק, ווארום נישט קוקענדיג אויף די פאליטישע בעציהונגען, וואס האבען געהערשט צווישען שומרון און ירושלים, האבען זיך פארט די בעפעלקערונגען פון די ביידע מלוכות געפיהלט פאר טיילען פון איין גאנצען פאלק. דערצו זענען אנטלאפענע פון אפרים מאסענווייז אנגעקומען אין יהודה; דאס אונגליק האט אלזא, געמוזט ווענדען זייערע הערצער צו גאט, צו דעם גאט, וועלכער האט זיי נישט אויפגעהערט מתרה צו זיין דורך זיינע נביאים. א ציטער האפט ארום יהודה און א געפיהל פון פרומקייט: מען מוז ראטעווען פון גאט'ס צארן דעם רעשט פון פאלק!

און יחזקיהו האט צושיקט בריעף איבער'ן גאנצען לאנד, זאגאנה צו די איבערגעבליבענע אין אפרים: „די זיהן פון ישראל: קעהרט אייך אום צו יהודה, צו גאט פון אברהם און פון יצחק און פין יעקב, וועט ער זיך אומקעהרען צו דעם רעשט, וואס איז געבליבען פון אשור'ס הענד. איהר זאלט נישט זיין, ווי אייערע עלטערען און ווי אייערע ברידער, וואס האבען אן גאט געפעלשט, און ער האט זיי וויסט געמאכט, ווי איהר זעהט עס איצט אליין מיט אייערע אויגען. איצט זאלט איהר מעהר נישט הארט מאכען אייער נאקען, ווי אייערע עלטערען; שטרעקט אויס אייער האנד צו גאט און קעהרט אייך אום צו זיין מקדש, וואס ער האט אויף אייביג פערהייליגט; דיענט אייער אלמעכטיגען גאט יהוה וועט זיך זיין צארן איבער אייך שטילען! און ווען איהר וועט זיך צו גאט אומקעהרען, וועט ער דערוועקען זיין רחמנות אויף אייערע ברידער און אויף אייערע זיהן ביי זייערע בעזיגער און ער וועט זיי צוריקקעהרען אין אונזער

לאַנד, דען אייער אַלמעכטיגער גאָט יה״ה איז אַנ׳ערבאַרמדיגער און אַ גנעדיגער און ער וועט נישט אָבווענדען זיין געזיכט פון אייך, ווען איהר וועט זיך ווענדען צו איהם!״

די דאָזיגע איינפאַכע נאָר מיט ריינער גאָטספאָרכטיגקייט דורכגעדרונגענע ווערטער האָבען געמאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויפ׳ן פאָלק, און ווען דער מלך איז צוגעטראָטען צו דער צוריקאיינפיהרונג און פערשטאַרקונג פון דעם אַלטען יודישען קולט, האָט ער בעגעגענט דעם מיטגעפיהל פון אַלע שיכטען פון פאָלק. דאַן האָט ער זיך גענומען אויסראָטען דאָס געצענדינעריי, וואָס איז געוועזען איינגעוואָרצעלט אין לאַנד פון די פריהערדיגע יאָהרען, צוליעב דער נאַכלעסיגקייט אָדער זאָגאַר אַ דאַנק דער מיטווירקונג פון די פריהערדיגע מלכים. אַ גרויסע ירושה האָט אין דער הינזיכט איבערגעלאָזען דער פערשטאָרבענער אחז, וועלכער האָט ירושלים בעדעקט מיט אַ גאַנצען נעץ פון אַשורישע געצען און מזבחות און ליענדעןבוימער און וועלכער האָט זאָגאַר דעם בית־המקדש פעראומרייניגט מיט פרעמדע אָבגעטער. יחזקיהו האָט דאָס אַלץ פערניכטעט; ער האָט אָבגערייניגט גאָט׳ס הויז און בעניי׳ט דאָרטען דעם גאָטעס־דיענסט מיט קרבנות, מיט קטרת, מיט געזאַנג, מיט כלי־זמר און מיט דער גאַנצער הערליכער פייערקייט, ווי אין שלמה׳ס און יהושפט׳ס צייטען. אין זיין ענערגישער טהעטיגקייט איז ער נאָך ווייטער געגאַנגען: ער האָט געלאָזען אין גאַנצען לאַנד צובּרעכען אַלע במות, וועלכע זענען זאָגאַר געווידמעט פאַר גאָט, כדי איין מאָל פאַר אַלע מאָל פעסט צו שטעלען דעם געטליכען איינציגען צענטר ביי׳ם גאַנצען פאָלק. צוזאַמען מיט דאָס געצענדינעריי האָט ער געוואָלט אויך אויסוואָרצלען די פערשידענע אַבערגלויבישע מיינונגען, וואָס האָבען געהערשט אין פאָלק; ער האָט זיך נישט אָבגעשטעלט זאָגאַר פאַר די, וועלכע זענען כלומר׳שט פערהייליגט געוואָרען דורך דער פיעל־דורות׳דיגער טראַדיציע; אַזוי האָט ער אין ירושלים צובראָכען דעם קופערנעם שלאַנג, וועלכען די בני־ישראל זאָלען האָבען מיט זיך געבראַכט נאָך פון דעם מדבר און וועלכען משה אַליין זאָל האָבען געמאַכט, פאַר׳ן פאָלק, כדי קוקענדיג אויף איהם, אויפ׳ן שלאַנג — זיך צו ראַטעווען פון געוויסע מגפות.

כדי פון דאָסניי צוצו־ווענדען די הערצער פון פאָלק צום צענטער, צו ירושלים, צום בית־המקדש, נאָכדעם, ווי דער פערבאַנד צווישען זיי איז אין די לעצטע דורות פיעל אָבגעשוואַכט געוואָרען; צוליעב דער געצענדינעריי, כדי צו דערנעהנטערן דעם פאָלק צו זיין מלך, כדי צו פער־

איינינגען פעסטער די אלע טיילען פון פאלק צווישען אנאנדער, זוי אויך צו פערקניפען די הערצער פון די ענטרונענע פון אפרים מיט זייערע איבעריגע ברידער פון יהודה, מיט דעם דינאסטיע, מיט דעם טראדיציאנעלען יהוה — האט יהוקיהו פערופען די אלע איינוואהנער פון אלע עקען פון לאנד יהודה, ווי די בירגער אזוי אויך די ניי-אנגעקומענע, אלטע און יונגע, מענער און פרויען, קיין ירושלים צו פייערען דעם הייליגסטען נאציאנאלען יום טוב, דעם חג-הפסח. די פייערונג האט ער דורכגעפיהרט מיט דער גרעסטער הערליכקייט, וואס עס האט געמוזט אויפפלאקערען די נשמה פון פאלק, וועלכע איז געווען די לעצטע יאהרען אזוי פערזונקען אין פערצווייפלונג און ערניעדערונג: דער מלך האט פון זיינע אייגענע אוצרות פיעל געלד מנדב געווען און זיך משתדל געווען מיט אלעם מעגליכעס, אז די פייערליכקייט זאל זיין א פאלקאמע; דער בית-המקדש איז געווען פראכטפאל בעפוצט, דער מזבח איז גע״ען בעניייט, טויזענדער קרבנות זענען געבראכט געווארען; די כהנים, אין זייער פולען שטאט האבען אנגעפיהרט מיט דער גאנצער ארבייט און די לווים האבען מיט די כלי-זמר געשפיעלט; יהוקיהו האט פערזענליך פאר׳ן פאלק רעדעם געהאלטען און די פערזאמעלטע פון גאנצען לאנד האבען זיך נישט געקאנט גענוג אנפרעהען מיט דער בעניייאונג פון לאנד, פון טראהן, פון דער אמונה. דאס בילה אין ירושלים איז געווען אזוי ריהרענד, אזוי בעצויבערענד, אז די געטליכע משוררים און נביאים זענען צו דער העכסטער פאעמישער בעגייסטערונג געקומען און די ערהויבענסטע קאפיטלעך פון תהלים זענען דאן געשאפען געווארען. זיעבען טאג האט דער מלך און דאס פאלק און די כהנים און די לוים און די משוררים און די נביאים פערבראכט צוזאמען אין דער הייליגער שטאדט ירושלים, אין בית-המקדש, און „די פרייד איז געווען אזוי גרויס, אז פון שלמה׳ס צייט האט אזעלכעס אין ירושלים נישט פאסירט". דער רושם פון דער אלגעמיינער פערזאמלונג איז געווען אזוי גרויס, אז דאס פאלק, ווי נאר די פייערונג אין ירושלים האט זיך געענדיגט און יעדער האט זיך צוריק צו זיין היים געקעהרט, האט צובראכען אלע געטצענדינערישע מאנומענטען, אלע לינדען-בוימער, אלע במות און אלטארען אין אלע שטעדט פון יהודה און אין דעם איבערגעבליבענעם טייל פון אפרים. די דאזיגע רעסטאוראציע צייכענט זיך אלזא אויס אין א געוויסער מאס מיט דער מאסענ-איניציאטיווע, מיט דער פרומער בעגייסטערונג פון פאלק אליין. יהוקיהו האט אבער מורא געהאט דערפאר, אז די דאזיגע גייסטיגע אויפמונטערונג זאל ביים פאלק נישט זיין א פערביי-

לויפיגע, ווי יעדער עפעקט-פראדוקט, און ווי יהושפט האט אמאל געטהון, אזוי האט ער אויך בעשטימט א בעזונדערען קאלעגיום פון חכמים און סופרים, אונטער דעם נאמען יהוקיהו'ס לייט („אנשי-יהוקיהו"), וועלכע האבען דעם פאלק געמוזט לערנען, ערציהען און וועקען.

נאך דער רעליגיעזער בעניייאונג איז יהוקיהו צוגעטראטען צו פערפעסטיגען דעם יהודה'ישען היל און אויפצובויען פון דאסניי די פעסטונגען, וועלכע זענען אין אחז'ס צייטען צושטערט געווארען דורך די פערשיעדענע פיינדליכע אנפאלען פון די ארומיגע פעלקער. אין יהודה איז דאן, וואהרשיינליך, צוגעקומען א גרויסער העלדישער עלעמענט פון די ענטרונענע פון אפרים, וועלכער האט אבגעפרישט די ארמעע פון יהודה; יהוקיהו'ן האט אויך די דאזיגע אונטערנעהמונג געלונגען. אין תנ"ך, אמת, געפינען זיך זעהר וועניג איינצעלהייטען וועגען די סטראטעגישע רעפארמען פון יענער צייט, נאר אויף וויפיעל זיי זענען געווען געראטען קאן מען זיך פארשטעלען דערפון, וואס יהוקיהו'ן האט זיך איינגעגעבען אין א געוויסער צייט ארום, נאכדעם ווי ער איז מלך געווארען, צו בעשטראפען די פלשתים פאר זייערע רויבערישע ארויסטריטען געגען יהודה אין דער צייט פון דעם פאריגען מלך; ער האט ביי זיי פיעל שטעדט אבגענומען, פיעל פעסטונגען חרוב געמאכט און געצוואונגען זיי פון דאסניי זיך אונטער צוגעבען דער הערשאפט פון יהודה. דער נצחון איבער די פלשתים האט שוין ממילא פאראליזירט די פיינדליכע טהעטיגקייט פון די איבעריגע קלענערע שכנים, ווי אדום און ד. ג. דאן האט שוין יהוקיהו געהאט די דרייסטקייט א טראכט צו געבען וועגען דעם געפעהרליכען שונא פון יהודה. ער האט שוין גענימען זוכען פלענער, ווי צו בעפרייען דאס לאנד פון דעם אשור-יאך און מאכען א ענדע מיט דער לעצטער ירושה פון זיין פאטער אחז. דעם מלך'ס געדאנקען האבען באלד אונטערגעהאפט די הויפלייט, וועלכע עס האט געקריינקט די אונטערוואָרפענקייט פון זייער פאלק און איבערהויפט די נביאים, ביי וועלכע די אבהייניגקייט פון א געטצענדינערישען פאלק האט ארויסגערופען א שרעק פאר דעם גייסטיגען צושטאנד אין לאנד. ישעיהו הנביא האט אויף זיך גענומען די מיסיע, מיט זיין פייערדיגעןווארט אויפצומונטערן דאס פאלק און אריינגעבען איהם מוט און העלדענדרייסטקייט, אז עס זאל זיך בעשליעסען צו מאכען אזא געפעהרליכען שריט, וואס נאר די פארשטעלונג אליין פון איהם האט שוין געקאנט אנ'אימה ארויפווארפען אויפ'ן לאנד: די ארעמע יהודה, וועלכע איז נישט לאנג נאך געווען אזוי שוואך זאל וועלען זיך אויפהויבען געגען דער שטארקער אשור, וועלכע האט

שוין דאַן כמעט די גאַנצע פאָדערשטע אַזיען אין איהרע הענד געהאַל־טען! ישעיה, לויט זיין אַלגעמיינער וועלטאויפפאַסונג, האָט געגלויבט און געמוזט גלויבען אין דעם ערפאָלג פון דער גרויסער אונטערנעהמונג: פאַר איהם איז אַשור געווען נאָר אויף אַזוי פיעל שרעקליך, אויף וויפיעל ער קאָן זיך רעכענען פאַר דעם בייטש פון גאָט, וועלכער שטראָפט די זינדיגע פעלקער; יהודה איז שוין אָבער געווען גענוג אָבגערייניגט פון די פריהערדיגע זינד און דאַגעגען איז שוין די מאָס פון אַשור'ס אַכזריות'ן איבער־פילט געווען; דער פרינציפּ פון אמת וואָלט געמוזט אונטערברעכען זיך, ווען יהודה וואָלט איצט אַשור נישט בעזיעגען.

„אָ, אַשור, די רוט פון מיין צאָרן, דער שטעקען אין זייערע הענד — דאָס איז דאָך מיין אויפרעגונג. אויף אַ זינדיגען פאָלק שיק איך איהם אָן, אויף דער אומה, וואָס דערצערנט מיר, זאָג איך איהם אָן אַוועקצונעהמען רויב, אָנצומאַכען חורבנות, צו צוטרעטען איהם, ווי דעם ליים אין די גאַסען. ער מיינט אָבער נישט אַזוי און זיין האַרץ טראַכט גאָר אַנדערש; זיין געדאַנקען איז צו פערטיליגען, צו פערניכטען וואָס מעהר פעלקער! ער טראַכט זיך: מיינע שרים זענען דאָך אַלע מלכים. איז דען ווי כרכמיש נישט געווען כלנו, איז דען ווי דמשק נישט געוואָרען שומרון?! האָב איך דאָך גענוג מאַכט געהאַט בייצוקומען די הידישע פעלקער מיט זייערע געטער — מיט וואָס זשע זענען זיי ערגער פאַר שומרון און ירושלים?! ווי איך האָב געמאַכט פון שומרון און איהרע געטצען, וועל איך דען אַזוי נישט קאָנען מאַכען פון ירושלים און איהרע געטצען?! דרום זאָגט גאָט וועל איך אויפמאָנען פון אַשור פאַר דעם שטאָלץ פון זיין האַרצען און פאַר דער הויכקייט פון זיינע אויגען, ווען איך וועל ענ־דיגען מיין אַרבייט אויפ'ן באַרג ציון און אין ירושלים. — דערפאַר וואָס ער זאָגט: מיט דער קראַפט פון מיין האַנד האָב איך מיין חודם געשאַפען און נאָר מיט מיין קלוגשאַפט, ווייל איך בין זעהר פערשטענדיג, האָב איך צו־שטערט די גרענעצען פון די לענדער, צובראָכען זייער צוקונפט און אַראָפּ־געשליידערט די גרויסקייט פון זייערע בעפעלקערונגען! מיין האַנד איז אַנעסט געוואָרען פאַר צאָהל־רייכע פעלקער און ווי מען קלייבט אין דער מדבר פערלאָזענע פויגעל־אייער, אַזוי האָב איך אַלע לענדער צונויפגעקליבען, און ס'האָט קיין פליגעל נישט געוואַגט אַ צאַפּעל צו טהון און עס האָט קיינער נישט געוואַגט אַ מויל צו עפענען און עס האָט קיינער נישט געוואַגט אַ פּיפּס צו טהון". — קען דען אָבער די האַק זיך בערימען געגען איהר האַקער, קען זיך דען די זעג גרויסען געגען איהר זעגער?!...

די נבואה פון ישעיהו בן אמוץ האט בעגייסטערט דאס לאנד; דאס פאלק האט אין זיך דערפיהלט א גרויסען שטראם פון העלדענמוט און עס האט זיך נישט אבגעשטעלט אויך דאמאלס זאגאר, ווען דער ערשטער טריט פון דער בעפרייאונג האט זיך אויסגעלאזען זעהר טרויעריג: סנחריב דער מלך פון אשור האט זיך בעצייטענס דערוואוסט פון דעם צוגעגרייטען אויפשטאנד און ער איז אונפערהאפט בעפאלען יהודה איידער נאך זי איז געוועזען איינגאנצען קריעגס-פעהיג; דער מלך יהוקיהו איז געוועזען געצוואונגען פון דאסניי צו אנערקאנען די איבערמאכט פון אשור און בעצאהלען א גרויסע קאנטריבוציע. ווי נאר סנחריב האט אבער פערלאזען דאס לאנד, האט פון דאסניי אויפגעלעבט אין פאלק די האפנונג צו בעפרייען זיך פון דעם פרעמדען יאך. יהוקיהו האט זיך גענומען גרייטען ערענסט צו א מלחמה. ער האט בעניים דעם מויער פון דער הויפטשטאדט ירושלים; אויסגערופען א גרויסע מאביליזאציע, אנגעגרייט פיעל געוועהר, פיעל שפייז און פיעל וואסער אין אלע בעפעסטיגטע שטעדט, פון אויסער די פעסטיגונגען אבער האט ער פערשאטען אלע טייכען און אלע קוועלען, כדי דער שונא זאל קיין וואסער נישט האבען. אויסער אין יהודה, האט זיך אין די איבעריגע לענדער פון דער פאדערשטער אזיע, אויך אנגעפאנגען גראד צו דער צייט א בעוועגונג געגען אשור. די קליינע בבל האט אנגעהויבען דאן גרויס צו ווערען אין האט באלד פערנומען דעם ערשטען פלאץ אין דער דאזיגער בעוועגונג; זי איז געקומען אין בעציהונגען מיט מצרים, וועלכע האט דאס מאל ווירקליך געוואלט העלפען די אונטערווארפענע פעלקער פון אזיען, מורא האבענדיג אליין פאר דער שטייגענדער פאליטישער בעדייטונג פון אשור. אויף דעם באדען פון דער דאזיגער קאאליציע איז אין יהודה אויסגעבראכען פון דאסניי דער אלטער פארטיי-קאנפליקט. די הויפ-לייט האבען איינגעפונען אז דער גלייכסטער וועג צו דער זעלבסט-בעפרייאונג איז צוזושטעהען צו בבל מיט אידרע בונדענס-גענאסען, כדי מיט פעראייניגטע כחות מלחמה צו האלטען געגען דעם אלגעמיינעם געפעהרליכען שונא; אן דער שפיץ פון דער דאזיגער ריכטונג איז געשטאנען דער קעניגליכער קאנצלער שבנא; די נביאים האבען אבער נישט געוואלט דערלאזען צו קיינע פערבאנדען מיט די ארומיגע פעלקער און געראטען דעם מלך, זעלבסטשטענדיג ארויסצוטרעטען געגען אשור; אן דער שפיץ פון דער דאזיגער פארטיי איז געשטאנען דער אלטער נביא ישעיהו בן אמוץ. דער לעצטער האט, אמת, נישט אנגעוויזען אויף קיינע קאנקרעטע מיטלען, וועלכע די קליינע יהודה דארף אננעהמען, כדי ביישטעהען געגען דער ריזיגער אשור; ער האט אבער געגלויבט אין דער

קראפט פון גייסט, אין דעם פרינציפּ פון צדק: ער טאָרף נישט קיין דיטיגע הילף, עס מוז א וואונדער געשעהן, ווען דער פרינציפּ פון צדק דאַרף מנצח זיין; און ווען דער מלך יחזקיהו, נויגענדיג זיך אויף דער זייט פון דער הויף-פּאַרטיי, האָט אָנגענומען די שליחים פון בבל און אַרויסגעוויזען אַ גרויסע סימפּאַטיע צו זייערע פּלענער, האָט ישעיהו איהם שטרענגע פאָרווירפע געמאַכט און איהם פאָרגעזאָגט: „ס׳וועלען אָנקומען טעג און אַלץ, וואָס דו האָסט אין דיין הויז אָנגעזאַמעלט און וואָס דיינע עלטערען האָבען אָנגעזאַמעלט ביז היינטיגען טאָג, וועט אַוועקגעטראָגען ווערען קיין בבל, קיין זאַך וועט דיר נישט איבערבלייבען; און דיינע קינדער וועלען אַהין אַוועקגענומען ווערען און פאַר סריסים וועלען זיי מוזען דינען אין פּאַלאַץ פון מלך בבל“...

דערווייל איז אָנגעקומען דער ענטשיידענער מאָמענט. נאָך איידער די אויפגעטומעלטע מלוכות האָבען געקאָנט בעווייזען זיך צונויפצוריידען, איז סנחריב דער מלך פון אשור פלינק, ווי אַ פייל פון בויגען, פון דאָסניי אָנגעפאַלען אויף יהודה. דאָס מאָל, וואַהרשיינליך, איז איהם זיין אויפגאַבע פיעל שווערער אָנגעקומען, ווי דעם ערשטען מאָל. אמת, די קליי-נערע גרענעץ-פעסטונגען האָט ער איינגענומען איינע נאָך די אַנדערע אָבער יחזקיהו האָט איהם מיט זיין הילף ערוואַרטעט ביי די מויערען פון ירושלים און דאָרטען האָט זיך געדאַרפט קאָנצענטרירען דער שווער-פּונקט פון דער מלחמה.

און ווען דער פיינד מיט זיין אונגעהויערער גרויסער אַרמעע, מיט זיין פוס-חיל און פערד-חיל און מיט זיין שווערען און לייכטען וואָפען איז אַלץ נעהענטער צוגעטראָגען צו דער הויפּטשטאָדט, האָט דאָך דאָס פערהעלטניס-מעסיג קליינע פאָלק נישט פערלאָרען זיין מוט. דער מלך אַליין איז אַרומגעפאָדערען איבער די גאַסען און געטרייסט און געמונטערט:

„שטאַרקט אייך און מוטהיגט אייך! שרעקט אייך נישט און פאַלט ביי זיך נישט אַראָב פאַר דעם מלך פון אשור און פאַר דער גרעסערער מענגע, וואָס מיט איהם איז, — מיט אונז איז פיעל מעהר ווי מיט איהם; ער בעזיצט נאָר די קערפּערליכע קראַפט, מיט אונז איז אָבער אונזער אַלמעכטיגער גאָט יהוה, ער וועט אונז העלפען און ער וועט פאַר אונז מלחמה האַלטען!“

דער נביא ישעיה האָט אויך דאַן אין לאַגער געפּרעדיגט, אַז ס׳איז געקומען די צייט פון דער געטליכער נקמה:

„זייער טיראַניי איז דאָך שרעקליך; די מלאכי-השלום וויינען דאָך ביטערליך. וויסט זענען אַלע וועגען, עס וואַגט מעהר קיין וואַנדערער צו געהן, צושטערט זענען די שטעדט, עס ווערט נישט געאַכטעט קיין מענש,

פערטרויערט, אונגליקליך איז דאס לאנד, פערשעמט, פערוועלקט איז דער לבנון, דער שרון איז א מדבר געווארען און דער כרמל איז ווי פערשאלטען. איצט שטעה איך אויף — זאגט גאט — איצט הויב איך זיך אויף, איצט וועל איך זיך א טראג טהון!..."

סנחריב האט, ווי ס'שיינט, געוואלט אויסמיידען די שווערע מלחמה, וואס איהם איז אונטער ירושלים פארגעשטאנען, און ער האט געפרובט פארלעגען דער בעפעלקערונג, זי זאל זיך איהם אונטערגעבען מיט גוטען, וויל, ענדליך, וועט זיך דאך די מרידה נישט איינגעבען. איינעם פון זיינע שרים, רבשקה, צוזאמען מיט א גאנצער סוויטע האט ער געשיקט צו דעם היל פון ירושלים, וועלכער האט בעוואכט די פעסטונגען, פארצולייענען זיי זיין לעצטע התראה. רבשקה האט זיין שליחות ערפילט מיט דער גרעסטער חוצפה; ער האט אויסגעלאכט דעם יהודה'שען גאט, אבגעשפאט פון דעם געטליכען פאלק און שטארק ערנידעריגט זיין מלך אין דער אנוועזענהייט פון אלע שרים און פון א גרויסער מאסע יהודים, וועלכע האבען זיך צונויפגעזאמעלט הערען די רייד פון סנחריב; און ווען איינער פון די שרים האט פארגעלעגט רבשקהן, ער זאל ריידען צו זיי ארמיש, נאר נישט קיין יודיש, כדי דאס פאלק ארום זאל נישט הערען די שענדליכע ווערטער, האט ער נאך מעהר זיין מויל געעפענט און נאך פיעל עזות'דיגער גערעדט:

„צו דיר און צו דיין הארען דען האט מיר מיין האר געשיקט זאגען די דאזיגע ווערטער? צו די מענשען דאך, וואס זיצען אויפ'ן מויער און עסען זייערע אייגענע מיסט און טרינקען זייערע אייגענע פליסיגקייט!... הערט די ווערטער פון דעם גרויסען מלך, דעם מלך פון אשור. אזוי האט געזאגט דער מלך: זאל אייך יחזקיהו נישט איינרעדען, וויל ער וועט נישט קאנען אייך ראטעווען. און זאל אייך חזקיהו נישט פערזיכערען אין גאט, כלומר'שט: גאט וועט אונז העלפען, די שטאדט וועט נישט איבערגעגעבען ווערען אין אשור'ס הענד! איהר זאלט נישט הערען חזקיהו'ן, דען אזוי האט געזאגט דער מלך פון אשור: זייט צו מיר העפליך, קומט ארויס צו מיר, דאן וועט איהר יעדערער עסען די פרוכט פון זיין וויינגארטען און די פרוכט פון זיין פייגענבוים און דאן וועט איהר יעדערער טרינקען דאס וואסער פון זיין ברונען". טאמער זשע וועט אייך חזקיהו איינרעדען: „גאט וועט אונז ראטעווען" — וועלכע געטער פון וועלכע פעלקער האבען זייערע לענדער גערעטעט פון די הענד פון מלך אשור? וואו זענען די געטער פון חמת? וואו זענען די געטער פון ארפד? וואו זענען די געטער פון ספרוים? אדער

וואָרום האָבען די געטער נישט געראַטעוועט שומרון פון זיינע הענד? וועלכע פון די געטער האָט זיין לאַנד געראַטעוועט, אַז אייער גאָט זאָל קאָנען ירושלים ראַטעווען?!...

שרעקליך איז געוועזען דער רושם פון דעם דאָזיגען שליח'ס רייד; די שרים האָבען זייערע קליידער צוריסען; געגען דער קאַלטער לאָגיק האָט זיך דער מלך פון יהודה אַליין פערלוירען. ער האָט זיך אַרומגעזעהען, אַז די פעראַנטוואָרטליכקייט וואָס ער האָט אויף זיך גענומען בנוגע צו זיין פאָלק איז ווירקליך אונגעהויער גרויס. נאָך אַ ריהרענדער תפלה אין בית־המקדש, האָט ער געשיקט זיינע דינער פרעגען ביים נביא ישעיהו זיין עצה. דער נביא האָט געשיקט צו סנחריב'ן אַ דרייסטען ענטפער אין'ם נאָמען פון גאָט:

„עס האָסט דיר, עס לאַכט פון דיר די טאָכטער פון ציון, עס שאָקעלט איבער דיר מיט'ן קאָפּ די טאָכטער פון ירושלים! וועמען האָסטו געלעסטערט, וועמען האָסטו געשענדעט, אויף וועמען האָסטו דיין שטים אויפגעהויבען, אויף וועמען האָסטו דיינע אויגען פערריסען? אויף דעם היילינגען פון ישראל?! דורך דיינע קנעכט האָסטו געלעסטערט גאָט און דו האָסט געזאָגט: „מיט מיינע פיעל רייטוועגען וועל איך אויף די העכסטע בערג שטייגען, איך וועל אויפ'ן לבנון אַרויפקלעטערען, איך וועל זיינע העכסטע צעדערען אויסשניידען, זיינע בעסטע בוקסען אויסהאַקען, איך וועל דערגרייכען ביז דער ענדע פון כרמל־וואַלד, איך וועל גראָבען און טרינקען וואַסער, ווען איך וועל אויסטרעטען מיט מיינע פוס־באַלען אַלע וואַסערען פון דער בעלאַגערונגסשטאָדט!“ דו האָסט דאָך געהערט, וואָס איך האָב פערצייטען געטהון און געשאַפען — איך וועל דאָס ווידערהוילען און וויסטע בערגלעך וועלען ווערען פון פערפעסטיגטע שטעדט, און זייערע איינוואָהנער וועלען מאַכטלאָז ווערען, זיי וועלען צובראָכען ווערען און פערשעמט ווערען, זיי וועלען פערוועלקט ווערען ווי די גראָז פון פעלד, ווי גרינס אויפ'ן לאָנקע, ווי שפּראָצונגען אויפ'ן דאַך, ווי נישט דערוואַקסענע זאַנגען. דיין זיצען, דיין אַרויסטרעטען, דיין אָנקומען ווייס איך, מיר איז אויך בעוואוסט דיין אויפרעגונג אויף מיר. איך האָב פערנומען דיין צאָרענען און דיין ליאַרעמען אויף מיר— דערפאַר וועל איך דיר אַ רונג אין דיינע נאָזלעכער אַריינזעצען און אַ צוים וועל איך דיר אין דיינע ליפען אַריינגעבען און איך וועל דיר צוריק פיהרען אויף דעם וועג, אויף וועלכען דו ביזט געקומען... דען אַזוי האָט גאָט געזאָגט וועגען מלך אשור: ער וועט אין דער שטאָדט נישט אַריינטרעטען, ער וועט אין איהר קיין פייל נישט וואַרפען, איהר וועט קיין פאַנציר בעגעגענען און קיין וואַל וועט אַרום איהר נישט געמאַכט ווערען. מיט דער זעלביגען

וועג, וואָס ער איז געקומען, וועט ער זיך אומקערען, נאָר אין שטאָדט וועט ער נישט אריינקומען — אַזוי זאָגט גאָט: איך וועל בעשיצען די דאָזיגע שטאָדט איהר צו העלפען פון מיינעטוועגען און פון מיין קנעכט דוד'ס וועגען..."

און עס איז ווירקליך אַ וואונדער געשעהן, ווי דער געטליכער נביא האָט געגלויבט. סנהריב האָט פלוצלונג בעקומען אַ ידיעה, אַז תרהקה דער מלך פון מצרים (פון דער כושיטישער דינאַסטיע) קומט אָן מיט זיין היל פון הינטען. דער מלך פון אשור האָט באַלד געגעבען אַ בעפעהל זיין היל צו געהען בעגעגענען דעם פיינד. אין וועג איז די נאַכט אָנגעקומען און דער מלך מיט זיין אַרמעע האָט אין פעלד רוהען זיך געלעגט און אויף מאָרגען האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז אין לאַגער זענען אַ מאַן הונדערט אַכציג טויזענד אויף אייביג איינגעשלאָפען געוואָרען! וואָס די אורזאַך איז געווען איז געבליבען אומבעוואוסט. אין תנ"ך ווערט דערצעהלט, אַז אַ מלאך פון גאָט האָט ביי דערנאַכט אויף דער ערד אַראָבגענידערט און די מחנה פון אשור געפלאָגט; די כראָניקער פון מצרים דערצעהלען, אַז פעלדמייז זענען איבער נאַכט בעפאַלען דעם לאַגער און אויפגעפרעסען אַלע שפייזען, צו ביסען אַלע בויגענ'ס, די גאַנצע קליידונג און שוכונג. אַלענפאַלס איז עס אַ גענויער פאַקט, אַז סנהריב האָט פלוצלונג אַליין געוואָרפען חעם שלאַכטפעלד און האָט זיך צוליעב וואָס ס'איז געראַטעוועט אין זיין לאַנד אשור, אין זיין הויפטשטאָדט נינוה, נאָר דאָרטען האָט איהם ערוואַרטעט דער טוידט: זיינע בידע זיהן האָבען געגען איהם אַ פערשווערונג צוזאַמענגעשטעלט און האָבען איהם אַוועקגעהרג'עט, ווען ער האָט זיך געבוקט פאַר זיין אָבגאָט אין זיין טעמפעל.

די אונגאַטירליכע ישועה, וואָס איז אויפ'ן לאַנד געקומען, האָט אַרויסגערופען אַ אונענדליכע פרייד צווישען פאָלק; די משוררים האָבען עס בעזונגען אין זייערע פייערליכע תהלות; די לוים האָבען איבער דעם גאָט געלויבט אין בית־המקדש. די בעדייטונג פון דעם נס איז געווען נישט נאָר אַ פאָליטישע, נאָר אויך אַנ'עקאָנאָמישע און איבערהויפט אַ רעליגיעזע. נישט נאָר זעלבסטשטענדיג איז יהודה געוואָרען אַ דאַנק סנהריב'ס מפלה, נאָר זי האָט זיך פון דאָסניי גענומען ענטוויקלען אויך עקאָנאָמיש. די פאָדערשטע אַזיען איז פריי געוואָרען פון איהר בעדריקער, דאָרטען האָט ווי אַמאָל, אויפגעבליהט דער האַנדעל, אין וועלכען יהודה האָט פאַרנומען זעהר אַנ'אָנגעזעהענעם פלאַץ.

די אַנדערע העלפט פון יהוקיהו'ס הערשונג איבערען לאַנד, נאָך דעם

בעפרייאונג פון אשורים יאך, האט זיך אויסגעצייכענט מיט איהר אונגע-העהנליכער גערעטעניש און גאטס-בענשונג אין לאנד. דער איבערפלוס פון תבואה און ווין און בוימאייל איז אויסגעביטען געווארען אין די ארומי-גע לענדער אויף גאלד און אויף זילבער. יהודה האט פון דאסניי גענומען וואקסען און איז ווידער רייך און מעכטיג געווארען. די פערשטויסענע קינדער איהרע, וואס פאר די גרויסע מהומות אין אחז׳ס צייטען, זענען זיי נאך פערטריבען און פערוואגעלט געווארען אין די וויטסטע געגענדען, אין אשור, אין מצרים, אין כוש און אז. וו., האבען זיך גענומען ביסלעכווייז קעהרען צוריק אין זייער היילינגען לאנד. זאגאר די פערטריבענע פון אפרים האבען זיך פון זייערע גלות-לענדער געצויגען קיין ירושלים. ציון איז געווארען אנערקאנט פאר דער אלגעמיינער הויפט-שטאדט פון אלע איבערגעבליבענע ישראלים אין זייערע אלע לענדער, דער בית-המקדש — פאר א אלגעמיינעם היילינגטהום, יהוה פאר דעם אלגעמיינעם גאט און יחזקיהו פאר׳ן אלגעמיינעם מלך!...

און נישט נאר אין עקאנאמישער און פאליטישער הינזיכט. — דער דאזיגער פעריאד האט זיך געקאנט רעכענען אלס דער גליקליכסטער פאר דעם רעשט פון ישראל אויך אין דעם קולטור-גייסטיגען זין. דאס, וואס די מפלה פון אשור איז פאראוים געזאגט געווארען דורך ישעיה בן-אמוץ און נישט אלס נס, נאר אלס געזעץ פון צדק, האט דעם פאלק נאך פעסטער, ווי פריהער, צוזאמענגעבונדען מיט די נביאים און מיט זייערע לעהרע. דאס טראדיציאנעל-פרומע געפיהל דרינגט אלץ טיעפער אריין אין הארצען פון די יהודים און דער פאלקס-גייסט האט דאן דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון זיין ענטוויקלונג, די העכסטע—וויטער האט ער שוין נישט געקאנט געהן. דאס איז געווען א פעריאד פון זאמלען און שאפען. פון איין זייט האבען די „חזקיה-לייט״, לעהרנענדיג דאס פאלק, צוזאמענגעשטעלט און סיסטעמאטיזירט אלץ, וואס איז ביים פאלק געשאפען געווארען ביז יענער צייט; דאס זענען געווען געוויסע טיילען פון דער „תורה״, געוויסע טיילען פון „תהלים״, געוויסע טיילען פון „משלי״ און ד. ג. ספרים, וועלכע די לויים אין יהושפט׳ס צייטען האבען שוין געהאט אנגעהויבען צו זאמלען און נאר צוליעב די געשעהענע מהומות האבען זיי געמוזט איבעררייסען זייער טהעטיגקייט. די אלע ספרים זענען געווארען אזוי וואונדערבאר דייטליך צוזאמענגעשטעלט, אז זייער ציעל — צו לערנען דעם מענשען ליעב האבען דאס גוטס און האסען דאס בייזע, פירכטען זיך פאר גאט און געהן אין זיינע וועגען — איז ארויסגעקומען העכסט בולט. די „חזקיה-לייט״

זאלען אויך האבען אנגעהויבען צו פערשרייבען די אלגעמיינע געשיכטע פון זייער פאלק, און אויך דא האט זיך ארויסגעוויזען זייער גרונד־טענדענץ: יעדער פאליטישער און עקאנאמישער מאמענט אין היסטארישען לעבען פון פאלק איז שטארק פערבונדען מיט זיין רעליגיעזען און מאראלישען צושטאנד צו יענער צייט. יעדער פעריאד פון פאלקס־גליק בעצייכענט מיט זיך די פרומקייט און די גאטספארכטיגקייט פון פאלק; יעדער פעריאד פון פאלקס־אונגליק בעווייזט, אז דאס פאלק איז פערדארבען און זינדיג געוועזען.

דער נאציאנאלער געדאנק איז אבער נישט פערגליווערט געווארען און האט זיך נישט בעגרענעצט בלויז מיט די געזאמעלטע שעפפונגען פון די פערגאנגענע יאהרען. ישעיהו הנביא און זיינע אנהענגער — וועלכע האבען דאן צווישען פאלק בעקומען דעם טיטול „ענוים" — האבען דעם געדאנק פארטגעזעצט ווייטער, איהם טיעפער געמאכט, פערברייטערט און דייטליך בעצייכענט דאס, וואס די פאריגע דורות האבען געהאט דערפון נאר א פערנעבעלטען בעגריף. אין יענער צייט פון מנוחה און פריעדען, וועלכע איז אנגעקומען אין לאנד, האט ישעיהו הנביא געווארפען זיינע בליקען פיעל ווייטער אויסער די גרענעצען פון יהודה. מיט זיין געטליכען ווארט וועל־דעט ער זיך צו אלע פעלקער, וועלכע זענען געוועזען מעהר אדער וועניגער בעקאנט צו יענער צייט אין דער פאדערשטער אזיען. ער שטרעבט צו מאכען די נבואה — אלמענשליך; ער שטראפט צור און אשור און פלשתים און מואב און ארם און מצרים. ער וויל דעם גאט פון ישראל מאכען פאר דעם גאט פון דער מענשהייט, דעם מאראל פון ישראל פאר דעם מאראל פון דער גאנצער מענשהייט. דערמיט מיינט ער נישט אוועקצונעהמען פון ישראל זיינע אייגענשאפטען און עס שיינקען דער מענשהייט, נאר ער וויל דער מענשהייט פיהרען צו ישראל, ער וויל דאס געטליכע פאלק ווי דאס געטליכע ווארט אוניווערסאל, אלמענשליך מאכען. און אויך וויפיעל ער שטרעבט צו דערהויבען יעדען פאלק צו דאס געטליכע און גע־רעכטע, אויף אזוי פיעל איז ער נישט־נאציאנאליסטיש. די אל־מענשליכע און וואונדערשענע פאעמע „יונה" איז זיכער געשאפען געווארען אין יענער צייט, אין דער צייט פון די ענוים. גאט שיקט דעם נביא יונה קיין נינוה, די הויפטשטאדט פון אשור, איהר מתרה צו זיין, אז די מאס פון איהרע זינד איז שוין פערפולט און אויב זי וועט נישט תשובה טהון, וועט זי אין פערציג טעג ארום חרוב ווערען. נינוה איז דער שרעקליכסטער שונא פון ירושלים און דער נביא, אלס הייסער נאציאנאליסט, וויל נישט ראטע־ווען נינוה; דאן אנטלויפט ער פון גאט אויף א שיף; פאר גאט איז אבער

קיין בעהעלטעניש נישטא, און ער שיקט נאך א ווינד נאכצויאגען די שיף, אויף וועלכער יונה פאהרט צוזאמען מיט פיעל אנדערע רייזענדער. דער ווינד ברויזט אויף דעם ים און די שיף איז אין געפאהר; יונה פערשטעהט, אז דאס יאגט איהם גאט נאך, וויל ער ניט אז אונשולדיגע מענשען זאלען צוליעב איהם ליידען, בעט ער, אז מען זאל איהם אריינווארפען אין ים; וועט די שיף געראטעוועט ווערען און ער וועט פון זיין שליחות אויך לייז ווערען. געפינט איהם גאט אויך אינ'ם אבגרונד פון ים. א וואלפיש שלינגט איין יונה'ן און ער לעבט ביי איהם אין בויך דריי טעג מיט דריי נעכט. ענדליך זעהט ער, אז געגען גאט איז קיין מיטעל נישטא און ער איז מתפלל; שפייט איהם דער פיש ארויס אויף דער יבשה. דאן קומט ער אין נינוה צו ערפילען גאט'ס שליחות: דריי טעג און דריי נעכט געהט ער ארום אין שטאדט און ־־פט: „אין נאך פערציג טעג ווערט נינוה אומגע־קעהרט!“ די התראה האט געהאט אן'אונגעהויערע ווירקונג: קליינע קינדער האבען געפאסט, דער מלך אליין האט א זאק אויפ'ן לייב אנגעטהון, די בהמות האבען זיך אין פעלד נישט געפיטערט. די הרטה פון דער זינדיגער נינוה איז ווירקליך אנגענומען געווארען פאר גאט און ער האט זיין גזירה מבטל געווען. דאן האט דער נביא געבעטען זיך ביי גאט: „מיר איז בעסער דער טויט אלס דאס לעבען!“ דערווייל האט ער פערלאזען די שטאדט. אין פעלד האט די זון זעהר געברענט און ארום איז קיין שאטען נישט געווען וואו זיך צו בעהאלטען. האט גאט געלאזט אויסוואקסען פלוצלונג א ברייטען בלאט, אונטער וועלכען יונה האט זיך געקאנט פון דער היץ בעשיצען. יונה האט זיך זעהר געפרעהט מיט דעם וואונדער. אויף מארגען האט אבער א ווארעם אויפגעפרעסען דעם בלאט און ער איז פערדארט געווארען. דער נביא איז ווידער געבליבען שוץ־לאז און האט זיך פון דאסניי געבע־טען ביי גאט: „מיר איז בעסער דער טויט אלס דאס לעבען!“ — דאן האט איהם גאט געזאגט: „דיר פארדריסט פאר דעם בלאט, וואס נישט דו האסט זיך איבער איהם געמיהט, נישט דו האסט איהם אויסגעהאדעוועט, וועל־כער איז איבערנאכט געבוירען געווארען און איבערנאכט פערלוירען גע־גאנגען, זוי זשע זאל מיך נישט פערדריסען אויף אזא גרויסער שטאדט, ווי נינוה, אין וועלכער עס געפינען זיך מעהר פון צוועלף רבוא מענשען, וועלכען ווייסען נישט פון רעכטס ביז לינקס און אזוי פיעל אינשולדיגע בהמות“.

קלינגען דען נישט אין דער דאזיגער פאעמא די שטארקסטע אקארדען פון מענשען־ליעבע? צוליעב די אינטערעסען פון צדק מוזען פערשטומט

ווערען נישט נאָר די געפיהלען פון אייגען-נוץ, נאָר זאָגאַר אויך די נאַ-ציאָנאַלע ליעבע. און ווען ישעיהו האָט זיך געקאָנט בעפרייען פון דער געגענווערטיגער צייט און זיך איבערטראָגען אין דער ווייטער צוקונפט, האָט ער געחלומ'ט וועגען דעם גרעסטען גליק, צו וועלכען די מענשהייט קען נאָר צוקומען, וועגען דער אַלגעמיינע מענשען-ליעבע, צו וועלכער די היסטאָריע שטרעבט שוין אַזוי פיעל דורות און קאָן עס נאָך אַלץ נישט דערגרייכען. דאַן האָט ער געזעהן אין זיין פאָלק אַנ'אַלוועלטליכען פאָלק און אין זיין היילינגען לאַנד — אַנ'אַלוועלטליך לאַנד און אין זיין געטליכען צענטער — אַנ'אַלוועלטליכען געטליכען צענטער — דאָס אַלץ וועט ווערען די אַלגעמיינע אייגענטום פון דער מענשהייט און דאָס אַלץ וועט פיהרען צום אַלגעמיינעם גליק פון דער מענשהייט:

„עס וועלען קומען טעג, ווען דער היילינגער באַרג פון גאָט'ס הויז וועט שטעהן פעסט אָן דער שפיץ פון די אַלע איבעריגע בערג און ער וועט דערהויבען ווערען איבער אַלע הויכקייטען און עס וועלען אַלע פעל-קער צו איהם שטרעבען. פיעל נאַציאָנען וועלען געהן און וועלען זאָגען: לאָמיר געהען און לאָמיר שטייגען אויף דעם געטליכען באַרג, צו דעם הויז פון יעקב'ס גאָט, זאָל ער אונז לערנען וועלען מיר געהען אין זיינע וועגען"— ווייל פון ציון וועט תורה אַרויסגעהן און פון ירושלים — גאָט'ס וואָרט. און ער וועט משפט'ען צווישען די פעלקער און ער וועט איבערצייגען פיעל אומות, וועלען זיי צוברעכען זייערע שווערדען אויף אַקער-אייזענס און זייערע שפיזען אויף שניידמעסערס און קיין מלחמות וועלען מעהר נישט געפיהרט ווערען!"...

און וואָס טיעפער ישעיהו'ס גייסט האָט געקלערט וועגען דער צו-קונפט פון דער צדק-מלוכה, אין וועלכער עס וועט הערשען נאָר אמת און ליעבע אַלץ מעהר האָט זיין געטליך-בעגייסטערטע פאַנטאַזיע קיינע מעגליכע און אונמעגליכע גרענעצען נישט אָנערקענט. נישט נאָר צווישען די מענשען און צווישען די פעלקער וועט די פיינדשאַפט און אונרעכט אויסגעוואָרצעלט ווע-רען, נאָר זאָגאַר די חיות און די בהמות, וועלען געמילדערט ווערען:

„און עס וועט וואָהנען דער וואָלף צוזאַמען מיט'ן שעפס און דער לעמפערט וועט ליעגען צוזאַמען מיט דער ציעג און אַ קאַלב און אַנ'אָקס און אַ טיגער וועלען צוזאַמען זיין און אַ קליין קינד וועט זיי פיהרען. און אַ קוה און אַ בער וועלען צוזאַמען זיך פיטערען און צוזאַמען קינדער האָדעווען און דער לייב וועט, ווי די רינד, קייען היי... זיי וועלען קיין שלעכט'ס נישט טהון און זיי וועלען קיין שאָדען נישט מאַכען אויף מיין

הייליגען בארג, ווייל די גאנצע ערד וועט פול ווערען מיט געטליכען בעוואוסטזיין, ווי דאס וואסער פילט אן דעם ים!"...

פאר דעם נביא איז אבער זאגאר דאס דאזיגע וואונדערליכע בילד אויך ווייניג געוועזען. איהם האט געקריינקט נישט נאר פאר דאס בעליידיגענדע און בעליידיגטע אין דער מענשען-וועלט, נאר זאגאר פאר דאסבעליידיגענדע און בעליידיגטע צווישען די בעוואוסטלאזע בעשעפענישען; איהם האט געוועהטאגט דאס הארץ נישט נאר פאר'ן חי און מדבר, נאר אויך פאר'ן צומח און דומם. דער פרינציפ פון צדק ווערט געשטערט נישט נאר דורך די בעשעפענישען, נאר זאגאר דורך דער נאטור אליין. דער קעמפפער פאר אמת קאן די דאזיגע עולה נישט ליידען און ער פאדערט זאגאר פון דעם בעשעפער א גלייכע בעציהונג צו אלע זיינע שעפפונגען אין יעדע הינזיכט, און ער מאלט די צוקונפט מיט פאלגענדע פארבען:

„עס וועלען זעהענדיג ווערען די אויגען פון די בלינדע און עס וועלען הערענדיג ווערען די אויערען פון די טויבע. עס וועט דער הינקעדיגער שפרינגען ווי דער הירש, און די שטומע צונג וועט זינגען, ווייל זאגאר אין דער מדבר וועט זיך וואסער געפינען און טייכען וועלען פליסען אין דער וויסטע; אין לאנקעס וועלען פערוואנדעלט ווערען די פון דער זון אויסגעברענטע פלעצער און דארט, וואו איצט הערשט דער דורשט, וועלען קוואלען זיך גיסען..."

דעם אידעאל פון צדק האט אלזא דער גייסט פון ישראל שוין אין יחזקיהו'ס צייט ענטוויקעלט ביז דעם העכסטען גראד. ישעיהו האט געגלויבט, אז זיין אידעאל מוז סוף כל סוף פערווירקליכט ווערען, ווארום אויב נישט פערליערט די גאנצע בריאה איהר אינהאלט. די דאזיגע מיסיע אבער מוז דורכגעפיהרט ווערען דורך דאס געטליכע פאלק ישראל, דורך זיין מלך, דורך דעם געטליך געזאלבטען (משיח), וועלכער מוז ענדליך ארויסשפראצען פון דודי'ס בוים. „אויף איהם וועט רוהען דער גייסט פון גאט, דער גייסט פון קלוגשאפט, דער גייסט פון פערשטאנד, דער גייסט פון העלדענמוט, דער גייסט פון וויסענשאפט און גאטספארכטיגקייט". דער דאזיגער געזאלבטער פון גאט וועט בעהערשען די גאנצע נאטור און ערהויבען די ביז צו דער מדרגה פון דעם ווירקליכען געטליכען בעוואוסטזיין, ביז דעם צדק, און דורכדעם וועט ער אראבברייגנען אויף דער וועלט דעם אמת'ען, ערווארטעטען גליק. אויף אזא אופן האט ישעיהו געלייגט דעם פונדאמענט, אויף וועלכען ס'האט זיך שפעטער אויפגעבויט די גרויסע אלמענשליכע שטרעבונג צו אנ'אויסערוועהלטען פון גאט, צו א געזאלבטען

ערליזער, צו א משיח! דערמיט האט דאס געטליכע פאלק פערענדיגט און פערפאלקאמט זיין גרויסע מתנה, וועלכע עס האט דער מענשהייט געשענקט, און איבער וועלכער עס האבען געארבייט זיינע גרעסטע גייסטער: פון משה דוד און שלמה, ביז עמוס און ישעיהו בן אמוץ!...

די גרויסע אנשטריינגונג פון דעם נאציאנאלען שעפּפונגס-גייסט אויף די געביטען פון דער פאליטיק, פון דער עקאנאמיע און פון דער פילאזאפיע, פאר יחזקיהו׳ס צייט האט געדארפט ברינגען דאס פאלק צו א מידעקייט און ארויסרופען אין א געוויסער מאס א רעאקציע. די בעדינגונגען נאך יחזקיהו׳ס טויט האבען אבער אנגענומען אזא ווענדונג, אז די רעאקציע איז געווארען א סך א שרעקליכערע, ווי מ׳האט זיך געקאנט פארשטעלען. דעם טראהן האט געירשענט דער צוועלף-יעהריגער זוהן מנשה (640—695); צוליעב זיין אונמינדיגקייט האבען וויטערע די שרים בעקומען אין זייערע הענד די גאנצע הנהגה אין לאנד. זיי האבען זיך, ווי געוועהנליך, געזארגט איבערהויפט פאר די אייגענע נוצען און פאר די נוצען פון זייער שטאנד און האבען זיך פיינדליך בעצויגען צו די רעפארמען פון פערשטארבענעם יחזקיהו. צו זיי זענען, ווי ס׳ווייזט אויס, צוגעשטאנען אויך די אלע יועצים פון מלך אחז און זיינע פאמיליאנטען, וועלכע האבען פאר דעם פאריגען מלך פערלוירען זייער בעדייטונג צוליעב דער אגיטאציע פון די נביאים. אין די „הויכע ספערען״ האט פון דאס-ניי אנגעהויבען צו הערשען דאס אלטע זארגלאז-פערשווענדערישע לעבען, וועלכעס איז געגען די בעגריפען פון דער נבואה און אין דעם גרונד פון וועלכען עס ליעגט די שטרעבונג צו רייכקייט און לוקסוס, געשטיצט אויף אונרעכט, געוואלט-טהאטען און בעטרוג. און ווידער האט מען געמוזט דעם נאציאנאלען יהוה אראבשליידערען פון פיעדעסטאל, כדי זיין אנדענקען זאל נישט פלאגען דעם געוויסען פאר די בייזע מעשים. — דאס געצענדינעריי איז ווידער אריין אין דער מאדע! אין דעם דאזיגען פערדארבענעם גייסט האבען די שרים ערצויגען דעם פאלק און אויך דעם יונגען מלך מנשה.

און פארגעקומען איז עס דאן אזוי, אז זאגאר די אלגעמיינע פאליטיק איז געווען זעהר גינסטיג פאר די פערעטערישע שטרעבונגען פון די הערשענדע קלאסען. אשור, וועלכע האט, נאך דער מפּלה פון סנחריב׳ס היל א געוויסע צייט יהודה נישט בעאונרוהיגט, האט פון דאסניי אנגעהויבען צו שיקען מהנות סאלדאטען געגען די ארומיגע לענדער, נאכ-

דעם חי אסרהדון, סנחריב'ס זוהן, איז מלך געווארען. ער האט דורכגע-מאכט זעהר א געלונגענע מלחמה געגען מצרים און האט איהר אין א געוויסער מאס געמאכט אבהענגיג אן זיך. די לעצטע שטיצע פון די מלוכות אין דער פארערשטער אזיען, וועלכע פלעגען שטענדיג האפען אויף מצרים, אז זי וועט זיי, צוליעב איהרע אינטערעסען, העלפען אין קאמפף מיט דעם אשור'ישען אפעטיט, — איז אויף אזא אופן צו נישט געווארען, און זיי האבען אלע ווידער געמוזט פערוואנדעלט ווערען אין אונטערגעווארפענע פראווינצען פון דער גרויסער נינוה-מלוכה.

דער זעלביגער גורל איז פארגעשטאנען אויף יהודה. זי איז, נאך א געוויסער הפסקה, ווייטער אונטערגעפאלען — אין מנשה'ס צייטען — אונטער דער ווירקונג פון אשור. די ווירקונג איז אפשר נישט געווען אזוי שרעקליך אין פאליטישען זין, ווי אינם רעליגיעזען און עטישען. די שרים האבען געפונען פאר נויטיג נאכצוטהון אין דעם גייסטיגען לעבען פון לאנד אליץ, וואס איז געטהון געווארען אין אשור. די אשור'ישע געטער זענען אריינגעבראכט געווארען אין יהודה, ווי אין די צייטען פון אחז; פאר זיי זענען טעמפלען געבויט און אלטארען געשטעלט געווארען. אויף דעם אשור'ישען שטייגער, זענען בכלל פערגעטערט געווארען די פלאנעטען, די זון, די לבנה און די שטערען. ווען מנשה איז עלטער געווארען און ער האט איבערגענומען די הנהגה פונ'ם לאנד אין די אייגענע הענד, איז ער נאך אין דער דאזיגער ריכטונג געגאנגען פיעל ווייטער און דרייסטער. ער האט דאס געצענדינערי אין לאנד נישט נאר ערלויבט, נאר אויך איינ-געפיהרט עס אלס פליכט. ער האט זיך ארויסגעוויזען פאר א פאנאטישען געצענדינער און האט פערפיהרט דעם פאלק נישט בלויז פון זיינע אייגענע טריבען וועגען. אין אלע זיינע מעשים זעהט זיך א לייַדענשאפטליכע גאט-זוכעניש און אינגאנצען מאכט ער דעם איינדריק פון א רעליגיעזען רעוואָ-לוציאנער, וועלכער האט זיך נישט געוואלט אונטערגעבען דער שטרענגער אמונה פון די נביאים. אינ'ם בית-המקדש גופא האט ער אוועקגעשטעלט דעם אבגאט פון דער זון און פאר איהם א בעזונדערען מזבח געבויט, אויף וועלכען די כהנים האבען געמוזט קרבנות מקריב זיין. זיין ארויס-טרעטען געגען דעם נאציאנעלען יהוה צייכענט זיך אויס מיט א ווילדער פערביסענקייט; ער האט סאנקציאנירט אליץ, געגען וואס דער יהוה'איזם האט גאנצע דורות געקעמפפט און וואס ס'איז אינגאנצען פרעמד גע-ווען דעם נאציאנאל-יודישען גייסט. ער האט מקריב געווען מענשען-קרבנות פאר די פלאנעטען, זיין אייגענעם זוהן האט ער אין דעם הייליגען פייער

פֿערברענט, ער האָט אין לאַנד פֿון דאָסניי אײַנגעפֿיהרט דאָס צױבערײַ; אין דעם אַלעמען זעהט זיך קלאָר די אײנציגע שטרעבונג: אַ קאַמפֿ פֿאַר דאָס ערדישע און קאָנקרעטע געגען דאָס גײַסטיגע און אַבסטראַקטע.

עס בערשטעהט זיך, אַז פֿון דער זײַט פֿון די שרים און הויפֿלײַט האָט דער מלך בעגעגענט בלויז מיטגעפֿיהל; כאַראַקטעריסטיש איז אָבער דאָס, וואָס אַפֿילו די אָפֿיציעלע גײַסטליכע אין לאַנד, די כהנים, האָבען זיך וואָס ווײַטער אַלץ מעהר צוגעוואָהנט צו דער נײַער לאַגע און האָבען זיך אויך גענומען זאָרגען נאָר דערפֿאַר: ווי בעסער אויסנוצען פֿאַר זיך זײער הײליגע דינסט. צוליעב די נײַע געצענדינערישע בעגריפֿען, איז דאָס קרבּנות־ברײנגען נאָך פֿיעל פֿערגרעסערט געוואָרען און צוזאַמען דערמיט איז געוואַקסען אויך די זינדיגקײַט פֿון המון. זינדיגען און אויסקויפֿען זיך דורך קרבּנות — דאָס איז געווען זעהר פֿערשטענדליך פֿאַר די ניעדעריגע פֿאָלקס־מאַסען. און וואָס מעהר געטער עס זענען צוגעקומען אין לאַנד אַלץ מעהר מזבּחות זענען געשטעלט געוואָרען אויף יעדען באַרג, אין יעדען טהאָל. די געטער־בעדינונג איז אָבער אַלץ געבליבען די אײנציגע פּריוולעגיע פֿון די כהנים; אַפֿילו אין טהאָל הנום בײַ ירושלים (גי־הנום), וואו עס איז געשטאַנען דער ספּעציעלער מזבּח פֿאַר מענשען־קרבּנות, האָבען אויך די כהנים בעדינט. די אײנציגע קעמפֿער פֿאַר דעם נאַציאָנאַלען גײַסט געגען דער פֿערדרעטונג פֿון מלך, זענען ווידער, ווי אַמאָל, געבליבען די נביאים. זײ האָבען נישט אויפֿגעהערט מלחמה צו האַלטען מיט דאָס געטליכע וואָרט געגען מנשה, וועלכען זײ האָבען גערופֿען דער „אַחאָב פֿון יהודה" און אונערמידליך פֿלעגען זײ איהם און דאָס פֿערפֿיהרטע פֿאָלק מתרה זײַן אין׳ם נאָמען פֿון גאָט:

„דערפֿאַר, וואָס מנשה דער מלך פֿון יהודה האָט געטהון די אַלע נידערטרעכטיגקײַטען, דערפֿאַר וואָס ער האָט פֿיעל מעהר געזינדיגט, ווי די אמורים פֿאַרצײַטען און האָט נאָך גאַנץ יהודה פֿערפֿיהרט מיט זײַנע געצען — דערפֿאַר האָט גאָט דער אַלמעכטיגער פֿון ישראל אַזוי געזאָגט: איך ברײנג אַזאַ אונגליק אויף ירושלים און אויף יהודה, אַז ווער עס וועט דאָס הערען וועלען איהם דײַנע אויערען פֿערקלינגען! איך וועל ירושלים מעסטען מיט דער מאָס פֿון שומרון און וועגען מיט דעם וואָג פֿון אַחאָבס הויז און איך וועל אויסמעקען ירושלים — אויסמעקען און אָבקעהרען. די איבערגעבליבענע פֿון מײַן פֿאָלק וועל איך פֿערלאָזען, אין די הענד פֿון זײערע פֿײַנד וועל איך זײ איבערגעבען, זײ וועלען צורויבט ווערען און צוטראָטעט ווערען, דערפֿאַר וואָס זײ האָבען געטהון אַלץ, וואָס

שלעכט איז אין מיינע אויגען — — —"

דער אהאב פון יהודה האט אבער געהאנדעלט ווי איזבל. מיט'ן שווערד איז ער ארויס געגען גאט'ס ווארט. די נביאים האט ער מאסענהייט אויסגעה'רג'עט און צוזאמען מיט זיי האבען מיט'ן לעבען בעצאהלט די אלע טרייע אנהענגער זייערע. ווי איין לעגענדע דערצעהלט, איז אויך דער אלטער-אלטער נביא ישעיה, וועלכער זאל זאגאר זיין זיידע זיין פון דער מוטער'ס זייט, געפאלען טויט דורך זיין האנד. אין תנ"ך ווערט געזאגט, אז מנשה האט פערטרונקען גאנץ ירושלים אין אונשולדיג-פערגאסענעם בלוט. דאס איז גאנץ פערשטענדליך, נעהמענדיג אין בעטראכט דעם האס און דעם ווידערשטאנד, וואס זיינע זינדיגע מעשים האבען געדארפט ארויסרופען ביי דעם גרעסטען פרומען טייל פון פאלק, ביי וועלכע עס האבען נאך פריש געלעבט די טראדיציעס פון דעם פרומען יהזקיהו און זיין גאלדענער גאטספארכטיגער עפאכע.

צום גרויסען אונגליק פאר'ן לאנד און פאר דאס פאלק איז מנשה'ס ממשלה געווען זעהר א דויערהאפטיגע. העכער פופציג יאהר איז ער אויפ'ן טראן געזעסען און מיט אכזריות געשטיקט דעם נאציאנאלען גייסט. ווי ס'שיינט, האט ער זיך שטארק געזארגט דערפאר, אז די אמונה פון יהוה זאל אינגאנצען אויסגעווארצעלט ווערען פון פאלק און די נאציאנאלע מסורות זאלען פערגעסען ווערען. טויטענדיג די געטליכע נביאים האט ער אויך פערניכטעט די היילינגע ספרים, וואס זענען שוין ביז זיין צייט געווען מעהר אדער ווייניגער צוזאמענגעשטעלט און פערשריבען. איבערהויפט האט ער פערפאלגט די תורה פון משה, וועלכע האט זיך, צוליעב דער שווערינקייט פון שריפט אין יענער צייט געקאנט איינגעפינען גאר אין א בעגרענעצטער צאהל עקזעמפליארען, הויפטזעכליך ביי די כהנים אין בית-המקדש. און זיין ציעל האט מנשה ווירקליך דערגרייכט. די תורה איז ביים פאלק פערגעסען געווארען און צוזאמען מיט דעם זענען פערגעסען געווארען איהרע אלע ערהויבענע געזעצען פון מענשען-ליעבע. די מילדע, פון גאט אויסדערוועהלטע און מענשענפריינדליכע יהודה איז פאר מנשה'ס צייט פערזונקען געווארען אין ווילדער געצענדינערייי, אין בלוט-דורשט, אין מענשען-האס און אבערגלויבישע בעגריפען.

אין דעם זעלבינען מאראלישען צושטאנד געפינט זי זיך אויך פאר מנשה'ס יורש, פאר זיין זוהן אמון. צום גליק אבער האט זיך זיין הערשאפט ניט לאנג געצויגען. אין צוויי יאהר ארום, נאכדעם, ווי ער האט דעם טראן פערנומען, איז ער גע'הרג'עט געווארען ביי זיך אין פאלאץ דורך

אַ פֿערשווערונג געגען איהם. ווי ס'שיינט, האָט דאָס פֿאָלק זיך שוין געהאַט צוגעוואָהנט צו די דאָזיגע פֿון גאָט-פֿערשאָלטענע מלכים, וועלכע האָבען איהם ערלויבט צו פֿיהרען אַ פֿרעהליך און בעשרענקט לעבען, און דעריבער האָט עס זיך נוקם געווען אָן די פֿעררעטער און זיי אַלעמען אויסגעטויט. דאַן איז אויפֿגענומען געוואָרען פֿאַר אַ מלך דער זוהן פֿון אַמון, דער אַכט-יעהריגער יאשיהו (638—608).

ווידער האָבען די שרים בעקומען די מאַכט אין לאַנד ביז דער יונגער הערשער וועט אויסוואַקסען. נאָר, ווי נידעריג געפֿאַלען אין גייסטיגען זין די שרים זענען דאַמאָלס נישט געווען, איז דאָך פֿאָרגעקומען אַ קליינע ענדערונג אין זייערע נאַציאָנאַליסטישע שטרעבונגען. אמת, זיי האָבען ווי פֿריהער זיך געהאַלטען ביים פֿרעמדען געטער-קולט צוליעב זייערע אייגענע נוצען, דער ריין-מיסטישער געצענדינערישער פֿאַנאַטיזם איז אָבער פֿאָרט געפֿאַלען און צוזאַמען מיט איהם אויך די געצענדינערישע אייפֿעריגקייט, מיט וועלכער דער מלך מנשה האָט געקעמפֿט געגען די נאַציאָנאַלע אייגענטימליכקייטען פֿון זיין פֿאָלק. אין לאַנד האָט נאָך געהערשט די ביזהעריגע מאָראַלישע פֿערדאָרבענהייט, דאָס איז שוין אָבער נישט געווען מעהר קיין פֿליכט; דער נאַציאָנאַלער גייסט איז, אמת, נישט געשטיצט, אָבער אויך נישט בעקעמפֿט געוואָרען — און דאָס פֿאָלק האָט זיך ווייטער אַליין מעהר און מעהר גענומען אויסניכטערן פֿון זיין גייסטיגער בעטרונקענהייט. די געטליכע נביאים האָבען זיך ווידער גענומען בעווייזען און זייער שטים האָט גענומען קלינגען מיט מאַכט און צאָרן געגען די גייסטיג פֿערפֿיהרטע און גייסטיגע פֿערפֿיהרערס פֿון פֿאָלק. דאָס געצענדינערייַ אין יהודה, האָט פֿערשטעהט זיך, נישט געקאָנט אויסקומען אָהן אַ טעאָרעטישער בעגרינדונג און אָהן אַן ערקלעהרונג בנוגע צו איהרע בעציהונגען צו דעם טראַדיציאָנעלען יהוה; און ווען די עבודה-זרה האָט אויפֿגעהערט אַ פֿליכט צו זיין, האָט מען דאָך געמוזט ווי עס איז ערקלערען די סתירה צווישען די אַסימילאַטאָרישע שטרעבונגען און דעם נאַציאָנאַלען גייסט. עס האָבען זיך געבילדעט גרופּעס פֿון פֿאַלשע נביאים, וועלכע האָבען געמיהט זיך צו מאַכען אַ פּשרה. יהוה, האָבען זיי מודה געווען, איז דער איינציגער בעשעפֿער פֿון דער וועלט, ער איז אָבער נישט איהר פֿיהרער. אויף דער אָרדנונג און אויף דער פֿיהרונג זענען אויפֿגענומען די פֿערשידענע סטיכיען, די שטערען, די פּלאַנעטען און אַזוי ווייטער, (ווי אויך די נאַציאָנאַלע געטער-בעשיצער פֿון יעדען פֿאָלק), נאָר פֿון די דאָזיגע וועלט-קרעפֿטען איז אָבהענגיג דאָס גליק און דאָס אונגליק פֿון יעדען לאַנד און יעדען מענש

בעזונדער; יהוה אליין איז נישט אימשטאנד נישט גוטס צו טהון און נישט שלעכטס צו טהון. פערשטעהט זיך, אז די דאזיגע וועלט אנשויאונג גראבט אונטער די וויכטיגסטע פרינציפען פון דעם טראדיציאנעלען גלויבען און רויבט ביי איהם אב זיין גאנצע בעדייטונג. די אמת'ע נביאים זענען ארויסגעטרעטען אין קאמפף געגען זיי מיט דעם שטארקסטען פלאם פון זייער געטליכען ווארט. דער נביא צפניה האט דעם פאלק געשראקען מיט א פאלשטענדיגען חורבן פאר אזא חלול הקדש.

„אנ'ענדע איבער אלעס, וואס אויף דער ערד, זאגט יהוה. אנ'ענדע איבער די מענשען און איבער די פיה, איבער די פויגלען פון הימעל און איבער די פיש פונ'ם מעער!... איך וועל א נייג טהון מיין האנד איבער יהודה און איבער אלע איינוואוהנער פון ירושלים און איך וועל פון דעם ארט פערטיליגען דאס איבערגעבליבענע געצענדינעריי, די כומרים און די כהנים און די, וואס בוקען זיך אויף די דעכער געגען די הימעל-פלאנעטען... און די, וואס האבען זיך דערווייטערט פון יהוה און די, וואס האבען יהוה נישט געזוכט און נישט געפארשט. טשש! — פאר גאט דעם אלמעכטיגען! עס איז נאהענט דער טאג פון גאט — גאט האט צוגעגרייט א שלאכט-מאל, ער האט שוין זיינע געסט איינגעלאדען!... אין דעם דאזיגען שלאכט-טאג — זאגט גאט — וועל איך מיך רעכענען מיט די שרים, מיט די הויף-לייט — די אלע וואס שלעפען אויף זיך דאס פרעמדע קלייד... אין יענעם טאג וועל איך אויסזוכען ירושלים מיט ליכט און איך וועל מיך רעכענען מיט אלע מענשען, וועלכע רוהען אויף זייערע הייוען, די וואס דענקען אין הארצען: יהוה טהוט קיין גוטס נישט און טהוט קיין שלעכטס נישט! זייער מעכטיגקייט וועט צוטראטען ווערען, זייערע הייזער וועלען וויסט ווערען — זיי וועלען בויען הייזער און זיי נישט בעזיצען, זיי וועלען פלאנצען וויינגערטנער און דעם וויין נישט טרינקען. נאהענט איז דער גרויסער טאג פון גאט, נאהענט און ראשיג זעהר, איך פערנעהם שוין דעם ביטערליך שרייענדען קול פון אלמעכטיגען. יענער טאג איז א טאג פון צארן, א טאג פון אונגליק און בעדריקונג, א טאג פון דונקעלהייט און פינסטערניש. א טאג פון וואלקען און נעבעל.. ענג וועל איך מאכען דעם מענשען און זיי וועלען געהן ווי בלינדע, ווייל זיי האבען געגען גאט געזינדיגט... זאגאר זייער זילבער און זייערע גאלד וועט זיי נישט קאנען העלפען אין דעם טאג פון געטליכען צארן, אין דעם פייער פון זיין אייפעריגקייט וועט דאס גאנצע ערד פערצערט ווערען... פערבעסערט אייערע מעשים איהר, אונפערשעמטעם פאלק,

אײדער נאָך דער פּסק איז בּעשטימט געװאָרען, אײדער נאָך דער טאָג איז, װי אַ שטרױ פערלאָפען, אײדער נאָך עס װעט אױף אײך אױסבּרעכען דער צאָרן פון גאָט, אײדער נאָך עס װעט אױף אײך אָנקומען דער טאָג פון גאָט! בּעט גאָט אידהר עניים פון דעם לאַנד, אידהר, װעלכע האָט זײַנע געזעצען ערפילט, זוכט צדק, זוכט ענוה, פיליײַכט װעט אידהר בּע־שיצט װערען אין דעם טאָג פון דעם געטליכען צאָרן..."

אונטער „דעם אונגליקליכען טאָג", מיט װעלכען דער נביא צפניה האָט געשראָקען דאָס לאַנד, האָט ער, װאַהרשײַנליך, געמײנט דעם אָנפאַל פון די סקיפען. דאָס זענען געװען װילדע מהנות, װאָס זענען װירקליך אין אַ געװיסע צײַט אַרום אָנגעקומען פון קאַװקאַז און אַרמעניען און האָבּען אַ שרעק אָנגעװאָרפען אױף אַלע מלוכות פון דער פאָדערשטער אַזיען, זאָגאַר אױף אַשור און מצרים. די רייד פון דעם נביא האָט, װיַזט אױס, געהאַט אַ װירקונג אױפ'ן פאָלק צוליעב דעם, װאָס די הערשענדע מאַכט האָט זיך אידהם נישט אַנטקעגען געשטעלט, און װען די ערשטע מהנות פון די סקיפען האָבּען זיך בּעװיזען אין אַזיען און אָנגעמאַכט דאָרט שרעקליכע הירבּנות, האָבּען זאָגאַר די שרים אױפגעציטערט. דערצו איז צו יענער צײַט שװאַכער געװאָרען אױך די אױסערע השפּעה פון אַשור און יהודה. מצרים האָט פאַר די לעצטע זעכציג–זיעבּציג יאָהר בּעװיזען צו זיך צו קומען נאָך די קלעפ, װאָס אסר־חדון האָט אידהר געגעבּען; זי האָט אָנגעזאַמעלט קרעפטען און גענומען מאַכען זעהר אָפטע אָנפאַלען אױף די מדינות פון אידהר לאַנגיאָהריגען פײַנד, פון אַשור. די מאַכט פון אַשור איז בּעדײַטענד אָבּגעשװאַכט געװאָרען, דאַן האָבּען גענומען שװאַך װערען אױך די עהרע־געפיהלען פון די שרים אין יהודה צו אידהר און צו אידהר קולטור. מען האָט דאָך נישט געקאָנט פאַרלעגען דעם פאָלק, ער זאָל דיענען צו יענע פרעמדע געטער, װעלכע האָבּען נישט געקאָנט זײַער אײגען לאַנד ראַטעװען. אױף אַזאַ אופן פאַלט אַליין מעהר די אַסימילאַציע אין לאַנד יהודה און ס'שטאַרקט זיך פון דאָסניי דער נאַציאָנאַלער אײגענאַר־טיגער גײַסט!...

אונטער דער װירקונג פון די אַלגעמײנע פאָליטישע איבּערקעהרע־נישען פון אײן זײַט און דער בּרענענדיגער תוכחה פון די נביאים — פון דער צװײטער זײַט, האָט זיך זאָגאַר בּײַם קעניגליכען הויף גופא גע־גרינדעט אַ פאַרטײ, װעלכע האָט געשטרעבּט אױפצולעבּען דעם אַלטען נאַציאָנאַל־רעליגיעזען רעזשים, װעלכער איז מיט געװאַלד אָבּגעשאַפט גע־װאָרען בּײַ די פריהערדיגע צװײ מלכים: מנשה און אמון. די דאָזיגע

פארטיי האט אנגעהויבען בעקומען א גרויסע ווירקונג אויף דעם יונגען מלך, וועלכער האט אלס קינד נאך שוין ארויסגעוויזען זעהר פרומע און מילדע נייגונגען. די בעגריפען פון דעם מלך, ווי אויך פון זיינע מקורבים, וועגען דעם נאציאנאלען גייסט און וועגען דעם נאציאנאלען גלויבען זענען פארלויפיג געווען זעהר שוואך און דונקעל. די תורה, וועלכע איז דאך געווען די איינציגע קוועלע פון רעליגיעז-נאציאנאלען בעוואוסטזיין, איז נאך פאר מנשה'ן אויסגעראטען געווארען. דערווייל איז דער מלך מינדיג געווארען און זיין ערשטער שריט, איבערנעהמענדיג די ממשלה אין די אייגענע הענד, איז געווען, צו בעניי'ען דעם אלטען רעליגיעזען רעזשים אין לאנד; ער האט זיך גענומען צו בעניי'ען דעם בית-המקדש, וועלכער איז זעהר אלט און פערדארבען געווארען פאר די לעצטע יאהרען, די שרים און דאס פאלק האבען זיך מעהר געזארגט פאר די טעמפלען פון די פרעמדע געצען, ווי פאר דעם היילינגען הויז פון זייער אייגענעם גאט. די אויפזיכט איבער דעם רעמאנט פון בית-המקדש האט דער מלך יאשיהו איבערגעגעבען זיין קאנצלער שפן און דעם כהן הלקיהו. ביי דער ארבייט אין א פער-בעהאלטענעם ווינקעל האבען איינמאל די ארבייטער געפינען א ספר-תורה, וועלכעס איז וואהרשיינליך פערבארגען געווארען נאך אין מנשה'ס צייט פון דעם קעניג'ס געצענדינערישען פאנאטיזם. דער קאנצלער האט, בשעת א ראפארט וועגען דעם גאנג פון רעמאנט אין דעם היילינגען הויז, דערצעהלט דעם מלך וועגען דער געפונענער ספר-תורה, און ווען שפן האט, אויף דעם מלך'ס פערלאנג, איבערגעלייענט פאר איהם די תורה און ער האט זיך דערוואוסט וועגען די געטליכע געבאטען, וועגען דעם גליק, וואס זיי ברייננגען דעם לאנד, ווען זיי ווערען ערהליך געהיט, און וועגען דעם אונגליק, וואס זיי ברייננגען דעם לאנד, ווען זיי ווערען לייכטזיניג פערלאזען, איז ער שטארק גערירט געווארען. ער האט פון פערצווייפלונג זיינע קליידער צופליקט, דערמאנענדיג זיך, אין וואס פאר א נידעריגע זינדיגע לאגע זיין פאלק האט זיך איינגעפונען אזוי פיעל יאהרען, פון צייט זיין זיידע מנשה האט זיך אויפ'ן טראן געזעצט ביז איצט. פון גרויס פחד האט ער גע-זאגט צו זיינע נאהנטע לייט, צו הלקיהו דעם כהן, צו שפן דעם קאנצלער, צו שפנ'ס זוהן אחיקם און צו עכבור בן-מיכיה:

—„געהט פרעגט גאט פאר מיר און פאר דאס פאלק וועגען דער בעדייטונג פון דעם דאזיגען געפונענעם ספר. וואהרשיינליך איז גרויס דער צארן פון גאט אויף אונז, דערפאר וואס אונזערע עלטערן האבען נישט געפאלגט דעם ספר, צו טהון אלץ, וואס אין איהם איז פארגעשריבען!"

לויט דעם מלך'ס פערזאָג זענען די שלוחים אַוועק צו דער נביאה חולדה, וועלכע האָט אין ירושלים געוואָהנט, און איהר געפרעגט גאָטס-וואָרט. די נביאה האָט זיי גאַנץ שטרענג געענטפערט: „אַזוי האָט געזאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער פון ישראל: זאָגט דעם מאַן, וועלכער האָט אייך געשיקט אַהער צו מיר: „אַזוי האָט געזאָגט גאָט: איך ברייננ אַן אומגליק אויף דעם דאָזיגען אָרט און אויף זיינע איינוואָהנער פונקט, ווי עס שטעהט געשריבען אין דעם ספר, וואָס דער מלך האָט געלעזען — דערפאַר וואָס זיי האָבען מיך פערלאָזען און זיי האָבען מקטיר געווען צו פרעמדע געטער, כדי מיר צו דערצאָרענען מיט זייערע מהאַטען — וועט אָנגעצונדען ווערען מיין כעס אויף דעם דאָזיגען פלאַץ און ער וועט נישט אויסגעלאָשען ווערען. און צו דעם מלך פון יהודה, וואָס האָט אייך געשיקט אַהער גאָט צו פאָרשען, זאָלט איהר אַזוי צו איהם זאָגען: אַזוי האָט געזאָגט דער אַלמעכטיגער פון ישראל... דערפאַר וואָס דיין האַרץ איז ערווייכט געוואָרען, און דו ביסט ביי זיך געפאַלען געוואָרען, ווען דו האָסט זיך דערוואוסט, וואָס איך דיינק צו טהון צו דעם דאָזיגען אָרט און צו זיינע בעזיצער, צו מאַכען פון זיי אַ פערפלוכטע וויסטעניש, און דו האָסט דיינע קליידער צוריסען און דו האָסט געוויינט פאַר מיר — איך האָב דאָך דאָס אַלץ געהערט — דערפאַר וועסטו דיין לעבען ענדיגען אין פריעדען און דיינע אויגען וועלען נישט זעהן דאָס בייזע, וועלכעס איך וועל ברייננען אויף דעם דאָזיגען לאַנד" —

די שלוחים האָבען געבראַכט צום מלך דעם שרעקליכען ענטפער פון דער נביאה חולדה. יאשיהו האָט אָבער דעם מוט נישט פערלוירען. בעקענענדיג זיך נעהנטער מיט דער לעהרע פון די נביאים, האָט ער זיך איבערצייגט, אַז צו דער זינדיגקייט פון פאָלק איז דאָ אַ מיטעל, וואָס די נביאים רעקאָמענדירען איהם שטענדיג. דער יודישער גאָט איז דאָך אַ גנעדיגער און אַ באַרעמהערציגער און ער נעהמט אָן די תשובה, וואָס רייסט זיך אַרויס פון טיעפען האַרצען. לויט דעם ביישפיעל פון זיין עלטער-זיידען יהזקיהו, האָט ער זיין גאַנצען לעבען געווידמעט דער הייליגער אַרבייט, ריין צו מאַכען דאָס פאָלק פון די פערברעכען, אין וועלכע מנשה האָט זיי פערשלעפּט. ער האָט צונויפגערופען די עלטסטע אין גאַנץ יהודה און ירושלים און צוזאַמען האָבען זיי בעטראַכט, וואָס זיי האָבען צו טהון. נאָכהער, לויט דעם אויסגעאַרבייטען פלאַן, האָט ער, ווי אַמאָל יהזקיהו, געלאָזט צונויפזאַמלען זיך אין דעם בית-המקדש פון ירושלים „אַלע כהנים, אַלע לוים ווי אויך דעם אַלגעמיינעם המון פון גרוים ביז קליין" און ער אַליין

האָט פאַר זיי פאָרגעלעזען די געפונענע תורה. נאָך אַזוי פיעל יאָהרען פון צושיידונג, האָט די ענטדעקטע תורה געמאַכט דעם טיעפסטען איינדרוק אויפ'ן פאָלק; זיי האָבען אין איהר זיך אַליין דערקענט, זייער אייגענעם גייסט, זייער אייגענע שעפפונג. זיי האָבען זיך אָנגעהויבען שעמען פאַר זיך אַליין, פאַר דעם פאַקט פון פערלאָזען דאָס אייגענע, דאָס טראַדיציאָנעל-היסטאָרישע און אָנהאַפּען זיך אָן פרעמדע, ווילדע, אונבעקאַנטע בעגריפען און מנהגים — שעמען ביז צו טרעהרען, ביז צו דער טיעפסטער חרטה. יאשיהו האָט דעם דאָזיגען בעגייסטערטען מאָמענט פערשטאַנען אויסצונוצען און ער האָט דאָס פערזאַמעלטע פאָלק בעשוואָרען פאַר גאָט, צוריקצוקעהרען זיך צום היסטאָרישען יהוה, צוגעהן אין זיינע וועגען, אָבצוהיטען זיינע פערבאָטען אַלץ ווי אין דער הייליגער תורה איז געשריעבען. נאָך דער שבועה האָט דאָס פאָלק זיך אַוואָרף געטהון אויף די פערשיעדענע אָבגעטער און די פערשיעדענע אַלטאַרען און במות, וואָס זענען געווען אין ירושלים, זאָגאַר אין בית-המקדש, און אַלע אויף פיצלעך צובראָכען; דעם ביישפיעל פון ירושלים האָט נאָכגעטהון די פראָווינץ. אומעטום איז געגאַנגען אַראַדיקאַלע ריינינגונג פון דאָס געצענדינערייַ און איהר קולט. דער מלך האָט זיך אָבער נישט אָבגעשטעלט ביי די רעפאָרמען אין יהודה אַליין. ער האָט געשיקט זיינע קנעכט זאָגאַר אין אפרים, וואו עס האָבען נאָך דאַן געוואָהנט איבערגעבליבענע פון ישראל, וועלכע האָבען זיך, נאָך דעם חורבן פון שומרון געפיהלט אין אַ געוויסער מאָס ברידערליך צוגעבונדען צו יהודה, און האָט דאָרטען אויך זיך גענימען אויסצוואָרצלען די עבודות-זרות, וואָס זענען נאָך דאָרט פון אַמאָל פערבליבען. צווישען די איבעריגע האָט יאשיהו אויך פערניכטעט דעם גאָלדענעם קאַלב, וואָס ירבעם נאָך האָט אין בית-אל געשטעלט. יאשיהו האָט אין זיין קאַמפף מיט דאָס געצענדינערייַ אַרויסגעוויזען נאָך מעהר ענערגיע, ווי יחזקיהו. ער האָט נישט נאָר פערטיליגט די אָבבילדער פון די פערשיעדענע פלאַנעטען, צו וועלכע דאָס פאָלק האָט מאַסענווייז זיך געבוקט, נאָר ער האָט אויך אויסגעשאָכטען די כהנים, וועלכע פלעגען פאַר זיי קרבנות מקריב זיין. דערביי האָט ער אויך נישט געשוינט די געצען-בילדער, צו וועלכע עס האָבען געדיענט נישט ישראלים, נאָר די איינגעוואַנדערטע ערלים, ווי די עמונים און מואבים, וואָס האָבען דערויף זייער רעכט בעקומען נאָך פון שלמה המלך'ס צייטען. צוזאַמען מיט דעם האָט יאשיהו אויך דאָס כשוף-מאַכערייַ אונטערגעבראַכט און די מכשפים האָט ער פון לאַנד אַרויסגעטריבען. אויף אַזאַ אופן האָט יאשיהו מיט אַמאָל געמאַכט אַן ענדע

צו דעם, וואָס מנשה האָט אין לאַנד אַרײַנגעבראַכט; די עפענטליכע אַסימי־לאַציע האָט געקראָגען אַ טויטס־קלאַפּ און יהודה האָט זיך צוריקגעקעהרט קײַן ציון, אין זײַן הייליג הויז, צו זײַן אויסדערוועהלטע פאָלק. אמת, די אַלע רעפאָרמען פון יאשיהו זענען דערווײַל געווען בלויז אויסערליכע, און מנשה'ס געצענדינערישע טהעטיגקײַט האָט געהאַט אַ אינערליכע ווירקונג אויפ'ן פאָלק, אויף זײַן גײַסט, אויף זײַן מאָראַל, — אַזאַ ווירקונג, וואָס מיט דעם פערברענען דעם אָדער יענעם אָבגאָט, ווערט עס נאָך נישט פערניכטעט, דער מלך האָט אָבער געקאָנט האָפען, אַז די אויסערליכע רייניגונג, בײַ וועלכער דאָס פאָלק אַליין האָט אַרויסגעוויזען אַזאַ שטאַרקע בעגײַסטערונג, איז נאָר דאָס אָנהויב פון דער אינערליכער רייניגונג; אַז אויב מען וועט ווײַטער אונטערהאַלטען די אויפגעשטיגענע בעגײַסטערונג, וועט עס ברײַנגען ענדליך צו אַ ווירקליכער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג. יאשיהו אַליין האָט פון זײַן זײַט דערצו אָנגענומען מיטלען; נאָר אויך דאָ האָט ער זיך געהאַלטען פעסט בײַ דעם וועג פון זײַן עלטער זיידען. דעם יום־טוב פסח, וועלכער איז בעשטימט געוואָרען פאַר דעם אָנדענקען פון דער בעפרײַאונג פון ישראל אין מצרים און זײַן אויפלעבונג אַלס פאָלק, האָט ער אויך אויסגע־נוצט אַלס אַגיטאַציע פאַר דעם נאַציאָנאַלען גײַסט. ער פלעגט אויך צוזאַמענ־רופען די בעפעלקערונג פון אַלע געגענדען אין לאַנד אויף פסח קײַן ירושלים און אין בית־המקדש פלעגט ער לאָזען מאַכען פײַערליכע פערזאַמלונגען, וואו צוזאַמען מיט דעם קרבנות־ברײַנגען און תהלים־זינגען, פלעגען די כהנים לעזען פאַר'ן פאָלק די תורה און וועקען אין איהם זײַן נאַציאָנאַלען בעוואוסטזײַן

נאָך דער דאָזיגער גײַסטיגער צוריק־אײַנפיהרונג האָט יאשיהו זיך גענומען אויפהויבען אויך דעם פּאָליטישען מצב פון זײַן לאַנד. פאַר די פאָריגע צווײ מלכים, מנשה און אמון, איז יהודה פּאָליטיש געווען אינגאַנצען אָבהענגיג פון אַשור. פאַר דער ערשטער העלפט פון יאשיהו'ס תקופה איז די מאַכט פון אַשור געוואָרען אַלץ מעהר אָבגעשוואַכט, צוליעב די אומ־אויפהערליכע מלחמות מיט מצרים; דערמיט האָבען זיך בענוצט די אונטער־דריקטע פעלקער, ווי מדי, ארם, כשדים און זיי האָבען זיך ערקלעהרט פאַר זעלבסטשטענדיג. יהודה האָט זיך אויך דאַן בעפרײַט פון אַשורס יאָך. נאָר יאשיהו האָט זיך נאָך געהאַט פערטראָגען מיט גרעסערע פּלענער. ער האָט געטראַכט אומצוקעהרען ירושלים איהר אַלטען גרויסען רוהם, ער האָט געשטרעבט פון דאָסניי צונויפצוזאַמלען די אַלע געגענדען פון דעם אַמאָליגער ארץ־ישראל פון שלמה'ס צײַטען אונטער איין הערשאַפט; בעז

הערשען, ווי אמאל, די טיילען לאנד, וועלכע זענען פאר ירבעם בן נבט אריין אין דער צוזאמענשטעלונג פון דער אפרים-מלוכה און וועלכע אשור האט דערנאך צוגענומען, ווען שומרון איז חרוב געווארען — דאס איז געווארען יאשיהו'ס הייליגסטער ציעל. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האט זיך יאשיהו'ן זיין אויפגאבע איינגעגעבען צו פערווירקליכען. די מאראלישע השפעה פון יהודה אויף אפרים האט זיך נאך פון יחזקיהו'ס צייטען אנגעהויבען, און יאשיהו מיט זיין רעסטאוראציע האט די השפעה נאך פערשטארקט; די פאלשטענדיגע אדמיניסטראטיווע פעראייניגונג מיט יהודה האט אלזא נישט געקאנט ארויסרופען קיין אונצופרידענהייט ביי די איבערגעבליבענע בני-ישראל פון די אפרים-פראווינצען און דיגאר ביי די פון דער פרעמד אנגעקומענע גרים, וועלכע האבען זיך וואס ווייטער אלץ מעהר אסימילירט מיט די אלטע בירגער פון לאנד; אשור, ווייטער, צוליעב די בעזונדערע פאליטישע בעדינגונגען, אין וועלכע זי האט זיך איינגעפונען דאן, האט יאשיהו'ן נישט געקאנט שטערען אין זיינע אונטערנעהמונגען, געפינענדיג זיך זעהר ווייט פון יענעם ארט. פון אויסערן האט זיך ווירקליך געקאנט דוכטען, אז די גליקליכסטע יאהרען פון דוד און שלמה האבען זיך פאר ירושלים צוריקגעקעהרט — די טיילען פון ישראל האבען זיך אין איין פאלק פעראייניגט, די טיילען פון כנען האבען זיך אין איין לאנד פעראייניגט, און דאס פאלק און דאס לאנד האט זיך מיט גאט פעראייניגט!

די אילוזיע איז אבער גאנץ גיך פערשוואונדען געווארען. אין אמתן איז דער וואהלשטאנד אין לאנד פאר דער צווייטער האלבער תקופה פון יאשיהו'ס ממשלה געווען נאר דאס לעצטע צאנקען פון יהודה. דער גורל פון דעם לאנד איז שוין געווען בעשלאסען. דער היסטאריקער פון תנ"ך, וועלכער זוכט אין יעדען פאליטישען גליק און אונגליק פון זיין פאלק דעם „פינגער פון גאט", זאגט, אז טראץ דעם, וואס יאשיהו איז אזוי פרום געווען, אז קיין מלך האט, נישט פאר איהם און נישט נאך איהם, זיך געקאנט פערגלייכען מיט איהם — דאך האט זיך נאך דער צארן פון גאט אויף יהודה נישט איינגעשטילט, צוליעב די בייזע מעשים פון מנשה. דאס פיעל אונשולדיג בלוט, וואס ער האט פערגאסען, דאס פיעל אונשולדיג בלוט, מיט וועלכע ער האט ירושלים פערטרונקען האט גאט נישט געקאנט מוחל זיין!" — דער היסטארישער בליק איז גאנץ כאראקטעריסטיש פאר דעם נאציאנאלען גייסט: קיין תשובה און קיינע רעפארמען האבען נישט געקאנט אויסקויפען דאס אומזיסט פערגאסענע בלוט, און יהודה האט געמוזט אין דעם בלוט דערטרונקען ווערען. „און

גאָט האָט געזאָגט: איך מוז יהודה אויסמעקען, ווי איך האָב ישראל (אפרים) אויסגעמעקט און איך מוז אָבשטויסען די דאָזיגע שטאָדט, וועלכע איך האָב אַמאָל אויסערוועהלט, ירושלים, ווי אויך דאָס הויז, וואָס איך האָב געדיינקט אויף איהם מיין נאָמען צו בערופען!"..

דער ווילען פון גאָט האָט זיך אָנגעהויבען צו פערווירקליכען מיט אַ אומגעהויערער געשווינדקייט. יאשיהו האָט נאָך זיינע גראַנדיעזע פּלענער ביזן ענדע נישט דערפיהרט, און איהם איז שוין אויסגעקומען אויף אַ טרויעריגען אופן זיך צושיידען מיט זיין לעבען, ווען ער איז נאָר בלויז אַ יאָהר פיערציג אַלט געווען. פרעה נכה, דער הערשער פון מצרים, האָט זיך דאַן מיט זיין חיל אַריינגעריסען אין דער פאָדערשטער אַזיען מיט דעם ציעל, צו מאַכען אַנאָנפאַל אויף נינוה גופא, אויף דער הויפּשטאָדט פון אַשור. יאשיהו האָט מורא געהאַט פאַר דער שטייגענדער ווירקונג פון מצרים אין אַזיען, פיליכט וועט מצרים נאָך נעהמען פרעטענדירען אויף די געגענדען פון אפרים, אַזוי ווי זי האָט שוין צו יענער צייט געפרעטענדירט אויף אַנדערע פּראָווינציען פון אַשור, וועלכע זי האָט שוין גענומען רעכענען פאַר איינגענומענע און אונטערטעניגע. יאשיהו האָט אויף גיך צוזאַמענגעקליבען זיין חיל און איז אַרויסגעטראָטען איבעררייסען פרעה'ן דעם וועג אין מגדו, אין דער געגענד פון כרמל, האָבען זיך די פיינד געטראָפען. צווישען זיי האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט אַ מלחמה, וועלכע האָט זיך זעהר טרויעריג געענדיגט פאַר יאשיהו. ער אַליין איז אין דעם געפעכט געהרג'עט געוואָרען און זיין חיל האָט געהאַט אַ גרויסע מפּלה. ווען די קנעכט האָבען געבראַכט קיין ירושלים דעם טוידטען קערפּער פון דעם מלך, האָבען איהם בעגעגענט אַלע איינוואָהנער פון ירושלים מיט אַ ביטערען יאָמער. אַ שרעקליכער פאָרגעפיהל האָט זיי פאַראויס געזאָגט, אַז מיט דעם טוידטען קערפּער פון דעם גרויסען, פרומען און ענערגישען מלך זינקט אויך צודאַמען דער נאַציאָנאַלער שטאָ'ץ פון יהודה און די זעלבסטשטענדיגקייט פון דעם הייליגען לאַנד.

פאַר דער מלוכה פון יהודה האָט זיך אָנגעהויבען די גסיסה!...

דרייצעהנטעס קאפיטעל.

די לעצטע מלכים פון יהודה און דער חורבן פון ירושלים.

(608—586).

פאר דעם ווייטבליקענדען און זעלבסטשטענדיגען דענקער איז געוועזען קלאָהר גלייך נאך יאשיהו'ס טוידט, אז יהודה לעבט אב איהרע לעצטע מינוטען. די אויסערליכע פאליטיק האט זיך אזוי פערוויקעלט, אז פאר יהודה איז געוואָרען אונמעגליך מעהר איינצוהאלטען איהר זעלבסטשטענדיגקייט. אין דער פאָדערשטער אזיען האט געהערשט צו יענער צייט א שרעקליכע אנארכיע אין דעם פעלקערליכען מלוכה-לעבען; קיין גלייכגעוויכט, קיין דויערהאפטיגער אויטאָריטעט. אין אמשך פון איין דור האט זיך די אויבערמאכט איבער דעם דאָזיגען פעלקער-ווינקעל איבערגעטראָגען אין די פערשיעדענסטע פונקטען; דאָס איז, געוועהנליך, פארגעקומען נישט לייכט. גרויסע מלחמות צווישען די מעכטיגסטע פעלקער זענען פאָרגעקומען צוליעב דער דאָזיגער קאָנקורענץ איבער דעם אויטאָריטעט בנוגע צו דער פאָדערשטער אזיען; די קלענערע, שוואכערע אומות זענען אָהן זייער ווילען איבערגעגאנגען פון איין מלוכה צו דער צווייטער; אזעלכע אָפטע איבערגאנגען זענען שטענדיג פערבונדען מיט גרויסע אויפטרייסלונגען און איבערקעהרענישען סיי אין פאָליטישען, סיי אין מאָראלישען לעבען. יהודה האט אויך דאן פערנומען אזא געפעהרליכע פאָזיציע פון „צווישען האמער און קאָוואדלע", ווען די „גרויסע סטיכיען" האָבען צווישען זיך א קאמפף געפיהרט איבער דעם, ווער איבער וועמען עס זאָל הערשען. די דאָזיגע פאָזיציע האט געמוזט אריינטראָגען א כאָאָס אין דעם מלוכה-לעבען פונ'ם לאנד, און פיהרען עס ענדליך צום פאָלשטענדיגען חורבן. דער היסטאָריקער פון תנ"ך, ווי ס'איז געוועזען אויבען דערמאָהנט, שטעלט די פערשארפטע לאגע אין יהודה אין צוזאמענהאנג מיט דער ערניעדרונג פון דעם נאציאָנאלען גייסט פאר מנשה'ס צייט. עס איז קיין צווייפעל נישט, נאָר פון יהוקיהו'ס עפּאָכע אָן האט זיך אָבגעהאקט דער וואוקס פון דעם

נאציאנאלען געניוס אין יהודה. די רעסטאווראציע פון יאשיהו האט צו קיין נייע שעפפונגען נישט געבראכט און נישט געקאנט ברייננגען. דער געדאנק פון מענשען־ליעבע און צדק, וועלכען דאס פאלק אין יאשיהו'ס צייט האט דערפיהרט ביז זיין העכסטער מדרגה, האט ווייטער נישט געהאט וואו צו געהן. אין די גרענעצען, וויעדער פון דער לעהרע, וואס ישעיהו האט דעם פאלק געלאזען, האט דער נאציאנאלער גייסט געקאנט שאפען נייע פילאזאפישע און טעאלאגישע קאמבינאציעס, נאר ביי נייע געדאנקען־רעאקציעס, ביי ניי צוזאמענטרעפונגען און צוזאמענשטויסונגען מיט אנדערע געדאנקען־פארמען; דאס איז אבער געוועזן אונמעגליך ביי דער פאלשטענדיגער אבגעזונדערטקייט פון יהודה פון די איבעריגע ציוויליזירטע פעלקער אין יענער צייט; און דער פאלקס־גייסט פון יהודה, אדער, ווי מיר וועלען עס פון איצט אנרופען, דער יודישער (יהודה'ישער) פאלקס־גייסט האט געמוזט פערגליווערט ווערען און בלייבען שטעהן אויף איין פונקט. אין דעם גייסטיגען לעבען פון דעם איינציגען און פו'ם כלל הערשט אבער דער בעקאנטער געזעץ, לויט וועלכען: נישט־פארווערטס איז ריקווערטס! נאך דער קינסטליכער רעליגיעזער און מאראלישע אויפלעבונג פון פאלק פאר יאשיהו, הויבט זיך אן א נייער רעגרעס פאר זיינע נאכפאלגער, וועלכע געהען פון דאסניי אין די וועגען פון זייער עלטער־זיידען מנשה, און אויב דער היסטאריקער פון תנ"ך געפינט, אז דער פאליטישער חורבן פון יהודה איז נאר א רעזולטאט פון איהר גייסטיגער ענטארטונג, איז דאס זעהר כאראקטעריסטיש פאר דער אלגעמיינער, ביבלישער אויפפאסונג פון דער יודישער געשיכטע!...

יאשיהו האט פאר'ן טוידט איבערגעגעבען די מלוכה זיין יונגערען זוהן יהואחז'ן, וועלכען ער האט בעזונדער ליעב געהאט פאר זיין גאטס־פארכטיגקייט. די אונערווארטעטע מפלה ביי מגדו האט אבער געמאכט יהודה אבהענגיג פון מצרים, און פרעה נכה איז נישט געפעלען געווארען דאס, וואס דאס פאלק אין ירושלים האט זיך בעשטימט א קעניג אהן זיין וויסען. ער איז דרום אנגעפאלען מיט זיין חיל פלוצלונג אויף דער הויפט־שטאדט פון יהודה, גענומען יהואחז'ן אין געפענגעניש אין דריי מאנאטען ארום נאכדעם, ווי ער איז ארויף אויפ'ן טראן, און אויף זיין ארט האט ער געמאכט פאר א מלך דעם צווייטען זוהן פון יאשיהו, אליקים'ן, וועלכען ער האט אנגערופען יהויקים; אויסער דעם האט פרעה נכה פאר

זיין פערלאָזען יהודה ארויפגעלעגט אויף איהר אַ גרויסען געלד-שטראף:
הונדערט זילבער-ככרים און הונדערט גאָלד-ככרים, וועלכע דער מלך האָט
פון דער בעפעלקערונג אויפגעמאָהנט לויט די הערכה פון פרעה'ן אליין.
יהויקים איז געוועזען דער עלטסטער זוהן פון יאשיהו, נאָר דער פאָטער
האָט איהם נישט אַנערקענט פאַר דעם געזעצליכען יורש פון טראָן צוליעב
זיינע בעזונדערע נייגונגען. יהויקים האָט זיך נישט ענטזאַגט פון זיינע ניי-
גונגען זאָגאַר אויך דאַן, ווען ער איז אַ מלך געוואָרען מיט דער הילף
פון פרעה נכה. ער האָט געפיהרט אַ פרעהליכען לעבען, האָט ליעב גע-
האַט די אונבעגרענעצטע מאַכט און נוטה געוועזען צו דער קאָנקרעטער גע-
צענדינערייַ. דאָס פאָלק און די שרים האָבען נאָך יאשיהו'ס טויט גיך
פערגעסען זייער שבועה, וואָס זיי האָבען געשוואָרען עהרליך צו דיענען
דעם גאָט פון זייערע עלטערן; פון זייער זייט האָבען דעם מלך'ס סימפּאַטיען
קיין שטערונג פאַר זיך נישט געפונען. יהויקים האָט אָבגעשאַפט די שטרענגע
געזעצען פון זיין פערשטאָרבענעם פאָטער און האָט פון דאָסניי אין לאַנד
ערלויבט יעדע מעגליכע פרייהייט אין די ענינים פון דער אמונה און
גאָטעס-דיענסט. פון דאָסניי האָבען זיך אין ירושלים, ווי אויך אין די איבעריגע
שטעדט גענומען בעווייזען במות און אַלטאַרען מיט אָבבילדונגען פון פער-
שיעדענע אָבגעטער; פון דאָסניי האָבען זיך גענומען צוזאַמענמישען געצענ-
דינערישע פאָרמען מיט דער ריינער אמונה אין יהוה. איבערהויפט איז
מעהר פערשפרייט געוואָרען דער קולטוס פון די פּלאַנעטען. אין ירושלים
איז פון דאָסניי, ווי פאַר מנשה'ן, איינגעפיהרט געוואָרען די בעזונדערע פער-
געטערונג פון דער זון. בעזונדערע מזבחות זענען פאַר איהר געבויט געוואָרען
און ספּעציעלע קרבנות פלעגען פאַר איהר געבראַכט ווערען. אין דער
הנהגה פון לאַנד איז דערלאָזען געוואָרען ווילקיר און דעספּאָטיזם. יהויקים
האָט מעהר געטראַכט וועגען זיינע פערגעניגענס, ווי וועגען די נוצען
פון דער מלוכה. ווען די געפאַהר פון אַ פרעמדען יאָך האָט זיך אַליץ
נעהנטער אָנגערוקט אויפ'ן לאַנד, האָט דער מלך זיך פערנומען מיט נייע
פּראַכטפאָלע געביידעס פאַר זיין הויזגעזינד, צווינגענדיג די בירגער פון יהודה
צו אַרבייטען דערביי, — אַ פאַקט, וועלכען שלמה המלך האָט זיך זאָגאַר נישט
ערלויבט, ווען ער האָט דעם בית-המקדש געבויט. דעם ביישפּיעל פון מלך
האָבען נאָכגעטהון די שרים. געוואַלטהאַט און אונרעכט האָבען פערטראָטען
דעם פּלאַץ פון געזעצליכקייט און גערעכטיגקייט.
געגען דער דאָזיגער רעליגיעזער רעאַקציע, וועלכע איז פערבונדען
געווען מיט דער געזעלשאַפטליכער דעמאָראַליזאַציע, האָבען אונערמידליך

געקעמפפט די ווירקליכע פאלקס-פריינד, די נביאים און זייערע אנהענגער. די נביאים, מיט ירמיהו פון ענתות אן דער שפיץ, האבען דרייסט און שארף גערזידעלט דעם קעניג, די שרים און אלע יענע, וועלכע האבען געשטרעבט צו א פרעמדער קולטור, האבען אויפגעוויזען זייערע בייזע מעשים, האבען געשראקען מיט גאט'ס-שטראף, האבען גערופען צו תשובה. נישט ווייניג האבען זיי זיך אנגעליטען, אט די דאזיגע קעמפפער פאר דעם ריינעם נאציאנאלען גלויבען: מען פלעגט זיי פערשליסען אין געפענקעניש, מען פלעגט זיי פערטרייבען פון לאנד און מען פלעגט זיי זאגאר הרג'ענען. איין נביא, אוריה, האט געפרעדיגט אין אנפאנג פון יהויקים'ס הערשונג און האט דאס לאנד פארגעזאגט א פאלשטענדיגען חורבן, אויב דער מלך און דאס פאלק וועלען זייערע מעשים נישט אויסבעסערען. ווען יהויקים האט זיך דערוואוסט וועגען די דאזיגע רעוואלוציאנערע רעדעס האט ער געהייסען האפען אוריה'ן. נאר אוריה האט בעוויזען צו ענטלויפען אין מצרים. דאן האט יהויקים אוועקגעשיקט קיין מצרים איינעם פון זיינע שרים, וועלכער האט אויפגעזוכט דעם ענטלאפענעם און איהם געבראכט צופיהרען קיין ירושלים. לויט דעם פערזאג פון מלך האט מען אוריה'ן דעם קאפ אפ-געהאקט און זיין טוידטען קערפער האט מען פערווארפען צווישען די קברים פון איינפאכען המון. נאר מעהר פון אלעמען האט זיך שטענדיג געשטעלט אין געפאהר דער אונערמידליכער נביא ירמיהו. פאר יאשיהו'ן, ווען די דעה איז געווען ביי דער נאציאנאלער פארטיי, איז ירמיהו געווען איינער פון די רעגירונגס-פריינד, נאר פאר דעם נייעם הערשער יהויקים, וועלכער האט זיך געהאלטען ביי דער אנטי-נאציאנאלער פאליטיק, האט זיך ירמיהו געשטעלט אן דער שפיץ פון דער אפאזיציע. ער האט אהן שרעק געזאגט דעם מלך און דעם פאלק אליין, וואס זיי האבען פערדיענט און ער האט פארגעזאגט, אז גאט וועט אין זיין צארן איבערגעבען יהודה אין די הענד פון איהרע פיינד. איבערהויפט האט ער אין זיינע נבואה-רייד געשאטען פייער אויף די געמאכטע פרומאקעס, וועלכע פלעגען זייערע נידערטרעכטיגע מעשים פערדעקען מיט אויסערליכער גאטספארטיגקייט און פלעגען מיט א פרומען פנים פערזיכערען, אז יהוה וועט בעשיצען ירושלים צוליעב זיין בית המקדש. אט די דאזיגע פערשטעלטע יראים רופט ירמיהו אן פאלשע נביאים, און ער ווענדט זיך צום פאלק מיט די ווערטער:

„איהר זאלט אייך נישט פערלאזען אויף די ליגנערישע רייד, וועלכע זאגען אייך אליין — „גאט'ס פאלאץ, גאט'ס פאלאץ, גאט'ס פאלאץ"! ווארום אויב איהר וועט פערבעסערען אייערע וועגען און אייערע טהאטען, אויפ

איהר וועט שאפען משפט צווישען זיך אנאנדער, אויב איהר וועט דעם פרעמדען, דעם יתום, די אלמנה נישט בעריבען, אויב קיין אונשולדיג בלוט וועט איהר נישט פערגיסען, אויב נאך פרעמדע געטער וועט איהר אייך נישט נאכשלעפען — וועל איך אייך לאזען רוהען אויף דער דאזיגער שטעלע, אין דעם לאנד, וואס איך האב אייערע עלטערען געשאנקען אויף אייביג. פערלאזט איהר זיך אבער אויף די פאלשע פערזיכערונגען — איז עס אוננוצליך. איהר וועט דען גנב'נען, הרג'נען, נואפ'ן, פאלש־שווערען, פאר'ן בעל מקריב זיין און געהן נאך פרעמדע געטער, וואס איהר ווייסט זיי גאר נישט — און דערנאך וועט איהר קומען און זיך שטעלען פאר מיר אין דעם דאזיגען הויז, אויף וועלכען מיין נאמען איז גערופען און איהר וועט מיינען „מיר זענען גערעטעט" — גערעטעט, כדי נאכהער פון דאסניי צו טהון די זעלביגע ניעדערטרעכטיגקייטען?! איז דען דאס הויז, אויף וועלכען מיין נאמען איז בערופען, אין אייערע אויגען פערוועכענט פאר א מערדער־הייל?!... געהט צו מיין פריהערדיגען ארט, קיין שילה, וואו איך האב צו ערשט מיין נאמען בערופען, און זעהט, וואס איך האב דארט געמאכט צוליעב דער זינדיגקייט פון מיין פאלק ישראל. און איצט — זאגט גאט — דערפאר, וואס איהר טהוט אלע פערדארבענע מעשים און אז איך רייד צו אייך טאג־טעגליך, הערט איהר נישט, און אז איך רוף אייך, ענטפערט איהר נישט — וועל איך זיך בעגעהן מיט דעם הויז, אויף וועלכען מיין נאמען איז בערופען, און מיט דעם ארט, וואס איך האב אייך און אייערע עלטערען געשאנקען, אזוי ווי איך בין זיך בעגאנגען מיט שילה. איך וועל אייך אוועקשליידערען פון מיין געזיכט, ווי איך האב אייערע ברידער פערשליידערט, ווי איך האב אפרים פערשליידערט!"...

זייענדיג אליין א כהן, האט ירמיהו געקעמפפט געגען דער כהנים־אינסטיטוציע, געגען דעם אויטאריטעט פון בית־המקדש און איבערהויפט געגען די קרבנות, וועלכע די פאלשע פרומאקעס האבען נאכמעהר, ווי אין די אמת'ע פרומע יאהרען, געשטיצט. זיין מיינונג וועגען דעם שיידט זיך נישט אונטער פון די מיינונגען פון ישעיהו און עמוס; דערפאר אבער צייכענט זי זיך אוים מיט איהר איינפאכקייט און קלארקייט, ווי אלץ, וואס איז ארוים פון זיין מויל.

„אזוי האט געזאגט גאט דער הערשער, דער אלמעכטיגער פון ישראל: אייערע עולות[1] לייגט צו צו אייערע זבחים און עסט דאס פלייש: דען

---

1) א עולה, לויט די געזעצען פון קרבנות, טאר נישט גענעסען ווערען; פון זבחים מעג מען געוויסע טיילען עסען. ירמיהו מאכט דאס אינגאנצען וואכענדיג.

איך האב נישט געבעטען אייערע עלטערען און איך האב נישט פערזאגט זיי, ווען איך האב זיי פון מצרים ארויסגענומען, וועגען עולות און וועגען זבחים. נאר דאס האב איך זיי אנגעזאגט: איהר זאלט געהארכזאם זיין צו מיין שטים, וועל איך אייך זיין א גאט און איהר וועט מיר זיין א פאלק; איהר זאלט געהן אין די וועגען, וואס איך וועל אייך הייסען, וועט אייך וואהל זיין". האבען זיי נישט געפאלגט, האבען זיי זייער אויער נישט צוגעלעגט, זענען זיי געגאנגען לויט ווי ס'האט זיי זייער פרעכע הארץ געראטען; האב איך צו זיי אהן אויפהער געשיקט מיינע קנעכט די נביאים, האבען זיי דאך נישט געפאלגט און האבען דאך זייערע אויערען נישט צוגעלעגט... און אז דו וועסט זיי דאס אלץ זאגען, וועלען זיי דיך אויך נישט הערען."

די לעצטע ווערטער זענען זעהר כאראקטעריסטיש פאר ירמיהו. דער צווייפעל אין די אייגענע קרעפטען בייצוקומען דאס בייזע — דאס איז דער טיפישער שטריך פון זיין נבואה. ירמיהו האט געזעהן די פערדארבענהייט פון זיין פאלק פאר די קינדערשע יאהרען פון יאשיהו, ער האט געזעהן זיין צייטווייליגע פערבעסערונג פאר די לעצטע יאהרען פון יאשיהו, ער האט נאכהער געזעהן זיין פערערגערונג פאר די שפעטיגערע מלכים — דאס האט איהם געבראכט צום געדאנק, אז דאס פאלק איז נישט שטאנדהאפטיג, ווי דאס פאלק פאלט, אז זיין דעמאראליזאציע איז א פאטאלע און אז דער חורבן פון לאנד איז אונפערמיידליך צוליעב דעם חורבן פון פאלק. ער האט געזעהן, אז די שווערע וואלקענס, וועלכע רוקען זיך אן אויף יהודה, וועלען אהן א קאטאסטראפע נישט פערבייגעהן. „ווייל מיין פאלק איז פערנארישט, ווייל זיי קענען מיר נישט, ווייל זיי זענען טעמפע און נישט קיין פערשטענדיגע, זענען קלוג נאר שלעכטס צו טהון, אבער גוטס טהון ווייסען זיי נישט — האב איך געזעהן, אז די ערד איז אין א האאס פערזונקען, אז די הימלען זענען אהן א שיין פערבליבען; איך האב געזעהן די בערג ציטערען און די הויכקייטען שטורעמען. איך האב געזעהן, אז ס'איז קיין מענש נישטא, אז די פויגלען זענען פערשוואונדען —"

שטעהענדיג ביים סאמע תהום, וואו דאס פאלק מוז פאלען, ווען עס טהוט נאר דעם לעצטען טריט, צו וועלכען עס יאגען איהם די געוויסע בעדינגונגען, האבען זיך ביי ירמיהו'ן אלע מטרונעס פונאנדערגעשפילט. אין זיין נבואה קלינגט איין אונענדליכער הארצרייסענדער געשריי פון א פערצווייפעלטען, וועלכער זעהט ווי ס'געהען אונטער זיינע טייערסטע און ער קען זיי נישט העלפען. ירמיהו איז דערום מעהר עהנליך צו הושע'ן. אין פער-

גלײַך מיט ישעיהו'ן פעהלט איהם דער גלויבען אין דער ווירקונג פון זײַן נבואה אין דעם אונגליקספולען מאָמענט, וואָס זײַן לאַנד לעבט איבער. סײַ מאָראַליש סײַ פּאָליטיש. און ווען דער ערשטער האָט אַליין זיך אָנגעבאָטען אויף דער שליחות פון גאָט צו געהן שטראָפען דאָס פאָלק („הנני שלחני" — כ'בין בערייט, שיק מיר) האָט ירמיהו אויף זיך די מיסיע לכתחלה ניט געוואָלט אָננעהמען.

„איז געווען גאָט'ס וואָרט צו מיר אַזוי: איידער נאָך איך האָב דיך אין מוטערס בויך בעשאַפען האָב איך דיך שוין געקאַנט און איידער נאָך דו ביזט אויף דער וועלט אַרויס האָב איך דיך שוין געהייליגט: אַ נביא פאַר די פעלקער האָב איך דיך געמאַכט. האָב איך אויסגעשריען: וועה, גאָט דער אַלמעכטיגער, כ'קאָן דאָך ניט ריידען, כ'בין נאָך צו יונג! האָט גאָט געזאָגט צו מיר: דו זאָלסט ניט זאָגען: „איך בין נאָך צו יונג", דען וואו כ'וועל דיך שיקען מוזטו געהן און וואָס כ'וועל דיר הייסען מוזטו ריידען. דו דאַרפסט פאַר זיי קיין פורכט ניט האָבען, דען איך בין מיט דיר צו דײַן הילף — אַזוי האָט גאָט גערעדט". און גאָט האָט אויסגעשטרעקט זײַן האַנד און האָט אָנגערירט מײַן מויל און האָט געזאָגט: אָט האָב איך מײַן וואָרט דיר אין מויל אַרײַנגעלעגט. זעה, כ'האָב דיר אויפגענומען היינטיגען טאָג איבער די פעלקער און איבער די מלוכות צו צוברעכען, צו צושטויסען, צו פערניכטען, צו צושטערען, צו בויען און צו פלאַנצען."

ירמיהו געהט אין זײַן שליחות מיט אַ ציטערענדע האַרץ, ער געהט נאָר דערפאַר, ווײַל ער קאָן ניט ניט געהן, ווײַל דאָס געטליכע וואָרט האָט איהם געטריבען. ער גלויבט ניט, אַז זײַנע רייד וועלען דערהערט ווערען, ער קאָן זיי אָבער אין זיך ניט פערהאַלטען:

„צו וועמען זאָל איך ריידען, וועמען זאָל איך שטראָפען, ווער וועט מיך הערען? זייער אויער איז דאָך פערשטאָפט און זיי קאָנען דאָך ניט פערנעהמען! גאָטס-וואָרט איז דאָך בײַ זיי פערהאַסט, זיי פערלאַנגען דאָך איהם ניט! נאָר איך בין אָנגעפילט מיט גאָט'ס צאָרן און איך קאָן עס ניט פערטראָגען, איך מוז עס אויסגיסען זאָגאַר אויף די קינדער אין גאַס, אויף די פערזאַמלונגען פון דער יוגענד, וואָרום ווירקליך וועלען דאָך געשטרויכעלט ווערען מענער און ווײַבער און אַלטע לײַט און יונגע קינדער!"

ירמיהו בעפריעדיגט זיך אָבער ניט מיט דער רעוואָלטאַציאָנער מיסיע; דעה צאָרן, וועלכע ווערט אומזיסט „אויס'ן גאַס געגאָסען" און דרינגט

אין די אויערען נישט אַריין הערט נישט אויף דאָס האַרץ צו ברענען. נישט ווירקענדיג אויף דער ערד, וויל ער ווירקען אויפ'ן הימעל, נישט געפינענדיג זיך קיין צוהערער צווישען פאָלק, ווענדעט ער זיך צו גאָט. ער איז מתפלל צו'ם אַלמעכטיגען פאַר זיין פאָלק, גלויבענדיג, אַז ער, גאָט, קאָן נאָך ראַטעווען די פערבלאָנדזעטע געמיינדע. ער וויל וועקען רחמים פאַר די אונזיניג-זינדיגע, נאָר ביי גאָט טרעפט ער די זעלביגע האַרטקייט, ווי ביי זיין פאָלק. אויף זיינע אונאויפהערליכע תפלות פאַר זיין פאָלק און פאַר זיין לאַנד בעקומט ער שטענדיג איין און די זעלבע שטרענגע תשובה:

„זו זאָלסט נישט מתפלל זיין פאַר דעם דאָזיגען פאָלק, דו זאָלסט פאַר זיי נישט אויפהויבען קיין געבעט און קיין געזאַנג, דו זאָלסט צו מיר נישט צושטעהן, ווייל איך וועל דיך נישט הערען!"

אין פערצווייפלונג ווענדעט ירמיהו זיינע אויגען צום מדבר. „ווען איך וואָלט אין דער מדבר אַ גאַסט'ס הויז געפינען, וואָלט איך מיין פאָלק פערלאָזען, איך וואָלט אַוועק פון איהם"! זייענדיג ווייט פון מענשען, ווייט פון פאָלק, מיינט ער זיין רוה צו געפינען. ס'איז אָבער נאָך נישטאָ אַזאַ מדבר, וועלכער זאָל קאָנען אויסרייסען ביי'ם נביא זיין פאָלקס-און גאָטס-ליעבע פון זיין האַרצען! ירמיהו גלויבט נישט, אַז פאַר זיין פערוואונדעטער נשמה קאָן נאָך אַ הילף זיין ערגעץ-וואו. ער שילט זיין לעבען און האָפט אויפ'ן טוידט:

„פערשאָלטען זאָל ווערען דער טאָג, ווען איך האָב די שיין דערזעהן, דער טאָג, ווען מיין מוטער האָט מיך געבוירען זאָל נישט זיין געבענשט. פערשאָלטען זאָל ווערען דער מענש,, וועלכער האָט מיין פאָטער אָנגעזאָגט: „אַ יונגעל איז ביי דיר געבוירען געוואָרען" — דערפרעהט האָט ער איהם! זאָל יענער מענש ווערען, ווי די שטעט, וואָס גאָט האָט פערוויסט אָהן רחמנות, אַ געשריי זאָל ער הערען אין דער פריה, אַ קריעגס-שאַלונג ביי מיטאָג— דערפאַר, וואָס ער האָט מיר נישט געטוידט אין בויך, דאַן וואָלט דאָך די מוטער מיין קבר געוועזן!... וואָרום בין איך פון מיין מוטער'ס-בויך אַרויס צו צוזעהן אַזוי פיעל ליידען און טרויער און פערבריינגען מיינע טעג אין שאַנדע?!..."

דאָס גאַנצע לעבען פון ירמיהו הנביא איז אַן אונענדליכע טראַגעדיע פון אַ גייסט-מענשען, וועלכער איז געווען טיעף און גרויס, אום איבערצולעבען אין זיך דעם חורבן פון אַ גאַנצען פאָלק מיט אַלע זיינע שרעקען, אַ חורבן נישט קיין איבערגעקומענעם, נאָר אַן אָנקומענדען, אַ חורבן, וואָס, לויט זיין טיעפסטער איבערצייגונג, איז נאָך מעגליך איהם צו פערהיטען, נאָך

וואס ווערט דאך נישט פערהיט בלויז צוליעב דעם, וואס דאס פאלק איז בלינד, וואס דאס פאלק איז טויב, וואס דאס פאלק איז פערפיהרט דורך פערשידענע פאלשע, איינענוטציגע לייט, וועלכע מאכען דעם אמת פאר פאלש און דאס פאלשע פאר אמת, וועלכע לאכען אוים דעם נביא, מאכען איהם פאר א ליגנער און רופען זיך אן פערטרעטער פון גאט'ס ווארט, פון דער נביאה — און דאס פאלק — צוליעב א קללה פון גאט — גלויבט אויסשליסליך זיי, די פאלשע נביאים, די פאלקס־פערטרעטער, די פאלקס־פיינד, און שענדעט איהם, דעם אמת'ען נביא, דעם פאלקס־געטרייען, דעם פאלקס־פריינד! די ליידען פון דעם נביא זענען אבער געוועזען נישט בלויז מאראלישע; מעהר פון אלע נביאים, מעהר פון אלע אמת־טרעגער, האט ירמיהו אויך פאקטישע צרות פון זיינע אידעען־געגנער איבערגעטראגען. דער מלך, די שרים, די כהנים, דאס פאלק — אלע, אלע האבען איהם אונערבארעמליך פערפאלגט און נישט איין מאל איז ער שוין געוועזען אין די נעגעל פונ'ם טוידט צוליעב זיין געטליכען אייפער און צוליעב זיין פאלקס־ליעבע און נאר מיט נסים איז ער געראטעוועט געווארען.

איינמאל האט ירמיהו אבגעהאלטען איינע פון זיינע פייערדיגע רעדעס אויף דעם הויף פון בית־המקדש; זיינע צוהערערס זענען ביז דעם העכסטער שטופע אויפגערעגט געווארען. א גאנצע מענגע פון כהנים און פאלשע נביאים האט ארומגערינגעלט דעם נביא און געשריען: „דו מוזט געטוידט ווערען דערפאר, וואס דו האסט געזאגט, אז דער „היכל" פון ירושלים וועט אויך אזוי חרוב ווערען, ווי דער היכל אין שילה!" אויף א פלאץ פאר'ן בית־המקדש האט זיך צונויפגעקליבען א גאנצער עולם פון איינפאכע לייט. עס איז א גרויסער טומעל געווארען. אויף דעם טומעל זענען אנגעלאפען איניגע שרים פון קעניגליכען הויף; צווישען זיי האט זיך איינגעפונען אויך אחיקם, דער זוהן פון יאשיהו'ס פרומען קאנצלער שפן, ביי די טויערען פון בית המקדש האט מען באלד צונויפגערופען די „זקנים" (עלטסטע, ריכטער) צו משפט'ען דעם בעשולדיגטען נביא. די צבועדיגע כהנים און די פאלשע נביאים האבען געפאדערט, אז מען זאל ירמיהו'ן מיט'ן טוידט בעשטראפען פאר זיינע רעוואלוציאנערע רעדעס. ירמיהו האט דרייסט געענטפערט, ווענדענדיג זיך צו די שרים און צום המון: יהוה האט מיר געהייסען רעדען דאס אלץ, וואס איהר האט געהערט. פערריכט אייערע מעשים, פאלגט אייער גאט, וועט ער אויסמיידען דאס שלעכטס, וואס ער האט אויף אייך פערטראכט. איצט בין איך אין אייערע הענד, איהר קאנט מיט מיר טהון, וואס אייך געפעהלט. נאר וויסען זאלט איהר וויסען, אז

אזוי איהר טוידטעט מיר, דאן נעהמט איהר אויף אייך און אויף דער שטאדט און אויף איהרע בעזיצער דעם זינד פון אונשולדיג פערגאסען בלוט, ווייל ווירקליך האט מיר גאט געשיקט צו אייך, צו זאגען אייך די אלע רייד״. די מיינונגען פון די זקנים זענען זיך פונאנדערגעגאנגען וועגען ירמיהו׳ס פערברעכען; פיעל האבען געפאדערט איהם צו משפט׳ען אלס מורד, דערפאר וואס ער פונטעוועט דעם פאלק געגען מלך און געגען דעם בית־המקדש, און ער איז נצול געווארען נאר א דאנק די איינציגע גוטע פריינד זיינע צווישען די שרים, איבערהויפט פון אחיקם בן שפן. — דאס איז נאר איינער פון די פיעל ביישפיעלען, וועלכע ווייזען די גאטס־פארכטיג־פערדעטערישע בעציהונגען צו ירמיהו׳ן פון זיינע פאלשע איבערצייגונגען... [?] דעען־געגנער. ביים נביא האט נישט שטענדיג געקלעקט געדולד איבער־צוטראגען דאס אלץ גלייכגילטיג; אפטמאל פאלט ער צו צו זיין גרויסען אלמעכטיגען גאט און זוכט ביי איהם הילף, פאדערט נקמה. דאן קלינגען שרעקליך זיינע ווערטער:

„פערנעהם גאט מיין שטים און הער צו די רייד פון מיינע פיינד. בעצאהלט מען דען שלעכטס אנשטאט גוטס? ווארום גראבען זיי גריבער מיין לעבען צו פאנגען? געדענק, ווען איך בין געשטאנען פאר די צו בעטען פאר זיי, איינצושטילען דיין צארן איבער זיי! דעריבער ערניעדעריג די דורכ׳ן שווערד, זאלען זייערע פרויען בלייבען אלמנות און זייערע קינדער זאל מאטערען דער הונגער. זאל פון זייערע הייזער א געשריי זיך לאזען הערען, זאל אויף זיי א פלוצלינגער אונגליק אויסברעכען... דו, גאט, ווייסט דאך, אז זייערע געדאנקען וועגען מיר זענען נאר צו טוידטען — פערגיב זיי נישט זייער זינד און זייער פערברעכען זאלסטו נישט אבמעקען!...״

דער שיקזאל האט פאר ירמיהו׳ן אבער צוגעגרייט נאך א פיעל גרעסערען און שווערערען נסיון, ווי די, וואס ער האט ביז איצט איבערגעלעבט. ס׳איז בעקומען דער מאמענט, ווען יהודה האט געמוזט ריכטיג ערקלערען איהרע בעציהונגען צו די גרויסע מהפכות, וואס זענען פארגעקומען אין דער פאדערשטער אזיען, ביי וועלכע זי, יהודה, האט ביז איצט געשפיעלט א פאסיווע ראליע, איבערגעהענדיג פון איין פראטעקטאראט צום אנדערען. ירמיהו׳ן איז אויך אויסגעקומען זיינע טעארעטישע אנשויאונגען אויסצונוצען אין דער פראקטיק; ער האט געמוזט זיין נבואה צוזאמענבינדען מיט דער פאליטיק. מען מוז אבער זיין ריעזיג־גרויס אום אזוי שטארק צו גלויבען אין זיך, אום צו ארביטען אין לעבען לויט די אייגענע טעארעטישע

מיינונגען מיט אַ אונגעוועהנליכער קאָנסעקווענץ, ווען עס האַנדעלט זיך וועגען חורבן פון דעם אייגענעם לאַנד! וויפיעל ירמיהו האָט פריהער נישט געליטען פאַר זיינע אַרויסגעזאָגטע השקפות איז עס נאָך אַלץ נישט קיין פערגלייך מיט דעם, וואָס ער האָט נאָכהער געליטען, ווען ער האָט געמוזט, אין צוזאַמענהאַנג מיט זיי, אַרויסזאָגען און פאַרווירקליכען זיינע בעציהונגען צו דעם פאָליטישען מאָמענט, אָן וועלכען עס איז אָבהענגיג געוועזען דאָס זיין און נישט-זיין פון זיין פאָלק!

אין די ערשטע יאָהרען פון יהויקים'ס הערשונג איז אינגאַנצען פונאַנדערגעפאַלען די מאָנאַרכיע פון אשור. די מדיים (מדי) און די בבליים (בבל) האָבען צושטערט איהר פראַכטפאָלע הויפטשטאָדט נינוה און איהר לעצטער מלך סרדנפול — ווי די גריכישע לעגענדע דערצעהלט — איז אומגעקומען אין דעם פייער פון זיין אייגענעם פאַלאַץ. דער נביא נחום האלקשי שילדערט אַזוי די מפלה פון דער דעספאָטישער רעגירונג:

„עס האָט זיך אויף דיר נינוה, אַהיינ געטהון דער משחית. פערהיט די פעסטונג, בעוואַך די וועגען, גורט אָן די לענדען, זאַמעל קרעפטען! דער פאַנציר פון דעם פיינד איז פערבלוטיגט, זיין היל איז אין רויטען געקליידעט, אויף די גאַסען פליהען פלינק די רייטוואָגען, זיי דונערען איבער די פלעצער בלישצענדיג ווי אַ פייער, פינקלענדיג ווי אַ בליץ. דער קריעגס-האַר פון נינוה רופט זיין העלדישען היל, נאָר זיי ווערען געשטרויכעלט אין גאַנג, אַיילענדיג זיך צו די שטאָדט-מויערען, צוגרייטענדיג זיך צו דער פערטיידיגונג. די טייך-טויערען ווערען געעפענט, דאַן פאַלד אַ שרעק אויפ'ן קעניגליכען הויף... אַלע לויפען: — „שטעהט, שטעהט!" — עס קעהרט זיך קיינער נישט אום. רויבט זילבער, רויבט גאָלד, ווייל אונענדליך זענען די אוצרות פון נינוה!... צוראַבירט, רויאינירט און ערליידיגט איז זי שוין! יעדעם האַרץ איז צוגאַנגען, יעדע קניע איז געבויגען, אין די לענדען אַ ציטערניש, און יעדעם געזיכט איז שוואַרץ, ווי אַ געברענטער טאָפ. וואו איז איצט די, וועלכע איז געוועזען פערעכענט אַלס אַ לייבען-הייל, אַלס אַ טיגערן-שטייג?... די זון איז אויפגעגאַנגען און די זון איז אונטערגעגאַנגען — און נינוה איז פערשוואונדען געוואָרען. זיי שלאָפען, דיינע קריעג'ס-אָנפיהרער, מלך פון אַשור, זיי רוהען, דיינע העלדען, דיין פאָלק איז איבער די בערג פערשפרייט (צולאָפען) און קיינער וועט איהם שון נישט צוריק צונויפזאַמלען. ס'איז קיין לינדערונג נישטאָ צו דיין בראָך. דיין פלאָג איז האָפנונגלאָז; וועמען דיין נאַכריכט בעגעגענט, פרעהט יענער זיך אויף דיר; דען וועמען האָט

דיין אכזריות נישט איינגעגריפען!..."

די בעזיעגער האבען צווישען זיך אזוי צוטיילט די מלוכה פון אשור, אז די מדיים האבען בעקומען די צפון-און מזרח-געגענדען און די בבלים — דעם דרום-טייל פון מעסאפאטאמיען (שנער) און סוריה (די געוועזענע ארם). צוליעב דעם האט געמוזט ענדליך אויסברעכען א מלחמה צווישען בבל, וועלכע האט זיך גערעכענט פאר דעם געזעצליכען יורש פון סוריא, און מצרים, וועלכע האט די זעלביגע פראווינץ מיט א קורצע צייט פריהער פערהאפט און בעהערשט. צו יענער צייט איז געשטארבען דער מלך פון בבל, נבו-פלאסר, און איהם האט געירשענט זיין העלדישער זוהן נבוכדנצר. דער לעצטער האט ערקלערט פרעה נכה פון מצרים א מלחמה. דאס ענטשלאסענע געשלעג איז פארגעקומען ביי דער שטאדט כרכמיש, ביים טייך פרת, און האט זיך געענדיגט מיט א פאלשטענדיגער מפלה פון מצרים. סוריה איז געבליעבען אונטער דער ממשלה פון בבל. נבוכדנצר האט אבער געוואלט, אז ארץ-ישראל זאל אויך איבער זיך אנערקענען זיין אויטאריטעט, אזוי ווי זי האט אמאל אנערקענט דעם אויטאריטעט פון אשור, וועלכע איז איצט אונטערטעניג געווען דער מלוכה פון בבל. דאס איז פאר יהודה געווען זעהר שווער, ווארום אויב זי איז די לעצטע יאהרען געווען מעהר אדער ווייניגער אבהיינגיג פון מצרים, איז דאך די אבהיינגיגקייט געווען נאר א פארמעלע, וויל מצרים איז צו וייט געווען פון יהודה, אום צו קאנען שטענדיג האלטען אין דער מורא דאס יודישע לאנד. בבל האט שוין אבער דאן געשטרעבט צו ווערען די גאנצע הערשערין איבער אידרע אלע שכנישע פעלקער אין דער פארדערשטער אזיען. אין ירושלים האט זיך דאן אויסגעבילדעט א פארטיי פון קריעגס-געשטימטע פאטריאטען, וועלכע האבען געפאדערט אן אקטיווען ווידערשטאנד געגען דעם מלך פון בבל. צו די דאזיגע אנהייננגער פון קאמפף פאר אונאבהייניגקייט האט אויך געהערט דער קעניגליכער הויף, וועלכער האט געהאפט אויף דער שטיצע פון מצרים געגען נייעם אלגעמיינעם פיינד. די ווירקליכע פאלקס-פריינד, די נביאים, מיט ירמיהו'ן אן דער שפיץ, האבען אבער נישט מסכים געווען צו דער דאזיגער פארטיי און זיי האבען געבילדעט א פריעדענס-פארטיי. ירמיהו האט פאראויסגעזעהן, אז דא האנדעלט זיך נישט בלויז וועגען אנערקענען די הערשאפט פון בבל איבער פאלעסטינא, נאר אז דא שטעהט פאר אנ-אלגעמיינע פאליטישע איבערקעהרעניש, וואס וועט ארומנעהמען די גאנצע פארדערשטע אזיען; די איבערקעהרעניש איז נישט קיין צופעליגע, זי

איז פארבעריטעט דורך א גאנצע רייהע היסטארישע אורזאכען, וועלכע
האבען געבראכט די שכנ'ישע פעלקער צו דער קולטורעלער ענטארטונג (וואס
דער נביא רופט אן אויף זיין שפראך „די זינדיגקייט"), און דעה קליינע
יהודה וועט זיך בשום אופן נישט איינגעבען אבצושטעלען אדער אני־
אנדער ווענדונג צו געבען דעם דאזיגען פאליטישען פראצעס. יעדער ווי־
דערשטאנד איז געפעהרליך, ווייל דער היסטארישער לויף־גאנג וועט נישט
שוינען יענעם לאנד, וועלכעס וועט איהם אין וועג שטעהן; דאס פאלק
אבער, וועלכעס וועט זיך אונטערגעבען דעם אלגעמיינעם שיקזאל, וועט
אמת שטעלען זיין זעלבסטשטענדיגקייט אין קאן, דערפאר אבער וועט
עס זיין עקזיסטענץ ראטעווען. דאס פאלק מוז זיך אויך דערום בעשליסען
אויף דער אונטערוואָרפענקייט, ווייל זי איז אייגענטליך נאר א צייטווייליגע
און נישט קיין דויערהאפטיגע. ווען א שטורם ברויזט פונאנדער דעם ים הוי־
בען זיך גיך אויף אין דער הויך רוישענדע כוואליעס, זיי פאלען אבער
אויך גיך ארונטער. אין דעם פאליטישען כאאס רוקען זיך גיך ארויס
פעלקער, זיי ווערען אבער אויך גיך פערשוואונדען. ירמיהו, וועלכער
האט פאראויסגעזען, די ערהויבונג פון בבל, האט אויך געזעהן איהם
נאהנטע מפלה — און ער האט דערום געווארענט זיין פאלק נישט צו
שטעלען זיין קיום אין געפאהר צוליעב דער צייטווייליגער אונטערטעניגקייט,
שוין נאר דאס אליין, וואס די הויף־לייט, די אנהייגער פון מלחמה,
האבען געהאפט אויף דער הילף פון מצרים, די פיינדין פון בבל —
האט געמוזט אבשטויסען פון זיך די נביאים, וועלכע זענען פון אייביג
אן געווען געגען פאליטישע פעראייניגונגען מיט פרעמדע פעלקער, און
בפרט מיט מצרים, וואס האט אזוי פיעל מאל שוין געהאט אבגענארט
די האפנונגען פון יהודה, און וואס האט דרום בעקומען דעם נאמען —
„די שטיצע פון א צובראכענעם שטעקען". —

צווישען ירמיהו און דער הויף־פארטיי האט זיך אנגעהויבען אני אונ־
געהויערער קאמפף. געגען איהם זענען ארויסגעשטעלט געווארען שווערע
בעשולדיגונגען. זיינע געגנער האבען איהם ערקלעהרט פאר א פאלקס־
פיינד, פאר א פאלקס־פעררעטער. דער המון האט אין דעם גאנץ לייכט
געגלויבט: דער נביא האט דאך אפען געזאגט, מען זאל זיך דעם שונא
אונטערגעבען אהן קיין שום מלחמה, ווען די פאטריאטען האבען גע־
רעדט וועגען ראטעווען דאס לאנד דורך מסירות־נפש!... ירמיהו האט אויף
אזא אופן מיט זיין פאליטיק געגען זיך אויפגעבראכט נישט נאר די
הויף פארטיי, דעם מלך און די שרים, נאר אויך דאס גאנצע פאלק. דין

זייגענע שטעדטעל ענתות, וואו ער איז געבוירען געוואָרען, וואו ער איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען, האָט זיך צו איהם בעצויגען ווי צו אַ מורד. די שנאה פֿון פֿאָלק צו איהם האָט ירמיהו'ן געקריינקט פֿיעל מעהר פֿון די רדיפֿות, וואָס ער איז ביז איצט אויסגעשטאַנען פֿאַר זיין געטליכער מיסיע (שליחות):

„ווערה איז מיר, מוטער, וואָס דו האָסט מיר געבוירען, אַ מענש פֿון קריעג און בעליידיגונג בין איך פֿאַר דאָס גאַנצע לאַנד. איך מאָהן ביי קיינעם און קיינער האָט ביי מיר נישט צו מאָהנען און אַלע שילטען מיר"!

ביי אַזאַ אַלגעמיינעם אונצופֿרידענהייט, האָט דער נביא געמוזט בעזיצען אַן'אונגעהויער שטאַרקען כאַראַקטער און אַ אונגעוועהנליכע דרייסטקייט אָהן-אויפֿהער און טאָג-טעגליך איבערצוחזר'ן זיין התראה, וועלכע קאָן אייגענטליך אויסגעדריקט ווערען אין די פֿאָלגענדע ווערטער:

דער, וואָס וועט בלייבען זיצען אין שטאָדט, נישט וועלענדיג זיך אונטערגעבען צום פֿיינד, וועט געטויטעט ווערען דורכ'ן שווערד, דורכ'ן הונגער און דורך דער מגפֿה; ווער עס וועט אָבער אַרויסגעהן צו כשדים (כאַלדעער, בבליים), יענער וועט לעבען בלייבען!" — דערווייל אָבער האָט דער דאָזיגע פֿאָליטישער ווידערשפּרוך צווישען די שרים און דעם נביא נאָר געטראָגען אַ טעאָרעטישען כאַראַקטער. די כשדים האָבען זיך נאָך נישט אָבגעפֿעסטיגט אין סוריא, און אַרום ירושלים איז נאָך דערווייל געווען רוהיג. צום זיעבעטען יאָהר פֿון יהויקים'ס מלוכה איז אָבער די פֿראַגע וועגען דער בעציהונג צו בבל שוין אַוועקגעשטעלט געוואָרען אין איהר גאַנצער היסטאָרישער שטרענגקייט און האַרבקייט. האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזען, אַז די הייסע הויף-פּאַטריאָטען זענען נאָר געווען רייך אין ווערטער און זעהר אָרעם אין טהאַטען. נישט זיי, די שרים, וועלכע האָבען נאָר געדענקט צו זויגען דעם מאַרך פֿון פֿאָלק, און נישט יהויקים, דער דעספּאָט, וועלכער האָט זיך געזאָרגט נאָר פֿאַר זיינע פּראַכטפֿאָלע פּאַלאַצען, זענען געווען פֿאָרבערייטעט צו אַן'ערנסטער מלחמה. מיר געפֿינען נישט אין תנ"ך קיין זכר פֿון וועלכע ס'איז סטראַטעגישע אונטערנעהמונגען, וואָס יהויקים זאָל האָבען פֿאָרבערייטעט, אום צו פֿערפֿעסטיגען דאָס לאַנד אויף דעם פֿאַל פֿון אַ געפֿאַהר. די גאַנצע האָפֿנונג זייערע איז, וואַהרשיינליך, געווען אויף מצרים, נאָר די לעצטע האָט געהאַט פֿאַר זיך צו זאָרגען, און ביי דעם ערשטען אָנפֿאַל פֿון נבוכדנצר האָט יהויקים זיך אונטערגעגעבען און ערקלערט זיך פֿאַר אָבהייניגיג פֿון בבל (600). אַזוי איז דער

חייל צום גרויסען טרויער פון יהודה, מקיים געווארען די ערשטע נבואה פון ירמיהו׃

אין א יאהר דריי ארום האט ביי יהויקים׳ן פון דאסניי אויפגעוואכט אין הארצען די שטרעבונג צו זעלבסטשטענדיגקייט. אבער אויך דאסמאל האט ער נישט געמיינט זיך צו שטיצען אויף זיינע אינערליכע קרעפטען — דאס איינציגע נבואה־פראגראם — נאר בלויז אויף דער אויסערליכער פאליטיק. מצרים האט נאך אלץ נישט געוואלט אנערקענען איהר מפלה בנוגע צו דער פארערשטער אזיען און זי האט ארויסגעשטעלט א נייעם חיל געגען בבל. צו יענער צייט האט אויסגעבראכען א מלחמה אויך צווישען די כשדים און די צורים (פיניציער). יהויקים האט געוואלט אויסנוצען די שווערע צייט פאר נבוכדנצר, כדי צו בעפרייען יהודה. ירמיהו האט ווייטער געווארענט דעם פאלק, עס זאל זיך נישט שפיעלען אין פאליטיק. ער האט נביאות געזאגט, אז מצרים און צור וועלען קיין תקומה נישט האבען און נבוכדנצר וועט זיך שרעקליך נוקם זיין אן יהודה פאר דעם פעררעט. דער נביא איז ווייטער אויסגעלאכט געווארען. נאר יהויקים האט אויף דאס לאנד אן אונגליק געבראכט מיט זיין ראשיגען שריט. נאכדעם, ווי ער האט א צווייטען מאל פערטריבען מצרים פון אזיען און בעשטראפט די פיניציער, האט נבוכדנצר זיך איבערגערוקט מיט זיין חיל צו די גרענעצען פון יהודה. אין דער צייט פון דעם דאזיגען אנפאל איז יהויקים געשטארבען און דאס פאלק האט געקרוינט פאר א מלך זיין אכטצעהן־יעהריגען זוהן יהויכין אדער יכניהו (597). די ממשלה איבער׳ן לאנד האט אבער צוגענומען אין איהרע הענד די מוטער פון דעם יונגען מלך — נחושתא, און אלץ האט זיך דערווייל געפיהרט, ווי פאר דעם פערשטארבענעם יהויקים׳ן. די נייע ממשלה האט נישט לאנג געדויערט — בסך הכל דריי מאנאטען איז יהויכין אויף זיין פאטערס טראהן געזעסען. „נבוכדנצר האט דערווייל בעוויזען אריינצורייסען זיך אין לאנד, צו פערהאפען פיעל שטעדט און צו צוטרעטען צו דער בעלאגערונג פון ירושלים. דאן האט שוין דער קעניג און זיין מוטער אויך פערשטאנען, אז די הויפשטאדט וועט נישט קאנען געגענשטעהן געגען דער ריזען־קראפט פון די בבליים. יהויכין און זיין מוטער האבען אליין בעשלאסען זיך אונטערצוגעבען און אין דער בעגלייטונג פון די אנגעזעהענסטע הויפלייט זענען זיי געקומען אין דעם בבל־לאגער פערזענליך אויסצודריקען דעם קעניג נבוכדנצר זייער אינטערטעניגקייט, אום צו פערגיטיגען זיין צארן. דער שטאלצער בעזיגער איז אבער ווייכער נישט געווארען. ער האט געהייסען פערהאלטען יהויכינען

און זיין מוטער און זיי אוועקשיקען קיין בבל אין געפענגעניש. צוזאמען מיט זיי האט נבוכדנצר פערטריבען קיין בבל פיעל פארשטעהער פון די יודישע אריסטאקראטישע פאמיליעס, פיעל כהנים און געוועהר-מייסטערס, וועלכע זענען געווען געגען דער בבלישער מאכט. לויט דער מסורה, האט די צאהל פון די פערטריבענע דערגרייכט ביז א מאן צעהנטויזענד. אויסער דעם האט נבוכדנצר פערנומען פיעל גאלד און פיעל זילבער פון בית-המקדש און פון קעניג-פאלאץ. אויף אזא אופן האט ירושלים מיט איין מאל פערלוירען אירע אנגעזעהענסטע לייט און א גרויסען טייל פון אירע רייכטימער".

די צווייטע התראה פון ירמיהו איז ווייטער מקוים געווארען. האט עס אבער דאן שוין אנגעלערנט די אנהייגער פון דעם איבערגעבליבענען און נישט בעגרינדעטען פאטריאטיזם? —

נבוכדנצר האט ארויפגעזעצט אויפ'ן טראן יאשיהו'ס יונגסטען זוהן, יהויקים'ס ברודער — צדקיהו'ן (597—586). און — וועה! — דאס איז געווען דער לעצטער מלך אין ירושלים! די עלף יאהר פון זיין הערשאפט צייכנען זיך אויס מיט דער שטארקסטער אינערליכער אויפרעגונג, מיט מהומות און טומלענישען אין יהודה. אין אנהויב האט ער געשווארען טריי צו דינען נבוכדנצר'ן, נאר זייענדיג פון דער נאטור א מענש מיט א שוואכען כאראקטער, האט ער זיך נישט געקאנט האלטען ביי איין ריכטונג אין דער פאליטיק. ער האט זיך געבויגען אויף דער זייט פון יעדער פארטיי, וועלכע איז אין דעם מאמענט שטארקער געווען. די בעפעלקערונג פון יהודה האט אויך אין אנהויב כלומר'שט געדולדיג געטראגען אויף זיך דעם פרעמדען יאך, נאר די הויפלייט האבען אין דער שטיל פון דאסני געבונטעוועט דעם פאלק. נאטירליך, איז אין דעם אינערליכען לעבען פון לאנד נישט פארגעקומען אזוינס, וואס זאל קאנען עדות זאגען אויף דעם, אז דאס פאלק איז מעכטיגער, ווי פריהער, געווארען, כדי צו קאנען בעזיעגען זיין גרויזאמען פיינד, און איבערהויפט גובר צו זיין די פריהערדיגע סימפטאמען פון דער גייסטיגער ענטארטונג. דער אויפגערעגטער פאטריאטישער גייסט האט דעם פאלק נישט אויפגעהויבען פון דעם נידריגען צושטאנד, אין וועלכען עס האט זיך געפונען, און אין דער זעלביגער צייט, ווען עס האט זיך געגרייט צו קעמפפען געגען דעם כאלדעאישען (בבלישען) פאליטישען יאך האט עס זיך אליין מיט'ן גוטען ווילען אונטערגעווארפען אונטער'ן דרוק פון דער כאלדעאישער קולטור. דאס געצענדינערייי פון בבל, און די אסטראלאגישע אבערגלויבערייען האבען זיך אין לאנד גיך פערשפרייט

צוזאמען מיט די גרעסטע תּיוות, מיט וועלכע עס האבען זיך אויסגעצייכענט די איינוואהנער פון דער מדינה, וואס אויפ'ן טייך פּרת. ירמיהו'ן האט דער דאזיגער אומשטאנד נאך מעהר איבערצייגט, אז דער חורבן פון לאנד איז נאהענט און ער האט ווידער גענומען מזהיר זיין, אז דאס פאלק זאל זיך בעסער צו זיין גאט און צו זיין תּורה אומקעהרען, אנשטאט צו פערנעהמען זיך מיט געפעהרליכער פאליטיק. די האפנונג פון די הויפּ-לייט האט זיך אבער געשטארקט דורך דעם, וואס אין דער פארערשטער אזיען האבען פון דאסניי די אונטערדריקטע פעלקער זיך אויפגעבונטעוועט און געוואלט צונויפשטעלען א פאליטישען בונט געגען דעם אלגעמיינעם פיינד, געגען די בבלים. די פעראייניגטע פעלקער האבען געשיקט שלוחים קיין ירושלים, וועלכע זענען געווארען פריינדליך אויפגענומען דורך די קריעגס-געשטימטע הויפּ-לייט. דאן איז אבער געקומען ירמיהו צו צדקיהו'ן און די שרים און זיי מתרה געווען, זיי זאלען זיך נישט לאזען אנריידען צו א פערראט געגען נבוכדנצר׳ן. „דינט דעם מלך פון בבל, ווארום זאל די דאזיגע שטאדט וויסט ווערען?“ — און צו די פרעמדע שלוחים האט ער געזאגט פאלגענדעס:

„אזוי האט גאט געזאגט צו מיר: מאך דיר שטריק און שטאנגען און הייננ עס אן אויף דיין האלז. און דו זאלסט שיקען צום מלך פון אדום, צום מלך פון מואב, צום מלך פון עמון, צום מלך פון צור, צום מלך פון צידון דורך די שלוחים, וואס זענען געקומען קיין ירושלים צו צדקיהו'ן דעם מלך פון יהודה און דו זאלסט זיי הייסען זאגען זייערע הארען: אזוי האט געזאגט גאט דער אלמעכטיגער פון ישראל: אזוי זאלט איהר צו אייערע הארען זאגען: איך האב די וועלט בעשאפען, דעם מענשען, די בהמות און אלץ, וואס אויף דער ערד געפינט זיך, מיט מיין גרויסער קראפט און מיט מיין אויסגעשטרעקטען ארעם — און איך קאן איהר איבערגעבען יענעם, ווער מיר איז געפעלען. איצט האב איך אלע לענדער איבערגעבען אין די הענד פון מיין קנעכט נבוכדנצר, דעם מלך פון בבל — עס זאלען איהם זאגאר די חיות פון פעלד געהארכזאם זיין! אלע פעלקער מוזען איהם דינען, — איהם און זיין זוהן און זיין אייניקעל — ביז וואנען זיין טערמין וועט זיך ענדיגען און זיין לאנד וועט פאלען. און יענעם פאלק, און יענעם קעניגרייך, וועלכעס וועט נישט וועלען דינען איהם, נבוכדנצר'ן, און ווער עס וועט נישט וועלען אריינלעגען זיין האלז אין דעם יאך פון מלך-בבל — יענעם וועל איך שטראפען מיט'ן שווערד, מיט הונגער און מיט פעסט — זאגט גאט — ביז וואנען

איך וועל איהם אונטערברענגען —"..

דאָס מאָל האָט ירמיהו געווירקט אויפ׳ן מלך פון יהודה און ער איז ניט צוגעשטאַנען צו דער קאָאַליציע פון די שכנות׳דיגע פעלקער. און ווען אַרום האָט זיך געגרייט אַ מרידה געגען בבל, איז צדקיהו אַליין געפאָהרען צו נבוכדנצר׳ן, איהם אויסצודריקען זיין טרייע דיענערשאַפט.

די פּאַטריאָטישע פּאַרטיי האָט זיך אָבער ניט בערוהיגט. געגען ירמיהו׳ן האָט זי אַרויסגעשטעלט אַ גאַנצע רייהע פון „פאַלשע נביאים״, וועלכע האָבען דאָך גערופען דעם פאָלק צו מלחמה. זיי האָבען פערזיכערט דעם פאָלק אין זיין נצחון און אָנשטאָט די פינסטערע רעזולטאַטען, וואָס ירמיהו האָט פאָרגעזאָגט, האָבען זיי, די „פאַלשע נביאים״, אין נאָמען פון גאָט, נביאות געזאָגט, אַז די מלחמה וועט נאָר גליק ברייננגען דעם לאַנד. ירמיהו׳ס קאַמפף איז אַלץ שווערער געוואָרען צוליעב דעם, וואָס דורך די פאַלשע נביאות איז פראָוואָצירט געוואָרען גאָט׳ס וואָרט. ער האָט געמוזט זיך אָבצוזימען פון די ניט גערופענע שליחים פון גאָט און ער האָט גערופען דאָס פאָלק צו פערשטעהן פון וועמעס מויל עס רעדט דער היילינגער אמת און ווער עס ווערט נאָר דורך בעטרוג בעגייסטערט:

„גאָט זאָגט: איך האָב געהערט, וואָס עס ריידען אין מיין נאָמען די נביאים פון פאַלשקייט: „איך האָב אַ חלום געזעהן״! ביז וואַנען וועלען זיי עס אַזוי נביאות זאָגען, די נביאים פון פאַלשקייט און די נביאים פון פערראַט, וועלכע מיינען צו מאַכען פערגעסען ביים פאָלק מיין נאָמען דורך זייערע חלומות, אַזוי ווי זייערע פאָרגענגער האָבען געמאַכט פערגעסען מיין נאָמען דורכ׳ן בעל! דער נביא, וועלכער האָט אַ חלום, זאָל ער דערצעהלען אַ חלום, און דער נביא, וועלכער בעזיצט מיין וואָרט, יענער זאָל זאָגען מיין וואָרט. וואָרום זאָל דאָס שטרוי זיך מישען מיט די תבואה? — אַזוי זאָגט גאָט. איז דאָך מיין וואָרט צו פייער געגליכען — זאָגט גאָט — און אַזוי, ווי אַ האַמער צושמעטערט עס דעם פעלזען-שטיין. דערום — זאָגט גאָט — וועל איך זיך רעכענען מיט די נביאים, וועלכע גנבינען מיינע רייד איינער פון דעם צווייטען! איך וועל זיך רעכענען מיט די נביאים — זאָגט גאָט — וועלכע נעהמען זייער צונג און זאָגען זייער זאָגעכטס! איך וועל זיך רעכענען מיט די נביאים פון פאַלשע חלומות — זאָגט גאָט — וואָס זיי דערצעהלען מיין פאָלק און פערפיהרען איהם מיט זייערע ליגענס און מיט זייער צולאָזענקייט, דאַן ווען איך האָב זיי ניט געשיקט, ווען איך האָב זיי ניט געהייסען!״...

ירמיהו׳ס ווירקונג ווערט אָבער דאָך אַלץ שוואַכער. דאָס פאָלק איז

אַלץ מעהר דורכגעדרונגען געוואָרען מיט דער אַגיטאַציע פון די פּאַטריאָטען; עס האָט נישט געקאָנט גלייכגילטיג פערטראָגען דעם פרעמדען יאָך אין לאַנד, ווי אויך צו זעהן, ווי די בערימטסטע זיהן זיינע ווערען געפייניגט אין דער פרעמד, אין בבל, וואו זיי זענען פערטריעבען געוואָרען צוזאַמען מיט יהויכינ'ען. פון דאָרטען פלעגען קומען בקשות נאָך הילף. ירמיהו האָט די פערטריעבענע געפּרובט טרייסטען דורך בריעף און הופען צו געדולד ביז דער רחמנות פון גאָט וועט ערוועקט ווערען. ער האָט זיי געראַטען צו בעטען גאָט פאַר דעם וואָהלשטאַנד פון לאַנד, וואו זיי וואָהנען, ווייל דורך דעם וועט זיי אויך גוט זיין" — דאָס איז אויך געווען די מיינונג פון נביא יחזקאל בן־אבוזי, וועלכער האָט זיך געפונען צווישען די פערטריבענע אין בבל. — די פּאַטריאָטען האָבען אָבער געפּלאַנט אַן אַלגעמיינעם אויפשטאַנד, ווי צווישען די אונטערטעניגסטע אין יהודה אַזוי אויך צווישען די פערטריבענע אין בבל. די שפּאַנונג אין לאַנד איז אַלץ געוואַקסען. דאָס פאָלק איז אַלץ ענטשלאָסענער געוואָרען. דער לעצטער בלוטיגער שריט איז שוין געוואָרען אונפערמיידליך.

און ס'איז ענדליך געשעהן. די מלחמה, אין וועלכער דאָס פאָלק האָט בעשלאָסען אָדער צו שטאַרבען אָדער צו זיעגען, האָט אויסגעבראָכען. אויפ'ן אַכטען יאָהר, צייט צדקיהו איז מלך געוואָרען האָט דער נייער פּרעה הפרע פון מצרים זיך געגרייט צו בעגיינען די לאַנגיאָהריגע מלחמה מיט נבוכדנצר צוליעב דער הערשאַפט איבער סוריא. צו דער זעלביגער צייט איז דעם מלך פון בבל אויסגעקומען ווייטער צו בערוהיגען די אויפגעבונטעוועטע פיניציאישע געגענדען צור און צידון. צדקיהו האָט געמוזט מסכים זיין צו די פאָדערונגען פון דער פּאַטריאָטישער פּאַרטיי און ער האָט ערקלערט יהודה פון דאָסניי פאַר אַ זעלבסטשטענדיגען לאַנד, וואָס איז נישט אָבהייניגיג פון בבל, רעכענענדיג דעם דאָזיגען מאָמענט פאַר זעהר אַגינסטיגען צו אַזאַ שריט. „ווען נבוכדנאצר האָט זיך דערוואוסט פון דעם אויפשטאַנד אין יהודה איז ער געוואָרען זעהר אויפגערעגט. ער האָט זיך דאַן געפונען מיט זיין הויפט־לאַגער אין רבלה. פון דאָרטען האָט ער געשיקט אַ גרויסען חיל קיין יהודה מיט אַ פּערזאָג. תרוב צו מאַכען ביזן גרונד דאָס צובונטעוועטע לאַנד. דער בבלישער חיל האָט זיך אַריינגעריסען אין יהודה, איינגענומען פיעל שטעדט און פעסטונגען, געראַבירט און פערהאַפט אין געפענגעניש פיעל איינוואָהנער. די מאַסען זענען פון דער פראַווינץ געלאָפען קיין ירושלים, וואו עס איז שוין אַזוי אויך גענוג ענג געווען. אַדאַנק איהרע בערג און פעסטונגס־געביידען האָט זיך די הויפט-

שטאדט גערעכענט פאר זיכערער, ווי אנדערע פונקטען — און די בעפעל-קערונג האט בעשלאסען זיך צו פערטיידיגען ביז דער לעצטער מעגליכקייט.

ווינטער אין צעהנטען טבת (עשרה בטבת) ארום 587-טען יאהר האט נבוכדנאצר'ס ארמעע בעלאגערט ירושלים און האט אנגעשאטען הויכע וואלען, פון וואנען צו באמבארדירען די שטאדטישע וואנט. די איינוואוהנער פון ירושלים האבען זיך געטומען פאר'ן געוועהר. דער יהודישער היל האט העלדיש זיך געוועהרט געגען דעם שונא. שוין א גאנץ יאהר איז אוועק צייט די בעלאגערונג האט זיך אנגעהויבען, נאר ירושלים האט נאך נישט געדענקט זיך אונטערצוגעבען. דער הונגער האט שוין גענומען שארפען זיינע שפי-ציגע צעהן, די איינוואוהנער פון דער הויפטשטאדט האבען אבער ביים לעבען נישט געוואלט שענקען זייער פרייהייט אומזיסט. ירמיהו האט נישט אויפגעהערט זיינע נביאות צו זאגען. איהם איז דאס פאלק טייע-רער געווען פון דעם נאצ יאנאלען שטאלץ. ער האט דארום אין רעכטען מלחמה-ברען געפאדערט מען זאל אוועקלעגען דאס געוועהר און שלום מאכען מיט'ן פיינד, וועלכער וועט, לויט דער טיעפער איבערצייגונג פון נביא, ענדליך דאך מנצח זיין! — נאר דא איז פלוצלונג אנגעקומען א ידיעה, אז פרעה חפרע געהט מיט זיין ארמעע אנצופאלען אויף נבוכדנאצר'ן. די בבלים האבען זיך געאיילט צו פערלאזען ירושלים און זענען אוועק געגען די מצרים. די בעפעלקערונג פון ירושלים האט זיך זעהר געפרעהט זעהענדיג אין דעם דעם אנפאנג פון זייער נצחון. איינער נאר איז געבליבען נישט געריהרט פון דער איבערראשענדער בשורה — דאס איז געווען ירמיהו. מיט דער טיעפסטער איבערצייגונג אין דער ריכטיגקייט פון זיין שיטה האט ער געענטפערט דעם מלך'ס שלוחים, וועלכע האבען איהם גע-פרעגט זיין מיינונג וועגען דעם גאנג פון די קינפטיגע פאסירונגען:

„פרעה'ס היל וועט זיך נאך אומקעהרען צוריק אין זייער לאנד קיין מצרים, דאן קומען פון דאסניי די כשדים און בעלאגערען די שטאדט, נעה-מען איהר איין און צינדען איהר אונטער. דען אזוי האט גאט געזאגט: איהר זאלט אייך נישט איינרעדען: „די כשדים וועלען פון אונז אבטרעטען" — זיי וועלען נישט אוועקגעהן! און אויב זאגאר איהר וועט דעם גאנצען היל פון בבל אויסערגיענען און עס וועט פון איהם נאר איבערבלייבען דערשטא-כענע מענשען — דאך וועט יעדער פון זיין ארט אויפשטעהן און פערברע-נען די דאזיגע שטאדט אין פייער". —

שרעקליך קלינגען די דיזיגע ווערטער. אזא זיכערהייט בעזיצט נאך

דער מענש, וועלכער קאן דורך זיין בעגאבטען היילינען גייסט אריינדרינגען אין דער געזעצליכער לאגיק פון דער היסטארישער צוקונפט. די פאטריאטען האבען דאס אבער נישט געקענט בעגרייפען און זיי האבען חושד געווען, אז ירמיהו איז אונטערגעקויפט פון די כשדים. און ווען ער האט געוואלט פערלאזען ירושלים, נאכדעם ווי די כשדים האבען פערלאזען די שטאדט, און געהען בעטראכטען די פראווינצען, וואס האבען געליטען פונ'ם שונא, האבען די שרים געזאגט, אז ירמיהו וויל אריבערגעהן צום פיינדליכען לאגער. דער מלך צדקיהו איז געצוואונגען געווען, געגען זיין אייגענעם ווילען און געגען זיין איבערציינגונג, צו פערזעצען ירמיהו'ן אין תפיסה. דארטען איז ער פיעל ענויים אויסגעשטאנען, ער האט אבער זיינע רייד נישט געביטען און ווען דער מלך האט צו איהם געשיקט פון דאסניי פרעגען אין דער שטיל וועגען דער צוקונפט פון יהודה, האט ער ווידערהאלט זיין שטענדיגע התראה: „דו וועסט אריינפאלען אין די הענד פון מלך בבל!“

דערווייל האט זיך די לאגע ווייטער געביטען אין ירושלים און — נישט צום גוטען. עס האט ווירקליך פאסירט, ווי ירמיהו האט פאראויסגעזעהן. די בבלים האבען צוקלאפט די ארמעע פון מצרים און בעניית די בעלאגערונג פון ירושלים. דער שטורם פון שונא איז אלץ שרעקליכער געווארען און אלץ שווערער איז געווארען די פערטיידיגונג פון שטאדט. ירמיהו האט פון דער תפיסה ארויסגעזאגט זיינע נביאות וועגען דער שוידערהאפטער צוקונפט פון זיין פאלק, אויב עס וועט זיך נישט אונטערגעבען בעציימענס. די שרים האבען געפאדערט פון צדקיהו'ן, אז דער נביא זאל געטוידט ווערען, „ווייל ער מאכט אבהענדיג דעם הויל און דאס פאלק מיט זיינע ווערטער; דער דאזיגער מענש ווינשט נישט דעם פריעדען פון לאנד, נאר זיין אונגליק!“ — דער מלך האט געענטפערט: „ער איז דאך אין אייערע הענד, איך קאן געגען אייער פערלאנג גארנישט טהון!“ — דאן ווערט ירמיהו אריינגעווארפען אין א ליים־גרוב, וואו ער האט געזאלט פערזונקען ווערען לעבעדיגערהייד. נאר איינער פון די הויף־קנעכט, א כושי, האט בעציימענס מיט דער ערלויבניש פון מלך אין דער שטיל ארויסגעראטעוועט דעם געטליכען מאן; דאך איז ביי איהם אבגענומען געווארען די פרייהייט און ער האט זיך די גאנצע צייט פון מלחמה געפונען אונטער דער וואך פונ'ם מלך'ס הויף...

טאג פאר טאג איז דערווייל אין ירושלים אלץ גרעסער געווארען די מהומה. דאס ברויט איז אלץ געמינערט געווארען אין דער פולגעפאקטער הויפטשטאדט. צוזאמען מיט'ן הונגער האט זיך אין שטאדט א מגפה אנ־

געהויבען. אויף דעם שטאָדט-מויער זענען די זעלנער אָהן אַ צאָהל גע-פאַלען דורך די פיילען פון דעם אונגעהויער גרויסען און מעכטיגען שונא, אין די הייזער זענען מענשען געשטאָרבען פון הונגער און פעסט. מענער און פרויען האָבען געבלאָנדזשעט, ווי שאָטענס, איבער די גאַסען, פאַ-לענדיג אין אָהנמאַכט; קינדער פלעגען וויינען: עסען, ברויט! איידעלע מוטערס האָבען געקאָכט דאָס פלייש פון זייערע ליבע, פון-הונגער-אויסגע-גאַנגענע קינדער, אום צו דערהאַלטען דאָס לעבען. דער אויסגעמאַטערטער חיל האָט שוין נישט געקאָנט מיט דער פריהערדיגער דרייסטקייט פערטהיי-דיגען די פעסטונגען. ענדליך אין חודש תמוז פון 586-טען יאָהר האָבען די בבלים דורכגעהאַקט אין איין אָרט די שטאָדט-וואַנט און זיך אַריינגעריסען אין ירושלים. דאַן האָט זיך אָנגעהויבען אַ ולאַכט: דער אויפגערייצטער חיל האָט געטוידט וועמען ער האָט נאָר אין וועג בעגעגענט, נישט שוינענדיג נישט קיין פרויען און נישט קיין קינדער. צוזאַמען מיט די בבלים האָבען זיך אין שטאָדט אַריינגעריסען פיעל רויבער-באַנדען פון דער שכנישער אדום, וועלכע זענען אַמאָל געווען אונטערטעניג יהודה און האָבען איצט געראַבירט און געהרג'עט די איינוואָהנער. דער מלך צדקיהו מיט איניגע שרים און דינער זענען ביינאַכט ענטלאָפען פון דער הויפטשטאָדט מיט'ן וועג צום ירדן, נאָר אַרום יריחו האָבען זיי געכאַפט די בבל'שע רייטער און געבראַכט לעבעדיגערהייד פאַר נבוכדנאצר אין זיין הויפט-קוואַרטיר — רבלה. דער מלך פון בבל האָט געלאָזט פאַר צדקיהו'ס אויגען אויסקוילענען זיינע זיהן, נאָכדעם האָט ער איהם אויסגעשטאָכען די אויגען און אַ געשמידטען אין קייטען, געלאָזט אַוועקפיהרען קיין בבל.

דערמיט האָט זיך אָבער דער דעספאָט נישט בעגנוגענט. נבוכדנאצר האָט געשיקט נבוזראדנ'ען איינגאַנצען צו פערניכטען ירושלים. דער אכזריות'-דיגער קריגס-מאַן איז אָנגעקומען אין דער הויפטשטאָדט פון יהודה, צוגענומען אַלע אוצרות פון בית-המקדש, אַלע טייערע הייליגע כלים פון גאָלד און פון זילבער און פון קופער און עס אַוועקגעשיקט אין זיין פאַ-טערלאַנד. דעם זיבעטען טאָג פון חודש אב האָט ער די שטאָדט אונטער-געצונדען, דעם ניינטען טאָג האָט דער פייער פערכאַפט דעם בית-המקדש, וואָס האָט עקזיסטירט אַזוי פיעל צעהנדליגער יאָהרען — פון שלמה-המלך אָן. די לעבען געבליבענע איינוואָהנער פון ירושלים האָט ער אין געפענ-געניש פערזעצט. דעם כהן גדול שריה, זיין געהילף (סגן) צפניה מיט נאָך פיעל גרויסע שרים האָט ער אָבגעשיקט קיין רבלה, וואו זיי זענען געטוידט געוואָרען אין דער אַנוועזענהייט פון נבוכדנאצר. די איבעריגע

געפאנגענע, וועלכע האבען איבערהויפט אנגעהערט צו די העכערע, רייכערע קלאסען, זענען פערטריבען געווארען קיין בבל. אזוי איז ירושלים חרוב געווארען, אזוי איז דער בית־המקדש צושטערט געווארען. אזוי איז דוד המלך'ס טראן אונטערגעגאנגען. דער השגחה איז נויטיג געווען, אז ירמיהו'ס נביאות זאלען איינגאנצען מקוים ווערען, עס זאל זאגאר דאס מינדעסטע נישט פערפעהלט ווערען!

רמיה'ן אליין איז אויך אין אנהויב אויסגעקומען צו פערזוכען דעם טעם פון גלות. ווען נבוזראדן האט איהם געפינען אין דעם קעניגליכען הויף האט ער איהם, ווי ס'שיינט, פאר א שר פערדעכענט און צווישען די איבעריגע האט ער איהם אויך אין קייטען געשמידט און קיין בבל געטריבען. דער נביא, וועלכער איז אזוי שטרענג געווען צו זיין פאלק, כל זמן ער האט איהם געמיינט צו ראטעווען, האט זיך ארויסגעוויזען ווי א ליבהארציגע מוטער, ווען די קלאג האט שוין אויסגעבראכען. ער בעגלייט זיין פערטריבענעם פאלק מיט א הימעל־רייסענדען יאמער:

„מיינע אויגען רינען אויס פון טרעהרען, מיינע געדערים זענען פערשרומפען, מיין לעבער שפייט איך אויס צו דער ערדה אויף דעם בראך פון מיין פאלק!"...

לויט א פערזאג פון נבוכדנאצר האט מען ירמיהו'ן אין מיטען וועג בעפרייט פון די קייטען, אזוי ווי ס'איז קלאר געווארען, אז ער איז פון שטענדיג געווען געגען דער מלחמה מיט בבל; איהם איז פארגעלעגט געווארען צו בעזעצען זיך אין בבל, וואו ס'וועט איהם אבגעגעבען ווערען פיעל עהרע און גרויסקייט; דער נביא האט זיך אבער נישט געוואלט בענוצען מיט דער טובה פון פיינד, און ער האט געבעטען ערלויבניש צו קעהרען זיך צוריק קיין ארץ־ישראל, וואו עס זענען נאך איבערגעבליבען אין דער פראווינץ מעהר אדער ווייניגער יודען פון די ארימערע קלאסען; ירמיהו האט געוואלט ראטעווען האטש דאס ארימע רעשטעל. און ווען ער איז צוריק אין דער פערוויסטער ירושלים געקומען, איז ער אויף די חורבות געפאלען און שרעקליכע קנות האבען זיך פון זיין הארצען ארויסגעריסען:

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם———

„ווי איינזאם איז געבליבען די שטאדט, וועלכע האט אזא גרויסע בעפעלקערונג געהאט" —

א צובראכענעם הארץ, וועלכע איז פערברענט פון צער און פון צארן, באדט זיך אין די דאזיגע אייביגע קנות פון ירמיהו, אין דעם דאזיגען קוואל פון בלוטיגע, אונענדליכע טרעהרען. שוין טויזענדער

יאָהרען בעקלאָגט דאָס יודישע פאָלק יאָהר־יעהרליך זיין חורבן מיט די שרעקליכע קנות פון זיין גרויסען „מקונן". ווען דאָס אונגליק האָט פּאַסירט, האָט דאָס פאָלק ענדליך פערשטאַנען, אַז איינם האַרצען פון דעם דאָזיגען שטרענגען נביא איז געווען מעהר ליעבע און איבערגעבענהייט צו איהם, ווי אין די הערצער פון די איבעריגע גוטע פריינד זיינע, וועלכע האָבען איהם כלומרש׳ן געגלעט דעם קאָפּ. און וויפיעל אינערליכע ליידען האָט דער דאָזיגער ווירקליכער פּאַטריאָט געמוזט איבערטראָגען, ווען ער האָט געמוזט נביאות־זאָגען, אַז דאָס פאָלק זאָל מיט׳ן גוטען ווילען איבערגעבען זיין היילינגען לאַנד אין פרעמדע הענד!... — צו שפּעט אָבער האָט׳ס דאָס פאָלק פערשטאַנען!

נאָכ׳ן חורבן פון ירושלים איז נאָך אין די פּראָווינצען פון ארץ ישראל געבליעבען אַ קליינע טייל יהודים פון די אָרימסטע קלאַסען. נבוכדנאצר האָט איבער זיי בעשטימט פאַר אַ שר גדליהו־בן־אחיקם׳ן, וועלכער איז געווען קאַנט אַלס נאָהענטער פריינד פון ירמיהו׳ן און אָנהענגער פון דער פּריעדענס־פּאַרטיי. ירמיהו איז אויך געבליעבען צווישען די דאָזיגע אָרימע און געפאַלענע. ער האָט געהאָפט, אַז מיט דער צייט וועט דער דאָזיגער קליינער הייפעל פון דאָסניי גרויס ווערען און דאָס יודישע פאָלק וועט דורך זיי אויפלעבען. די פערטריבענע וועלען זיך נאָך פיהלען דורך די דאָזיגע פעדעמליך צוגעבונדען צו זייער היילינגען לאַנד און פון זייערע גלות־לענדער וועלען זיי פון דאָסניי שטרעבען צו ארץ ישראל. און ווירקליך האָבען זיך גענומען צוריקקעהרען אין זייער פאַטערלאַנד די יעניגע פּראָווינץ־יודען, וועלכע זענען נאָך פאַר׳ן חורבן צולאָפען פון זייערע שטעדט אין די שכנות׳דיגע לענדער, ווי אדום, מואב און אַנדערע, בעהאַלטענדיג זיך פון דער כשדי׳שער אַרמעע. די צוריקגעקומענע האָט ירמיהו געטרייסט און ער האָט זיי אויפגעמונטערט צו בעלעבען דאָס לאַנד, ווי פריהער, צו אַקערען, צו זייען און צו שניידען. צו דעם יאָך פון בבל האָט ער זיי געראַ־ זיך צו פערהאַלטען געדולדיג, וואָרום דאָס וועט נישט לאַנג גאָך דויערען. דורכ׳ן חורבן און דורכ׳ן גלות זענען די זינד פונם פאָלק און פונם לאַנד געלייטערט געוואָרען און גאָר אין גיכען וועט די באַרימהערציגקייט פון גאָט זיך ערוועקען איבער זיין איינציגער אומה.

ירמיהו׳ס האָפנונגען האָבען זיך אָבער לײַדער אויסגעלאָזען זעהר טרויריג. אין אַ קורצע צייט אַרום האָט דער מלך פון עמון שטילערהייד אונטערגעשיקט אַ באַנדע מערדערס קיין ארץ ישראל צו הרג׳ענען דעם יודישען פערטרעטער גדליהו בן־אחיקם׳ן. אָן דער שפּיץ פון דער באַנדע

איז געשטאַנען אַ יוד, ישמעאל בן־נתניה, וועלכער האָט געשטאַמט פון דער קעניגליכער פאַמיליע פון ירושלים. איהם האָט, ווי ס׳שיינט, פערדראָסען די פרייע גדולה פון גדליהו בן־אחיקם׳ן און ער האָט זיך בעשלאָסען דורכצופיהרען דעם פערברעכערישען פלאַן. יוחנן בן־קרח, אַ יודישער הויפּט און אַ נאָהענטער פריינד פון גדליהו, האָט מזהיר געווען דעם לעצטען, ער זאָל פאָרזיכטיג זיין אין דער בעציהונג צו ישמעאל בן־נתניה. האָט אָבער דער פרומער גדליהו געגלויבט אין די גוטע רייד פון דעם מערדער און האָט זיך פערהאַלטען צו איהם, ווי צו אַ גוטען פריינד. אין חודש תשרי זאָל דאָס האָבען פּאַסירט: ישמעאל בן־נתניה האָט ווירקליך גע־טוידט דעם אָנפיהרער. זיין באַנדע ווייטער האָט אויסגעקויהלעט פיעל יודען און פיעל האָבען זיי פערכאַפּט אין געפענגעניש. די דאָזיגע לעצטע שחיטה איז פאָרגעקומען אין מצפה, וואו גדליהו האָט זיך בעזעצט און וואו ער האָט אַנ׳אהל פאַר גאָט אויפגעשטעלט. יוחנן בן־קרח, איז שוין אין מצפה ניש געווען, וואָס דאָס אונגליק האָט געטראָפען; אויפ׳ן צווייטען טאָג האָט ער זיך דערפון דערוואוסט. דאַן האָט ער צונויפגעזאַמעלט אַ חברה, און ער האָט נאָכגעיאָגט ישמעאל׳ן און זיין באַנדע. יוחנן האָט געלונגען אָבצונעהמען די געפאַנגענע און צו נוקם זיין זיך אָן די מערדער; דעם אָנ־פיהרער האָט ער שוין אָבער ניש געכאַפּט: ישמעאל מיט נאָך אַכט מאַן האָבען בעוויזען צו ענטלויפען קיין עמון.

פינסטער איז געווען די לאַגע פון יוחנן און פון די, וועלכע זענען מיט איהם געבליבען. אויסער דעם וואָס זיי זענען אַזוי שוטצלאָז געבליע־בען צווישען די אַרומיגע רויבער־פעלקער, האָבען זיי נאָך זיך געשראָקען, אַז נבוכדנאצר וועט זיך אָן זיי נוקם זיין פאַר גדליהו׳ס טוידט, חושד־זייענדיג, אַז דאָס האָבען די יודען בכיון געטהון. זיי האָבען בעשלאָסען פערלאָזען די חורבות פון זייער פאָטערלאַנד און געהן זוכען אַ זיכערען פלאַץ. זייער אויג האָט זיך אָבגעשטעלט אויף מצרים, אַלס דאָס נאָהענטס־טע רייכע קולטורעלע לאַנד, וועלכע איז געווען מיט יהודה שטענדיג אין מעהר אָדער ווייניגער פריינדליכע בעציהונגען. ירמיהו׳ן איז געווען זעהר שווער צו זעהן, ווי דאָס לעצטע קניפּעל צווישען געטליכען פאָלק און געטליכען לאַנד ווערט פונאַנדערגעריסען. ער האָט געפּרובט בע־רוהיגען דעם איבערגעשראָקענעם טעראָרעזירטען המון און אין דעם נאָמען פון גאָט האָט ער געזאָגט:

„אויב איהר וועט בלייבען זיצען אין דעם דאָזיגען לאַנד, וועל איך איך פון דאַסניי אויפבויען און וועל שוין מעהר אייך ניש צושטערען

און איך וועל אייך פון דאסניי פערפלאנצען און וועל שוין מעהר אייך נישט אויסרייסען, דען מיר פערדריסט אויף דאס אונגליק, וואס איך האב אויף אייך געבראכט ! און פאר דעם מלך פון בבל, פאר וועמען איהר האט מורא, זאלט איהר זיך נישט שרעקען — זאגט גאט — וויל איך בין מיט אייך צו העלפען אייך און צו ראטעווען פון זיינע הענד"...

אומזיסט אבער זענען געוועזען די רייד פון דעם נביא. דער המון האט בשום אופן נישט געוואלט בלייבען אונטער דעם פחד פון נבוכדנאצר'ס דעספאטישען שווערד. און די לעצטע פריי-געבליבענע יהודים האבען זייער פאטערלאנד פערלאזען.

ווי מיט טויזענדער יאהר צוריק, ווען די יודען האבען אין מדבר געוואנדערט, האבען זיי איצט זיך פון דאסניי אבגעריסען פון זייער באדען און געבלאנדזשעט איבער די מדבריות פון אזיען, זיך צו זוכען אן ארט אויף א ווייל. ירמיהו האט מיט זיינע אויגען צוגעזעהן, ווי ס'איז פערלאשען געווארען דער לעצטער פונק פון דער יודישער מלוכה. ער אליין איז אבער אויך אין דעם וויסטען לאנד נישט געבליבען. דאס לעבעדיגע פאלק איז איהם וויכטיגער, ליבער געוועזען פון דער צוטראטענער ערד. ער האט געוואוסט, אז זיין גייסטיגע הילף איז נויטיג ביי די פערטריבענע, גאט'ס ווארט איז נויטיג ביי די פער'יתומ'טע, ביי די פערוואגעלטע. ער האט גענומען וואנדערען איבער די גלות-לענדער, בעזוכען זיינע ברידער, טרייסטען זיי, שטראפען זיי. אין מצרים האט איבערהויפט געשטעקט א געפאהר פאר'ן יודענטהום, עס זאל נישט פערשלונגען ווערען אין דער הויכער קולטור פון די עגיפטער. ירמיהו איז דארטען געקומען מזהיר צו זיין די יודישע פערוואגעלטע; זיי זאלען אין דער פרעמד אן זייער גאט נישט פערגעסען. ביי די פערטריבענע אין בבל האט ער געוועקט די שטרעבונג זיך צו קעהרען צו זייער לאנד און געלערנט זיי האפען אויף דער גיכער הילף פון גאט. אין דעם נאמען פון דער נבואה האט ער זיי מבשר געוועזען, אז אין קורצען וועט בבל ליידען א גרויסע מפלה פון פרס; דאן וועלען די יודען בעפרייט ווערען און ירושלים וועט אבגעבויט ווערען.

די טהעטיגקייט פון ירמיהו הנביא נאכ'ן חורבן איז געוועזען אונגעהויער וויכטיג. ער האט נישט געלאזען דאס צוזייטע פאלק זאל פונאנדערפאלען. דורך גאט'ס ווארט האט ער צוזאמענגעבונדען די יודישע קינדער נאכדעם, ווי זיי האבען פערלוירען די קאנקרעטע נאציאנאלע פארמען, — דאס לאנד, דעם בית-המקדש, דעם טראן. און דאמאלס ערשט האבען זיך אנגעהויבען ווייזען די זאנגען פון יענע קערנער, וועלכע די נביאים האבען נישט

אויפגעהערט די גאנצע צייט צו פערזעצען אין די יודישע הערצער. דיקא נאכ'ן חורבן פון בית־המקדש האבען די יודען גענומען בעגרייפען זייער אב־סטראקטען גאט, דיקא נאך דעם חורבן פון דער מלוכה האבען זיי גענומען פיהלען זייער אבסטראקטען נאציאנאלען־וועזען, דיקא נאך דעם חורבן פון לאנד האבען זיי אנגעהויבען משיג צו זיין די אבסטראקטע קדושה פון „ארץ־ישראל". אט דער דאזיגער ריינער, אבסטראקטער בעגריף פון גאט, נאציע און לאנד האט פעראייניגט די אלע פערטריבענע און פערוואגעלטע יודען פון אלע לענדער. אלע הערצער זענען געווען מעסט צונויפגעקנפט צוזאמען, און דאס האט זיי געגעבען דאס רעכט צו האפען אויף אנ'אויס־לעזונג, אויף א גאולה. — ירמיהו הנביא האט די גאולה פארגעבריים ד. ה. בי דעם, וואס ער האט שטענדיג געוועקט ביי זיינע פערוואגעלטע ברידער די שטרעבונג צו איהר. ער אליין האט אבער נישט דערלעבט, די אויסלעזונג פון זיין פאלק מיט זיינע אויגען צו זעהן. ער האט זאגאר נישט זוכה געווען אומצוקעהרען זיך צו זיין געליבטען לאנד. אין גלות איז דער אלטער נביא געשטארבען צווישען זיינע פעריאגטע ברידער, אין טיעפען טרויער אויף דער אונגליקליכער פערגאנגענהייט און מיט א אונענדליכען גלויבען אין א בעסערער צוקונפט. זיינע לעצטע ווערטער זענען געווען געווענדעט צו די פערטריבענע אין בבל:

„ענטלויפט פון בבל, ראטעוועט יעדערער זיין אייגענעם נפש, איהר זאלט נישט פערדאמט ווערען צוליעב איהרע זינד. עס קומט אן די צייט פון דער געטליכער נקמה; גאט צאהלט בבל לויט איהרע פערדינסטען!"

ענדע פון ערשטען טייל.